GRAIKAS ZORBA



GARSIAUSIAS GRAIKŲ ROMANAS

NIKOS KAZANTZAKIS

Metodika

GRAIKAS ZORBA

NIKOS KAZANTZAKIS

Iš vokiečių kalbos vertė
Adomas Druktenis

Metodika
Vilnius, 2011

UDK 821.14'06-1
Ka671

Versta iš:
Nikos Kazantzakis. *Alexis Sorbas.*
Berlin: Verlag Volk und Welt, 1976

Pratarmė versta iš:
Νίκου Καζαντζάκη. *Βίος και πολιτεία του Αλέξη Ζορμπά.*
Αθήνα, Εκδόσεις Καζαντζάκη, 2004

Antrasis pataisytas leidimas

ISBN 978-609-444-032-8

Verčiant šį romaną į lietuvių kalbą, be vokiškojo vertimo naudotasi ir lenkiškuoju (Nikos Kazantzakis, *Grek Zorba*, Książka i wiedza, Warszawa, 1971).

Vertėjas dėkoja Dianai Bučiūtei, sutikrinusiai graikiškus vardus ir realijas.

Pratarmė

Daug kartų troškau parašyti apie Aleksio Zorbos, seno darbininko, kurį labai mylėjau, gyvenimą ir žygius.

Mano gyvenime didžiausi geradariai buvo kelionės ir sapnai; iš žmonių, gyvų ir mirusių, vos keli padėjo man kovoje. Vis dėlto, jei norėčiau išskirti žmones, kurie paliko giliausius pėdsakus mano sieloje, galbūt išskirčiau tris keturis: Homerą, Bergsoną, Nyčę ir Zorbą.

Pirmasis buvo man rami skaisti akis – lyg saulės skritulys, – kuri viską nušviečia išganingu spindesiu; Bergsonas mane išvadavo iš neišspręstų filosofinių klausimų, kurie kankino mane ankstyvoje jaunystėje; Nyčė praturtino naujais kankinamais klausimais ir išmokė perkeisti nelaimę, kartėlį, nepasitikėjimą į išdidumą; o Zorba išmokė mane mylėti gyvenimą ir nebijoti mirties.

Jeigu šiandien visame pasaulyje turėčiau išsirinkti dvasinį vadovą, „guru", kaip sako indai, „senuolį", kaip jį vadina Atono kalno vienuoliai, neabejotinai rinkčiausi Zorbą.

Mat jisai turėjo viską, ko reikia plunksnagraužiui išgelbėti: pirmykštį žvilgsnį, kuris pagauna aukštai pašautą savo peną; kas rytą atsinaujinantį kūrybingą naivumą, kad nuolat matytų viską kaip pirmą kartą ir grąžintų skaistybę amžinoms kasdienėms stichijoms – vėjui, jūrai, ugniai, moteriai, duonai; rankos tvirtumą, širdies gaivumą, drąsą pasijuokti iš savo sielos, tarytum jame slypėtų jėga, aukštesnė už sielą, ir galų gale laukinį kleganti juoką iš gilaus šaltinio, gilesnio už žmogaus vidurius, kuris kritiškomis akimirkomis išganingai supurtydavo seną Zorbos krūtinę; supurtydavo ir galėdavo sugriauti – ir sugriaudavo – visas užtvaras: moralę, religiją, tėvynę, kuriomis apsistatė vargšas bailus žmogelis, kad saugiai klibikščiuotų per gyvenimėlį.

Kada galvoju, kokiu penu tieką metų mane maitino knygos ir mokytojai, kad pasotintų išalkusią sielą, ir kokiomis liūto smegenimis mane pripenėjo Zorba per kelis mėnesius, sunkiai galiu sutvardyti pyktį ir liūdesį. Per atsitiktinumą mano gyvenimas praėjo veltui; labai vėlai susitikau su šiuo „senuoliu", ir viskas, ką dar galėjau išgelbėti savyje, buvo nereikšminga. Jokio didelio posūkio, radikalaus fronto

pakeitimo, „sprogimo“, „atsinaujinimo“. Buvo jau per vėlu. Taigi Zorba, užuot tapęs man aukštu, įpareigojančiu gyvenimo pavyzdžiu, buvo nupigintas ir tapo, deja, literatūrine tema, dingstimi išteplioti pluoštą popieriaus lapų.

Tokia liūdna privilegija gyvenimą paversti menu daugeliui geidulingų sielų tampa pražūtimi. Mat, radusi šitokį išėjimą, stipri aistra ištrūksta iš krūtinės ir siela nusimeta sunkumą, nebegiežia apmaudo, nebejaučia būtinybės petys petin kovoti tiesiogiai kišdamasi į gyvenimą ir veiklą, – aistra tik džiaugiasi, puikuodamasi savo stiprumu, kad susižadėtų su vėju ir užgestų.

Ir ne vien džiaugiasi, bet ir didžiuojasi; jai atrodo, kad ji dirba iškilnų darbą, efemerišką nepakeičiamą akimirką – vienintelę begaliniame laike, kuri yra iš kūno ir kraujo, – paversdama, rasi, tuo, kas amžina. Taigi kūniškasis Zorba mano rankose nusmuko iki rašalo ir popieriaus. Man pačiam to nenorint, netgi norint priešingo, jau seniai buvo gimęs ir išsikristalizavęs Zorbos mitas. Širdyje prasidėjo slaptas apdorojimas; iš pradžių dermingas sąmyšis, karštligiškas malonumas ir nepasitenkinimas, tarytum į mano kraują būtų įsibrovęs svetimkūnis ir organizmas kovotų, kad jį pažabotų ir asimiliuodamas sunaikintų. Ir apie tą židinį pradėjo skrieti žodžiai, kad jį apsuptų ir pamaitintų kaip gemalą. Migloti prisiminimai darėsi ryškesni, iškilo nugrimzdę džiaugsmai ir sielvartai, gyvenimas persikėlė į lengvesnę atmosferą, Zorba tapo poringe.

Dar gerai nežinojau, kokią formą suteiksiu šiai Zorbos poringei: romano, dainos, vinklios stebuklinės pasakos, lyg iš „Tūkstančio ir vienos nakties“, ar sausą, bejausmę, kad prikelčiau tai, ką jis man šnekėjo Kretos paplūdimyje, kur gyvenome kasinėdami, atseit ieškodami lignito. Abu gerai žinojome, kad šis praktiškas tikslas tėra dėl akių; nekantriai laukdavome, kada nusileis saulė ir darbininkai baigs darbą, kad galėtume abu išsitiesti pajūryje ant smėlio, valgyti skanų kaimišką maistą, gerti aitrų Kretos vyną ir įsileisti į pokalbį.

Aš dažniausiai nekalbėdavau; ką gali pasakyti „inteligentas“ drakonui? Klausydavausi jo kalbant apie savo kaimą Olimpe, sniegą, vilkus, komitadžius, Šv. Sofiją, lignitą, magnezitą, moteris, Dievą, tėvynę ir mirtį – ir staiga, kai jis nebesitverdavo savam kailyje ir jam nebepakakdavo žodžių, pakildavo, atsistodavo ant rupaus paplūdimio žvirgždo ir leisdavosi šokti.

Tvirtas, tiesus, liesas, su atlošta galva, su mažomis apvaliomis paukščio akimis, jis šokdavo stūgaudamas, trypdavo stambiomis pėdomis paplūdimį ir taškydavo jūros vandeniu man veidą.

Jei būčiau išgirdęs jo balsą – ne balsą, o šauksmą, – mano gyvenimas būtų įgijęs vertę; gyvenčiau pilnakraujiškai visa tai, ką šiandien vaizduojuosi lyg pro hašišo dūmus ir aprašinėju, pasiėmęs popieriaus ir rašalinę.

Tačiau neišdrįsau. Žiūrėjau, kaip Zorba vidurnaktį šoka žvengdamas, kaip kviečia mane taip pat nusipurtyti patogius sveiko proto bei įpročio šarvus ir leistis su juo į dideles keliones, – ir nejudėjau iš vietos, drebėdamas nuo šalčio.

Daug kartų gyvenime man buvo gėda, nes suimdavau į nagą savo sielą, kad nedrįstų padaryti viso to, ką kvietė padaryti iškiliausia beprotybė – pati gyvenimo esmė; tačiau visada gėdijausi ne tiek dėl savo sielos, kiek prieš Zorbą.

Vieną rytą, auštant, mudu išsiskyrėme; aš vėl patraukiau į užsienius, nepataisomai paveiktas faustiškos išsilavinimo ligos; jis leidosi šiaurėn ir apsistojo Serbijoje, viename kalne šalia Skopjės, kur, girdi, aptiko turtingų magnezito gyslų, apvyniojo apie pirštą keletą turtuolių, nusipirko įrankių, pasamdė darbininkų ir vėl pradėjo rausti žemėje galerijas. Išsprogdino uolas, nutiesė kelius, įvedė vandenį, pasistatė namą, vedė, tvirtas senis, gražią linksmąją našlę, Liubą, ir susilaukė su ja vaiko.

Vieną dieną Berlyne gavau telegramą: „Radau puikaus žalio akmens, tučtuojau atvažiuok. Zorba.“

Tuo metu Vokietijoje buvo baisus badmetis. Markė buvo taip nusmukusi, kad, norėdamas nusipirkti kokią smulkmeną, tampeisi maiše milijonus, o kai eidavai į restoraną pavalgyti, apmokėdamas sąskaitą atidarydavai prikimštą banknotų portfelį ir išversdavai ant stalo. Atėjo dienos, kai už vieną pašto ženklą reikėjo mokėti dešimt milijardų markių.

Badas, šaltis, nuskarę drabužiai, prakiurę padai – raudoni vokiečių skruostai buvo papilkėję kaip švinas. Pūtė rudens vėjas, ir žmonės krito gatvėje kaip nuvytę lapai. Kūdikiams, kad neverktų, duodavo kramtyti kaučiuko. O naktimis policija saugodavo tiltus, kad moterys nesiskandintų drauge su savo kūdikiais.

Buvo žiema, snigo. Gretimame kambaryje gyveno vienas vokiečių profesorius, orientalistas. Norėdamas sušilti, jis stverdavo ilgą teptuką ir pagal pedantiškas Tolimųjų Rytų taisykles stengdavosi nurašyti kokią nors seną kinų eilėraštį arba kokią Konfucijaus sentenciją. Teptuko galelis, atstatyta alkūnė ir mokslininko širdis turėjo sudaryti trikampį.

– Po kelių minučių, – sakydavo jis man patenkintas, – mano pažastys suprakaituoja, ir man jau nebebūna šalta.

Kaip tik tomis negandų dienomis gavau tą Zorbos telegramą. Iš pat pradžių net pyktelėjau. Milijonai žmonių keliaklupsčiauja ir žeminasi, nes neturi duonos kąsnio palaikyti savo dvasiai ir gyvasčiai. Ir štai ateina šitokia telegrama ir kviečia tave trenktis už tūkstančio kilometrų pasižiūrėti gražaus žalio akmens! Tebūnie prakeiktas grožis, pasakiau, nes jis beširdis ir jam nerūpi žmogaus kančios.

Tačiau tuoj pat išsigandau: pyktis jau buvo išsisklaidęs, ir aš su siaubu pajutau, kad į Zorbos nežmonišką kvietimą atsiliepė kitas nežmoniškas kvietimas manyje. Manyje irgi pakėlė sparnus plėšrus paukštis, taikydamasis sprukti iš čia.

Vis dėlto neišvažiavau. Neišdrįsau, kaip jau ne kartą buvo atsitikę. Nesėdau į traukinį. Nepaklausiau padūkusio dieviško šauksmo manyje, nepadariau drąsaus neprotingo žingsnio. Aš nusilenkiau saikingam, šaltam žmogiškam logikos balsui. Taigi čiupau plunksną ir parašiau Zorbai, stengdamasis jam paaiškinti...

Ir jis man atsakė:

„Dovanok, šefe, bet Tu esi plunksnagraužys. Tu irgi, nelemtasis, galėjai vieną kartą gyvenime pasižiūrėti į gražų žalią akmenį ir nepasinaudojai proga. Dievaži, tais laikais, kai neturėjau darbo, sėdėdavau ir galvodavau: „Ar yra pragaras, ar jo nėra?" Bet vakar, gavęs Tavo laišką, sušukau: „Žinoma, turi būti pragaras tokiems plunksnagraužiams, kaip Tu!"

Sukilo prisiminimai, veja vienas kitą ir skuba pirmyn. Laikas padaryti tvarką. Imkimės Zorbos gyvenimo ir žygių nuo pradžios. Ir nereikšmingiausi įvykiai, susiję su juo, ryškiai spindi šią akimirką mano galvoje, greitašokliai ir brangūs, kaip įvairiaspalvės žuvys skaidrioje vasaros jūroje. Zorba su visu kuo gyvas manyje, sakytum, kas tik jį palietė, tapo nemirtinga, ir vis dėlto šiomis dienomis mane kamuoja netikėtas nerimas: jau dvejus metus negavau nuo jo laiško, jis turėtų būti

septyniasdešimties su kaupu, gal jam gresia pavojus. Žinoma, turėtų grėsti pavojus, kitaip negaliu paaiškinti, kodėl mane užvaldė staigi būtinybė perdėlioti viską, kas tik susiję su juo, prisiminti viską, ką jis man pasakė ir ką padarė, ir perkelti ant popieriaus, kad neišsisklaidytų kaip dūmas. Tarytum norėčiau užkeikti mirtį – jo mirtį. Bijau, kad tai, ką rašau, yra ne knyga, o Atminai.

Ji, kaip dabar matau, turi visas atminų ypatybes. Išpuoštas padėklas su grūdais, tankiai apibarstytais cukrumi, ir cinamonu bei migdolais užrašytas vardas: ALEKSIS ZORBA. Žiūriu į tą vardą ir tučtuojau pat subanguoja mėlyna Kretos jūra ir užtvindo man galvą. Žodžiai, juokas, šokiai, svaigulys, rūpesčiai, tykūs pokalbiai pavakariais, apvalios akys, kurios švelniai ir niekinamai stebeilija į mane, lyg sveikintųsi su manim kas akimirką, lyg atsisveikintų su manim kas akimirką – amžinai.

Ir kaip tada, kai, žiūrint į mirusiems skirtą išpuoštą padėklą, virtinėmis it šikšnosparniai mūsų širdies urvuose pakimba ir visokie kitokie prisiminimai, panašiai prieš mano paties valią nuo pirmos akimirkos su Zorbos šešėliu susipynė dar vienas labai mylimas šešėlis, o už jo, netikėtai, dar kitas, vienos puolusios, išsidažiusios, nubučiuotos moters, kurią susitikome su Zorba smėlėtame Kretos paplūdimyje prie Libijos jūros...

Žmogaus širdis, kas be ko, yra uždara kraujo duobė, ir jeigu ji atsiveria, atsigerti ir vėl atgyti prie jos bėga visi ištroškę nepaguodžiami šešėliai, vis tirštėdami aplink mus ir užtamsindami orą. Jie bėga gerti mūsų širdies kraujo, nes žino, kad kito prisikėlimo nėra. O visų priešakyje šiandien bėga Zorba savo dideliais žingsniais, išstumdydamas kitus šešėlius, nes žino, kad šiandien atminai skirti jam.

Taigi duokime jam savo kraujo, kad atgytų. Padarykime, ką įmanydami, kad dar bent kiek pagyventų šis nepaprastas ėdruolis, gėrikas, darbininkas, moterius ir bastūnas. Pati plačiausia siela, pats tvirčiausias kūnas, pats laisviausias šauksmas, kokį pažinau savo gyvenime.*

* Iš graikų kalbos vertė Diana Bučiūtė, panaudodama Adomo Druktenio vertimo ištrauką iš pirmojo knygos leidimo.

1

Pirmą kartą aš sutikau jį Pirėjuje. Atėjau į uostą pasiruošęs sėsti į garlaivį ir plaukti į Kretą. Brėško rytas. Pūtė stiprus sirokas, ir sūraus vandens purslai tiško ligi pat nedidelės kavinukės.

Stiklinės durys buvo uždarytos. Viduje atsidavė žmonių kūnais ir šalavijų arbata. Lauke buvo šalta, ir langų stiklai aprasoję nuo žmonių kvapo. Keletas jūreivių rudomis ožkos vilnos palaidinėmis gėrė kavą ar šalavijų arbatą ir žiūrėjo pro apsiblaususius langus į jūrą.

Žuvys, audros plakimo apsvaigintos, tūnojo ramiame jūros dugne ir laukė, kol vandens paviršius vėl nutyks; laukė ir žvejai, susikimšę kavinėse, kol pasibaigs audra, žuvys apsiramins ir vėl pradės kibti. Plekšnės, vandens skorpionai ir rajos grįžo iš naktinės medžioklės ir taisėsi miegoti. Aušo diena.

Stiklinės durys atsidarė, ir įėjo nedidukas, įdegęs uosto darbininkas, vienplaukis, basas, apsitaškęs purvais.

– O, Konstantis! – sušuko senas jūrų vilkas žydru apsiaustu. – Kaip sekasi?

Konstantis piktai nusispjovė.

– Koks čia gali būti sekimasis? – atsiliepė jis. – Kiaurą dieną kavinėje, vakare namie. Kiaurą dieną kavinėje, vakare namie. Tai mat, koks mano gyvenimas. Nėr darbo!

Vieni prapliupo juoktis, kiti keikėsi ir lingavo galvas.

– Gyvenimas – tai kalėjimas, – tarė vienas ūsočius, išėjęs mokslus pas Karagezą[1], – kalėjimas ligi gyvos galvos, velniai rautų!

Švelni melsvai žalia šviesa, prasisunkusi pro murzinus langus, įsigavo į kavinę, užkrito ant rankų, nosių ir kaktų, paskui užšoko ant baro ir užžiebė butelius. Elektros šviesa išblėso. Pavargęs po bemiegės nakties kavinės šeimininkas žiovaudamas pakėlė ranką prie jungiklio ir užgesino šviesą.

Valandėlę stojo tyla. Visų akys nukrypo į darganą už langų. Tik buvo girdėti, kaip plakasi į krantą bangos ir kliurksi kavinėje nargilės[2]. Senasis jūrų vilkas atsiduso.

[1] Karagezas – graikų šešėlių teatro personažas, išmintingas varguolis.

[2] Nargilė – rytiečių rūkymo reikmenys.

– Kaži kaip ten sekasi kapitonui Lemoniui? Tegu sergi jį Dievas.

Jis metė baikštų žvilgsnį į jūrą.

– Tfu, prakeiktoji, kiek per tave atsiranda žemėje našlių! – suniurzgėjo ir prikando savo žilus ūsus.

Aš sėdėjau kampe. Buvo šalta, todėl užsisakiau dar vieną puodelį šalavijų arbatos. Pjovė snaudulys, bet aš kovojau su miegu, nuovargiu ir ankstaus ryto nykuma. Pažvelgiau pro apsiblaususius langus į uostą. Jis ką tik buvo prabudęs iš miego – kaukė visos laivų sirenos, šūkavo uosto darbininkai ir bocmanai. Juo įdėmiau žiūrėjau pro langą, juo tankesnis darėsi jūros, lietaus ir tolimų kraštų ilgesio tinklas, kurio akys skaudžiai spaudė man širdį. Aš nukreipiau žvilgsnį į juodą priekį didelio garlaivio, kurio korpusas dar skendėjo tamsoje. Pliaupė lietus, ir aš mačiau, kaip lietaus gijos jungia dangų su gatvės purvyne.

Taip man bežiūrint į juodą laivo siluetą, tamsą ir lietų, mano liūdesys įgavo realų pavidalą. Prabudo prisiminimai. Iš miglos išniro, tartum koks lietaus ir ilgesio nėrinys, brangaus draugo veidas. Kada tas buvo? Pernai? Kitame gyvenime? Vakar? Kada aš buvau atėjęs į šį uostą su juo atsisveikinti? Ir tada, prisimenu, lijo lietus, buvo šalta ir tvyrojo tokia pat brėkšma. Tada irgi skausmas spaudė man širdį.

Lėtas atsisveikinimas su mylimais žmonėmis yra nuodai. Geriau iškart likti vienam, nes vienatvė – natūralus žmogaus klimatas. Tačiau aną lietingą rytą niekaip negalėjau atsiplėšti nuo savo draugo. (Vėliau supratau – deja, per vėlai, – kodėl). Aš palydėjau jį į patį laivą ir sėdėjau jo kajutėje, aplink stovėjo išmėtyti lagaminai. Nutaikęs progą, kai jis buvo užsiėmęs kuo kitu, ilgai ir atidžiai jį stebėjau, lyg norėdamas įsidėmėti kiekvieną jo bruožą – spindinčias akis, pilną jaunatvišką veidą, malonų ir kartu išdidų žvilgsnį, o visų pirma jo aristokratiškas rankas su ilgais pirštais. Staiga jis pagavo mane, varstantį jį skvarbiu, įdėmiu žvilgsniu, ir atsisuko su ta pašaipia mina, kurią visada nutaisydavo, kai norėdavo paslėpti vidinį susijaudinimą. Jis pažvelgė į mane ir viską suprato. Paskui, bijodamas, kad neužplūstų išsiskyrimo skausmas, ironiškai nusišypsojo ir paklausė:

– Ar ilgai dar?

– Ką reiškia: ar ilgai dar?

– Ar ilgai dar manai knistis popieriuose ir gadinti rašalą? Važiuojam su manim į Kaukazą! Ten tūkstančiams mūsų brolių gresia pavojus. Skubėkim jiems į pagalbą.

Jis nusijuokė, lyg šaipydamasis iš savo kilnios misijos.

– Gal mes jų ir neišgelbėsim, – kalbėjo toliau, – bet, stengdamiesi gelbėti juos, išgelbėsim save. Ar ne taip? Juk šitokią tiesą tu skelbi. „Vienintelis būdas save išgelbėti yra stengtis dėl kitų." Na tai pirmyn, gerbiamasis mokytojau, juk tai tavo žodžiai... Važiuojam!

Aš nieko neatsakiau. Šventoji Oriento žeme, senoji dievų motina, išdidus prikalto prie uolos Prometėjo šauksme... Tais metais mūsų giminė buvo vėl prirakinta prie tų pačių uolų ir šaukėsi pagalbos, ji vėl šaukėsi savo sūnų, kad jie ateitų ir išgelbėtų ją. O aš klausiausi jos šauksmo ir nieko nedariau, tartum skausmas būtų tik sapnas, o gyvenimas – šiurpi tragedija, kurios metu pulti iš ložės į sceną ir įsitraukti į veiksmą gali tik neišmanėlis ir kvailys. Nelaukdamas atsakymo, mano draugas pakilo. Garlaivio sirena nuaidėjo jau trečią kartą. Jis padavė man ranką ir, vėl švelnia pašaipa slėpdamas susijaudinimą, pasakė:

– Lik sveikas, popierių žiurke!

Jo balsas drebėjo. Jis žinojo, kokia gėda pasiduoti savo jausmams. Ašaros, švelnūs žodžiai, skėtriojimas, visokiausi intymumai jam buvo bjaurūs, žeminantys žmogų. Kad ir kokie geri buvome draugai, niekada nepasakėme vienas kitam švelnaus žodžio. Mes juokaudavom ir pešdavomės kaip laukiniai žvėrys. Jis – inteligentiškas, ironiškas, gerai išauklėtas žmogus, aš – barbaras. Jis – santūrus, su švelnia šypsena mokantis išreikšti visus savo romios širdies virpesius, o aš – ūmus, nei iš šio, nei iš to vis pratrūkstantis nevaržomu juoku.

Aš irgi mėginau savo nerimą užmaskuoti kokiu tvirtesniu žodžiu, bet susigėdau. Ne, gal ne tiek susigėdau, tiesiog negalėjau, ir viskas. Pagriebiau jo ranką, tvirtai suspaudžiau ir nebepaleidau. Sutrikęs jis pažvelgė į mane.

– Atsisveikinimo skausmas? Susijausminai? – paklausė, mėgindamas šypsotis.

– Taip, – ramiai atsakiau aš.

– Ir kam? Argi mes nesame apie tai kalbėję? Argi nesame jau prieš daug metų sutarę? Kaip ten sako tavo numylėtiniai japonai? Futošin! Tai yra: apatija, stojiškas ramumas, veidas – šypsanti, nejudanti kaukė. O kas dedasi po kauke, tai jau kitas klausimas.

– Taip, – atsakiau aš, stengdamasis išvengti skambių žodžių. Nebuvau tikras, ar nesudrebės man balsas.

Laive nuskambėjo gongas – ženklas lydintiesiems išeiti iš kajučių.

Lynojo. Aplink buvo girdėti patetiški atsisveikinimo žodžiai, karštos priesaikos, ilgi bučiniai, paskutiniai linkėjimai ir pavedimai...

Motina puolė į glėbį sūnui, žmona vyrui, draugas draugui. Atrodė, kad jie išsiskiria visam laikui, kad tai ne šiaip sau atsisveikinimas, o tas didysis, paskutinis, amžių amžiams. O laivo priekyje ir paskuigalyje drėgname ore aidėjo švelnūs gongo dūžiai lyg kokie laidotuvių varpai. Mano visas kūnas nuėjo pagaugais.

Bičiulis pasilenkė prie manęs.

– Na, – tarė tyliai, – nujauti ką negera?

– Taip, – pakartojau dar sykį.

– Ir tu tiki tokiomis pasakomis?

– Ne, – atsakiau tvirtai.

– Taigi?

Nebuvo jokio „taigi“; aš netikėjau, bet bijojau. Mano bičiulis švelniai uždėjo savo kairę man ant kelio. Taip jis paprastai darydavo, kai mudu dėl ko nors karštai ginčydavomės ir aš primygtinai reikalaudavau jį nusileisti. Iš pradžių jis nenorėdavo nė girdėti, bet paskui sutikdavo, paliesdavo mano kelį, lyg sakydamas: „Gerai, padarysiu, kaip tu nori, dėl tavęs...“

Jo blakstienos keletą kartų virptelėjo. Paskui jis vėl pažvelgė į mane. Suprato, koks aš nusiminęs, ir neskubėjo pasinaudoti savo mėgstamu ginklu – šypsena, ta ironiška šypsena...

– Gerai, – tarė. – Duok ranką. Jeigu vienam iš mūsų grės mirtinas pavojus...

Jis nutilo lyg susigėdęs. Mes jau daug metų šaipėmės iš tokių metafizinių polėkių, ir visokiausi vegetarai, spiritistai, teosofai – visi jie mums buvo vieno galo...

– Taigi? – paklausiau aš, mėgindamas atspėti jo mintis.

– Sakykime, kad tai tik žaidimas, – greitai tarė jis, stengdamasis išsipainioti iš to pradėto rizikingo sakinio. – Jeigu vienam iš mūsų grės mirtinas pavojus, pasistenkim taip intensyviai galvoti apie kitą, kad žinia jį pasiektų, nors ir kažin kur jis būtų... Sutarta?

Jis pamėgino nusijuokti, bet jo lūpos buvo tarsi sustingusios ir nejudėjo.

– Sutarta, – atsakiau aš.

Išsigandęs, kad be reikalo atskleidė savo nerimą, mano bičiulis skubiai pridūrė:

– Žinoma, aš netikiu tokiu dvasiniu susižinojimu...

– Nesvarbu, – sumurmėjau aš. – Tegu bus taip...

– Na, gerai, tegu bus. Pabandykim! Sutarta?

– Sutarta, – pakartojau dar sykį.

Tai buvo paskutiniai mūsų žodžiai. Tylėdami paspaudėme viens kitam rankas, mūsų pirštai ilgesingai susijungė ir staiga vėl pasileido. Neatsigręždamas išskubėjau iš laivo, lyg mane būtų vijusios visos pragaro galybės. Norėjau pasukti galvą ir paskutinį kartą pažvelgti į draugą, bet susitvardžiau. „Neatsigręžk! – įsakiau sau. – Baigta."

Kokia netobula, kokia dar netašyta yra žmogaus siela, kokie dar animaliniai, primityvūs jos jutimai! Ji negali nuspėti nieko aiškaus, nieko tikro. Jeigu ji tai sugebėtų, mūsų atsisveikimas būtų buvęs visai kitoks!

Vis labiau švito, o mano akyse anas rytas maišėsi su šiandieniniu. Vis aiškiau mačiau savo bičiulio veidą, liūdną, sustingusį lietuje ir vėjyje...

Pasigirdo jūros šniokštimas, stiklinės durys prasivėrė, ir plačiu žingsniu įėjo kresnas jūreivis su ilgais, nukarusiais ūsais. Jį pasitiko džiaugsmingi balsai.

– Sveikas drūtas, kapitone Lemoni!

Aš susigūžiau kampe, stengdamasis vėl pasinerti į savo mintis. Bet mano bičiulio veidas jau ištirpo lietuje.

Kapitonas Lemonis išsitraukė iš kišenės rožinį ir ėmė sukioti rankoje, ramus, rimtas ir tylus. Aš stengiausi nieko nematyti ir nieko negirdėti, kad dar nors valandėlę galėčiau sulaikyti tą beišnykstantį vaizdą. Gal norėjau vėl atgaivinti tą pyktį, susimaišiusį su gėda, kurį jutau nuo tada, kai bičiulis pavadino mane popierių žiurke? Gerai prisimenu: nuo tos dienos tuose dviejuose žodžiuose susitelkė visas mano pasibjaurėjimas, kurį jutau savo ligšioliniam gyvenimui. Tai štai kur aš nusiritau! Apsikasiau popieriais ir sėdžiu sau ramus. O juk šitaip mylėjau gyvenimą! Tą išsiskyrimo dieną bičiulis atvėrė man akis. Man tarsi akmuo nuo širdies nusirito. Sužinojęs, kuo vardu mano nelaimė, tikėjausi, kad dabar lengviau galėsiu ją įveikti. Atrodė, kad ji jau nebe abstrakti ir neapčiuopiama sąvoka, bet konkretus, aiškus daiktas.

Tie mano bičiulio žodžiai dieną ir naktį nedavė man ramybės, ir aš ieškojau dingsties mesti visą tą terlionę ir atsidėti aktyviai veiklai. Man pasidarė šlykštu, kad tas bjaurus graužikas yra mano dvasinio gyvenimo herbas. Pagaliau prieš mėnesį pasitaikė tokia proga. Aš

išsinuomojau Kretos pakrantėje, Libijos jūros pusėje, apleistą rusvųjų anglių kasyklą ir kaip tik ten dabar ketinau plaukti, pasišovęs gyventi tarp paprastų žmonių, darbininkų ir valstiečių, toli nuo visos popierių žiurkių gildijos. Ruošiausi į šią kelionę labai susijaudinęs, tartum ji būtų turėjusi man kokią slaptą reikšmę. Šiaip ar taip, buvau pasiryžęs pradėti naują gyvenimą. „Ligi šiol, brangioji siela, – sakiau sau, – tu buvai tik šešėlis ir turėjai tuo tenkintis. Dabar aš tau suteiksiu kūną ir kraują."

Viskas jau buvo suruošta. Išvakarėse, tvarkydamas savo popierius, aptikau pusiau užbaigtą rankraštį. Paėmiau jį į rankas ir nedrąsiai permečiau akimis. Jau dveji metai mano sieloje viskas virte virė, slėgė didžiulis ilgesys, mezgėsi gemalas – Buda! Aš visą laiką jutau, kaip jis manyje auga ir bręsta. Jis darėsi vis didesnis, spardėsi ir stukseno į krūtinę, stengdamasis išsivaduoti iš savo kalėjimo. Ir dabar aš nedrįsau išmesti to rankraščio, tiesiog negalėjau, ir tiek. Be to, šitaip nutraukti vaisių buvo jau per vėlu.

Ir tuo metu, kai, vis negalėdamas apsispręsti, laikiau rankraštį, akyse man iškilo šypsantis bičiulio veidas, kupinas ironijos ir švelnumo... „Aš pasiimsiu jį, – tariau atkakliai, – pasiimsiu, nėra tau ko čia šypsotis!" Aš rūpestingai suvyniojau lapus, kaip kad vystomas kūdikis, ir pasiėmiau juos su savimi.

Kapitono Lemonio balsas skambėjo sunkiai ir kimiai. Aš suklusau. Jis kalbėjo apie piktus demonus, kurie įsiropščia į laivus ir per didžiausią audrą laižo stiebus.

– Kai juos palieti, jie būna minkšti ir lipnūs, o rankos tose vietose pradeda liepsnoti. Aš brūkštelėjau sau per ūsus ir kiaurą naktį švytėjau lyg koks velnias. Bangos, kaip sakiau, ritosi per laivą, ir vanduo užliejo visą anglių krovinį. Važta pasunkėjo, ir laivas pakrypo į šoną. Bet Dievas atskubėjo mums į pagalbą ir pasiuntė žaibą. Durys ir laivo liukai subyrėjo, anglys pažiro į jūrą. Laivas palengvėjo, iškilo iš vandens ir buvo išgelbėtas. Tai štai ir viskas!

Aš išsitraukiau iš kišenės savo „kelionių palydovą" – mažytį Dantės tomelį, užsidegiau pypkę ir patogiai atsirėmiau į sieną. Valandėlę dar svyravau, iš kurios giesmės man semti: iš verdančios pragaro dervos ar gaivinančios skaistyklos liepsnos? O gal pasinerti į patį viršutinį žmogiškųjų vilčių aukštą? Galėjau pasirinkti. Laikiau rankose miniatiūrinį Dantę ir džiaugiausi savo laisve. Strofos, kurias pasirinksiu, nulems visą mano dienos eigą.

Aš pasilenkiau prie tos sūdriausios iš visų vizijų, norėdamas pagaliau apsispręsti, bet jau nieko iš to neišėjo. Ūmai sunerimęs pakėliau galvą. Man pasirodė, pats nežinau kodėl, kad pora akių pragręžė man pakaušį. Staiga atsisukau ir pažvelgiau stiklinių durų link. Mano sąmonę kaip žaibas nutvieskė viltis: aš vėl pamatysiu savo draugą. Buvau pasiruošęs išvysti stebuklą. Bet apsirikau. Kažkoks nepažįstamas žmogus, maždaug šešiasdešimt penkerių metų amžiaus, aukštas, liesas, stovėjo prikišęs nosį prie stiklo ir, išsprogdinęs akis, spoksojo į mane. Po pažastimi laikė kažkokį paplokščią ryšulį.

Ypač didelį įspūdį man padarė jo akys. Jos buvo pašaipios, liūdnos, neramios ir ugningos. Taip bent man pasirodė. Kai tik mūsų žvilgsniai susitiko, nepažįstamasis, tarsi įsitikinęs, kad aš esu tas, kurio jis ieško, ryžtingai atidarė duris. Sparčiais, lengvais žingsniais jis praėjo pro staliukus ir sustojo priešais mane.

– Tai į kelionę? – paklausė jis mane. – Ir kur išsiruošei su Dievo padėjimu?

– Į Kretą. Kodėl klausi?

– Gal ir mane paimtum drauge?

Aš atidžiai jį stebėjau. Jo skruostai buvo įkritę, apatinis žandikaulis stiprus, skruostikauliai išsišovę, garbanoti plaukai pilki, akys svaidė kibirkštis.

– O kam? Ką aš su tavim veiksiu?

Jis gūžtelėjo pečiais.

– Kam? Kam? – tarė pašaipiai. – Negi žmogus negali nė žingsnio žengti be šito „kam"? Tiesiog įdomumo dėlei. Galėtum pasiimti mane kad ir kaip savo virėją. Velniškai skaniai moku virti sriubas.

Negalėjau susilaikyti nesusijuokęs. Man patiko jo status elgesys ir jo žodžiai. Nieko neturėjau ir prieš geras sriubas. Gal ir ne taip jau blogai būtų, pagalvojau, pasiimti tą seną perėjūną į aną tolimą tuščią pakrantę. Sriubos, malonūs pašnekesiai... Tikriausiai jau ne viename uoste jis buvo nuleidęs inkarą, tas antrasis Sindbadas Jūreivis. Patiko jis man.

– Ko čia ilgai galvoti? – tarė jis ir pajudino savo didelę galvą. – O gal tu nešiojiesi svarstykles ir viską pasveri gramo tikslumu? Na, ryžkis! Drąsiau!

Tas žalga vis dar stovėjo priešais mane, ir man buvo labai nepatogu su juo kalbėtis – turėjau smarkiai atlošti galvą. Aš užverčiau savo Dantę.

– Sėskis! – tariau. – Gal išgersi šalavijų arbatos?

– Šalavijų arbatos? – atsakė jis su panieka. – Šeimininke! Taurelę romo!

Romą gėrė nedideliais gurkšneliais. Kiekvieną gurkšnį ilgai laikė mėgaudamasis burnoje, paskui lėtai nurydavo ir sušildydavo vidurius.

„Smaližius, smaguris", – pagalvojau.

– Kokia tavo profesija? – paklausiau jo.

– Kokia tik nori. Dirbu visus darbus, kokius tik galima atlikti kojomis, rankomis ir galva, – visus. Šito dar betrūko, kad aš ką rinkčiausi.

– Kur paskutiniu metu dirbai?

– Vienoje kasykloje. Žinok, aš puikus kalnakasys. Nusimanau apie metalus, moku surasti rūdos gyslas, statyti štolnes, nusileidžiu į bet kokią šachtą ir nieko nebijau. Dirbau gerai, buvau meistru, neturėjau kuo skųstis. Deja, viskas nuėjo šuniui ant uodegos. Praėjusį šeštadienį buvau kamštį užmynęs. Ir pasitaikyk tu man, kad kaip tik tą dieną atvažiavo šeimininkas apžiūrėti kasyklų. Aš sutikau jį ir taip priplūkiau, kad vos gyvas liko.

– Ir už ką gi? Ką jis tau padarė?

– Man? Nieko! Tikrai nieko. Aš jį išvis mačiau pirmą kartą. Jis netgi vaišino mus cigaretėmis, vargšelis.

– Taigi?

– Ak, liaukis klausinėjęs. Šito man dar betrūko, gerbiamasis. Prisimink istoriją apie malūnininko žmoną! Ar malūnininko žmonos užpakalis išmano ką apie gramatiką? Malūnininko žmonos užpakalis – tai žmogaus protas.

Nors ir daug buvau skaitęs, kas yra žmogaus protas, bet šitas aiškinimas man pasirodė pats įstabiausias, jis man patiko.

Aš atidžiai pažvelgiau į savo naująjį bičiulį; jo veidas buvo vienų raukšlių, randuotas, saulės nusvilintas, vėjo nugairintas, tarsi kinivarpų išvarpytas. Panašų sudirbto, kenčiančio medžio įspūdį po kiek metų man padarė Panaito Istračio[3] veidas.

– O kas ten tame tavo ryšulyje? Maistas? Drabužiai? Darbo įrankiai?

Jis truktelėjo pečiais ir nusijuokė.

[3] Panaitas Istratis (1884–1935) – rumunų rašytojas, savo nuotykingose kelionėse po Pietų Europą išbandęs visokiausias profesijas.

– Neužsigauk, – tarė, – bet tu man iš tikrųjų atrodai kaip kokia naivi kaimo mergelė.

Jis perbraukė savo ilgais sugrubusiais pirštais per ryšulį.

– Ne, – pridūrė, – tai santuris.

– Santuris! Tu skambini santuriu?

– Kai visai nusigyvenu ir nebeturiu nė skatiko kišenėje, tada pasiimu santurį ir einu grodamas per kavines. Padainuoju vieną kitą seną makedonišką kleftų dainą, o paskui pereinu su padėklu. Va šita kepure! Ir ji kaipmat prisipildo smulkių pinigų.

– Kuo tu vardu?

– Aleksis Zorba. Tačiau žmonės mane pravardžiuoja „Liže“, nes esu aukštas ir liesas, o mano kiaušas suplotas kaip blynas. Bet man tai vis tiek! Dar kiti vadina „Spragšiu“, dėl to, kad anksčiau pardavinėjau spragintas arbūzų sėklas. Be to, dar vadinuosi „Nelabuoju“, nes, sako, kur tik aš pasisuku, ten jau gero nelauk. Turiu ir daugiau pravardžių, bet apie tai kitą kartą...

– O kaip tu išmokai skambinti santuriu?

– Man buvo dvidešimt metų. Per vieną mugę savo gimtajame kaime, ten, Olimpo papėdėje, pirmą kartą išgirdau santurį. Man užėmė kvapą. Paskui tris dienas nieko negalėjau į burną paimti. „Kas tau yra?“ – paklausė manęs tėvas, amžiną jam atilsį. „Noriu išmokti groti santuriu.“ – „Argi tu koks čigonas? Ar tau ne gėda? Nori tapti muzikantu?“ – „Aš noriu išmokti groti santuriu.“ Tuo metu turėjau šiokių tokių santaupų, kad galėčiau vesti, jeigu pasitaikytų proga. Matai, koks dar buvau žalias bernelis: aš, avinas, norėjau vesti! Taigi atidaviau viską, ką turėjau ir ko neturėjau, ir nusipirkau santurį. Štai šitą! Pasiėmiau jį ir nukeliavau į Salonikus, susipažinau ten su vienu mėgstančiu paūžti turku, tokiu Retsep-efendžiu, kuris mokė groti santuriu. Puoliau jam į kojas. „Ko tu nori, mažasis graike?“ – klausia jis manęs. „Norėčiau išmokti groti santuriu.“ – „Gerai! O ko tu puoli man į kojas?“ – „Neturiu nė skatiko tau užmokėti.“ – „Ir labai nori šito išmokti?“ – „Labai.“ – „Na, gerai. Neimsiu iš tavęs pinigų.“ Taip išbuvau pas jį visus metus ir uoliai mokiausi. Duok, Dieve, jam dangaus karalystę, nes greičiausiai jis jau po žeme. Ir jeigu Dievas įleidžia į dangų netgi šunis, tai Retsep-efendžiui turėtų atverti savo vartus. Nuo to laiko, kai išmokau groti santuriu, pasidariau visai kitas žmogus. Jeigu mane užgriūna kokie nemalonumai arba prispaudžia bėdos, tada paimu į

rankas santurį, ir iš karto lengviau ant širdies pasidaro. Jeigu jau aš groju, tai kalbėk nekalbėjęs – nieko negirdžiu, o jeigu ką ir girdžiu, tai negaliu atsakyti. Norėti gal ir norėčiau, bet negaliu, ir tiek.

– Bet kodėl gi, Zorba?

– Matai, pagauna toks įkarštis!

Prasivėrė durys. Į kavinę vėl įsiveržė jūros ūžavimas. Rankos ir kojos stingo nuo šalčio. Aš dar giliau įsispraudžiau į savo kampą, susibloškiau apsiaustą ir jaučiausi be galo laimingas.

„Ko man kažkur belstis? – pagalvojau. – Gera man ir čia. O, kad ta akimirka metų metus nesibaigtų!“

Dirstelėjau į tą keistuolį priešais save. Jis žiūrėjo į mane, įsmeigęs mažutes, apvalias, juodas kaip anglis akis, išraizgytas raudonų gyslelių. Aš jutau, kaip jos mane be perstojo varsto ir tyrinėja.

– Na, o toliau? – paklausiau.

Zorba vėl gūžtelėjo savo liesais pečiais.

– Gana apie tai! – atkirto. – Geriau duok cigaretę.

Padaviau. Jis išsiėmė iš liemenės kišenės skiltuvą ir dagtį, užsidegė ir, primerkęs akis, patenkintas traukė dūmą.

– Ar tu vedęs?

– O ką, ar aš ne žmogus? – tarė piktai. – Ar aš ne žmogus? Tai yra, ar aš ne aklasis? Aš irgi įkritau į duobę, kaip ir mano pirmtakai. Nuo to laiko ir pradėjau ristis į pakalnę. Pasistačiau namą, prisidariau vaikų, tapau šeimos galva. Ech, vargai vargeliai! Gerai dar, kad turėjau savo santurį.

– Ir grodavai juo namie, kai užplūsdavo liūdnos mintys, kai norėdavai praskaidrinti nuotaiką? Ar ne taip?

– O, mano mielas! Iš karto matyti, kad tu negroji nė kokiu instrumentu! Šiaip nekalbėtum tokių niekų! Namie negali atsiginti rūpesčių! Žmona ir vaikai! Ką valgysime? Kuo rengsimės? Kas mūsų toliau laukia? Tikras pragaras! Santuris reikalauja linksmos nuotaikos. O jeigu žmona sako man pamokslą, kaipgi galiu aš imti į rankas santurį? Pagrok, kad gudrus, kai vaikai neturi ko valgyti ir žliumbia. Grojant santuriu, galima galvoti tik apie santurį. Supratai?

Man buvo aišku, kad Zorba yra tas žmogus, kurio aš seniai ieškojau, tik niekaip negalėjau rasti. Gyva širdis, plati, mėgstanti pasmaguriauti burna, didelė nesugadinta siela, dar neatsiskyrusi nuo savo motinos, žemės, kaip kūdikis nuo virkštelės.

Šis darbininkas paprasčių paprasčiausiais žmogiškais žodžiais išaiškino man, kas yra menas, grožio pajautimas, skaistybė, aistra. Žiūrėjau į tas rankas, kurios lygiai gerai mokėjo elgtis ir su kapliu, ir su santuriu, – jos buvo pūslėtos ir raukšlėtos, įdirbtos ir gyslotos. Rūpestingai ir švelniai, lyg nurenginėdamos moterį, jos praskleidė apvalkalą ir išėmė senučiuką, laiko nublizgintą santurį, su daugeliu stygų, bronzinių ir perlamutrinių papuošimų ir su raudonu šilkiniu kutu ant galo. Stori pirštai glostė jį pamažu, aistringai, kaip glostoma moteris. Paskui susupo jį vėlei, kaip susupamas mylimas kūnas, kad jam nebūtų šalta.

– Štai, tai jis! – sumurmėjo švelniai ir atsargiai padėjo ant kėdės.

Jūreiviai, garsiai juokdamiesi, daužėsi stiklais. Senis familiariai patapšnojo kapitonui Lemoniui per nugarą ir tarė:

– Bet tau iš tikrųjų pasiutusiai pasisekė, kapitone Lemoni, ar ne? Vienas Dievas žino, kiek tu žvakių pažadėjai šventajam Mikalojui!

Kapitonas suraukė vešlius antakius.

– Vyručiai, galiu prisiekti jūra, kai pamačiau prieš akis mirtį, negalvojau nei apie Dievo Motiną, nei apie šventąjį Mikalojų. Tik pažvelgiau į tą pusę, kur yra Salamino sala, prisiminiau savo žmoną ir sušukau: „Ak Katerina, jeigu aš dabar gulėčiau tavo lovoje!"

Jūreiviai vėl prapliupo kvatotis. Juokėsi ir kapitonas Lemonis.

– Tai mat, koks bestija yra žmogus! – tarė jis. – Arkangelas su kalaviju jau stovi priešais jį, o jis vis tiek galvoja tik apie tai! Tfu, velnias! Kaip žema!

Jis suplojo delnais.

– Šeimininke! – sušuko. – Atnešk žmonėms ko nors išgerti!

Zorba klausėsi tos kalbos pastatęs ausis. Paskui atsisuko, pažvelgė į jūreivius ir pagaliau į mane.

– „Vis tiek galvoja tik apie tai!" – pakartojo. – Ką ten tas tipas pliauškia?

Bet staiga jam viskas pasidarė aišku.

– Bravo! – sušuko karštai. – Va, jūreiviai tai bent, jie išmano reikalą, užtat, kad jie dieną naktį grumiasi su mirtimi.

Jis mostelėjo savo didžiule letena.

– Na, užteks apie tai! Čia jau kita istorija, – tarė. – Grįžkime prie mūsų! Tai kaip: likti man čia ar važiuoti su tavim? Spręsk!

– Zorba, – atsakiau aš ir vos ne vos susilaikiau nepaspaudęs jam rankos. – Zorba, sutinku. Važiuok su manim. Aš turiu rusvųjų anglių

kasyklą Kretoje, tu prižiūrėsi darbininkus. Vakarais išsitiesime abu pajūryje – aš neturiu nei žmonos, nei vaikų, nei šuns – valgysime ir gersime. O tu grosi santuriu. Jeigu tau bus ūpas.

– Jeigu bus ūpas! Dirbti tau dirbsiu, kiek tik panorėsi. Aš – tavo vergas! Bet dėl santurio – čia jau kitas klausimas. Šis instrumentas yra kaip laukinis žvėris, jis nori laisvės. Jeigu būsiu gerai nusiteikęs, – pagrosiu. Netgi padainuosiu. Ir pašoksiu zeibekiką ar kokį kitą šokį. Bet, savaime suprantama, – jeigu būsiu atitinkamai nusiteikęs. Susitarkime iš anksto, kad tu manęs neversi. Jeigu nesilaikysi duoto žodžio – viskas tarp mūsų baigta. Šiaip ar taip, niekada neužmiršk, kad aš – žmogus.

– Žmogus? Ką tu nori tuo pasakyti?

– Na, *laisvas* žmogus.

– Šeimininke! – šūktelėjau aš. – Dar vieną romo!

– Dvi romo! – pataisė Zorba. – Šalavijų arbata ir romas susidaužti netinka. Tu irgi turi išgerti romo – reikia aplaistyti mūsų susitarimą.

Mes susidaužėme. Buvo jau visai šviesu. Nuaidėjo sirena. Valtininkas, nunešęs į laivą mano lagaminus, pamojo.

– Eime, tegu padeda mums Dievas! – tariau aš.

– Ir velnias, – ramiai pridūrė Zorba.

Jis pasilenkė, pasibruko po pažastimi santurį, atidarė duris ir pirmas išėjo iš kavinės.

2

Mėlyna jūra, malonus ruduo! Salos maudosi šviesoje. Plonas permatomas lietaus šydas dengia nemirtingą Graikijos nuogybę. Laimingas tas žmogus, galvojau sau, kuriam likimas buvo maloningas ir leido prieš mirtį perplaukti Egėjo jūrą. Daug malonumų yra šiame pasaulyje: moterys, vaisiai, didžios idėjos. Bet skrosti helėnų laivu šios jūros vilnis ir šnibždėti kiekvienos sutiktos salos vardą – man rodos, kad šitam malonumui negalėtų prilygti niekas. Žmogus čia pasijunti lyg patekęs į rojų. Ramiai ir lengvai, kaip niekur kitur, persikeli iš tikrovės į sapną. Ribos išnyksta, ir netgi seniausio ir palaikiausio laivo stiebai išskleidžia pumpurus ir aplimpa vynuogių kekėmis. Atrodo, kad čia, Graikijoje, stebuklai laukia kiekviename žingsnyje.

Apie pietus nustojo liję. Saulė perplėšė debesų skraistę, parodė švelnų, išpraustą, gaivų veidą ir ėmė glamonėti savo spinduliais mylimus vandenis ir pakrantes.

Aš stovėjau laivo priekyje ir negalėjau atsigėrėti stebuklais, kurie dėjosi mano akyse ligi pat tolimo horizonto.

O man už nugaros, viršutiniame laivo denyje, turgininkai godžiomis akimis, trumparegiai politikieriai su savo pliauškalais, iškleręs pianinas, orios, nuodais spjaudančios damos – pikta, monotoniška provincijos mizerija. Rodės, pagriebtum tą laivą už abiejų galų, panardintum į jūrą, gerai kresteltum ir nušluotum nuo jo visus tuos gyvius – žmones, peles, blakes, – o paskui, gryną, švariai nuskalautą, vėl iškeltum į vandens paviršių. Bet čia pat mane pagavo ir gailestis. Budistiškas šaltas gailestis, sudėtingų, metafizinių išprotavimų vaisius. Man pasidarė gaila ne tik žmonių, bet ir viso pasaulio, kuris kovoja, šūkauja, verkia, kažko tikisi ir nemato, kad visa tai – tik tuštybės miražas. Man buvo gaila keleivių ir laivo, gaila jūros ir paties savęs, gaila rusvųjų anglių kasyklos ir „Budos" rankraščio, gaila visų tų iliuzinių šviesos ir šešėlių kompleksų, kurie tik drumsčia ir teršia gryną orą.

Pažvelgiau į Zorbą. Jis sėdėjo laivo priekyje ant suringuotų lynų krūvos. Jo susimąstęs veidas buvo geltonas kaip vaškas. Jis uostė citriną ir, pastatęs savo dideles ausis, klausėsi keleivių ginčų. Vieni buvo už karalių, kiti už Venizelą[4]. Jis palingavo savo didelę galvą ir nusispjovė.

– Senos pasakos! – sumurmėjo pasipiktinęs. – Neturi jie nė kiek sarmatos!

– Kas senos pasakos?

– Nagi visa šita! Karaliai, prezidentai, deputatai! Niekų kalbos!

Visi gyvenamojo laiko įvykiai Zorbai buvo tik „senos pasakos" – taip jis buvo nuo jų atitrūkęs. Telegrafas, garlaivis, geležinkelis, visuotinė etika, tėvynė, religija – į visa tai jis žiūrėjo kaip į geležies laužo krūvą. Jo siela judėjo į priekį greičiau negu šios žemės įvykiai.

Girgždėjo stiebų virvės, šokinėjo jūros krantai, moterų veidai pasidarė geltoni kaip auksinės monetos. Jos sudėjo ginklus – veido dažus, plaukų segtukus, šukas, – jų lūpos išbalo, pirštų nagai pamėlo. Senos

[4] Elefterijas Venizelas (1864–1936) – graikų politikas, daugkartinis ministras pirmininkas.

varnos šėrėsi, barstė svetimas plunksnas – kaspinus, dirbtinius antakius, dirbtinius apgamus, kaklaskares, ir, matant jas, tokias bloguojančias, vos nevemiančias, darėsi ir koktu, ir gaila.

Zorba irgi pagelto ir pažaliavo, žibančios akys apsiblausė. Tik į pavakarę jo žvilgsnis vėl atgijo. Jis ištiesė ranką ir parodė man du šokinėjančius delfinus, kurie ėjo lenkčių su laivu.

– Delfinai! – sušuko jis nudžiugęs.

Dabar aš pirmą kartą pamačiau, kad ant kairės jo rankos nėra pusės smiliaus.

– Kas gi tavo pirštui, Zorba? – sušukau.

– Nieko! – atsakė jis, nepatenkintas, kad per mažai rodau dėmesio delfinams.

– Turbūt kokia mašina nutraukė? – neatstojau aš.

– Mašina? Kokia ten mašina? Aš pats jį nusikirtau.

– Tu pats? O kam gi?

– Et, ką čia kalbėti! Vis tiek tu šito nesuprasi! – tarė jis ir truktelėjo pečiais. – Jau sakiau tau, kad esu visų galų meistras. Kitados dirbau puodžium. Buvau iki ausų įsimylėjęs tą meną. Tu net neįsivaizduoji, ką tai reiškia paimti į rankas gabalą molio ir padaryti iš jo ką tik nori. Zirrr! – dūzgia ratas, molis sukasi kaip pašėlęs, o tu stovi šalia ir sakai: „Padarysiu ąsotį, padarysiu lėkštę, padarysiu žvakidę, padarysiu patį velnią!“ O tai, pasakysiu tau, ir yra būti žmogum – laisvė!

Jis visai užmiršo jūros ligą, nebekramsnojo citrinos, jo akys vėl prašviesėjo.

– Taip tai taip, – tariau aš, – o pirštas?

– Jis tik kliudė. Visą laiką lindo į ratą ir maišė man visus planus. Na tai vieną gražią dieną pasiėmiau kirvį...

– Ir neskaudėjo?

– Kur tau neskaudės! Negi aš koks pagalys, ar ką? Aš gi žmogus! Skaudėjo. Bet jis trukdė man, kaip sakiau, dirbti. Tai ir čiaukštelėjau per jį!

Saulė nusileido, jūra pamažu aprimo, debesys išsisklaidė. Danguje suspindo vakarinė žvaigždė. Aš žiūrėjau į jūrą, žvelgiau į dangų, ir mane užplūdo mintys. Šitaip mylėti, paimti kirvį, nusikirsti pirštą ir kentėti... Bet užgniaužiau savo susijaudinimą...

– Nepasakyčiau, kad tai labai geras būdas, Zorba! – tariau juokaudamas. – Man jis primena tą asketą, kuris, kaip pasakojama legendoje, pamatė moterį, ir jam sukilo vyriški jausmai, tai jis pasiėmė kirvį ir...

– Tegu jį velniai, tokį idiotą! – pertraukė mane Zorba, atspėjęs, ką aš norėjau pasakyti. – Nusikirsti šitokį daiktą! Na ir kvailys! Juk tai toks nekaltas daiktas, jis niekada netrukdo.

– Kodėl netrukdo? – spyriausi aš. – Trukdo. Ir dar kaip.

– O kam jis gali trukdyti?

– Patekti į dangų.

Zorba metė į mane pašaipų žvilgsnį.

– Ak tu, avine, avine, – tarė jis, – juk tai ir yra pats tikrasis rojaus raktas!

Jis pakėlė galvą ir pažvelgė man į veidą, lyg norėdamas išsiaiškinti, kaip aš žiūriu į būsimą gyvenimą, į dangaus karalystę, į moteris ir į dvasininkus. Bet, manau, ne ką jam pavyko ten išskaityti, nes po valandėlės susimąstęs papurtė savo žilą tarsi kinivarpų išvarpytą galvą.

– Šitokie bigiai nepateks į rojų, – pasakė ir nutilo.

Aš išsitiesiau savo kajutėje ir paėmiau į rankas knygą. Buda vėl užvaldė visas mano mintis. Skaičiau „Budos dialogą su piemeniu", kuris pastaraisiais metais suteikdavo man ramybės ir pasitikėjimo.

„Piemuo: – Mano valgis jau išvirtas, mano avys jau pamelžtos. Mano trobelės durys jau užšautos, mano židinio ugnis jau dega. Gali sau lyti, dangau, kiek tik tau patinka!

Buda: – Nereikia man nei viralo, nei pieno. Vėjai yra mano trobelė, mano ugnis jau užgeso. Gali sau lyti, dangau, kiek tik tau patinka!

Piemuo: – Aš turiu jaučių, aš turiu karvių, turiu iš tėvų paveldėtas ganyklas ir bulių, kuris apeina mano karves. Gali sau lyti, dangau, kiek tik tau patinka!

Buda: – Aš neturiu nei jaučių, nei karvių. Neturiu nė ganyklų. Aš nieko neturiu, aš nieko nebijau. Gali sau lyti, dangau, kiek tik tau patinka!

Piemuo: – Aš turiu paklusnią ir ištikimą piemenę. Jau daug metų ji yra mano žmona, ir aš esu laimingas, kad naktimis ji suteikia man džiaugsmo. Gali sau lyti, dangau, kiek tik tau patinka!

Buda: – Aš turiu paklusnią ir laisvą sielą. Jau daug metų lavinu ir mokau ją teikti man džiaugsmo. Gali sau lyti, dangau, kiek tik tau patinka!"

Šitaip, tiems abiem balsams dar tebekalbant, mane suėmė miegas. Vėl pakilo stiprus vėjas, ir bangos pradėjo plaktis į iliuminatoriaus

stiklus. Kaip koks pūkinis debesėlis aš plaukiojau tarp sapno ir tikrovės. Jūra visai įsišėlo, prasidėjo tikra audra, vandenys užliejo ganyklas, jaučiai, karvės ir buliai prigėrė. Vėjas nuplėšė trobelės stogą ir užpūtė židinio ugnį. Moteris sukliko ir negyva griuvo į purvą. Piemuo užtraukė raudą. Aš nesupratau jos žodžių, tik girdėjau jo aimaną ir vis labiau grimzdau į miegą, kaip žuvis į marių gelmę.

Pabudau auštant. Dešinėje pusėje plytėjo didžiulė, majestotiška sala, išdidi ir laukinė. Miglose paskendę kalnai ramiai šypsojosi rudenio saulėje. O aplink mus kunkuliavo ir putojo mėlyna kaip safyras jūra.

Zorba, susisupęs į rudą antklodę, tiesiog negalėjo atitraukti akių nuo salos. Jo žvilgsnis skraidžiojo nuo kalnų į lygumas, tyrinėjo kiekvieną pakrantę. Atrodė, kad visas šitas vietas jis seniai pažįsta ir dabar džiaugiasi, galėdamas mintimis vėl po jas klaidžioti.

Aš priėjau ir paliečiau jo petį.

– Tikriausiai jau nebe pirmą kartą plauki į Kretą, Zorba? – tariau. – Žiūri į salą kaip į seną draugę.

Jis tingiai nusižiovavo. Aš pastebėjau, kad jis nenusiteikęs leistis į kalbas. Nusijuokiau.

– Nenori leistis į kalbas, Zorba?

– Nesakyčiau, kad nenoriu, šefe, – atsiliepė jis. – Man sunku.

– Sunku? Kodėl?

Jis ne iš karto atsakė. Akimis vėl pamažu ėmė klaidžioti pakrantėmis. Nakvojo jis ant denio, todėl žili garbiniuoti plaukai buvo šlapi šlaputėliai nuo ryto rasos. Patekėjusi ryto saulė išryškino visas raukšles raukšleles skruostuose, ant smakro ir ant kaklo.

Pagaliau sujudėjo jo storos lūpos, nukarusios kaip ožio.

– Man sunku tokį ankstų rytą praverti burną, – tarė jis. – Dovanok man.

Zorba nutilo ir vėl įsmeigė savo apvalias akis į Kretą.

Laivo gongas pakvietė pirmųjų pusryčių. Iš kajučių ėmė landžioti pažaliavę, susibaigę veidai. Moterys sutaršytais plaukais svirduliavo nuo vieno stalo prie kito. Jos trenkė vėmalais ir odekolonu, jų akys buvo apsiblaususios, išsprogusios ir kvailos.

Zorba sėdėjo priešais mane ir su gyvulišku pasitenkinimu šliurpė kavą. Jis tepėsi ant duonos sviesto ir medaus ir valgė. Jo širdis atlėgo,

veidas prašviesėjo, lūpos tarsi šypsojosi. Aš su slaptu džiaugsmu stebėjau, kaip pamažu sklaidosi jo miegai, veidas darosi vis žvalesnis, akys įgauna blizgesio.

Jis užsidegė cigaretę, godžiai užsitraukė ir išleido pro plaukuotas šnerves mėlynų dūmų debesėlį. Paskui sulenkė dešinę koją ir patogiai rytietiškai atsisėdo. Dabar jau galėjo kalbėti.

– Ar aš pirmą kartą plaukiu į Kretą? – pradėjo jis, prisimerkęs ir žiūrėdamas pro langą į Idos kalną, kuris pamažu nyko už mūsų tolumoj. – Ne, tai jau nebe pirmas kartas. Tūkstantis aštuoni šimtai devyniasdešimt šeštaisiais metais aš buvau vyras pačiame gerume. Mano ūsai ir plaukai dar tebebuvo natūralios spalvos – juodi kaip anglis. Dar tebeturėjau visus trisdešimt du dantis. Kai pasigerdavau, pirma suvalgydavau užkandą, o paskui pačią lėkštę. Ir kaip tik tada velnias taip užtaisė, kad Kretoje prasidėjo naujas sukilimas.

Buvau tada kromelninkas. Vaikščiojau po Makedoniją iš kaimo į kaimą, nešiodavau visokiausius niekučius, keisdamas juos į sūrį, vilnas, sviestą, triušius ir kukurūzus, o paskui visa tai parduodavau ir gaudavau dvigubą pelną. Kiekviename kaime, kai ateidavo vakaras, žinojau, kur gausiu nakvynę, – juk nėra kaimo, kur negyventų geros širdies našlė. Būdavo, padovanoju jai siūlų ritelę, šukas ar skarutę, žinoma, juodą, juk ji palaidojo vyrą, ir gulu su ja į lovą. Ir pigu, ir gerai.

Taigi, kaip jau sakiau, velnias taip užtaisė, kad kretiečiai vėl griebėsi ginklo. „Po perkūnais! – tariau aš. – Amžinai nėra žmogui ramybės per tą Kretą!" Trenkiau velniop siūlus ir šukas, čiupau į rankas šautuvą, prisiplakiau prie kitų tokių bastūnų, ir – į Kretą.

Jis nutilo. Mes kaip tik plaukėme palei smėlėtą, ramų krantą. Bangos čia nesitrankė, o švelniai skalavo nedidelę įlanką, palikdamos pakrantėje vieną kitą putų kuokštelį. Debesys išsisklaidė, švietė saulė, ir laukinė Kreta taikiai šypsojosi.

Zorba vėl atsuko galvą ir pašaipiai pažvelgė į mane.

– Nemanyk, šefe, kad aš čia atsisėdau ir imsiu tau dėstyti, kiek turkų galvų nušniojau, kiek turkų ausų įmerkiau į spiritą, kaip kad Kretoje yra įprasta. Nieko nebus! Neturiu noro. Ir sarmata man. Dabar, kai įgavau šiek tiek proto, dažnai pagalvoju, kaip vis dėlto baisu nupjauti nosį, nuplėšti ausį, perrėžti pilvą žmogui, kuris nepadarė nieko blogo, ir dar melsti Dievą „palaiminti mūsų ginklus", tai yra raginti jį, kad ir jis taip pat pjaustytų nosis, ausis ir raižytų pilvus.

Bet tada, kaip matai, kraujas virė mano gyslose. Ir kaip aš galėjau tada susimąstyti, paklausti savęs: „Kam? Kodėl?“ Protingos, teisingos mintys ateina su senatve ir ramybe. Kai jau nebeturi dantų, bepigu sakyti: „Sarmatykitės, vyručiai, nesikandžiokit!“ Bet kai dar tebeturi visus trisdešimt du dantis... Žmogus jaunystėje yra žvėris, laukinis žvėris, ir jis drasko žmones!

Zorba palingavo galvą.

– Jis pjauna taip pat ir ėriukus, ir vištas, ir paršiukus, – pradėjo jis vėl ir sumaigė lėkštėje cigaretę. – Bet jeigu nesudrasko žmogaus, nebūna sotus. Ne, nebūna sotus. Kaip tu į tai žiūri, mokslinčiau?

Ir, nelaukdamas atsakymo, kalbėjo toliau, įsmeigęs į mane tiriamą žvilgsnį.

– Bet ką tu gali pasakyti? Kiek suprantu, jūsų didenybė niekada nėra kentęs alkio, niekada nėra žudęs, niekada nėra svetimoteriavęs. Tai ką gi tu išmanai apie pasaulį? Skystas protas, nesuteptas kūnas... – sumurmėjo su neslepiama panieka.

Ir man pasidarė gėda savo išpuoselėtų rankų, blyškaus veido ir savo nekalto gyvenimo.

– Tiek jau to! – tarė Zorba ir nuolankiai brūkštelėjo delnu per stalą, lyg šluostydamas kempine lentą. – Tiek to! Tik vieno norėjau tavęs paklausti. Be abejo, esi perskaitęs gerą glėbį knygpalaikių, tai gal, sakau, žinai...

– Gerai, gerai, sakyk, Zorba!

– Tai va. Vienas keistas dalykas neduoda man ramybės, šefe... labai keistas, ir mano galva čia neišneša. Visi tie gėdingi mūsų žygiai, plėšikavimai, žudynės, kuriuos atlikome mes, maištininkai, praskynė kelią į Kretą princui Jurgiui ir atnešė mums laisvę.

Jis spoksojo į mane susimąstęs, išpūtęs akis.

– Kaip čia galėtų būti! – sumurmėjo. – Tiesiog galvoj netelpa. Kad įsigalėtų pasaulyje laisvė, reikia daryti nusikaltimus, žudyti žmones. Jeigu aš tau suminėčiau visas tas niekšybes, kurias mes tada darėme, – plaukai ant galvos atsistotų. O kas iš viso to išėjo? Laisvė! Užuot sutrankęs mus žaibais, gerasis Dievulis padovanojo mums laisvę. Šito aš negaliu permanyti.

Zorba bejėgiškai pažvelgė į mane. Buvo matyti, kad ši problema jį be galo kankina ir jis negali jos išspręsti.

– Ar tu tai supranti? – paklausė jis prislėgtas.

– Ką aš galėjau suprasti? Ką galėjau jam atsakyti? Arba išvis nėra to, ką mes vadiname Dievu, arba Dievui patinka žudynės ir niekšybės. O gal be to, ką mes vadiname žudynėmis ir niekšybėmis, neįmanoma pasiekti pasaulyje laisvės.

Mėginau surasti Zorbai kitą, paprastesnį paaiškinimą.

– O kaip iš mėšlo ir purvo išauga ir sutarpsta gėlė? – tariau. – Sakykime, Zorba, kad žmogus – tai mėšlas, o laisvė – gėlė.

– Gerai! O sėkla! – atkirto Zorba, trenkdamas kumščiu į stalą. – Kad išaugtų gėlė, reikalinga sėkla. Kas gi pasėjo šitokią sėklą į mūsų niekingus vidurius? Ir kodėl iš tos sėklos neišauga gėrio ir dorybės gėlė? Kodėl ji reikalauja kraujo ir purvo?

Aš papurčiau galvą.

– Nežinau, – pasakiau.

– O kas žino?

– Niekas.

– Taip, – desperatiškai sušuko Zorba ir piktai apsižvalgė aplinkui, – tai kas man tada garlaiviai, mašinos ir stačios apykaklės?

Keletas jūros ligos iškankintų keleivių, prie gretimo staliuko geriančių kavą, staiga atgijo ir, pajutę, kad čia bręsta skandalas, pastatė ausis.

Zorbai nepatiko, kad jo klausosi, ir jis kiek pritildė balsą.

– Et, ką čia ir kalbėti! – tarė jis. – Kai aš apie tai pagalvoju, mane pagauna toks pasiutimas, kad, rodos, išdaužyčiau viską, kas tik po ranka papuola, kėdes, lempą arba trenkčiau galvą į sieną. O kas paskui? – sakau sau vėlei. Ką iš to laimėsiu, velniai griebtų! Arba turėsiu atsilyginti už padarytą žalą, arba nueisiu į vaistinę ir paprašysiu sutvarstyti galvą. O jeigu yra ponas Dievas – juo blogiau. Tada jau visai prasti popieriai! Jis žiūrės iš dangaus ir plyš iš juoko.

Staiga Zorba mostelėjo ranka, lyg gindamasis nuo įkyrios musės.

– Trumpai drūtai! – tarė jis, lyg jam būtų nusibodę visi tie išvedžiojimai. – Aš tau norėjau pasakyti štai ką. Kai karališkasis laivas, papuoštas vėliavomis, įplaukė į uostą, kai sugriaudėjo patrankos ir princas įkėlė koją į Kretos žemę... Ar tu esi kada matęs žmones, kurie siaučia visuotinio kvaitulio pagauti, kad štai pagaliau atėjo jų išsvajota laisvė? Ne? Tada tu aklas gimei, mielasis, aklas ir mirsi. Jeigu man būtų lemta gyventi tūkstantį metų ir iš manęs liktų tik skiautelė gyvo kūno, aš niekada nepamirščiau to, ką mačiau tą dieną. Ir jeigu žmogui būtų galima pasirinkti rojų pagal savo skonį – o taip ir turėtų būti, užtat jis

ir rojus! – aš pasakyčiau Viešpačiui Dievui: „Gerasis Dieve, tegu mano rojus būna mirtomis ir vėliavomis išpuošta Kreta! Tegu ta akimirka, kai princas Jurgis įžengė į Kretą, tęsiasi amžinai. Daugiau aš iš Tavęs nieko nenoriu."

Zorba vėl nutilo. Jis brūkštelėjo sau per ūsus, prisipylė sklidiną stiklinę šalto kaip ledas vandens ir vienu mauku išgėrė.

– Tai kas gi ten buvo Kretoje, Zorba? Pasakok!

– Ką čia tuščiai burną aušinti! – tarė jis suirzęs. – Aš sakau tau, keistas ir nesuprantamas šis pasaulis, o žmogus – didelis gyvulys. Didelis gyvulys ir didis dievas. Vienas toksai sukilėlis, užkietėjęs nusikaltėlis, kartu su manim atsibastęs iš Makedonijos į Kretą, vardu Jorgaras, – tokį ir pakarti per maža, vienu žodžiu, baisus kiaulė, ogi, žiūriu, ir tas verkia. „Ko žliumbi, Jorgarai? – klausiu, ir pačiam ašaros iš akių upeliais teka. – Ko verki tu, parše?" O jis apkabina mane, seilėjasi ir verkia kaip mažas vaikas. Paskui išsitraukia pinigų kapšą, – o buvo toks titnagas, – išberia sau ant kelių auksines monetas, kurių turėjo prisigrobęs iš užmuštų turkų, plėšdamas jų namus, ir ima rieškučiomis žarstyti į visas puses. Ar dabar tu supratai, šefe? Štai kas yra laisvė!

Aš atsikėliau ir nuėjau ant kapitono tiltelio kvėptelėti gaivaus oro.

Tai štai kas yra laisvė, galvojau. Turėti silpnybę, rinkti auksines monetas, o paskui tą silpnybę įveikti ir išžarstyti savo turtą į visas keturias puses! Išsivaduoti iš vienos silpnybės ir pasiduoti kitai, aukštesnei... Bet ar tai nėra irgi savotiška vergovė? Aukotis dėl idėjos, dėl savo tautos, dėl savo Dievo? O gal juo aukščiau ponas, juo ilgesnė virvė, užverta ant vergo kaklo? Ir todėl mes galime šurmuliuoti, šokinėti ir žaisti erdvioje asloje ir numirti, niekada neįtempę virvės iki pat galo. Ir tai mes vadiname laisve?

Pavakare pasiekėme savo smėlėtą pakrantę. Baltas smulkus smėlis, oleandrų krūmai, dar apsiklėtę žiedais, figmedžiai, saldieji pupmedžiai, o toliau dešinėje nedidelė, pilka be medžių kalvelė, panaši į atgręžtą moters veidą, kuriai pasmakre, per kaklą, eina tamsiai rudos gyslos – rusvųjų anglių klodai.

Pūtė rudens vėjas, dangumi skriejo plunksniniai debesėliai, tiesdami žemėje savo šešėlius. Jiems iš paskos kilo kiti – grėsmingi. Saulė čia pasislėpdavo, čia vėl išlįsdavo, ir žemė nušvisdavo arba apsiniaukdavo kaip gyvas, susijaudinęs žmogaus veidas. Paskendęs mintyse, aš stovėjau

pajūryje. Prieš mano akis plytėjo šventa vienatvė, klastinga ir viliojanti kaip dykuma. Budistinė sirenų giesmė pakilo nuo žemės ir įsismelkė man į pačią širdį: „Kada gi galėsiu pasitraukti į vienatvę, vienas, be draugų, be džiaugsmo ir be liūdesio, vien su šventu įsitikinimu, kad viskas yra tik sapnas? Kada su savo skarmalais – be jokių troškimų – džiaugsmingai pasitrauksiu į kalnus? Kada laisvai ir be baimės, kupina džiugesio širdimi pasitrauksiu į mišką, įsitikinęs, kad mano kūnas yra tik ligos, nusikaltimai, senatvė ir mirtis? Kada? Kada? Kada?“

Priėjo Zorba su santuriu po pažastimi.

– Ar matai va ten rusvąsias anglis? – tariau, norėdamas paslėpti savo susijaudinimą, ir parodžiau ranka į kalvelę, panašią į atgręžtą moters veidą.

Bet Zorba nuleido blakstienas, nė negrįžtelėjęs į tą pusę.

– Kitą kartą, šefe, – tarė jis. – Pirma tegu žemė nurimsta. Ji dar juda, velniai ją griebtų, ta dama dar juda kaip laivo denis. Eime greičiau į kaimą!

Pasakė ir patraukė dideliais žingsniais.

Du basi gatvės berniūkščiai, įdegę saulėje kaip felachų vaikai, pribėgo prie mūsų ir užsikėlė ant pečių lagaminus. Storas mėlynakis muitininkas sėdėjo barake, kuriame buvo įrengta muitinė, ir rūkė nargilę. Dirstelėjo į mus iš šalies, įdėmiai nužvelgė lagaminus, sujudėjo ant savo kėdės ir jau, rodos, buvo besikeliąs, bet ir vėl atsisėdo. Pamažu kilstelėjo nargilės žarną ir mieguistu balsu pratarė:

– Sveiki atvykę!

Vienas berniūkštis prisigretino prie manęs, sumirksėjo savo juodomis alyvinėmis akimis ir pašaipiai tarė:

– Jis ne kretietis! Todėl toks tingus.

– Argi ne kretiečiai yra tingūs pilvai, kaip sako apaštalas?

– Taip!.. – atsakė mažylis. – Bet jie tingūs kitaip.

– Ar toli nuo čia kaimas?

– Čia pat! Per šautuvo šūvį. Ana kur! Matote, slėnyje, anapus daržų? Geras kaimas, pone! Tikras rojus: saldžiojo pupmedžio vaisiai, daržovės, alyvos, vynas. O ten smėlyje jau anksti pavasarį pasirodo pirmieji agurkai. Iš Afrikos pučia šiltas vėjas, ir todėl jie taip greitai auga. Jeigu naktį atsiguli darže, tai girdėti, kaip jie augdami braška – tik krr, krr, krr!

Zorba žingsniavo pirma, jam vis dar sukosi galva.

– Drąsiau, Zorba! – šūktelėjau aš jam. – Visi sunkumai jau praeity. Nebijok!

Mes paspartinome žingsnį. Žemė buvo smėlėta ir nusėta kriauklėmis. Kur ne kur pasitaikydavo koks laukinis figmedis, tamarindas, viena kita šventrožė, nendrė. Debesys leidosi vis žemiau ir žemiau, vėjas nutilo, pasidarė tvanku.

Priėjome didelį figmedį. Jo dvigubas liemuo buvo susivijęs, kai kurios šakos apdžiūvusios iš senatvės. Vienas berniukas, nešantis lagaminus, sustojo. Jis kinktelėjo galva ir parodė man tą seną medį.

– Princesės figmedis! – pasakė.

Aš apsidžiaugiau. Kretos žemėje kiekvienas akmuo, kiekvienas medis turi savo tragišką istoriją.

– Princesės? Kodėl?

– Mano senelio laikais viena princesė įsimylėjo jauną piemenį. Bet jos tėvas nė girdėti apie tai nenorėjo. Princesė verkė, rėkė, bet tėvas – nė į kalbas. Vieną vakarą dingo abu kaip į vandenį. Ieškojo jų dieną, dvi, tris, visą savaitę – kaip nėr, taip nėr. Po kiek laiko surado juos po figmedžiu apsikabinusius ir jau apipuvusius. Jeigu ne smarvė, tai kažin ar būtų radę? Supranti?

Berniukas pratrūko juoktis.

Iš kaimo sklido visokiausi garsai: lojo šunys, klykavo moterys, gaidžiai pranašavo oro permainą. Tvoskė katiluose bręstančiu vynuogių degtinės raugu.

– Štai ir kaimas! – sušuko berniukai ir paspartino žingsnius.

Mes priėjome smėlio kalvą, ir dabar visas kaimelis buvo prieš mus kaip ant delno. Žemutės baltintos trobelės su plokščiais stogais, beveik prigludusios viena prie kitos, kilo šlaitu aukštyn. Su atviromis langinėmis, iš tolo juodais langais jos atrodė kaip kokios tarp uolų įspraustos kaukolės.

Aš prisigretinau prie Zorbos.

– Žiūrėk, Zorba, – tariau tyliai, – kai nueisime į kaimą, elkis, kaip pridera, kad kiti nepastebėtų, kas mes iš tiesų esame. Turime atrodyti kaip rimti verslininkai, aš – direktorius, o tu – meistras. Kretiečiai, žinok, juokų nemėgsta. Vos tik jie tave pamatys, tuoj pastebės tavo silpnybę ir kaipmat prikergs kokią nors pravardę, kurios paskui ir norėdamas nenusikratysi. Lakstysi su ja kaip katė su pūsle.

Zorba susimąstęs papešiojo savo ūsus.

– Žinai, ką aš tau pasakysiu, šefe! – tarė jis pagaliau. – Jeigu čia atsiras kokia našlė, tada gali būti visiškai ramus. Bet jeigu ne...

Tuo metu – mes jau buvome prie pat kaimo – prie mūsų priėjo ištiesusi ranką elgeta, nuskarusi, apskretusi, saulėj įdegusiu veidu, su tankiais juodais ūsiukais panosėj.

– Ei, kūmai, – tarė ji Zorbai, – ar turi tu sielą?

Zorba sustojo.

– Turiu, – atsakė jis rimtai.

– Tai duok penkias drachmas!

Zorba išsitraukė iš švarko kišenės nučiurusią odinę piniginę.

– Še! – tarė, ir jo lūpos, dar prieš valandėlę kietai sučiauptos, nusišypsojo. Jis pasisuko į mane. – Ar čia viskas taip pigu? Penkios drachmos – ir turi sielą.

Mus apniko kaimo šunys, nuo plokščių stogų spoksojo moterys, baisiausiai erzeliuodami, sekė iš paskos vaikai. Vieni prašė išmaldos, kiti pypsėjo kaip automobiliai, dar kiti bėgo priešais ir dirsčiojo į mus išsprogusiomis akimis. Pasiekėme kaimo aikštelę: aplink dvi baltąsias tuopas buvo pristatyta grubiai aptašytų kelmų, skirtų atsisėsti, o priešais – užeiga su didele išblukusia iškaba: „Juozapo Skaisčiojo kavinė ir mėsinė“.

– Ko tu juokiesi, šefe? – paklausė Zorba.

Aš nespėjau jam atsakyti. Pro kavinės-mėsinės duris išpuolė penki šeši žaliūkai mėlynomis plačkelnėmis, perjuostomis raudonais diržais.

– Laba diena, bičiuliai! – sušuko jie. – Malonėkit užeiti ir išgerti taurelę rakės. Dar šilta, ką tik iš katilo!

Zorba pliaukštelėjo liežuviu.

– Kaip tu manai, šeimininke? – mirktelėjo jis, pasisukęs į mane. – Gal išmetam po vieną?

Kavinės-mėsinės šeimininkas, išdžiūvęs, guvus seniokas, atnešė mums kėdes. Išgėrėme. Rakija kaip ugnis degino vidurius.

Aš pasiteiravau, kur galėtume apsigyventi.

– Eikit pas madam Hortenziją! – sušuko kažkuris.

– Prancūzė? – paklausiau nustebęs.

– Bala žino, iš kokios pasvietės ji čia atsibastė. Visko mačiusi moteriškė. Audringas buvo jos gyvenimėlis. Linksmai nugyveno amželį, dar ir dabar, sulaukusi senatvės, nesnaudžia. Čia ji laiko užeigą, kur galima pernakvoti.

– Ir saldainius pardavinėja! – įterpė kažkuris berniukas.

– Ji tepasi miltais ir dažosi! – sušuko kitas.

– Ant kaklo nešioja kaspiną. Turi taip pat papūgą...

– Našlė? – paklausė Zorba. – Ar ji našlė?

Niekas jam neatsakė.

– Ar ji našlė? – paklausė jis dar kartą ir nurijo seilę.

Šeimininkas pasiglostė tankią žilą barzdą.

– Kiek plaukų yra šitoje barzdoje, kūmai? Kiek? Va šitiek vyrų yra turėjusi madam Hortenzija. Supratai?

– Supratau, – atsakė Zorba ir apsilaižė.

– Ji ir tave gali padaryti našliu. Pasisaugok, kūmai! – perspėjo vienas senis, ir visi prapliupo kvatoti.

Tuo tarpu vėl pasirodė šeimininkas, nešinas padėklu, pilnu naujų gardėsių: miežinių riestainių, ožkos sūrio ir kriaušių.

– Ak, duokite tiems ponams ramybę! – sušuko jis. – Ką jūs ten plepate apie našles ir visokias madam? Jie nakvos pas mane.

– Aš imu juos pas save, Kondomanolijau, – tarė senis. – Vaikų neturiu, troba mano didelė, užteks vietos.

– Atsiprašau, dėdule Anagnosti, – sušuko šeimininkas seniui tiesiai į ausį. – Aš pirmas pasakiau!

– Gerai, vieną paimk tu! – tarė dėdulė Anagnostis. – Aš paimsiu tą senį...

– Kokį senį? – pertraukė jį užsigavęs Zorba.

– Mes nesiskiriame, – tariau aš, duodamas Zorbai ženklą nesijaudinti. – Mes liksime drauge. Eisime pas madam Hortenziją...

– Prašom! Prašom!

Po baltosiomis tuopomis, krypuliuodama ant kreivų kojų, pasirodė moteriškė, tokia paritus, tokia pastačius, išblukusiais lininiais plaukais, su plaukuotu apgamu ant smakro. Ji sutiko mus išskėstomis rankomis. Ant kaklo turėjo užsirišusi raudoną aksominį kaspiną, o ant suvytusių skruostų buvo matyti melsvos pudros žymės. Koketiška garbanėlė krito ant kaktos, tad iš pirmo žvilgsnio galėjai pagalvoti, ar tai ne saulėlydžio laikų Sara Bernar[5] iš „Ereliuko“.

[5] Sara Bernar (1844–1923) – garsi prancūzų artistė; „Ereliukas“ – prancūzų dramaturgo Edmono Rostano pjesė.

– Džiaugiuosi, galėdamas su jumis susipažinti, madam Hortenzija! – pasveikinau ją ir, kažkokio išdykumo pagautas, pasilenkiau pabučiuoti jai rankos.

Gyvenimas sutvisko ūmai mano akyse kaip graži pasaka, kaip kokia Šekspyro komedija, sakykime, „Audra“. Rodos, mūsų laivas sudužo, ir mes, šlapi ligi siūlo galo, išsikapstėme štai į šį krantą. Ketinome ištyrinėti šias gražias pakrantes ir iškilmingai pasveikinti čiabuvius. Aš vaizdavausi madam Hortenziją kaip salos karalienę, savotišką šviesų, žvilgantį ruonį, kurį prieš daug tūkstančių metų bangos išmetė į šį saulėtą krantą, jau pagyvenusį, išsikvėpinusį ir su ūsais. O už jos, su daugybe galvų, purvinas, plaukuotas ir gerai nusiteikęs, – Kalibanas[6], minia, kuri žiūri į ją su panieka ir su pasididžiavimu drauge.

Zorba, persirengęs princas, taip pat žiūrėjo į ją išpūtęs akis lyg į kokią buvusią bendražygę ar seną fregatą, kuri kadaise tolimuose kraštuose kovojo ir laimėjo ne vieną mūšį, o dabar, sumušta ir sužeista, nulaužtais stiebais ir nudraskytomis burėmis, visa raukšlėta ir randuota, tik užmaskavusi tuos senatvės ir kovų pėdsakus kremais ir pudra, pasitraukė į šį pajūrį laukti geresnių laikų. Be abejo, ji laukė Zorbos, kapitono su keturiasdešimčia žaizdų. Ir aš džiaugiausi matydamas, kaip tie du komediantai pagaliau susitiko šiame paprastame, sodriomis spalvomis nutapytame Kretos scenovaizdyje.

– Dvi lovas, madam Hortenzija, – tariau aš ir nusilenkiau tai senai meilės komediantei. – Dvi lovas be blakių...

– Mano namuose nėra blakių! Nėra ir nebūna! – atsakė ji ir metė į mane skvarbų, iššaukiantį žvilgsnį.

– Taip jau ir nebūna! Taip jau ir nebūna! – tyčiojosi daugiagerklis Kalibanas.

– Nėra blakių! Nėra blakių! – spyrėsi primadona, trepsėdama į žvyrą putlia kojyte, apmauta stora, šviesiai mėlyna kojine. Ji avėjo senais, išklypusiais baliniais batukais, papuoštais koketiška šilkine kokarda.

– Na ir trauk tave velniai! – vėl paleido gerklę Kalibanas.

Tačiau madam Hortenzija oriai patraukė, rodydama kelią. Ji kvepėjo pudra ir pigiu muilu.

Zorba ėjo iš paskos ir rijo ją akimis.

6 Kalibanas – bjaurios išvaizdos laukinis, Šekspyro „Audros“ personažas.

– Pažvelk! Tu tik pažiūrėk, – sušnibždėjo jis man, – kaip ta bobšė krypuliuoja. Vikst, vikst! Mėto užpakalį kaip avis taukinę uodegą!..

Nukrito keli dideli lietaus lašai, dangus apsiniaukė. Mėlyni žaibai raižė kalnus. Mergaitės baltomis ožkenų pelerinomis skubiai ginė iš ganyklos namo ožkas ir avis. Moterys, palinkusios prie krosnių, kūrė ugnį vakarienei.

Zorba susijaudinęs kramtė ūsus ir nenuleido akių nuo krypuliuojančio madam užpakalio.

– Hm! – sumurmėjo jis dūsaudamas. – Niekada nežinai, kada tas velnio gyvenimas iškrės tau kokį pokštą!

3

Madam Hortenzijos viešbutukas buvo ne kas kita, kaip kelios senovinės maudymosi kabinos, sustumtos į krūvą. Pirmojoje buvo krautuvėlė. Čia galėjai nusipirkti saldainių, cigarečių, pistacijų, dagčių lempoms, smilkalų, elementorių. Kitose keturiose buvo miegamieji, iš kiemo pusės – virtuvė, prausykla, vištidė ir triušidė. Aplinkui iš smulkaus smėlio kyšojo nendrių tvora ir keli laukiniai figmedžiai. Viskas čia atsidavė jūra, šlapimu ir vištų mėšlu. Tik kada ne kada, kai pasirodydavo madam Hortenzija, padvelkdavo kiti kvapai, lyg kas būtų po nosimi išpylęs kirpyklos vandens dubenį.

Kai tik šeimininkė paklojo lovas, mes kritome į patalą ir miegojome kaip užmušti. Nebemenu, ką sapnavau, bet kitą rytą jaučiausi pailsėjęs ir atsigavęs, tarsi ką tik išsimaudęs jūroje.

Buvo sekmadienis. Rytoj ateis darbininkai ir pradės darbą rusvųjų anglių kasykloje. Taigi turėjau užtektinai laiko ir galėjau apsidairyti, į kokį čia krantą išmetė mane likimas. Vos tik prašvito, pakilau iš lovos ir išėjau iš namų. Perėjau per sodus ir patraukiau pajūrin – norėjau iš arčiau susipažinti su šios vietos vandeniu, žeme ir oru. Eidamas skabiau maloniai kvepiančias žoleles, kol mano rankos nukvipo čiobreliais, šalavijais ir šaltmėtėmis.

Užkopęs ant aukštumėlės, apžvelgiau viską aplinkui. Gamtovaizdis buvo atšiaurus ir rūstus: granitas, tamsūs medžiai ir tokie keisti kalkakmeniai, kad, rodos, jokiu kapliu jų neįkirstum. Bet staiga žiūriu – išlindę iš kietos žemės spindi saulėje švelnūs lelijų žiedai. Tolumoj, pietų

pusėje, tviskėjo lėkšta baltų smilčių salelė, paraudusi nuo pirmųjų saulės spindulių kaip jauna mergaitė.

Atokiau nuo jūros driekėsi neaprėpiami vynuogynai, augo alyvmedžiai, pupmedžiai ir figmedžiai. Prigludę tarp dviejų kalvų, nuo vėjo slėpėsi apelsinų, citrinų sodai ir baltažiedžių šliandrų krūmai. Arčiau pajūrio buvo vešlūs daržai.

Kurį laiką stovėjau ant kalvos ir gėrėjausi tuo švelniai banguotu kraštovaizdžiu, kuris, kaip koks dryžuotas tigro kailis, plytėjo prieš mano akis, išraižytas granito juostų, tamsiai žalių pupmedžių ir sidabralapių alyvmedžių. O toliau bangavo jūra, bekraštė ir vieniša, varanti savo vandenis nuo pat Libijos ir piktai šniokščianti, lyg kėsindamasi praryti Kretą.

Šis Kretos peizažas buvo panašus į gerą prozą: apgalvotą, saikingą, neperkrautą, raiškią ir santūrią. Jis atskleidžia esminius dalykus paprasčių paprasčiausiomis priemonėmis. Nekoketuoja. Jam svetimas visoks dirbtinumas, visokia retorika. Tai, ką jis turi pasakyti, pasako su tam tikru vyrišku griežtumu. Ir kartu tarp tų rūsčių linijų slypi kažkoks jautrumas ir švelnumas – tykiuose slėniuose kvepia citrinų ir apelsinų medžiai, o toliau iš bekraštės jūros dvelkia kažkokia begalinė poezija.

– Kreta, Kreta, – šnibždėjau aš, ir mano širdis pradėjo smarkiau plakti.

Nusileidau nuo kalvos ir patraukiau pajūriu. Priešais pasirodė kikenančios mergelės su baltomis kaip sniegas kaklaskarėmis, geltonais aulinukais, pasikaišiusios sijonus. Jos ėjo mišių į vienuolyną, kuris bolavo tolumoj prie jūros.

Aš sustojau. Vos tik jos mane pamatė, tuoj nutilo jų juokas. Sutikusios nepažįstamą vyriškį, jos išsigando, jų veidai iškart suakmenėjo, kūnas nuo galvos iki kojų pasirengė gintis, pirštai nervingai įsitvėrė į standžiai aptemptą ir aklinai susegiotą liemenėlę. Nuo amžių į kraują įaugusi baimė paskelbė pavojų. Visas Kretos pakrantes, kurios yra į Libijos pusę, ištisus šimtmečius nuolatos puldinėjo korsarai. Jie grobdavo avis, moteris ir vaikus, surišdavo juos raudonais diržais, sumesdavo į laivų triumus ir, nuvežę į Alžyrą, Aleksandriją ar Beirutą, parduodavo. Ištisus šimtmečius šiose apylinkėse skambėjo dejonės ir aimanos. Aš žiūrėjau į artėjančias mergaites; jos ėjo išsigandusios, prisiglaudusios viena prie kitos, lyg norėdamos sudaryti neįveikiamą barjerą ir pasiruošti žūtbūtinei kovai. Šie savisaugos instinkto diktuojami judesiai, prieš šimtmečius tokie būtini, dar ir šiandien

kartojosi be jokio reikalo, ištikimi seniai praėjusių negandų ritmui.

Bet kai mergaitės žingsniavo pro mane, aš ramiai pasitraukiau į šalį ir nusišypsojau. Ir vos tik jos atsipeikėjo ir suprato, kad visi tie pavojai jau seniai paskendo amžių glūdumoj, jų veidai iškart nušvito, tartum jos būtų iš slogaus sapno vėl atsidūrusios saugioje tikrovėje, tanki kautynių rikiuotė iširo, ir jos pasveikino mane skardžiais balseliais. Tą pačią akimirką linksmai ir išdykėliškai suskambo tolumoj baltuojančio vienuolyno varpai, pripildydami orą džiugios palaimos.

Saulė buvo jau gana aukštai pakilusi giedrame danguje. Aš pasitraukiau į uolas, susigūžiau kaip žuvėdra lomelėje ir laimingas žvelgiau į jūrą. Jutau, kad mano kūnas tvirtas, atsigavęs, kiekvienas raumuo man paklusnus. Dvasia, užliūliuota vilnių, pati tapo vilnimi ir nesipriešindama pasidavė jūros ritmui.

Bet pamažu pajutau, kad mano širdis nebetelpa krūtinėje, manyje prabilo niūrūs balsai. Aš žinojau, kas mane šaukia. Vos tik likau vienas, jis ėmė vaitoti manyje, kamuojamas neapsakomų troškimų, karštų, beprotiškų vilčių, laukdamas, kad jį išvaduočiau. Aš pasitelkiau Dantę, savo kelionės draugą, – norėjau nuslopinti, užčiaupti tą baisų demoną. Verčiau lapą po lapo, skaičiau atskiras eilutes, tercinas, ir mano atminty atgijo ištisos giesmės. Iš degančių puslapių kaukdami kilo pasmerktieji. Štai ten didelės sužeistos sielos bando įkopti į aukštą kalną. Kiek toliau ir aukščiau žaliose kaip smaragdas palaimos pievose vaikšto sielos tarsi švytintys jonvabaliai. Aš laipiojau po visus tris to baisaus lemties pastato aukštus, tartum po savo namus vaikščiojau po pragarą, skaistyklą ir rojų. Čia kentėjau, čia gyvenau viltimi, čia ragavau palaimą ir leidausi tų nuostabių eilių nešamas.

Užverčiau knygą ir pažvelgiau toli į jūrą. Žuvėdra, nutūpusi ant vandens, kilo ir leidosi kartu su vilnimis, atsidavusi jų valiai, patenkinta savo atsidavimu. Pajūryje pasirodė įdegęs berniukas, dainuojantis meilės dainas. Matyt, jis suprato ilgesingą jų turinį, nes jo balsas tarpais skambėjo dusliai ir kimiai.

Lygiai taip pat metais ir šimtmečiais buvo dainuojamos Dantės eilės jo tėvynėje. Ir kaip meilės dainos subrandina berniukus meilei, taip ugningos florentiečio strofos ruošė Italijos jaunimą kovai už laisvę. Ištisos kartos šitaip bendravo su poeto dvasia, siekdamos išsivaduoti iš vergovės ir pasiekti laisvę.

***

Už nugaros išgirdau juoką. Iš Dantės kūrybos viršūnių staiga nusileidau žemėn, atsisukau ir pamačiau stovintį Zorbą. Jis juokėsi išsišiepęs ligi pat ausų.

– Na, ką čia dabar vėl sugalvojai, šefe! – sušuko jis. – Jau kelios valandos niekur negaliu tavęs rasti!

Ir, matydamas, kad aš stoviu nejudėdamas ir tyliu, varė toliau:

– Jau seniai po pietų, višta iškepta, ko gero, vargšelė visai susileido. Supranti?

– Taip, bet aš visai nenoriu valgyti.

– Visai nenori valgyti? – tarė Zorba ir pliaukštelėjo sau per šlaunis. – O juk nuo pat ryto nieko burnoj neturėjai. Kūnu juk irgi reikia pasirūpinti, pagailėk jo! Duok jam pavalgyti, šefe, duok jam pavalgyti! Juk tai mūsų nešulinis gyvulys. Jeigu tu jo nešersi, jis sustos vidury kelio, ir galėsi sau kukuoti.

Jau daug metų aš su panieka žiūrėjau į tuos pilvo malonumus, ir jeigu būtų buvę įmanoma, mielai būčiau valgęs slapčia, tartum tas valgymas būtų koks gėdingas darbas. Tačiau, norėdamas nuraminti Zorbą, pasakiau:

– Gerai, einu.

Mes patraukėme į kaimą. Tos valandos uolose prabėgo taip greitai, kaip dviejų įsimylėjėlių pasimatymas. Dar ir dabar tebejutau karštą florentiečio alsavimą.

– Galvojai apie kasyklą? – nedrąsiai paklausė Zorba.

– Žinoma, o apie ką daugiau? – atsakiau juokdamasis. – Rytoj prasideda darbas. Reikėjo šį tą paskaičiuoti.

Zorba tylėdamas pašnairavo į mane. Aš pastebėjau, kad jis abejoja mano žodžių tikrumu. Tikėti ar netikėti?

– Na, ir ką paskaičiavai? – paklausė jis.

– Kad po trijų mėnesių turėsime iškasti kasdien po dešimt tonų, – tik šitaip galėsime padengti išlaidas.

Zorba vėl pažvelgė į mane, bet šį kartą jis buvo sunerimęs.

– Ir kurių galų tu ėjai prie jūros? – pradėjo jis vėl, kiek patylėjęs. – Sudaryti sąmatos? Atleisk, šefe, kad aš šitaip klausinėju. Bet nieko nepadarysi – ko jau nesuprantu, tai nesuprantu. Jeigu, pavyzdžiui, man reikia ką paskaičiuoti, aš įlendu į tamsiausią duobę, kad niekas nesimaišytų po akimis. Ir jeigu tik pamatau jūrą, medį arba moterį, kad ir kokią seną bobą, – viskas, amen, visi mano skaičiavimai nueina velniop. Skaičiai išsilaksto kas sau – nors pasiusk! Išsilaksto, ir nebėr.

– Bet kodėl gi, Zorba? – paklausiau aš, norėdamas jį paerzinti. – Dėl visko tik tu pats kaltas. Nepajėgi sutramdyti savo proto?

– Bene aš žinau, šefe? Viskas priklauso nuo to, kaip į tai žiūrėsi. Pasaulyje yra dalykų, kurių net išmintingasis Saliamonas... Vieną dieną užeinu į nedidelį kaimelį. Žiūriu, senas žilas skrabalas kokių devynių dešimčių metų sodina migdolų medį. „Ei, dėdule, – sakau aš jam, – tai sodini medį?" Jis, neištiesdamas nugaros, pasuko į mane galvą ir sako: „Aš, sūnau, darau taip, lyg gyvenčiau ir niekada nemirčiau!" – „O aš, – sakau jam, – darau taip, lyg mirtis man jau būtų ant nosies." Tai katro iš mudviejų teisybė, šefe? Ką tu į tai pasakysi?

Jis pažvelgė į mane triumfuodamas.

Aš nieko jam neatsakiau. Abu keliai statūs ir verti tikro vyro, abu jie gali nuvesti į kalno viršūnę. Daryti taip, lyg visai nebūtų mirties, ir daryti taip, lyg tau kiekvieną akimirką grėstų mirtis, turbūt yra tas pat. Bet kai Zorba manęs šito paklausė, aš nežinojau, ką jam atsakyti.

– Na tai kaip? – paklausė manęs Zorba pašaipiai. – Neimk per daug į širdį šefe, vis tiek nieko neišspręsi. Geriau pakalbėkim apie ką kita! Aš kaip tik turiu galvoj pietus, vištą ir plovą, pabarstytą cinamonu. Mano visos smegenys jau garuoja kaip plovas. Pirma prisikimškime pilvus, o paskui pažiūrėsime. Prieis viskam laikas. Dabar prieš mus plovas – galvokim apie plovą. Rytoj ateis eilė anglims – tada galvosim tik apie anglis. Nereikia puldinėti nuo vieno prie kito. Supratai?

Mes atėjome į kaimą. Moterys sėdėjo ant namų slenksčių ir plepėjosi, seniai, pasirėmę ant lazdų, tyliai stoviniavo aplinkui. Po vienu vaisiais apkibusiu granatmedžiu surukusi senė utinėjo anūką.

Priešais kavinę sėdėjo tiesus senis, orios išvaizdos, griežtų, santūrių veido bruožų, erelio nosimi. Tai buvo kaimo seniūnas Mavrandonis, iš kurio mes nuomojome rusvųjų anglių kasyklą. Vakar jis buvo užėjęs pas madam Hortenziją ir siūlė mums persikelti pas jį gyventi.

– Tikra gėda, – kalbėjo jis, – kad apsistojote šiuose namuose, lyg nebūtų padorių žmonių kaime.

Jis buvo rimtas, kalbėjo pasverdamas kiekvieną žodį, kaip koks iškilnus ponas. Mes atsisakėme iš čia keltis. Jis šiek tiek užsigavo, bet daugiau neįkalbinėjo.

– Aš savo pareigą atlikau, – tarė ir išėjo.

Netrukus atsiuntė mums sūrio, pintinę granatų, ąsotį razinų, džiovintų figų ir apipintą butelį degtinės.

– Labų dienų nuo pono Mavrandonio, – pasakė pasiuntinys ir nukėlė nuo asilo dovanas. – Nors ir nedaug, liepė pasakyti, bet iš širdies.

Dabar mes pasveikinome kaimelio galvą kuo maloniausiais žodžiais.

– Linkiu jums ilgų gyvenimo metų! – atsakė jis, prisidėjo ranką prie širdies ir vėl nutilo.

– Jis nemėgsta daug šnekėti, – burbtelėjo Zorba. – Niūra.

– Ne, – tariau aš. – Išdidus žmogus. Jis man patinka.

Galiausiai pasiekėme namus. Mano bičiulio nosies krašteliai virpėjo iš pasitenkinimo. Madam Hortenzija, nuo slenksčio pamačiusi mus, džiaugsmingai aiktelėjo ir nubėgo į virtuvę.

Kieme, po belapiu vynmedžiu, Zorba padengė stalą. Didelėm riekėm priraikė duonos, atsinešė vyno ir išdėliojo šaukštus, šakutes ir lėkštes. Paskui šelmiškai pažvelgė į mane ir parodė į stalą – padėta trims žmonėms!

– Supranti, šefe? – sušnibždėjo jis man.

– Kur čia nesuprasi, tu senas bobišiau, – atsakiau.

– Iš senų vištų pats geriausias buljonas, – tarė jis ir apsilaižė. – Gali nesakyti, čia jau aš šį tą išmanau.

Jis sukosi kaip vijurkas. Akys svaidė kibirkštis. Niūniavo kažkokią seną meilės dainą.

– Va čia tai bent gyvenimėlis, šefe! Ne gyvenimas, o pasaka! – džiūgavo jis. – Dabar aš elgiuosi taip, lyg mirtis man būtų ant nosies. Todėl ir skubu, bijau, kad nepadžiaučiau kojų, dar nesuvalgęs vištos.

– Prie stalo! – sukomandavo madam Hortenzija.

Ji atnešė puodą ir buvo bestatanti jį ant stalo. Bet staiga sustingo išsižiojusi – pamatė, kad padėta trims asmenims. Iš džiaugsmo nukaito kaip žarija, pažvelgė į Zorbą, ir padėrusios šviesiai žydros jos akutės sužaibavo.

– Turi dar ugnies boba, – sušnibždėjo man į ausį Zorba. Paskui neapsakomai mandagiai kreipėsi į madam:

– Gražioji undine, mūsų laivas sudužo, ir jūra mus išmetė į tavo krantą. Būk maloni, teikis su mumis pavalgyti prie vieno stalo, mieloji sirena!

Senoji šansonetė skėstelėjo savo storomis rankomis, lyg norėdama apkabinti mus abu, beveik gracingai pakraipė šlaunis, susijausminusi paglostė Zorbą, paskui mano rankovę ir nukadakavo į savo kambarį. Po valandėlės vėl pasirodė, pasivėduodama, pasistaipydama, apsiren-

gusi savo gražiausiais pašvaitais – suskidusia aksomine suknia su geltonais nuspurusiais galionais. Krūtinė buvo maloniai atvira, iškirptę puošė išblukusi medžiaginė rožė. Rankoje atsinešė narvelį su papūga ir pakabino jį vynmedyje.

Mes pasisodinome ją į vidurį, Zorba iš dešinės, aš iš kairės, ir puolėme valgyti, lyg nutrūkę nuo bado sieto. Kurį laiką netarėme nė žodžio. Malšinome ėdrų žvėrį mumyse, girdėme jį vynu, maistas greitai virto krauju, pasaulis darėsi vis gražesnis ir gražesnis, moteris šalia mūsų vis jaunėjo, jos raukšlės pamažu išsilygino. Žalia papūga su geltonu gūžiu, kabanti priešais, iškišo galvą iš narvelio ir žiūrėjo į mus. Tarpais ji atrodė mums kaip koks mažytis užburtas žmogeliukas, tarpais kaip senosios šansonetės siela tokiu pat gelsvai žaliu apdaru, o virš mūsų galvų belapio vynmedžio šakos staiga apkibo didelėmis juodų uogų kekėmis.

Zorba sužaibavo akimis, išskėtė rankas, lyg norėdamas apglėbti visą pasaulį, ir tarsi pasibaisėjęs sušuko:

– Nesuprantu, kas čia darosi! Vos tik išgeri stiklą vyno, tuoj visas pasaulis apsiverčia aukštyn kojom. Ir apskritai, šefe, kas gi yra gyvenimas? Dievaži, ar čia vynuogių kekės virš mūsų kabo, ar angelai? Negaliu atskirti. O gal visa tai niekas, gal išvis nieko nėra, nei vištų, nei undinių, nei Kretos? Sakyk, kalbėk, šefe, kitaip aš išeisiu iš proto!

Zorba buvo kuo puikiausiai nusiteikęs. Jis ką tik baigė raityti vištą ir dabar rijo akimis madam Hortenziją. Jo žvilgsniai ją tiesiog atakuote atakavo, bėgiojo ja aukštyn ir žemyn, lindo į iškimštą krūtinę ir čiupinėjo ją nelyginant rankos. Madam akutės taip pat blizgėjo. Ji mėgo vyną ir gėrė nesiprašydindama. Išdykęs vyno demonas grąžino ją į senus gerus laikus. Ji vėl pasidarė lipšni, atlapaširdė, atlapakrūtė, užšovė namų duris, kad nematytų kaimiečiai, – laukiniai, kaip ji juos vadino. Paskui užsidegė cigaretę, ir jos tiesi prancūziška nosytė ėmė leisti melsvų dūmų kamuolius.

Tokiomis akimirkomis visi moters vartai būna atviri, sargybiniai sumigę, ir geras žodis tampa toks pat visagalis, kaip auksas ir meilė. Taigi aš užsidegiau pypkę ir tariau tą gerą žodį.

– Tu man primeni, madam Hortenzija, Sarą Bernar... Žinoma, kai ji buvo dar jauna. Šitokios elegancijos, šitokios gracijos ir gero tono, šitokio grožio aš niekada nesitikėjau laukinėje saloje. Koks Šekspyras tave atitrenkė čia tarp tų kanibalų?

– Šekspyras? – tarė ji ir išpūtė savo bespalves akis. – Koks Šekspyras?

Žaibo greitumu ji apskriejo mintimis visus žinomus teatrus, dirstelėjo į kabaretus nuo Paryžiaus iki Beiruto, iš ten pasileido pajūriu į Anatoliją ir staiga prisiminė... Tai buvo Aleksandrijoje. Iškilminga salė, sietynai, aksomu aptrauktos kėdės, gausybė vyrų ir nuogais pečiais moterų. Kvepalai ir gėlės. Uždanga pakyla. Ir scenoje pasirodo bjaurus negras...

– Koks Šekspyras? – pakartojo ji, laiminga, kad aptiko siūlo galą. – Ar tai tas, kurį dar vadina Otelu?

– Tas pats. Koks Šekspyras, gerbiamoji ponia, išmetė tave į šį laukinį uolėtą krantą?

Ji apsidairė. Durys buvo uždarytos, papūga miegojo, triušiai gainiojosi kits kitą, mes buvome vieni. Ir ji atvėrė mums savo širdį, kaip atveriamas senas lagaminas, prikrautas pikantiškų niekučių, pageltusių meilės laiškų, sunešiotų drabužių... Ji prastai kalbėjo graikiškai. Painiojo skiemenis, maišė žodžius, vietoj admirolo sakė „mirabolas", vietoj revoliucijos – „evoliucija". Vis dėlto mes ją gerai supratome. Tarpais, klausydami jos kalbos, vos tramdėme juoką, tarpais – šiaip ar taip, buvome gerokai kauštelėję – vos galėjome sulaikyti ašaras.

– Taigi, – maždaug šitaip mums pasakojo senoji sirena savo kvepiančiame kieme, – kadaise aš buvau didelė ir garsi dama, ne kabaretų dainininkė, o garsi menininkė, ir nešiojau šilkinius apatinukus, apkraštuotus tikrais nėriniais. Bet meilė... – Ji giliai atsiduso, paėmė naują cigaretę ir paprašė Zorbą ugnies. – Aš mylėjau vieną admirolą. Kretoje vėl prasidėjo revoliucija, ir didžiųjų valstybių laivynas nuleido inkarą Sudos įlankoje. Po kelių dienų ir aš ten nuleidau inkarą. Pasakiška! Kad jūs būtumėt matę tuos keturis admirolus! Anglą, prancūzą, italą ir rusą! Visi tik tviska auksu, batai lakiniai, ant galvos pliumažas – kaip gaidžiai, milžiniški gaidžiai! Kiekvienas svėrė nuo aštuoniasdešimt iki šimto kilogramų. O kokios nuostabios buvo jų barzdos! Gražiai sušukuotos, kaip šilkinės: juoda, šviesi, žila ir ruda! Ir kaip jie kvepėjo! Kiekvienas turėjo savo kvapą, ir pagal tai galėjai atskirti juos netgi naktį. Anglas kvepėjo odekolonu, prancūzas – žibuoklėm, rusas – muskusu, o italas tiesiog iš galvos ėjo dėl ambros. Viešpatie, kokios barzdos!

Būdavo, sėdim penkiese kurio nors admirolo laive, visi atlapom krūtinėm. Aš su šilkine dekoltuota palaidinuke. Ji limpa man prie kūno, mat sulaistyta šampanu. Juk buvo vasara. Šnekamės rimtais klausi-

mais, kalbame apie revoliuciją. Aš nutveriu jiems už barzdų ir maldauju nebombarduoti tų vargšų gerųjų kretiečių. Mes stebime juos pro žiūroną. Jie įsitvirtinę ant vienos uolos. Su savo mėlynomis plačkelnėmis ir geltonais batais atrodo kaip skruzdėlytės. O rėkia kaip laukiniai ir dar turi vėliavą...

Tvoros nendrės sujudėjo. Senoji kovotoja išsigandusi nutilo. Pro tvorą spindėjo šelmiškos akutės – tai kaimo vaikai suuodę atsėlino pasižiūrėti, ką mes čia veikiame.

Senoji dainininkė bandė keltis, bet nieko iš to neišėjo. Ji buvo per daug privalgiusi ir išgėrusi, tad taip ir liko sėdėti apsipylusi prakaitu. Zorba pakėlė nuo žemės akmenį, ir vaikai spygaudami išsilakstė.

– Toliau, toliau, mieloji undine, brangioji aukso žuvele! – tarė Zorba ir prisislinko su savo kėde arčiau jos.

– Geriausiai aš sutariau su italu. Taigi paėmiau jam už barzdos ir sakau: „Mano mielasis Kanavarai, mano mažasis Kanavarai, – šitoks buvo jo vardas, – nedaryk bum bum! Nedaryk bum bum!

Tikėsite netikėsite – kiek kartų kretiečius aš išgelbėjau nuo mirties. Būdavo, jūreiviai užtaiso patrankas ir jau pradės pliekti, bet aš tik capt admirolui už barzdos, ir vėl po viso bum bum. Bet kas man už tai pasakė ačiū? Dar ir po šiai dienai tebelaukiu ordino...

Madam Hortenzija baisiausiai įdūko dėl tokio žmonių nedėkingumo. Ji piktai trinktelėjo savo minkštu raukšlėtu kumšteliu į stalą. Zorba, dėdamasis susijaudinęs, palinko prie jos kelių, mačiusių ir šilto, ir šalto, palietė juos ranka ir tarė:

– Brangioji Bubulina[7], būk gerutė, nedaryk bum bum!

– Atitrauk letenas! – sukatėjo mūsų madam. – Kuo gi tu mane laikai, mielasis? – ir metė jam švelnų žvilgsnį.

– Dar yra Dievas danguje, – tarė senasis gudruolis, – nesisielok, Bubulina! Yra Dievas. Be to, ir mes visada su tavimi, nesirūpink!

Senoji sirena pakėlė į dangų apsiblaususias melsvas akis, bet nieko ten nepamatė, tik savo žalią papūgą, miegančią narvelyje.

– Kanavarai! Mano mažasis Kanavarai! – meiliai suburkavo ji.

Papūga pažino jos balsą, pramerkė akis, įsikabino nagais į narvelio tinklą ir pradėjo kaip koks skęstantis žmogus kimiu balsu rėkti:

[7] Laskarina Bubulina – Graikų nepriklausomybės karo (1821–1830) herojė, daugiausia kovojusi jūroje.

– Kanavarai! Kanavarai!

– Aš čia! – sušuko Zorba ir vėl uždėjo ranką ant šitiek mačiusių kelių, tarsi norėdamas paimti juos į savo globą.

Senoji šansonetė pasimuistė kėdėje ir vėl pravėrė savo susiraukšlėjusią burnytę:

– Aš irgi kovojau, petys į petį, kaip didvyrė. Tačiau atėjo liūdnos dienos. Kreta tapo laisva, ir laivynai gavo įsakymą išplaukti iš salos. „Kur aš dabar dėsiuos? – aimanavau, stvarstydamasi visų keturių barzdų. – Negi jūs paliksite mane likimo valiai? Aš taip pripratau prie gero gyvenimo, prie šampano, prie keptų viščiukų ir prie tų meilių jūreivėlių, kurie man buvo tokie pagarbūs. Kur aš dabar dėsiuos, keturguba našlė, gerbiami ponai mirabolai?"

Jie juokėsi, kvatojo – ak tie vyrai! – ir apipylė mane angliškais svarais, liromis, rubliais ir frankais. Aš prisikimšau jų pilnas kojines, pilną antį ir pilnus batelius. O kai susitikome paskutinį vakarą, aš ėmiau cypti ir kaukti kaip šuo prie grandinės. Admirolams pagailo manęs. Jie pripylė pilną vonią šampano, aš maudžiausi jų akyse – matote, kaip mes intymiai draugavome, – o jie sėmė taurėmis iš vonios ir išmaukė mano garbei visą šampaną! Begerdami apsvaigo, ir tada užgesino šviesas...

Kitą rytą aš nuo galvos ligi kojų kvepėjau žibuoklėm, odekolonu, muskusu ir ambra. Visas keturias didžiąsias pasaulio valstybes – Angliją, Rusiją, Prancūziją ir Italiją – laikiau ant savo kelių ir žaidžiau su jomis – va šitaip!..

Madam Hortenzija išskėtė savo storas, trumpas rankas ir ėmė jas sukioti į šalis, lyg sūpuodama ant kelių kūdikį.

– Taip, taip, šitaip!.. O paskui dar priešpiečiais mano garbei pradėjo griaudėti patrankos ir balta valtis su dvylika irkluotojų perkėlė mane į Chaniją...

Ji išsitraukė nosinę ir ėmė lieti graudžias ašaras.

– Mano Bubulina! – karštai sušuko Zorba. – Užmerk akeles, brangioji! Aš tavo Kanavaras!

– Atitrauk letenas, sakiau tau! – vylingai sukūkčiojo garbingoji dama. – Pažvelk į veidrodį! Kur tavo auksiniai epoletai, kur tavo trikampė skrybėlė ir kvepianti barzda? Kur?

Ji švelniai paspaudė Zorbai ranką ir raudojo toliau.

Pasidarė vėsoka. Valandėlę sėdėjome, netardami nė žodžio. Už nendrių tvoros taikiai ir ramiai ošė jūra. Vėjas nuščiuvo, saulė nusileido.

Virš mūsų galvų vakaro prieblandoje plasnojo du varnai, jų sparnai švysčiojo, lyg kas būtų draskęs šilkinę medžiagą – šilkinius pagyvenusios dainininkės marškinius.

Gaisruojančios sutemos lyg aukso dulkės nusileido žemėn ir apgaubė kiemą. Madam Hortenzijos garbanėlės užsiplieskė kaip ugnis ir ėmė švytuoti vakaro ore, rodės, tuoj tuoj pakils ir nuskris įžiebti gaisro ant mūsų galvų. Jos pusnuogė krūtinė, nuo metų naštos aptukę keliai, kaklo raukšlės, išklypę bateliai – viskas sutvisko auksu.

Senoji undinė sužvarbo. Primerkusi nuo vyno ir ašarų paraudusias akis, ji žvilgčiojo čia į mane, čia į mano bičiulį, mintyse įsisiurbusį sausomis ožio lūpomis į jos krūtinę, ir niekaip negalėjo atskirti, – tuo metu jau visai sutemo, – kuris iš mudviejų esame Kanavaras.

– Mano brangioji Bubulina! – sumurkė Zorba kaip įsimylėjęs katinas ir priglaudė kelį jai prie kelio. – Nėra nei Dievo, nei velnio, gali būti dėl to rami. Aukščiau galvą! Prisidėk rankutę prie skruosto ir padainuok mums ką nors. Šalin, mirtie!

Zorba jautėsi kaip žuvis vandenyje. Kaire ranka jis glostėsi ūsus, dešine glamonėjo apgirtusią šansonetę. Kalbėjo sunkiai gaudydamas kvapą, jo akys buvo padrėkusios. Be abejo, dabar jis matė prieš save jau nebe tą išsidažiusią, į mumiją panašią senutę, o visą „moteriškąją giminę“, kaip jis paprastai vadindavo moteris. Visa, kas susiję su konkrečiu asmeniu, pradingo, veido bruožai išnyko. Jauna mergina ar sukriošusi senė, gražuolė ar paskutinė baidyklė – tai buvo tik nereikšmingos smulkmenos. Kiekvienoj motery jam švietė rimtas, šventas ir paslaptinga Afroditės veidas.

Tą veidą matė dabar prieš save Zorba, su juo kalbėjosi, jo ilgėjosi, ir madam Hortenzija jam buvo tik laikina kaukė, kurią jis draskė į skutelius, kad galėtų pabučiuoti amžinąsias moters lūpas.

– Ištiesk savo gulbės kaklą, mano brangenybe, – kalbėjo jis maldaujamu balsu, veik be kvapo, – ištiesk savo gulbės kaklą ir padainuok mums ką nors.

Senoji dainininkė prisidėjo prie skruosto nuo dažno skalbimo suskirdusią ranką, ir jos akys sustingo. Paskui melancholišku, šaižiu balsu užtraukė savo mėgstamiausią dainą, kurią jau buvo dainavusi, turbūt ne mažiau kaip tūkstantį kartų. Dainavo ir vis žvilgčiojo į Zorbą gosliu prigesusių akių žvilgsniu:

Ak, kodėl aš sutikau tave
Savo gyvenimo kely...

Zorba pašoko, atsinešė santurį, kryžmai parietęs kojas atsisėdo ant žemės, išsitraukė iš apvalkalo instrumentą, pasidėjo jį ant kelių ir ėmė glostyti savo storomis didelėmis rankomis.

– Och! Ak! – šūkčiojo jis. – Paimk peilį ir parėžk mane, brangioji Bubulina!

O kai atėjo naktis ir dangumi pradėjo savo kelionę vakarinė žvaigždė, suskambo gundantis, svaiginantis santurio balsas. Madam Hortenzija, prisirietusi vištų, ryžių, spragintų migdolų ir prisiragavusi vyno, kūkčiodama susmuko Zorbai ant peties. Pasiglaustė į jo kaulėtą nugarą, nusižiovavo ir vėl ėmė kūkčioti.

Zorba mostelėjo man ir prislopintu balsu tarė.

– Greit ji bus gatava, šefe, dink iš čia!

4

Dievas padovanojo mums naują dieną. Aš pabudau ir pamačiau Zorbą. Jis sėdėjo sukeitęs kojas savo lovoje ir paskendęs mintyse traukė pypkę. Jo nuogas liesas kaklas buvo ištįsęs lyg kokio plėšraus paukščio, o apvalios, užgriuvusios akutės įsmeigtos į langą, pro kurį sunkėsi dulsva ryto šviesa.

Vakar vakare aš anksti pasitraukiau nuo vaišių stalo ir palikau Zorbą su vandenų deive vienus.

– Aš einu, – pasakiau, – sėkmės, Zorba, tik, žiūrėk, nepersistenk!

– Labanakt, šefe! Būk ramus, mes jau kaip nors.

Matyt, viskas ėjo gerai, nes per miegus tartum girdėjau tylius, alsius atodūsius, o kambarys šalimais, rodos, siūbuote siūbavo. Paskui aš vėl užmigau. Po vidurnakčio pajutau, kaip Zorba, bijodamas mane pažadinti, nusiavęs kojas, batus pasiėmęs į ranką, įslinko į kambarį ir tyliai atsigulė.

Dabar jį viliojo šviesa, nes akys tebebuvo družnos, apsiblaususios. Jis ir pats atrodė šiek tiek apsvaigęs. Aplink jo smilkinius dar pleveno miego sparnai. Ramiai, nuolankiai jis leidosi nešamas kažkokios drumzlinos srovės, panašios į tirštą medų. Visas pasaulis – kraštai, vandenys,

mintys ir žmonės – plaukė kažkokio tolimo okeano link, ir Zorba plaukė su jais kartu, nesipriešindamas, nieko neklausinėdamas, laimingas.

Pamažu budo kaimas – bliovė asilai, kriuksėjo kiaulės, giedojo gaidžiai, erzeliavo žmonės. Man knietėjo pašokti iš lovos ir sušukti: „Ei, Zorba, šiandien mums prasideda darbas!“ – bet ir aš jaučiausi neapsakomai laimingas. Be žodžių, nejudėdamas mėgavausi ankstyvo ryto apžavais. Tokiomis magiškomis akimirkomis gyvenimas atrodo lengvutis kaip pūkelis, o žemė panaši į vilnijantį purų debesį, kuris sulig kiekvienu vėjo šuoru įgauna vis kitokią formą.

Matydamas, kaip Zorba papsi pypkę, aš irgi panorau užsirūkyti. Susiradau savo pypkę ir susijaudinęs ėmiau ją apžiūrinėti: ji buvo stora, brangi, anglų gamybos. Kadaise ją padovanojo man vienas draugas, tas pilkšvai žaliomis akimis ir aristokratiškomis ilgomis rankomis. Tai atsitiko prieš daugelį metų. Jis buvo ką tik baigęs studijas ir ketino vakare išvažiuoti į Graikiją.

– Mesk tas savo cigaretes, – tarė jis man, – užsidegi, surūkai iki pusės ir nutrenki kaip kokią gatvės mergšę. Kurgi tai matyta! Verčiau sujunk savo gyvenimą su pypke. Ji bus tau ištikima žmona. Pareisi namo, ji tavęs lauks, nė nepajudėjusi iš vietos. Ko bereikia geriau! Leisi sau melsvus dūmų ratiliukus ir su dėkingumu prisiminsi mane.

Buvo vidurdienis. Mes ėjome iš Berlyno muziejaus, kur jis sakė paskutinį sudie savo numylėtam Rembranto paveikslui – vyriškiui aukštu bronziniu šalmu, blyškiais skruostais ir ryžtingu, niūriu žvilgsniu.

– Jeigu aš kada gyvenime atliksiu kokį žmogišką darbą, – sušnibždėjo jis man, žiūrėdamas į tą griežtą, melancholišką karį, – tai bus jo nuopelnas...

Mes išėjome iš muziejaus ir sustojome kieme atsišlieję į koloną. Prieš mus stovėjo bronzinė skulptūra – nuoga amazonė neapsakomai gracingai ir laisvai jojo ant nebalnoto arklio. Mažas pilkas paukščiukas, kieliukė, valandėlei nutūpė jai ant galvos, žvitriai pakrutino uodegytę, porą kartų pašaipiai sučiauškėjo ir nuskrido sau.

Man pasidarė nejauku.

– Ar girdėjai tą paukščiuką? – paklausiau jį. – Tartum jis norėjo mums kažką pasakyti.

– Paukščiukas jis, tai tegu gieda, paukščiukas jis, tai tegu kalba, – atsakė jis man vienos liaudies dainos žodžiais.

Kodėl kaip tik šį rytą, šioje Kretos pakrantėje, man atėjo į galvą šios senos raudos žodžiai, kurie mane taip liūdnai nuteikė?

Aš pamažu prisikimšau pypkę ir užsidegiau.

Viskas šiame pasaulyje turi savo paslaptingą prasmę, pagalvojau. Viskas – žmonės, gyvuliai, medžiai, žvaigždės – yra hieroglifai, ir vargas tam, kas mėgina juos iššifruoti ir išaiškinti... Kai matai juos prieš save, nieko nesupranti, ką jie reiškia. Manai, kad tai žmonės, gyvuliai, medžiai, žvaigždės. Ir tik po daugelio metų, labai pavėluotai, suvoki jų tikrąją prasmę.

Karys bronziniu šalmu, mano bičiulis, aną niūrią dieną atsirėmęs į koloną, kieliukės čiauškėjimas ir pagaliau tie melancholiški raudos žodžiai – visa tai, kaip man šiandien atrodo, be abejo, turėjo savo paslaptingą prasmę. Tik kokią?

Aš stebėjau, kaip melsvais tirštais ratilais kyla į viršų dūmai, o ten pamažėl išblykšta ir išsisklaido ore. Mano siela susiliejo su jais išvien, sūkuriavo, nyko, paskui vėl rangėsi aukštyn su naujomis dūmų sruogomis ir vėl nyko ryto prieblandoje. Kurį laiką aš jutau – be logikos pagalbos, bet labai aiškiai ir konkrečiai – pasaulio atsiradimą, jo suklestėjimą ir pabaigą, tartum vėl būčiau pasidavęs Budos dvasiai, tik šį kartą be apgaulingų frazių ir be įžūlios proto akrobatikos. Šitie dūmai – tai jo mokslo kvintesencija, šitie nuolatos besikeičiantys ir pagaliau išnykstantys ratilai – tai gyvenimas, kuris ramiai, tyliai ir laimingai baigiasi mėlynoje nirvanoje... Daugiau aš dėl nieko nesukau galvos, man visiškai nerūpėjo ko nors ieškoti ir surasti. Neturėjau jokių abejonių: gyvenau Tikrumu.

Iš krūtinės išsiveržė tylus atodūsis, kuris tartum sugrąžino mane atgal į tikrovę. Aš apsidairiau ir pamačiau lentines mūsų menko būsto sienas, o ant vienos iš jų – nedidelį veidrodėlį, kuriame žaidė pirmieji ryto saulės spinduliai. Priešais mane, atsukęs nugarą, ant savo lovos kiurksojo Zorba ir rūkė.

Ir staiga mano atminty šmėstelėjo vakarykščia diena su visomis savo tragikomiškomis smulkmenomis: išsivadėjęs žibuoklių, odekolono, muskuso ir ambros kvapas, papūga, tikra žmogaus siela, paversta papūga, krykščianti ir plazdenanti geležinių virbalų narvelyje, ir sena barka, viena vienintelė likusi iš visos armados ir pasakojanti apie būtąsias jūrų kautynes...

Zorba, išgirdęs mano atodūsį, papurtė galvą ir tarė:

– Negražiai mes pasielgėme, šefe. Vargšelė pastebėjo, kaip mudu juokėmės! O paskui tu staiga dingai, nė kiek nepasisukęs apie ją, tartum ji būtų kokia šimtametė senė. Negražu šitaip, šefe. Kas gi taip daro! Juk ji visų pirma moteris, silpna, jautri būtybė. Dar gerai, kad aš pasilikau jos paguosti.

– Ką tu čia tauški, Zorba! – nutraukiau aš jį juokdamasis. – Negi tu rimtai manai, kad kiekviena moteris tik apie tai ir tegalvoja?

– Taip, šefe, tik apie tai. Patikėk manim, čia jau aš šį tą išmanau, esu ant šito, taip sakant, dantį praėdęs. Moteris yra liguista, silpna, jautri būtybė. Jeigu tu neprisipažįsti, kad myli ją ir trokšti laimėti jos širdį, ji pradeda aimanuoti ir žliumbti. Gal ji tavęs ir nemyli, gal tu esi jai netgi atgrasus, gal ji tave ir atstums, bet tai nesvarbu. Jeigu jau pažvelgei į ją, tai parodyk, kad jos žavumynai traukia tave kaip magnetas. Šito ji trokšta, vargšelė, tad padaryk jai tą malonumą! Aš, pavyzdžiui, turėjau senelę, ji buvo turbūt kokių aštuoniasdešimties metų. Jos gyvenimas – tai tikras romanas. Bet čia jau kita kalba... Žodžiu, jai buvo jau apie aštuoniasdešimt, o priešais mūsų namus gyveno mergaitė pačiame jaunystės žydėjime – septyniolikmetė. Ji buvo vardu Kristala. Kiekvieną šeštadienio vakarą mes, kaimo geltonsnapiai, susirinkdavome smuklėje, išmesdavome dėl drąsos, užsikišdavom už ausies baziliko šakelę, vienas mano pusbrolis pasiimdavo mandoliną, ir tada imdavom traukti jai serenadas. Ir ne bet kaip, o su didžiausiu užsidegimu. Riaumodavom kaip buliai. Kiekvienas iš mūsų norėjo laimėti jos širdį. Paskui visi būriu nueidavom po jos langais, vildamiesi, kad ji kurį nors iš mūsų pasirinks. Taip, tu tiesiog nepatikėsi, moteris iš tikrųjų yra mįslė, ji nešiojasi širdyje žaizdą, kuri niekada neužgyja. Visos žaizdos kažkada užgyja, o šita niekados, nors kai kurie žmonės ir nenori su tuo sutikti. Ir ką čia reiškia aštuoniasdešimties metų našta? Ta žaizda niekada neužsitraukia. Taigi ta senolė kiekvieną šeštadienio vakarą pasidėdavo ant palangės pagalvę, slapčia, kad niekas nematytų, pasiimdavo į rankas mažytį veidrodėlį ir perskirdavo sklastymu savo retučius plaukus. Šukuodavosi ir baikščiai dairydavosi aplinkui, ar kas nemato. Jeigu pastebėdavo ką ateinant, susigūždavo lyg niekur nieko ir dėdavosi mieganti. Bet koks ten galėjo būti miegas! Ji nekantriai laukdavo, ar neuždainuos kas jai serenados. Aštuoniasdešimtmetė senė! Tai matai, kokia paslaptinga būtybė yra moteris. Tiesiog graudu. Bet tada aš dar buvau jaunas plevėsa, nieko apie tai neišmaniau, ir viskas man

buvo tik juokai. Vieną dieną ji mane supykdė. Ėmė priekaištauti, kad lakstau paskui kiekvieną sijoną. Ir aš neištvėriau, ėmiau ir išklojau, ką apie ją galvoju: „Ko tu kiekvieną šeštadienį triniesi lūpas riešutmedžio lapais ir šukuojiesi plaukus sklastymu? Manai, kad mes tau dainuojam serenadą? Labai klysti. Mums rūpi tik Kristala. Tu atsiduodi smilkalais kaip lavonas, virš kurio šventikas mojuoja smilkykle."

Tikėsi ar netikėsi, šefe, tada aš pirmą kartą supratau, kas tai yra moteris. Dvi blizgančios ašaros nuriedėjo mano senelės skruostais. Ji susigūžė ir ėmė inkšti kaip nuplaktas šuo, jos smakras virpėjo. „Taip, taip, Kristala, – šaukiau aš, prisislinkdamas prie jos arčiau, kad ji geriau mane girdėtų. – Mums rūpi tik Kristala." Jaunimas yra nežmoniškai žiaurus ir beširdis. Senelė pakėlė į dangų išdžiūvusias kaip šakaliai rankas ir sušuko: „Prakeikiu tave iš visos širdies!" Ir nuo tos dienos vargšelė ėmė smarkiai artėti prie galo. Nyko tiesiog bežiūrint ir po poros mėnesių pasimirė. Kai jos valandos jau buvo suskaitytos, ji pastebėjo mane. Sušnypštė kaip vėžlys ir ištiesė savo kaulėtas rankas, norėdama mane nutverti. „Tai tu nuvarei mane į grabą, tai tavo čia darbas, nevidone. Būk prakeiktas, kad ir tu iškentėtum tiek, kiek aš iškentėjau!"

Zorba nusijuokė.

– Senoji be reikalo mane prakeikė, – tarė jis, glostydamas sau ūsus. – Rodos, jau nugyvenau šešiasdešimt penkerius metus, ir jeigu net sulaukčiau šimto, šefe, vis tiek neįgaučiau daugiau proto. Visada nešiosiuos kišenėje veidrodėlį ir lakstysiu paskui bobas.

Jis vėl nusijuokė ir išmetė nuorūką pro langą.

– Daug turiu ydų, – tarė, – bet šita mane pribaigs.

Jis iššoko iš lovos.

– Bet gana apie tai, užteks burną aušinti, šiandien prasideda darbas!

Paskubom apsirengė ir išėjo.

Aš nuleidau galvą ir ėmiau svarstyti, ką iš tikrųjų galėtų reikšti Zorbos žodžiai. Mano atminty iškilo tolimas apsnigtas miestas. Aš stovėjau Rodeno parodoje priešais didžiulę bronzinę ranką, „Dievo ranką". Ji buvo pusiau sugniaužta, ir joje rungėsi, ekstazėje apsikabinę, vyras ir moteris. Priėjo mergina. Ji irgi buvo giliai sukrėsta tos amžinos įtampos, pavaizduotos šioje kompozicijoje. Mergina buvo liekna, dailios figūros, šviesiais vešliais plaukais, stipraus smakro ir siaurų lūpų.

Iš jos tryško kažkoks vyriškas ryžtas. Nors ir nesu linkęs leistis į pokalbius su nepažįstamais žmonėmis, tačiau nė pats nepajutau, kaip ėmiau ir užkalbinau šią merginą:

– Apie ką jūs galvojate?

– Kaip nuo to pabėgti! – sumurmėjo ji nepatenkinta.

– Kur? Dievo ranka visur jus pasieks. Išsigelbėjimo nėra. Ir jūs apgailestaujate?

– Ne. Galbūt meilė yra didžiausias džiaugsmas žemėje. Galbūt. Bet dabar, kai žiūriu į šią bronzinę ranką, norėčiau bėgti – bėgti neatsigręždama.

– Jūs labiau vertinate laisvę?

– Taip.

– O jeigu esame laisvi tik tada, kai paklūstame tai bronzinei rankai? O jeigu žodis „Dievas“ turi ne tą paviršutinišką prasmę, kurią jam priskiria plačiosios masės?

Ji sunerimusi pažvelgė į mane. Jos akys spindėjo kaip pilkas metalas, lūpos buvo sausos ir pilnos kartėlio.

– Aš jūsų nesuprantu, – tarė ji išsigandusi ir nuėjo.

Aš jau seniai buvau ją užmiršęs, atrodė, kad niekada ir neprisiminsiu. Tačiau ji, matyt, tebegyveno manyje, po mano krūtinės antkapiu, ir šiandien, šioje nuošalioje pakrantėje, vėl iškilo iš mano sielos gelmių, blyški ir sielvartinga.

Aš negerai pasielgiau, Zorba teisybę sako. Šita bronzinė ranka galėjo būti kaip tik tinkama dingstis. Mudu jau buvome suėję į kontaktą, reikėjo tik tarti keletą meilių žodžių, ir mes būtume galėję pamažu, patys to nepastebėdami, – o jeigu ir būtume pastebėję, tai nė kiek nesigėdydami, – kuo ramiausiai apsikabinti ir susijungti Dievo rankoje. Bet aš staiga šokau nuo žemės į dangų, ir mergina išsigandusi pabėgo.

Kieme pragydo madam Hortenzijos gaidys. Pro mažutėlį langelį į kambarį įžengė balta kaip sniegas diena. Aš atsikėliau. Pamažu rinkosi darbininkai ir nekantriai bilsnojo į žemę kastuvais ir kirtikliais. Aš girdėjau, kaip Zorba, jau kaip reikiant įsitraukęs į darbą, juos rikiuoja ir nurodinėja, ką reikės daryti. Buvo matyti, kad jis moka vadovauti ir nebijo užsikrauti ant pečių atsakomybės. Aš pažvelgiau pro langą ir pamačiau jį ten stovintį: milžinas, apsuptas maždaug trisdešimties įdegusių lieknų vyrų mėlynomis plačkelnėmis. Jis įsakmiai mostagavo ranka, jo žodžiai buvo trumpi ir dalykiški. Staiga jis nutvėrė už pakar-

pos jauną vyruką, kuris paniuręs stovėjo nuošaly ir nenorėjo klausyti jo nurodymų, ir užriko ant jo:

– Jeigu turi ką pasakyti, tai sakyk garsiai. Negaliu pakęsti niurzgėjimo. O jeigu nenori dirbti, tai drožk į kavinę!

Pasirodė madam Hortenzija, susivėlusiais plaukais, paburkusiais skruostais, nepasidažiusi, plačiu, nučiurusiu drabužiu ir visiškai išklypusiais bateliais. Užsikosėjo kimiu pasenusios dainininkės kosuliu, panašiu į asilo bliūvavimą. Valandėlę stovėjo ir kupinomis susižavėjimo ir pasididžiavimo akimis žiūrėjo į savo Zorbą. Paskui vėl kostelėjo, norėdama atkreipti į save dėmesį, ir kraipydama šlaunis kaip ledspira prašvytavo pro pat Zorbą, beveik liesdama jį savo plačia rankove. Tačiau Zorba nesiteikė į ją net žvilgtelėti. Tik paėmė iš vieno darbininko gabaliuką riestainio ir saują alyvų.

– Pirmyn, vyručiai! – sušuko. – Persižegnokite! Tepadeda mums Dievas.

Ir dideliais žingsniais patraukė į kalną, vesdamas paskui save visą būrį.

Neaprašinėsiu čia darbo kasykloje. Tam reikia kantrybės, o aš jos neturiu. Pajūryje surentėme iš nendrių, žilvyčių ir benzino bakų baraką. Zorba keldavosi vos švintant, pasiimdavo savo kirtiklį ir, nelaukęs, kol susiruoš jo žmonės, eidavo į darbą. Pasirausdavo vienoje vietoje, pasikapstydavo kitoje, o kai surasdavo kur blizgančią rusvųjų anglių gyslą, imdavo iš džiaugsmo šokti. Bet po kelių dienų gysla išsekdavo, tada Zorba krisdavo aukštielninkas ant žemės, pakeldavo į viršų rankas ir kojas ir keikdavo susiriesdamas dangų.

Į savo darbą jis dėjo labai daug širdies. Net manęs nebeklausinėjo patarimų. Jau pirmomis dienomis prisiėmė sau visus rūpesčius ir atsakomybę. Jo rankose atsidūrė visa organizacinė ir vykdomoji valdžia. Tiesa, aš turėdavau atlyginti visas išlaidas ir nuostolius, bet manęs tai nė kiek neslėgė, nes nė kiek neabejojau, kad laimingesnių mėnesių nebuvo ir nebus mano gyvenime. O kai suvesdavau galutinę sąskaitą, man pasidarydavo aišku, kad labai pigiai pasiekiau savo laimę.

Mano senelis iš motinos pusės kiekvieną vakarą pasiimdavo žibintą ir apeidavo savo kaimelį Kretoje, ieškodamas, ar neatklydo čia koks svečias. Suradęs jį, parsivesdavo į namus, sočiai pavalgydindavo, pagirdydavo, o paskui atsisėsdavo ant kanapos, užsidegdavo ilgą pypkę,

pasisukdavo į svečią, kuriam jau ir taip būdavo laikas parodyti savo dėkingumą, ir įsakmiu tonu pareikšdavo:

– Pasakok!

– Ką gi man pasakoti, tėve Mustojorgi?

– Kas tu esi, iš kur čia atsiradai, kokius miestus ir kaimus jau esi matęs. Man reikia viską žinoti. Na, klok!

Ir svečias imdavo pasakoti, riesdavo būtus ir nebūtus dalykus, viską, kas užeidavo ant seilės. Mano senelis rūkydavo ilgą pypkę ir, patogiai išsitiesęs ant kanapos, mintimis keliaudavo kartu su savo svečiu po pasaulį. Jeigu svečias patikdavo, sakydavo jam:

– Galėsi dar ir rytoj pas mus paviešėti. Tikriausiai turi dar daugiau ko papasakoti.

Mano senelis niekada nebuvo iškėlęs kojos iš savo kaimo, nebuvo nukeliavęs net į Kandiją ar Retimną.

– Ir ko man ten keliauti? – sakydavo jis sau. – Daug žmonių iš Kandijos ar Retimno lankosi mūsų kaime, jie dažni svečiai mano namuose – taika ir ramybė jiems! Tai ko man ten pas juos trenktis?

Dabar aš čia, šioje Kretos pakrantėje, einu savo senelio pėdomis. Aš irgi suradau čia svečią, tartum jo būčiau ieškojęs su žiburiu. Suradau ir nebepaleidžiu, nors jis man brangiau kainuoja negu viena soti vakarienė; bet jis šito vertas. Kiekvieną vakarą aš laukiu jo sugrįžtant iš darbo, pasisodinu priešais, mes valgome, ateina akimirka, kai jis turi atsiskaityti, ir aš sakau jam: „Pasakok!" Pasiimu savo pypkę ir klausaus. Šitas svečias yra daug matęs pasaulio. Jis pažįsta žmogaus sielą kaip savo penkis pirštus. Aš tiesiog negaliu jo atsiklausyti.

– Pasakok, Zorba, pasakok!

Ir štai mažyčiame kambarėlyje tarp manęs ir Zorbos nusidriekia visa Makedonija su savo kalnais ir miškais, ežerais ir upėmis, su savo laisvės kovotojais, darbščiomis vyriškomis moterimis ir stipriais, stuomeningais vyrais. Pasirodo šventasis Atono kalnas su savo dvidešimt vienu vienuolynu, ramiomis prieplaukomis ir storapilviais dykaduoniais. Baigdamas pasakojimą apie šį kalną, Zorba purto savo apykaklę ir, leipdamas juokais, sako:

– Tegu Dievas saugo tave nuo mulo iš užpakalio, o nuo vienuolio iš priekio!

Kiekvieną vakarą Zorba vedžioja mane po Graikiją, po Bulgariją, po Konstantinopolį. Aš užsimerkiu ir matau viską. Jis yra skersai išilgai

išmaišęs vingiuotą Balkanų pusiasalį, pažįsta visus jo užkampius ir užkaborius, jo mažytės sakalo akys greitai ir tiksliai užfiksavo kiekvieną smulkmeną. Tai, prie ko mes esame pripratę ir į ką paprastai nekreipiame dėmesio, jam kelia didžiausią nuostabą ir atrodo kaip baisiausia mįslė. Jis pamato pro šalį einančią moterį ir pritrenktas sustoja... „Kas gi tai per paslaptinga būtybė? – klausia. – Kas gi iš tikrųjų yra moteris ir kodėl ji taip mums neduoda ramybės? Norėčiau sužinoti, kur čia šuo pakastas!" Su tokia pat nuostaba jis paprastai žiūri į kiekvieną žmogų, kiekvieną žydintį medį, gaivaus vandens stiklą. Kiekvieną dieną Zorba mato viską tartum pirmą kartą.

Vakar sėdėjome prie barako, Zorba gėrė vyną ir staiga nei iš šio, nei iš to paklausė:

– Kaip čia yra iš tiesų su tuo raudonu vandeniu, šefe? Auga sau kokia kerplėša, išleidžia pumpurus, paskui, žiūrėk, nuo jų nukara keletas rūgščių kankoliukų. Eina laikas, šildo saulė, visas tas niekutis pasidaro saldus, ir mes vadiname tai vynuogėmis. Sutraiškome, išspaudžiame sultis ir supilame jas į statines. Jos vaikšto be niekieno pagalbos. Spalio mėnesį, per Šv. Nikodemą, atidarome statines, ir iš jų teka vynas! Kas per stebuklas! Geri tą raudoną skystimėlį, ir tavo dvasia taip išauga, kad nebetelpa tavo varganame kūne ir šaukia į dvikovą poną Dievą. Kaip čia yra? Sakyk!

Aš nieko jam neatsakiau. Klausausi Zorbos ir jaučiu, kad pasaulis atgauna savo pirmykštį skaistumą. Visa, kas išblukę ir kasdieniška, vėl sutviska taip pat, kaip ir tada, kai buvo sukurta Dievo. Vanduo, moteris, žvaigždė, duona sugrįžta į savo pirmapradį, paslaptingą šaltinį, ir dieviškoji stichija vėl pakyla į orą.

Kiekvieną vakarą aš gulėdavau pajūryje ant žvirgždo ir nekantriai laukdavau Zorbos. Ir kai jis paskui dideliais sunkiais žingsniais prie manęs prieidavo, purvinas, apneštas anglių dulkėmis, man jis atrodydavo kaip kokia milžiniška pelė, išlindusi iš žemės gelmių. Jau iš tolo aš nuspėdavau, kaip sekėsi darbas, suprasdavau iš jo laikysenos, iš ilgų jo rankų švytavimo, iš to, ar jis ateina nuleidęs, ar iškėlęs galvą.

Iš pradžių aš eidavau kartu su juo į kasyklą ir stebėdavau darbininkus. Stengiausi pakreipti savo gyvenimą nauja vaga, domėtis praktiniu darbu, pažinti ir pamilti tą žmogiškąją medžiagą, kuri atiteko į mano rankas, ir patirti seniai išsvajotą džiaugsmą – turėti reikalų nebe su žodžiais, o su gyvais žmonėmis. Puoselėjau romantiškus planus – žinoma, jeigu gerai klosis darbai kasykloje, – ketinau suorganizuoti

savotišką komuną, kur visi bus kaip broliai, dirbs bendrą darbą, valgys iš to paties katilo, dėvės tuos pačius drabužius, ir jų pajamos bus bendros. Tai turėjo būti savotiškas religinis ordinas, naujo, geresnio visų žmonių bendro gyvenimo užuomazga...

Bet vis dar nesiryžau atskleisti savo planų Zorbai. Jam labai nepatiko, kad aš sukiojuos tarp kalnakasių, visur kišu savo dvylekį ir visada užstoju darbininkus. Jis susiraukdavo ir sakydavo:

– Negi tu nenori pasivaikščioti? Šitokia puiki saulė! Patrauktum sau pajūrin.

Iš pradžių aš ilgai spyriojausi, vis nenorėjau atsisakyti savo ketinimų. Kalbėjausi su žmonėmis, stengiausi juos išklausyti ir netrukus pažinojau juos visus kaip nuluptus: žinojau, kiek kuris turi vaikų, kiek seserų, kurias reikia ištekinti, kieno silpni nukaršę tėvai, žinojau visus jų rūpesčius, ligas ir bėdas.

– Ir kas tau galvoj asmeniniai darbininkų reikalai? – sakydavo jis man piktai. – Tu jų gailėsiesi, mylėsi labiau, negu reikia, negu reikalauja mūsų įmonės interesai. Amžinai jiems nuolaidžiausi, žiūrėsi pro pirštus į visas jų šunybes ir pamatysi... vieną gražią dieną – vargas jiems ir mums – nueis viskas šuniui ant uodegos. Griežto šefo darbininkai bijo, užtat gerbia jį ir gerai dirba. Bet jeigu ponas minkštas, jie tuoj pat atleidžia viržius ir pradeda dinderį mušti. Aišku?

Vieną kartą, parėjęs iš darbo, jis piktai nutrenkė kirstuvą barako pasienin ir užsipuolė mane:

– Būk geras, šefe, nekišk savo nosies kur nereikia! Aš statau, o tu griauni. Kokių ten nesąmonių šiandien vėl jiems priskiedei! Socializmas – kvailas paistalas! Kas gi tu pagaliau esi – pamokslininkas ar kapitalistas? Pasirink viena iš dviejų – arba tas, arba tas!

Bet koks gi čia galėjo būti pasirinkimas? Aš buvau įsikalęs naivią idėją sujungti draugėn ir viena, ir kita, ir surasti sintezę, kur išnyktų visi nesutaikomi prieštaravimai ir žmogus, jau gyvendamas žemėje, jaustųsi kaip dangaus karalystėje. Tai buvo viso mano gyvenimo svajonė. Dar mokykloje aš buvau suorganizavęs kartu su savo bičiuliais slaptą Bičiulių sąjungą. Užsisklendę duris, mes tvirtai prisiekėme visą gyvenimą paskirti kovai su neteisybe, ir kai prisiekdami pridėjome ranką prie širdies, ašaros kaip pupos riedėjo mūsų skruostais.

Vaikiški idealai! Bet vargas tam, kas mėgintų iš jų šaipytis! Kai pagalvoju, kas gi jie šiandien, tie slaptosios Bičiulių sąjungos nariai, širdis

plyšta krūtinėje, – šundaktariai, spekuliantai, politikieriai, bulvarinių laikraščių redaktoriai. Rūstus ir atšiaurus mūsų planetos klimatas, sunku čia prasikalti kilnesnei sėklai, o jeigu ji ir prasikala, ją tuoj pat užgožia dilgėlės ir dagiai. O aš, garbė Dievui, koks buvau kvailas, toks ir likau, nė kiek neįgavau proto. Dar ir dabar galėčiau stačia galva pulti į bet kokį donkichotizmą.

Kiekvieną sekmadienį mudu išsičiustydavome lyg jaunikiai, nusiskusdavome, apsivilkdavome švarius baltus marškinius ir pavakariais traukdavom į svečius pas madam Hortenziją. Ji papjaudavo vištą, mes susėsdavom trise prie stalo, valgydavom, gerdavom. Zorba panardindavo savo ilgas rankas svetingame šeimininkės antyje, ir ji jau būdavo jo valioje. Ir kai paskui, vėlai naktį, sugrįždavom į savo baraką, gyvenimas mums atrodydavo paprastas ir pilnas gerų intencijų, senas, beje, tačiau malonus ir dosnus, kaip ir madam Hortenzija.

Vieną sekmadienį, grįždamas iš tokios gausingos meilės puotos, aš ryžausi atskleisti Zorbai savo planus. Jis klausėsi manęs nustebęs, tačiau tvardėsi, nieko nesakė, tik retkarčiais piktai kresteldavo savo didelę galvą, jau po pirmųjų mano žodžių jam išdulkėjo visas girtumas, mintys išsigiedrijo, o kai aš baigiau, jis susinervinęs peštelėjo ūsus ir išrovė kelis plaukus.

– Atleisk, šefe, – tarė, – bet man atrodo, kad tau ne visi namie. Kiekgi tau metų?

– Trisdešimt penkeri.

– Šitaip? Na, jei taip, tai jau nebėr ko iš tavęs ir tikėtis.

Pasakė, ir kad pagaus kvatotis. Aš pasijutau užgautas.

– Tu netiki žmogumi? – užrikau ant jo.

– Nesijaudink, šefe. Aš netikiu niekuo. Jeigu tikėčiau žmogumi, tada turėčiau tikėti ir Dievą, netgi velnią. Ne, ačiū, apsieisim kaip nors be šito gero. Kvaršinsiu aš mat galvą dėl tokių niekų.

Jis nutilo, nusiėmė kepurę, įniršęs pasikasė galvą ir ėmė pešiotis ūsus, lyg norėdamas juos išrauti. Buvo kažką besakąs, bet ir vėl susitvardė. Padilbakiavo į mane ir neiškentė:

– Žmogus – tai gyvulys! – sušuko jis ir piktai bestelėjo lazda į žvyrą. – Baisus gyvulys! Jūsų didenybei niekada net mintis tokia nekilo, ir iš kur ji kils, jūsų didenybės gyvenime viskas ėjo kaip sviestu patepta. Bet manęs... geriau nė neklausk! Žmogus – tai gyvulys, sakau aš tau. Jeigu tu padarei jam ką bloga, jis gerbia tave ir drebina prieš tave

kinkas. Bet tik pabandyk jam padaryti ką gera – jis bemat tau akis išdraskys. Niekada nesileisk į per didelę bičiulystę. Neduok žmonėms per daug laisvės, nesakyk jiems, kad visi esame lygūs, kad visi turime lygias teises, nes jie tuoj pat sutryps kojomis tavo teises, išplėš tau iš burnos paskutinį duonos kąsnį, ir tu nustipsi kaip šuo. Nesileisk į per didelę bičiulystę, šefe! Aš tau tik gero noriu.

– Tai tu, vadinasi, niekuo netiki, – tariau aš pyktelėjęs.

– Taip, netikiu niekuo, kiekgi aš tau galiu tai sakyti. Netikiu niekuo, ničniekuo. Tikiu tik Zorba. Ne todėl, kad Zorba būtų geresnis už kitus, ne, apie tai ir kalbos negali būti. Jis irgi gyvulys. Aš tikiu Zorba todėl, kad jis yra mano valioje, tik jį aš pažįstu, visi kiti man – vaiduokliai. Aš matau viską jo akimis, klausau jo ausimis, virškinu jo žarnomis. Kai mirsiu aš, mirs viskas. Visas Zorbos pasaulis nueis velniop!

– Tai bent egoizmas! – tariau su pašaipa.

– Nieko nepadarysi, mielasis, taip jau yra. Kas man rūpi, tas ir ant liežuvio tupi. Zorba esu, kaip Zorba ir šneku.

Aš tylėjau. Jo žodžiai nutvilkė mane kaip botago kirčiai. Iš kur šitokia stiprybė, negalėjau atsistebėti. Su šitokiu pasibjaurėjimu jis žiūri į žmones ir vis dėlto jam malonu su jais drauge gyventi ir dirbti. Aš, juo dėtas, jau seniai būčiau tapęs atsiskyrėliu arba išpuošęs žmones netikromis plunksnomis, kad galėčiau juos pakęsti.

Zorba atsigręžė ir pažvelgė į mane. Žvaigždžių šviesoje pamačiau, kad jis šypsosi ligi ausų.

– Aš tau uždaviau širdį, šefe? – tarė jis, jau sukdamas į baraką.

Aš nieko jam neatsakiau; jaučiau, kad mano protas pritaria Zorbos nuomonei, tik širdis nenori pasiduoti, stengiasi ištrūkti iš gyvulio ir išeiti į savarankišką kelią.

– Aš dar nenoriu miego, Zorba, – tariau jam. – O tu gali eiti gulti.

Mirgėjo žvaigždės, tyliai ošė jūra, skalaudama pakrantės žvirgždą, jonvabaliukas uždegė savo pilvuku žaliai auksinę meilės liepsnelę. Iš nakties plaukų byrėjo rasa. Aš atsiguliau paplūdimyje ir nugrimzdau į tylą, nieko nieko negalvodamas. Susiliejau su naktimi ir jūra, ir mano siela tarsi jonvabaliukas su savo liepsnele nusėdo ant drėgnos tamsios žemės ir laukė.

Žvaigždės keliavo dangumi, slinko valandos, ir kai aš pakilau iš paplūdimio, mano galvoje buvo tvirtai ir galutinai susiklostęs – nesuprantu, nei kada, nei kaip – dvigubas uždavinys, kurį turėsiu atlikti šioje pakrantėje: susidoroti su Buda, visus savo metafizinius rūpesčius įvilk-

ti į žodžius, išsivaduoti iš savo nepagrįstos baimės ir nuo šios valandos visam laikui sueiti į blaivų, nuoširdų kontaktą su žmonėmis.

„Gal dar ne vėlu?“ – tariau sau.

5

– Dėdulė Anagnostis, kaimo seniūnas, prašė perduoti, gal, sako, malonėtumėt užeiti pas jį į svečius ir truputėlį pasivaišinti. Šiandien į kaimą atvažiuoja veterinaras romyti paršų. Jo žmona Marulja iškeps jums šviežienos. Tą proga galėsite pasveikinti ir jo anūką Miną, kurio šiandien vardadienis.

Nieko nėra malonesnio, kaip pabūti Kretos valstiečio pirkioje. Čia viskas dar tebėra kaip senovėje: židinys, šalia jo ant sienos aliejinė lemputė, pitai su aliejumi ir grūdais, keli krėslai, stalas, o į kairę nuo durų, nišoje – ąsotis su šviežiu vandeniu, užkimštas iš vytelių nupintu kamščiu. Nuo sijų karo svarainių ir granatų vainikai, visokiausios kvapniosios žolės: šalavijai, mėtos, rozmarinai ir pipirnės.

Pirkios gilumoj matyti trys keturi mediniai laipteliai, vedantys į pakylą, savotišką tribūną, kur stovi gultai, o virš jų kabo ikonos ir dega amžinoji lemputė. Pirkia atrodo negyvenama, tuščia, nors čia visi būtiniausi daiktai – taip mažai ko tereikia žmogui gyvenime.

Švelni, spindinti rudens saulė žadėjo gražią dieną. Mes sėdėjome nedideliame kiemelyje po apkibusiu vaisiais alyvmedžiu. Pro pilkus sidabrinius lapus tolumoj tviskėjo jūra, lygi kaip veidrodis, dangumi plaukė lengvučiai debesėliai, saulė čia pasislėpdavo po jais, čia vėl išlįsdavo. Atrodė, kad pasaulis čia nuliūsta, čia vėl linksmai atsikvepia.

Kitame kiemo kampe, nedideliame tvartuke, kvykė iš skausmo išdaris, ir tas jo žviegimas tiesiog ėjo mums per ausis. Iš židinio sklido ir kuteno nosį čirškinamų pautų kvapas.

Mes kalbėjomės apie šio pasaulio amžinąsias vertybes: apie pasėlius, apie vynuogynus, apie lietų. Šnekėjome labai garsiai, nes senasis seniūnas buvo priekurtis, turėjo, kaip jis sakė, vieną išpuikusią ausį. Bet koks malonumas buvo jo klausytis. Jo gyvenimas prabėgo ramiai, kaip medžio, augančio vėjo neužpučiamame tarpeklyje. Gimė, užaugo, vedė, susilaukė vaikų, paskui viso būrio anūkų. Palikuonių stoka skųstis nebuvo ko.

Senasis kretietis prisiminė praėjusius laikus, kai sala dar priklausė turkams. Jis pasakojo mums apie savo tėvą ir apie stebuklus, kurių tada pasitaikydavo, nes žmonės tada buvo dievobaimingi ir pamaldūs.

– Taip, aš, dėdulė Anagnostis, kaip jūs mane čia gyvą matote, atėjau į šį pasaulį per stebuklą. Kai papasakosiu jums, kaip buvo, jūs už galvos nusitversite ir nueisite į Dievo Motinos vienuolyną uždegti jos garbei žvakės.

Jis persižegnojo ir pradėjo:

– Taigi, tais laikais mūsų kaime gyveno tokia turtinga turkė – tegu ją skradžiai! Ir štai nei iš šio, nei iš to toji bestija ėmė ir pradėjo storėti, o netrukus atėjo laikas ir gimdyti. Paguldė ją, popina, laukia. Tris dienas ir tris naktis riaumojo ji kaip galvijas. O vaiko kaip nėr, taip nėr. Viena jos draugė – tegu ją skradžiai! – sako jai: „Tsafar-chanum, šaukis Motinos Meirės pagalbos!" Motina Meire turkai vadina Dievo Motiną, tebūnie šventas jos vardas! „Šauktis šitos? – suriaumojo šunsnukė. – Nesulauks. Verčiau jau mirsiu, bet nesišauksiu." Tačiau skausmai rėmė vis labiau. Dar praslinko viena diena ir viena naktis, Tsafar riaumojo kaip žvėris, bet pagimdyti negalėjo. Skausmai nė kiek nemažėjo. Pagaliau ji nebeištvėrė ir pagavo šaukti: „Motin Meire! Motin Meire!" Ji šaukė, rėkė, visai nusigalavo, o vaiko nėr, ir gana, nors tu ką daryk. „Ji tavęs negirdi, – tarė draugė, – tikriausiai nesupranta turkiškai; kreipkis jos graikiškuoju vardu!" – „Graikiškoji Dievo Motina! – sušuko šunsnukė. – Graikiškoji Dievo Motina!" Viskas veltui. Tik dar labiau surėmė skausmai. „Tu ne taip ją vadini, – tarė draugė, – ne taip tu ją vadini, Tsafar-chanum! Todėl ji ir nesirodo." Pagaliau, pagauta mirties baimės, ta šunsnukė, ta krikščionių priešė, sušuko iš visos gerklės: „O, Panagija!" Ir tą akimirką iš jos įsčių kaip ungurys išslydo kūdikis.

Tai atsitiko sekmadienį. Ir tik pamanyk, koks sutapimas: kitą sekmadienį sugriuvo mano motina. Ją irgi, vargšę, surėmė baisūs skausmai, ir ji pagavo rėkti. Ji šaukėsi Dievo Motinos pagalbos, bet veltui. Tėvas sėdėjo ant žemės vidury kiemo ir iš baimės negalėjo nei valgyti, nei gerti. Jis niekaip negalėjo suprasti Dievo Motinos. Kaip čia yra? Kai Tsafar-chanum, toji šunsnukė, kreipėsi į ją pagalbos, ji tuoj pat atskubėjo jai padėti, o dabar...

Ketvirtą dieną tėvas neištvėrė, čiupo kelionės lazdą ir kaip akis išdegęs nulėkė į Sopulingosios Dievo Motinos vienuolyną – tegu ji visada

būna mums maloninga! Įlėkė kaip akis išdegęs, net nepersižegnojo – toks buvo įsiutęs. Užtrenkė duris ir atsistojo priešais ikoną. „Klausyk, Dievo Motina! – sušuko jis. – Kaip čia yra? Tu gi gerai žinai, kad mano žmona Marulja kiekvieną šeštadienio vakarą atneša tau aliejaus ir uždega lemputę. Tad štai – jau trys dienos ir trys naktys raitosi ji iš skausmo ir šaukiasi tavo pagalbos. Argi tu jos negirdi? Matyt, visai jau apkurtai. Jeigu tai būtų kokia Tsafar-chanum, kokia šunsnukė turkė, tu, be abejo, kaipmat šoktum jai padėti. O mano žmonos, krikščionės, net nenori girdėti. Jeigu tu nebūtum Dievo Motina, aš tave taip apšventinčiau šita štai lazda, kad daugiau nenorėtum!

Išdrožė jai viską, ką ant širdies turėjo, apsisuko, net nepriklaupęs, ir jau eis sau. Bet – o stebuklas! – tą akimirką ikona kad sutraškėjo, kad subraškėjo, rodės, tuoj visa į šipulius subyrės. Turiu jums pasakyti, jeigu jūs to dar nežinote, kad šitaip traška ikonos tada, kai jos sutinka padaryti stebuklą. Tėvas iškart tai suprato. Jis atsigręžė, puolė ant kelių, persižegnojo ir sušuko: „Aš nusidėjau, Dievo Motina, tiek jau to, nelaikyk man už bloga!“

Vos tik jis grįžo į kaimą, jį tuoj pasitiko linksma žinia: „Tavo žmona pagimdė sūnų, tegu jis didelis užauga!“ Taigi mane, kurį štai regite prieš save, dėdulę Anagnostį. Bet aš atėjau į pasaulį su viena kiek išpuikusia ausimi. Tėvas, mat, padarė Dievo Motinai akibrokštą – pavadino ją kurčia. „Ak, šitaip tu man? – matyt, pasakė ji sau, – užtat aš tavo sūnų padarysiu kurčią. Kitą kartą žinosi, kaip prieš mane burnoti!“

Dėdulė Anagnostis persižegnojo.

– Bala nematė, tegu bus Dievuliui ant garbės! Juk ji galėjo padaryti mane aklą arba kvailą, arba kuprotą. Arba, neduok Dieve, taip viską pakreipti, kad aš gimčiau mergaite. Bala nematė, ačiū jai ir už tą malonę!

Jis pripylė stiklus.

– Ačiū jai ir už tą malonę! – tarė ir pakėlė stiklą.

– Į tavo sveikatą, dėdule Anagnosti, linkim tau sulaukti šimto metų ir prigyventi dar proanūkėlių.

Senolis vienu mauku išmetė stiklą ir nusišluostė ūsus.

– Ne, sūneli, gana jau! Užtenka man anūkų. Atgyvenau jau savo. Senatvė, nebėr sveikatos. Kas man dabar iš to gyvenimo?

Jis vėl pripylė stiklus, išsitraukė iš už diržo riešutų ir džiovintų figų, įvyniotų į laurų lapus, ir pavaišino mus.

– Viską, ką turėjau ir ko neturėjau, išdalijau savo vaikams. Likau plikas kaip tilvikas ir gyvenu sau. Bet dėl to man nė kiek galvos neskauda. Dievas ligi šiol rūpinosi, neapleis jis ir toliau.

– Neapleis ir toliau! – sušuko Zorba seniui į ausį. – O ką mes iš jo kada gavome? Nieko jis mums dovanai neduoda, tas titnagas.

Seniūnas suraukė kaktą.

– Nepainiok Dievo, kur nereikia! – tarė jis rimtai. – Neburnok prieš jį. Jis, vargšas, pasitiki mumis.

Tuo tarpu jo žmona, nuolanki, tyki moteriškė, atnešė moliniame dubenyje žadėtosios šviežienos ir nedidelį bronzinį vyno ąsotį. Padėjo viską ant stalo ir atsistojo šalia sudėjusi rankas ir nudelbusi akis. Man buvo šlykštu ir pagalvoti apie tą mitalą, bet, antra vertus, nepatogu ir atsisakyti. Zorba pažvelgė į mane iš šalies ir nusišypsojo.

– Tai pati švelniausia mėselė, – užtikrino jis mane, – gali nesibjaurėti.

Senasis Anagnostis sukikeno.

– Teisybė, teisybė. Tu tik paragauk. Liežuvį galima nuryti. Kai princas Jurgis lankėsi mūsų vienuolyne, vienuoliai ištaisė jam karališkas vaišes. Visiems kitiems jie padavė mėsiškus patiekalus, tik princui padėjo gilią lėkštę, pilną sriubos. Princas pamaišė, pamaišė šaukštu sriubą ir nustebęs klausia: „Pupelės?" – „Valgyk, valgyk, – sako jam žilas vienuolyno viršininkas, – valgyk, jūsų didenybe, paskui sužinosi." Princas paragavo vieną šaukštą, antrą, trečią, pagaliau ištuštino visą lėkštę ir apsilaižė. „Na ir skanumėlis, – sako jis, – puikios pupelės, minkštos kaip smegenėlės." – „Tai ne pupelės, jūsų didenybe, – sako jam vienuolyno viršininkas juokdamasis, – norėdami paruošti tą patiekalą, mes iškastravome visus provincijos gaidžius."

Senasis Anagnostis pasmeigė gabaliuką paršo pautų ir padavė man.

– Karališkas skanėstas! – tarė jis šypsodamasis. – Išsižiok!

Aš išsižiojau, ir jis įdėjo man į burną gabaliuką mėsos. Paskui vėl pripylė taures, ir mes išgėrėme į jo anūko sveikatą. Senelio akys sublizgo.

– Kuo tu norėtum, kad būtų tavo anūkas, dėdule Anagnosti? – paklausiau jį.

– Kuo būtų, sūneli? Jis pats susiras savo kelią. Svarbiausia, kad būtų doras žmogus, geras šeimos tėvas. Kad susilauktų vaikų ir anūkų ir kad vienas jo vaikas būtų panašus į mane. Norėčiau, kad seni žmonės, jį pamatę, sakytų: „Žiūrėkit, iš akių luptas dėdulė Anagnostis. Duok, Dieve, jam dangaus karalystę! Geras buvo žmogus!"

– Marulja! – tarė, nė nepažvelgęs į žmoną. – Marulja! Ąstotis tuščias. Atnešk mums dar vyno!

Tuo metu paršas, stipriai pasiknisęs, atidarė tvartuko duris ir kriuksėdamas ėmė lakstyti po kiemą.

– Skauda vargšeliui, – su užuojauta tarė Zorba.

– Kur neskaudės! – sušuko senasis kretietis ir nusijuokė. – Jeigu tau taip padarytų, argi neskaudėtų?

Zorba pasimuistė ant savo kėdės ir pasibaisėjęs sumurmėjo:

– Kad tau liežuvis sutintų, niektauza!

Paršas davėsi po kiemą ir piktai žvilgčiojo į mus.

– Dievaži, gali pamanyti, kad jis supranta, ką mes čia valgome! – tarė senasis Anagnostis, jau kiek apsvaigęs nuo vyno.

Bet mudu, aš ir Zorba, tylūs ir patenkinti, šveitėme kaip kanibalai tuos skanėstus, užgerdami raudonu vynu, ir susižavėję žvelgėme pro sidabrines alyvmedžio šakas į jūrą, kuri dabar, leidžiantis saulei, spindėjo kaip didžiulė žydinti rožė.

Kai vėlų vakarą išėjome iš seniūno namų, Zorba buvo gana pakiliai nusiteikęs, vynas jam atrišo liežuvį, ir jis, matyt, labai norėjo išsišnekėti.

– Apie ką mes ten užvakar kalbėjome? – pradėjo jis. – Vadinasi, tu norėtum apšviesti žmones, atverti jiems akis. Gerai, ir kaip tu visa tai įsivaizduoji? Negi iš tikrųjų manai, kad dėdulei Anagnosčiui gali atverti akis? Argi tu nematei, kaip jo žmona dvilinka prieš jį lankstosi ir tik laukia jo įsakymų? Įdomu, kaip tu jam išaiškintum, kad žmona ir vyras yra lygiateisiai. Kad žiauru yra valgyti paršo mėsą, kai jis gyvas laksto aplinkui ir žviegia iš skausmo! Kad kvailystė yra guostis mintimi, jog Dievas tavęs neapleis, kai jau baigi nustipti iš bado. Ką padės tamsiam, atsilikusiam dėdulei Anagnosčiui, jeigu tu imsi pūsti jam į akis tokią mokslišką miglą? Tik susuksi žmogui galvą, ir tiek. O ką iš to laimės jo žmona Marulja? Netrukus jie kibs vienas kitam į plaukus, višta užsimanys tapti gaidžiu, ir galų gale jų tik plunksnelės padulkės... Duok tu žmonėms šventą ramybę, šefe, ir nemėgink atverti jiems akių! Jeigu tau, sakykim, tas ir pavyktų, tai ką gi jie tada pamatytų? Savo skurdą! Geriau jau tegu gyvena jie nieko nematydami ir nieko nežinodami! Tegu ir toliau pušinėja patamsiais!

Jis valandėlę patylėjo, pasikasė pakaušį ir susimąstė.

– Nebent... – tarė pagaliau, – nebent...

– Ką „nebent"? Sakyk!

– Nebent tik, atvėręs jiems akis, galėtum parodyti geresnį gyvenimą negu ta tamsybė, kurioje jie dabar pusėtinai kruta... Ar galėtum?

Į šitą klausimą aš nedrįsau atsakyti. Gerai žinojau, ką reikia sugriauti, bet ką pastatyti ant griuvėsių, – nežinojau. Šito nežino niekas, galvojau. Senasis pasaulis yra akivaizdus, aiškus kaip ant delno, tvirtai nusistovėjęs. Mes gyvename jame ir kiekvieną akimirką su juo kovojame. Jis yra. Būsimasis pasaulis – dar negimęs, neapčiuopiamas, takus. Jis susideda iš medžiagos, iš kurios gimsta mūsų svajonės. Jis – kaip debesis, kurį iš vienos pusės į kitą gainioja vėtros, – meilė, neapykanta, vaizduotė, atsitiktinumas, Dievas, – čia jis tamsesnis, čia šviesesnis, nuolatos besikeičiantis ir besimainantis... Netgi didžiausias pranašas žmonijai gali duoti daugių daugiausiai tik šūkį, ir juo tas šūkis miglotesnis, juo didesnis pranašas.

Zorba ironiškai pažvelgė ir nusišypsojo. Man pašoko apmaudas.

– Galiu parodyti, – atkirtau jam.

– Gali? Na tai klok!

– Aš negaliu tau pasakyti, tu vis tiek to nesuprasi.

– Ak šitaip? Tada tu apskritai nieko negali, – tarė Zorba ir palingavo galvą. – Nemanyk, kad aš esu jau toks asilas, šefe. Labai klysti. Tiesa, aš nemokytas, kaip ir dėdulė Anagnostis, bet ne toks kvailas, kaip jis. Ne! Ir jeigu jau aš nesuprasiu tavo išvedžiojimų, tai ko tada norėti iš tokių juodnugarių, kaip dėdulė Anagnostis ir jo pati, ta kvaila vištelė? Taip pat ir iš visų kitų šio pasaulio anagnosčių ir marulijų? Nesuk tu jiems galvos, tegu jie gyvena kaip gyvenę! Manai, kad iki šiol jiems ko nors trūko? Nieko panašaus. Gyvena, ir ne taip jau blogai. Augina sau vaikus ir anūkus, ponas Dievas padaro juos kurčius ir aklus, o jie šaukia: „Tebūnie tavo šventa valia." Jie yra susitaikę su savo vargu, mano, kad taip ir turi būti. Taigi nedrumsk jiems ramybės ir nesakyk nieko.

Aš tylėjau. Mes ėjome pro našlės sodą. Zorba valandėlę stabtelėjo ir atsiduso, bet nepratarė nė žodžio. Kažkur šalimais, matyt, buvo nuliję. Oras dvelkė gaiva, kvepėjo žeme. Pro debesis pasirodė pirmosios žvaigždės. Suspindo švelni žalzgana mėnulio jaunatis; iš dangaus sklido ramybė ir palaima.

Šitas žmogus, galvojau sau, nėjo jokių mokslų, ir jo sveikas protas tebėra nesugadintas. Jis daug ko matė savo gyvenime, daug ko patyrė, jo dvasinis akiratis išsiplėtė, tačiau jis neprarado pirmapradžio

drąsumo. Visas problemas, kurios mums atrodo tokios komplikuotos ir neišsprendžiamos, jis išsprendžia vienu kirčiu, kaip jo žemietis Aleksandras Didysis. Retai kada pavyksta išmušti jį iš pusiausvyros, nes jis visu kūnu, nuo galvos ligi kojų, remiasi į žemę. Afrikos gyventojai garbina gyvatę, nes visas jos kūnas liečiasi su žeme, ir todėl ji žino visas žemės paslaptis. Apčiuopia jas pilvu, uodega, lytiniais organais, galva. Ji susilieja su Motina Žeme ir sutampa su ja išvien. Toks yra ir Zorba. O mes, išsilavinę žmonės, esame kaip besmegeniai paukščiai, skrajojantys ore.

Danguje vis daugiau žiebėsi žvaigždžių, šaltų, nepasiekiamų, žiaurių, negailestingų žmonėms.

Mes tylėjome. Sunerimę stebėjome dangų, matėme, kaip kiekvieną akimirką rytuose viena po kitos plieskiasi naujos žvaigždės ir vis labiau įsiliepsnoja padangė.

Pasiekėme baraką. Aš visai nenorėjau valgyti ir atsisėdau pajūryje ant uolos luito. Zorba užsidegė lempą, pavalgė, buvo beeinąs pas mane, bet apsigalvojo – atsigulė į lovą ir užmigo.

Jūra buvo kaip sustingusi, nejudėjo nė mažiausia bangelė. Žemė, žvaigždžių apšaudoma, irgi atrodė lyg paralyžiuota ir tylėjo užkandusi žadą. Nebuvo girdėti nei šuns lojimo, nei naktinio paukščio klykavimo. Viešpatavo mirtina tyla, klastingas, pavojingas nežadas, susidaręs iš tūkstančio riksmų, tokių tolimų arba taip giliai slypinčių mumyse, kad neįmanoma išgirsti. Tik jutau, kaip smilkiniuose ir kaklo gyslose tvinksi kraujas.

„Tigro melodija“, – pagalvojau, ir visas mano kūnas nuėjo pagaugais.

Indijoje, kai ateina naktis, patyliukais girdėti tyli ir monotoniška melodija, keista, tyli dainą, panaši į tolimą, pratisą laukinio žvėries žiovavimą, – tigro melodija. Žmogaus širdis tada būna kupina virpančios įtampos.

Šitaip sėdint ir galvojant, tuštuma mano krūtinėje pamažu vėl pradėjo pildytis, ausys prabudo, tylėjimas pavirto riksmu. Siela, tartum atsiliepdama į šią melodiją, paliko kūną ir ėmė jos klausytis.

Aš pasilenkiau, pasisėmiau saują jūros vandens ir susivilgiau smilkinius ir kaktą. Tas mane kiek atgaivino. Krūtinėje pasigirdo grėsmingi, padriki, nekantraujantys balsai – manyje tūnojo tigras ir riaumojo.

Ir staiga išgirdau labai aiškų balsą.

– Buda! Buda! – sušukau ir pašokau nuo uolos.

Pasileidau pajūriu, tarsi mėgindamas nuo jo pabėgti. Kai naktį būnu vienas, kai aplinkui tyku ramu, aš jau kuris laikas girdžiu jo balsą – iš pradžių liūdną, maldaujantį, lyg kokią raudą, bet pamažu jis pasidaro grėsmingas ir valdingas. Jis stuksena man po širdimi kaip kūdikis, kurio jau išmušė valanda.

Buvo jau turbūt vidurnaktis. Dangų aptraukė juodi debesys, dideli lietaus lašai nukrito ant rankų. Bet man tas buvo nė motais. Aš visas tiesiog degte degiau, iš dešinės ir iš kairės mano smilkinius laižė du liepsnos liežuviai.

Kupinas vidinio nerimo, jutau, kad atėjo metas, kad esu įtrauktas į Budos ratą! Atėjo metas išsivaduoti iš tos ne šio pasaulio naštos.

Greitai sugrįžau į baraką ir užsidegiau lempą. Zorba, netikėtos šviesos pažadintas, pramerkė akis ir pasižiūrėjo, kaip aš palinkau prie popieriaus ir pradėjau rašyti. Jis kažką sumurmėjo sau panosėje – neišgirdau ką, – apsivertė ant kito šono ir vėl užmigo.

Rašiau sparčiai – skubėjau. Juk visas „Buda" buvo manyje gatavas, aš mačiau, kaip jis vyniojasi iš manęs tartum koks mėlynas kaspinas, pilnas raidžių, vyniojasi mažne per greitai, ir aš skubėjau – stengiausi spėti paskui jį. Rašiau be perstojo, viskas buvo taip lengva ir paprasta. Ne rašiau, o nurašinėjau. Pro mane slinko visas pasaulis, sukurtas iš gailesčio, atsižadėjimo ir oro – Budos rūmai, haremo moterys, auksinis vežimas, trys lemtingi susitikimai: su seniu, su ligoniu, su giltine, bėgimas, asketizmas, išpirkimas, išganymo apreiškimas. Iš žemės dygo geltonos gėlės, elgetos ir karaliai vilkosi geltonais rūbais, akmenys, medžiai ir kūnai darėsi lengvesni. Sielos virto oru, dvasia. Dvasia vėl grimzdo į nebūtį. Mano pirštai pavargo, bet nenorėjau, negalėjau paliauti rašęs. Vizija bemat pranyks, praeis, aš turiu ją sulaikyti.

Rytą Zorba rado mane užsikniaubusį ant rankraščio ir miegantį.

6

Kai pabudau, saulė jau buvo įkopusi kone į patį zenitą. Nuo rašymo beveik nevaldžiau dešinės rankos, pirštai nebenorėjo klausyti. Budistinis viesulas nusiaubė mane, nualino ir paliko tuščią tuštutėlį.

Aš pasilenkiau ir surinkau nuo grindų išsibarsčiusius rankraščio lapus. Neturėjau nei noro, nei jėgų pažvelgti, kas ten parašyta, tartum tas

audringas įkvėpimas būtų buvęs koks gražus sapnas, kurio nenorėjau matyti išniekinto ir įsprausto į žodžius.

Krapnojo švelnus rudenio lietus. Zorba, išeidamas į darbą, užkūrė anglių krosnelę. Aš beveik kiaurą dieną sėdėjau prie jos, parietęs kojas, šildydamas virš ugnies rankas, nejudėjau, nieko nevalgiau, tik klausiausi tylaus lašų teškenimo.

Negalvojau nieko. Mano smegenys ilsėjosi susigūžusios, kaip kurmis drėgnoje žemės viešpatijoje. Jutau tyliausius žemės judesius ir šnaresius, girdėjau, kaip čeža lietaus lašai ir brinksta dirvoje grūdas. Jaučiau, kaip dangus glamonėjasi su žeme, kaip kadaise, senų senovėje, kai jų meilės glėby mezgėsi naujos gyvybės. O priešais mane, paplūdimyje, riaumojo ir laižėsi jūra, tartum koks ištroškęs plėšrus žvėris, kuris kaišioja liežuvį, taikydamasis sriūbtelėti vandens.

Aš buvau laimingas ir tai žinojau. Kai mus aplanko laimė, mes paprastai to kaip reikiant nesuvokiame. Ir tik paskui, kai ji mus palieka, atsigręžiame į praeitį ir staiga pamatome – dažnai patys stebėdamiesi, – kokie buvome laimingi. Tačiau aš šioje Kretos pakrantėje gyvenau laimingas dienas ir žinojau, kad esu laimingas.

Priešais mane mėlynavo begalinė jūra, nusidriekusi iki pat Afrikos krantų. Iš tolimų, išdegusių dykumų dažnai plūsdavo karštas pietų vėjas. Rytais jūra kvepėdavo arbūzais, vidurdieny apsitraukdavo migla, ir jos lengvos bangelės atrodydavo panašios į mažytes, dar nesusiformavusias mergaitės krūtis, o vakare ji dūsaudavo ir būdavo rausva, žalia kaip vynas ir tamsiai mėlyna.

Aš mėgdavau pavakariais pasisemti pilną saują smulkučio geltono smėlio ir leisti jį, karštą ir švelnų, pro pirštus. Mano ranka tartum tapdavo smėlio laikrodžiu, iš kurio byra ir dingsta nebūty laikas, o aš žiūriu į jūrą, girdžiu Zorbos balsą ir jaučiu, kaip mano smilkiniai plečiasi iš džiaugsmo.

Prisiminiau, kaip kartą Naujųjų metų išvakarėse mes su keturmete dukterėčia Alka apžiūrinėjome žaislų parduotuvės vitriną. Staiga mergaitė atsisuko į mane ir pasakė negirdėtą dalyką: „Dėde Drakone (taip ji mane vadino), dėde Drakone, aš taip džiaugiuosi, kad man išdygo ragai.“ Aš baisiausiai nustebau. Koks stebuklingas tas gyvenimas! Ir kokios gimininogos visos sielos, kai jos nusileidžia savo šaknimis gilyn ir ten susitinka! Ir kaip jos tada susilieja išvien! Ir tuoj pat prisiminiau muziejų, kuriame buvau matęs Budos kaukę, padarytą iš blizgančio

juodmedžio. Buda buvo išganytas. Po septynerius metus trukusių kančių pagaliau iš jo tryško begalinis džiaugsmas. Iš to džiaugsmo jo gyslos smilkiniuose buvo taip išpampusios, susigarankščiavusios, kad net kyšojo iš kaktos kaip du stiprūs susiviję ragai.

Pavakary nustojo liję, vėl išsigiedrijo. Aš panorau valgyti ir apsidžiaugiau – juk tuoj pareis Zorba, užkurs ugnį ir imsis virėjo pareigų.

„Ir dar viena begalinė kiaulystė, – dažnai sakydavo Zorba, kaisdamas puodą. – Ne tik su boba amžina bėda – tegu ją velniai! – bet ir su tuo prakeiktu virimu!"

Šioje pakrantėje aš pirmą kartą pajutau valgymo džiaugsmą. Kai vakare Zorba sukurdavo tarp dviejų didelių plytų ugnį ir pataisydavo valgyti, mudu susėsdavom prie stalo, valgydavom, gerdavom ir pamažu kaip reikiant įsišnekėdavom. Dabar aš pastebėjau, kad ir valgymas yra dvasinė veikla, duona ir vynas yra tos pirminės medžiagos, iš kurių susidaro dvasia.

Tik parėjęs iš darbo, dar prieš vakarienę, Zorba niekada nebūdavo geros nuotaikos. Jis visai neturėdavo noro leistis su manim į kalbas, reikėdavo, kaip sakoma, tiesiog su peštuku pešti kiekvieną žodį. Bet kai tik jis, jo žodžiais tariant, įmesdavo į katilą anglių, apsnūdusi jo kūno mašinerija bemat atgydavo, ratai pradėdavo suktis ir linksmai tarškėti. Jo akys imdavo blizgėti, mintys veržsaid per kraštus, kojos įgaudavo sparnus ir pačios kilnodavosi šokio ritmu.

– Pasakyk man, kam tu panaudoji maistą, kurį suvalgai, ir aš tau pasakysiu, kas tu esi, – tarė jis man kartą. – Vieni paverčia jį riebalais ir mėšlu, kiti darbu ir gera nuotaika, dar kiti, kiek girdėjau, – dievu. Vadinasi, yra trys žmonių rūšys. Aš, šefe, nepriklausau nei prie geriausiųjų, nei prie blogiausiųjų. Esu per vidurį. Tai, ką suvalgau, paverčiu darbu ir gera nuotaika. Tai nėra pats blogiausias dalykas!

Šelmiškai pažvelgė į mane ir nusijuokė.

– Jaučiu, kad tu, šefe, būtum linkęs paversti maistą dievu. Bet tau nieko iš to neišeina, ir tu tik be reikalo kankiniesi. Tau yra kaip tam varnui.

– O kas yra varnui, Zorba?

– Anksčiau varnas vaikščiojo visai normaliai, kaip ir dera varnui. Bet vieną dieną jam šovė į galvą mintis pakeisti savo eiseną – užsimanė vaikščioti išdidžiai kaip gaidys. Nuo tos dienos vargšas užmiršo savo paties eigastį, ir užtat dabar, kaip matai, vaikšto virtuodamas.

Aš pakėliau galvą. Išgirdau grįžtant iš kasyklos Zorbą. Nerukus jis jau stovėjo priešais mane, susiraukęs kaip sena naginė, rankos nukarusios kaip du virvagaliai.

– Labas vakaras, šefe! – ištarė puse lūpų.

– Labas vakaras! Kaip šiandien sekėsi darbe?

Jis nieko neatsakė.

– Pirma užkursiu ugnį, – burbtelėjo paskui, – ir pataisysiu valgyti.

Pasiėmė iš kampo malkų glėbį, išėjo iš kambario, mikliai sukrovė jas tarp dviejų plytų ir užkūrė ugnį. Paskui užkaitė molinį puodą, pripylė jį vandens, įdėjo svogūnų, pomidorų ir ryžių. Aš tuo metu uždengiau servetėle nedidelį staliuką, atriekiau storas riekes kvietinės duonos ir, paėmęs iš arbūzo padarytą butelį, pirmomis dienomis padovanotą dėdulės Anagnosčio, pripyliau vyno iš didžiulio apipinto butelio.

Zorba klūpėjo prie puodo ir išpūtęs akis tylėdamas spoksojo į ugnį.

– Klausyk, Zorba, – ar turi tu vaikų, ar ne? – paklausiau nei iš šio, nei iš to.

– O kam tau reikia žinoti? Turiu dukterį.

– Ištekėjusią?

Zorba nusijuokė.

– Ko juokiesi, Zorba?

– Kaipgi galima šito klausti? – tarė jis. – Negi tu laikai ją tokia kvaila, kad būtų netekėjusi? Dirbau tada Chalkidikės pusiasalyje vienoje rūdos kasykloje prie Pravitos. Vieną dieną gaunu iš brolio Janio laišką. Beje, buvau visai pamiršęs tau pasakyti, kad turiu brolį; jis yra geras šeimos tėvas, rūpestingas, dievobaimingas, lupikas ir veidmainys, žodžiu, vyras kaip reikiant, tikras visuomenės šulas. Turi krautuvę Salonikuose. „Mielasis broli Aleksi, – rašė jis man, – tavo duktė Frosa nuėjo blogais keliais, ji suteršė mūsų gerą vardą. Ji turi meilužį ir vaiką nuo jo. Užtraukė mums gėdą! Nueisiu į kaimą ir užmušiu ją!“

– Ir ką tu darei, Zorba?

Zorba gūžtelėjo pečiais.

– „Ech, bobos!“ – pasakiau ir sudraskiau laišką.

Jis pamaišė puodą, įbėrė druskos ir nusijuokė.

– Bet palauk, pats gražumas dar ne čia, – pradėjo vėl. – Po mėnesio gaunu iš brolio, to asilo, antrą laišką. „Džiaukis, mielasis broli Aleksi! – rašo tas mazgotė. – Mūsų garbė išgelbėta. Gali vėl vaikščioti aukštai iškėlęs galvą, tas žmogus vedė Frosą.“

Zorba atsigręžė ir pažiūrėjo į mane. Cigaretės šviesoj pamačiau spindinčias jo akis. Jis vėl gūžtelėjo pečiais ir su panieka iškošė pro dantis:

– Ech, vyrai!

Paskui varė toliau:

– Ko galima tikėtis iš bobų? Kad nuo pirmo pasitaikiusio susigriebs vaiką! O ko tikėtis iš vyrų? Kad būtinai įmerks uodegą. Tikras daiktas, – patikėk manim.

Jis nukėlė puodą, ir mes susėdome prie stalo.

Zorba vėl paskendo savo mintyse. Matyt, jį graužė kažkoks kirminas. Jis pažvelgė į mane, prasižiojo kažką sakyti ir vėl užsičiaupė. Lempos šviesoje aiškiai mačiau jo niūrias ir neramias akis.

– Tu norėjai man kažką pasakyti, Zorba? – neiškentęs užkalbinau jį. – Sakyk, klok, ką turi ant širdies.

Jis tylėjo. Pakėlė nuo žemės akmenuką ir iš visų jėgų sviedė jį pro duris.

– Palik akmenukus! Kalbėk!

Jis ištiesė savo raukšlėtą kaklą, paspoksojo į mane ir nedrąsiai paklausė:

– Ar tu manim pasitiki, šefe?

– Žinoma, Zorba! Jeigu tu ko imiesi, tai viskas eina kaip iš pypkės. Turbūt net norėdamas negalėtum ko nors sužlugdyti. Tu panašus į liūtą ar vilką. Tie žvėrys niekados nesielgia kaip avys ar asilai, jie niekados neina prieš savo prigimtį. Toks esi ir tu: Zorba nuo galvos iki kojų.

Zorba papurtė galvą.

– Bet aš nežinau, po velnių, kur mes einame.

– Aš žinau. Nesirūpink, Zorba. Visada pirmyn!

– Pakartok dar sykį, kad man būtų drąsiau! – sušuko jis.

– Visada pirmyn!

Zorbos akys sužibo.

– Dabar galiu pasakyti! Jau kelios dienos man neišeina iš galvos grandiozinis planas, vienas pasiutiškas sumanymas. Gal pamėginkim jį įgyvendinti?

– Tu dar klausi? Mes tam čia ir esame, kad įgyvendintume sumanymus.

Zorba kiek palinko į priekį, ištiesė savo ilgą kaklą ir pažvelgė į mane lyg nudžiugęs, lyg nusigandęs.

– Kalbėk aiškiai, šefe! – sušuko jis. – Argi mes čia esame ne dėl anglių?

– Anglys yra tik išorinė dingstis. Priedanga, kad žmonės neįtartų. Jie turi mus laikyti rimtais verslininkais, kitaip užmėtys supuvusiais kiaušiniais. Supratai?

Zorba netikėjo savo ausimis. Jis stengėsi suprasti, tačiau šitokia didžiulė laimė netilpo jo galvoje. Galų gale jam paaiškėjo. Jis puolė prie manęs ir nutvėrė man už peties.

– Ar tu moki šokti? – paklausė susijaudinęs. – Ar šoki?

– Ne.

– Ne?!

Nustebęs nukorė rankas.

– Gerai! Tada šoksiu aš vienas, šefe. Pasitrauk į šalį, kad nepargriaučiau. Hei! Hei!

Vienu šuoliu jis atsidūrė kieme, nusimetė batus, švarką ir liemenę, atsiraitojo iki kelių kelnes ir padūko šokti. Veidas, dar apneštas anglių dulkėmis, buvo juodas kaip derva. Akys spindėjo baltai kaip sniegas. Iš karto jis visas pasinėrė į šokį, plojo rankomis, strykčiojo, sukosi kaip vilkutis ore, sulenktomis per kelius kojomis parkrinta ant žemės ir vėl kaip guminis pašoka aukštyn. Skrajojo lyg su sparnais, tarsi pasišovęs nugalėti ir niekais paversti iškiliuosius gamtos dėsnius. Atrodė, kad tame sename kūne dvasia kovoja su savo materialiu kiautu, norėdama patraukti jį paskui save ir kartu su juo tarsi krintanti žvaigždė išnykti tamsoje. Ji purtė, svaidė kūną į visas puses, o jis vėl ir vėl krito žemėn, nes negalėjo ilgai išsilaikyti ore, ji vėl negailestingai jį purtė iš naujo, skraidino dar aukščiau, bet vargšas kūnas nesilaikė ore ir, apsipylęs baimės prakaitu, vis tūpė žemėn.

Zorba suraukė kaktą. Jo veidas labai surimtėjo, tiesiog baugu buvo į jį žiūrėti. Iš lūpų jau nesigirdėjo jokių neartikuliuotų garsų. Sukandęs dantis, jis mėgino pasiekti tai, kas neįmanoma.

– Zorba! Zorba! – sušukau. – Užteks!

Bijojau, kad tas susenęs kūnas nepalūžtų nuo tokios ekstazės ir nesubyrėtų į tūkstančius šipulių.

Bet šauk nešaukęs – Zorba nė neketino klausytis šios žemės balso. Jo kūnas jau buvo nebe žmogaus kūnas, o paukščio.

Aš susirūpinęs sekiau akimis tuos pašėlusius, siautulingus judesius.

Vaikystėje pasižymėjau nežabota fantazija ir pasakodavau draugams siaubingas istorijas, kuriomis ir pats tikėdavau.

– O kaip mirė tavo senelis? – vieną dieną paklausė manęs bendraklasiai pirmokai.

Ir aš tuoj pat ėmiau regzti jiems pasaką, ir juo labiau klimpau į tas nesąmones, juo tvirčiau tikėjau, jog taip buvo iš tikrųjų.

– Mano senelis avėjo guminius batus, – pasakojau. – Vieną dieną, kai jo barzda jau buvo žilut žilutėlė, jis nušoko nuo mūsų namo stogo. Bet vos tik palietė žemę, tuoj atšoko nuo jos kaip sviedinys ir pakilo virš stogo, paskui ėmė kilti vis aukštyn ir aukštyn, kol pagaliau dingo debesyse. Taip mirė mano senelis.

Nuo tos dienos, kai tik užeidavau į Šv. Mino bažnytėlę ir apatinėje ikonostaso dalyje pamatydavau pavaizduotą Kristaus žengimą į dangų, niekados neužmiršdavau atkreipti savo draugų dėmesį į šį paveikslą: „Žiūrėkit, mano senelis su guminiais batais.“

Ir tą vakarą, matydamas šokantį Zorbą, aš vėl prisiminiau savo vaikystės dienų pasaką ir pabūgau, kad ir jis nepakiltų į dangų ir nepradingtų debesyse.

– Zorba! Zorba! Liaukis! Užteks! – šaukiau aš jam.

Pagaliau jis liovėsi. Pailsęs, pavargęs susmuko ant žemės. Jo veidas spindėjo laime. Žili plaukai buvo prilipę prie kaktos, veidu žliaugė prakaitas, sumišęs su anglių dulkėmis.

Susirūpinęs pasilenkiau prie jo.

– Dabar man palengvėjo, – tarė jis, – tartum kas būtų nuleidęs kraują. Dabar aš vėl galiu kalbėti.

Jis nuėjo į baraką, atsisėdo prie anglių krosnelės ir spindinčiu veidu pažvelgė į mane.

– Koks velnias tave apsėdo šokti šitokį šokį?

– O ką aš turėjau daryti, šefe? Iš džiaugsmo man apsvaigo galva, turėjau išlieti širdį. O kaipgi išliesi širdį? Žodžiais? Fi!

– Apie kokį džiaugsmą tu šneki?

Sunerimęs jis pažvelgė į mane, jo lūpos virpėjo.

– Apie kokį džiaugsmą? Nagi apie visa tai, ką tu čia neseniai man pasakei. O gal tai buvo tik tušti žodžiai? Argi tu nepasakei, kad mes čia sėdime visai ne dėl anglių? Argi ne taip? Nagi, tark aiškiai, kad aš žinočiau, kaip čia iš tikrųjų yra. Juk mes visi atsibastėme čia tik iš dyko buvimo; štai ir dumiame žmonėms akis, kad jie nepalaikytų mūsų

pamišėliais ir neaplaidytų supuvusiais kiaušiniais. O kai liekame vieni ir niekas mūsų nemato, galime juoktis ir kvatotis! Garbės žodis! Tokia buvo ir mano svajonė, bet iki šiol aš negalėjau kaip reikiant to permanyti. Čia man rūpėjo anglys, čia senoji Bubulina, čia jūsų didenybė – tikra painiava. Kai prakirsdavau kasykloje štolnę, sakydavau sau: „Aš noriu anglių! Anglių! Anglių!“ Ir pats nuo galvos iki kojų pavirsdavau anglimi. O kai paskui po darbo nueidavau pas tą senę, – tegu ją visada lydi laimė ir sėkmė! – iškart išdulkėdavo iš galvos visa ta velniava: pamiršdavau ir rusvąsias anglis, ir ponus verslininkus, ir save patį; tiesiog galvą pamesdavau. O kai likdavau vienas ir neturėdavau ko veikti, prisimindavau tave, šefe, ir širdis man plūsdavo kraujais. Graužsaid sąžinė. „Gėda, Zorba, – sakydavau sau, – gėda vedžioti už nosies šitą dorą žmogų ir švaistyti jo pinigus. Kiek tu jį gali mulkinti, Zorba! Liaukis, gana jau!“

Žodžiu, šefe, jaučiausi nei pakartas, nei paleistas. Velnias į savo pusę traukia, Dievas – į savo. O man – nors persiplėšk. Bet dabar, šefe, tu tarei savo žodį, ir man nušvito akys. Aš jau nebeaklas, viską suprantu, žinau, kad mes esame vienminčiai! Na tai dabar duosiu garo! Kiek tu dar turi pinigų? Šen juos! Tuoj mes juos paleisim į apyvartą.

Jis nusišluostė nuo kaktos prakaitą ir lyg ėmė kažko ieškoti. Maisto likučiai dar tebegulėjo ant stalo. Jis ištiesė savo didžiulę ranką ir tarė:

– Jeigu tu nieko prieš, aš užvalgysiu – vėl išalkau.

Pasiėmė duonos apsukinį, svogūnų, saują alyvų, ir bemat viskas kaip už ausies nuėjo. Paskui pakėlė virš galvos vyno butelį, neliesdamas jo lūpomis pakliukino tiesiai į gerklę ir pliaukštelėjo liežuviu.

– Va dabar kas kita. Vėl galima gyventi.

Jis mirktelėjo man ir paklausė:

– Kodėl nesijuoki? Ko tu į mane taip žiūri? Toks jau aš esu. Manyje tūno velnias. Jis man įsakinėja, ir aš darau, ką jis liepia. Kiekvieną kartą, kai dėl ko nors nesitveriu savam kailyje, jis šaukia man: „Šok!“ – ir aš šoku. Ir tada iškart palengvėja. Kai tada Chalkidikėje numirė mano vaikas, mažasis Dimitrakis, aš dariau tą patį – šokau. Giminės ir draugai, matydami, kaip aš šoku prie numirėlio, puolė mane tramdyti. „Zorba iš proto išėjo! Zorba iš proto išėjo!“ – šaukė visi. Bet jeigu aš tą akimirką nebūčiau šokęs, būčiau tikrai išprotėjęs – iš skausmo. Jis buvo mano pirmagimis sūnus, trejų metukų, atrodė, neištversiu jo netekęs. Ar tu, šefe, supranti, ką aš sakau, ar aš čia kalbu tik ant vėjo?

– Suprantu, Zorba, suprantu – tu kalbi ne ant vėjo.

– Arba kitą kartą... Tai buvo Rusijoje, Novorosijske, – ir ten aš buvau nusibeldęs. Paviliojo, kaip paprastai, kasyklos, vario kasyklos. Buvau pramokęs kelis rusiškus žodžius, tokius, be kurių neįmanoma apsieiti mano darbe: taip, ne, duona, vanduo, aš tave myliu, eime, kiek? Vieną dieną susipažinau su tokiu įsitikinusiu bolševiku. Kiekvieną vakarą sėdėdavom mes su juo uosto smuklėje ir maukdavom butelį po butelio, kol visai įkaisdavom nuo degtinės ir imdavom lieti vienas kitam savo širdį. Jis pasakodavo, ką buvo patyręs per revoliuciją, aš pasakodavau, kas man buvo nutikę gyvenime. Taigi gerdavom drauge ir būdavom kaip broliai. Iš bėdos pusėtinai susikalbėdavom pirštais. Pradėdavo visada jis, o kai man jau pasidarydavo nebeaišku, šaukdavau: „Stop!" Ir tada jis atsistodavo ir imdavo šokti tai, ką norėjo man pasakyti. Aš darydavau tą patį. Ko negalėdavau papasakoti žodžiais, papasakodavau kojomis, rankomis, pilvu ir laukiniais šūksniais: „Hei! Hei! Oplia! Oho!"

Kaip jau sakiau, dažniausiai pirmas pradėdavo rusas: kaip jie susimedžiojo ginklų, kaip įsiliepsnojo pilietinis karas, kaip jie užėmė Novorosijską. Kai jau nebesuprasdavau, ką jis man tauškia, šaukdavau: „Stop!" – ir rusas pakilęs pasileisdavo šokti – šokdavo kaip pasiutęs, kaip velnias. Aš žiūrėdavau į jo rankas, kojas, krūtinę, akis ir suprasdavau viską: kaip jie įsiveržė į Novorosijską, kaip guldė turčius...

Paskui ateidavo mano eilė. Jau po pirmųjų mano žodžių rusas, būdavo, įsispokso kaip ožys į naujus vartus ir šaukia: „Stop!" O man tik to ir tereikia! Pakylu, sustumdau į pakraščius kėdes ir stalus ir pasileidžiu šokti... Taip, mielasis, baisiai nusmuko žmogus, velniai rautų! Kūnas jo tapo visai bežadis, bekalba tik lūpos. Bet ką gi gali pasakyti lūpos? Kad tu būtum matęs, kaip rusas spoksodavo į mane, rydavo akimis mane nuo galvos iki kojų, ir kaip jis viską suprasdavo! Šokdamas aš papasakojau jam visą savo gyvenimo istoriją, apsakiau visas savo keliones, kiek kartų buvau vedęs, kokias išbandžiau profesijas, o buvau akmenskaldžiu, kalnakasiu, kromelninku, puodžiumi, komitadžiu, muzikantu, spragintų arbūzų sėklų pardavėju, kalviu, kontrabandininku; papasakojau, kaip pakliuvau į cypę, kaip paskui iš jos pabėgau ir kaip atsidūriau Rusijoje...

Ir jis viską suprato... Kalbėdavo mano rankos, mano kojos, mano plaukai ir drabužiai. Kalbėdavo net peilis prie mano diržo... Kai baig-

davau, jis apkabindavo mane, bučiuodavo, mes vėl prisipildavom stiklus degtinės, verkdavom ir juokdavomės, glėbesčiuodami vienas kitą... Anksti rytą išsiskirdavom, nusvyruodavom namo ir guldavom miegoti. O vakare vėl susitikdavom.

Juokiesi? Netiki, šefe? Širdyje turbūt galvoji: „Ko čia tas Sindbadas Jūreivis pučia miglą į akis? Argi įmanoma susikalbėti šokiu?“ Ir vis dėlto galvą guldau: šitaip kalbasi dievai ir velniai. Bet, matau, tu jau pavargai. Plonos tavo kinkos, šefe, truputį kas – ir po vyro. Na tai eik liūlia. Rytoj vėl išauš diena. Aš turiu planą, didžiulį planą, rytoj apie tai pakalbėsime. O dabar surūkysiu dar vieną cigaretę. Paskui gal panardinsiu galvą į jūrą. Ji degte dega, reikia užgesinti. Labanaktis!

Ilgai negalėjau užmigti. Na ir sumautas gyvenimas, galvojau. Kad taip galėčiau visa, ką esu skaitęs, matęs, girdėjęs, išmesti iš galvos ir pradėti Zorbos mokykloje viską iš pradžių, nuo tikrosios abėcėlės! O tada visai kitokį pasirinkčiau kelią! Išmiklinčiau jutimus ir taip išlavinčiau kūną, kad jis mokėtų viskuo džiaugtis ir viską suprasti. Išmokčiau bėgioti, ristis, plaukioti, jodinėti, irkluoti, vairuoti automobilį, šaudyti. Užpildyčiau kūną siela, o sielą kūnu. Galų gale sutaikyčiau tuos abu užkietėjusius priešus, amžinai besigalynėjančius mano krūtinėje...

Sėdėjau lovoje ir galvojau, kaip tuščiai slenka mano gyvenimas. Pro atviras duris žvaigždėtos nakties šviesoj mačiau Zorbą, jis kiūtojo ant akmens kaip koks naktinis paukštis ir žiūrėjo į jūrą. Aš pavydėjau jam. „Jis surado tiesą, – galvojau sau, – pasirinko teisingą kelią.“

Gyvendamas kitoje, pirmykštėje, kūrybiškoje epochoje, Zorba būtų buvęs kokios nors genties vadas ir žygiavęs pirmyn, skindamasis kirviu kelią. Arba būtų tapęs garsiu trubadūru, lankęsis riterių pilyse, ir visi ponai, visos tarnaitės ir kilmingos damos būtų gaudyte gaudę kiekvieną jo žodį... O štai mūsų proziškoje epochoje slankioja jis kaip alkanas vilkas aplink žardį arba turi žiūrėti, kad netaptų kokio plunksnagraužio juokdariu.

Staiga pastebėjau, kaip Zorba atsistojo, nusirengė, nušveitė drabužius ant žvirgždo ir šoko į vandenį. Blausioje tekančio mėnulio šviesoje buvo matyti, kaip jo didžiulė galva čia iškyla iš vandens, čia vėl pasineria. Kartkarčiais jis šūkčiojo, lojo, žvengė, giedojo kaip gaidys – jo siela tą tylią naktį sugrįžo į savo animalinį pasaulį ir gaivinosi jūros vilnyse...

Pamažėle užmigau. Anksti rytą pasirodė Zorba, juokdamasis, pailsėjęs, ir ėmė tampyti mane už kojų.

– Kelkis, šefe! – tarė jis. – Noriu iškloti tau savo sumanymą. Ar girdi?

– Girdžiu.

Jis atsiklaupė ant žemės ir ėmė dėstyti savo planą; sakėsi sugalvojęs nutiesti nuo kalno viršūnės iki pat jūros pakrantės lynų kelią, kuriuo būtų leidžiami žemyn rąstai, reikalingi mūsų šachtoms. Tai, kas liks nuo šachtų, bus galima parduoti kaip statybinę medžiagą. Mes jau anksčiau buvome nutarę išsinuomoti pušyną, priklausantį vienuolynui, bet paskui paskaičiavome, kad labai brangiai atsieitų transportas, o mulų gauti nebuvo iš kur. Todėl Zorbai ir kilo mintis pastatyti kabamąjį kelią su storais lynais, aukštais stulpais ir stipriais skrysčiais, kad galima būtų leisti rąstus nuo pat kalno viršūnės iki jūros pakrantės.

– Sutinki? – baigęs dėstyti savo planą, paklausė jis manęs. – Ar tu po tuo pasirašai?

– Pasirašau, Zorba. Sutinku.

Jis užkūrė krosnelę, užkaitė puodą, išvirė man kavos, užmetė ant kojų apklotą, kad nebūtų šalta, ir patenkintas išėjo.

– Šiandien, – tarė, – statysime naują štolnę. Atradau naują gyslą. Tikras juodasis deimantas!

Aš atsiverčiau „Budos“ rankraštį ir įsigilinau į savo štolnę. Dirbau visą dieną, ir juo toliau stūmiausi su darbu į priekį, juo didesnį palengvėjimą jaučiau širdyje. Iš esmės tai buvo gana savotiškas jausmas – ir palengvėjimas, ir pasididžiavimas, ir pasibjaurėjimas kartu. Bet aš kantriai dirbau toliau, nes žinojau, kad laisvas pasijusiu tik tada, kai šį rankraštį užbaigsiu, surišiu ir užantspauduosiu.

Užsinorėjau valgyti. Sukramčiau kelias razinas, kelis migdolus, prarijau gabaliuką duonos. Ėmiau laukti Zorbos, kuris pareidamas paprastai atneša visko, kas gali pradžiuginti žmogaus širdį, – linksmą juoką, malonų pokalbį ir skaniai pavalgyti.

Į pavakarę jis pasirodė. Išvirė vakarienę. Sėdome valgyti, bet jo mintys skrajojo kažkur kitur. Jis atsiklaupė, prismaigstė į žemę pagaliukų, ištempė tarp jų virvutę, ant mažyčių kabliukų pakabino degtuką ir ėmė reguliuoti virvutę, mėgindamas nutaikyti tokį nuolydį, kad nesubyrėtų visa konstrukcija.

– Jeigu nuolydis bus per didelis, – aiškino jis man, – viskas nueis

velniop. Jeigu per mažas – tas pat galas. Nuolydis turi būti nei per didelis, nei per mažas, o norint jį šitaip nureguliuoti reikia turėti košės smegeninėje ir vyno.

– Vyno tai mes turime per akis, – tariau šypsodamasis, – tik va dėl košės smegeninėj...

Zorba pratrūko juoktis.

– Tu jau pradedi šiek tiek graibytis, šefe, – tarė, žiūrėdamas į mane švelniu žvilgsniu.

Jis atsisėdo atsipūsti, užsidegė cigaretę ir ėmė fantazuoti.

– Jeigu su tuo lynų keliu viskas gerai nuskiltų, mes visą mišką suvarytume į pajūrį. Įsirengtume lentpjūvę, pjautume lentas, stulpus, atramas kasykloms ir turėtume pinigų kaip šieno. Pasistatytume tristiebį laivą, spjautume į viską, susirinktume savo mantą ir pasileistume aplink pasaulį.

Jo akys sužibo, jos jau regėjo tolimus miestus, moteris, šviesų jūrą, dangoraižius, automobilius, garlaivius...

– Mano plaukai jau žili, mano dantys pradeda jau klibėti, man jau nebėra kada laukti, šefe. Tu dar jaunas, gali ir pakentėti, o aš – ne. Dievaži. Juo labiau senstu, juo darausi nekantresnis. Tegu man nesako, kad su metais žmogus tampa romesnis, kad jo protas vis silpnėja, jis mato artėjant giltinę ir pats kiša kaklą jai po dalgiu, sakydamas: „Nukirsk man galvą, valdove, kad aš greičiau patekčiau į dangų!" Aš ne toks. Kuo senyn, tuo pasiutyn. Ne, aš taip lengvai nenuleisiu rankų, aš dar noriu užkariauti pasaulį.

Jis atsikėlė ir nusikabino nuo sienos santurį.

– Eik šen tu, nelabasai! – tarė. – Ko ten riogsai ant sienos ir tyli?

Aš tiesiog negalėjau atsižiūrėti, kaip rūpestingai ir švelniai Zorba ima iš dėklo santurį – lyg lukštentų figos vaisių ar nurenginėtų moterį.

Jis pasidėjo instrumentą ant kelių, palinko prie jo ir švelniai perbraukė per stygas, tartum klausdamas patarimo, kokią jam sugroti melodiją, tartum prašydamas pabusti, tartum maldaudamas draugystės savo prislėgtai sielai, kuri jau nebegali ištverti vienatvės. Pradėjo vieną dainą – ne tas. Mėgino groti kitą, stygos vaitojo, tarsi kentėdamos, tarsi spyriodamosi. Zorba atsilošė į sieną ir nusišluostė prakaitą, kuris staiga išmušė jam kaktą.

– Nenori, – sumurmėjo, su pasibaisėjimu žvelgdamas į instrumentą. – Nenori...

Jis vėl atsargiai suvyniojo santurį, lyg tai būtų koks plėšrus žvėris, kuris gali įkąsti. Paskui iš lėto atsikėlė ir vėl pakabino instrumentą ant sienos.

– Nenori, – sumurmėjo dar sykį. – Jeigu nenori, tai nenori, prievarta čia nieko nepadarysi...

Jis vėl atsisėdo ant žemės, užkasė į krosnelės pelenus keletą kaštonų ir pripylė stiklus vyno. Nugėrė kelis gurkšnius, nulupo kaštoną ir padavė jį man.

– Ar tu ką supranti, šefe? – paklausė jis manęs. – Mano galva šito neišneša. Kiekvienas daiktas turi sielą: medis, akmuo, vynas, kurį mes geriame, žemė, kuria vaikštome. Viskas...

Pakėlė stiklą.

– Į tavo sveikatą.

Pasakė, išgėrė ir vėl prisipylė stiklą.

– Ech, gyvenimėlis tas, gyvenimėlis! – sumurmėjo. – Sukekšėjęs jis, kaip ir toji ponia Bubulina.

Aš nusijuokiau.

– Nėra čia ko juoktis, šefe, aš rimtai šneku. Gyvenimas toks o toks kaip Bubulina. Nors ji ir sena, bet vis tiek su ja smagu. Ji moka tokių dalykų, kad nė nepajunti, kaip pameti dėl jos galvą. Užmerki akis ir tariesi gulįs dvidešimtmetės merginos glėbyje. Patikėk manim, ji vėl tampa dvidešimtmetė, kai tau pakyla ūpas ir tu užgesini šviesą! Gal tu pasakysi, kad ji nusivalkiojusi, audringai nugyvenusi amželį, išsidaužiusi su admirolais, matrosais, kareiviais, kaimiečiais, kromelninkais, dvasininkais, žvejais, policininkais, mokytojais, pamokslininkais, taikos teisėjais? Na ir kas? Ta šliundra bemat viską pamiršta, apsisukusi ji jau nebeprisimena nė vieno savo meilužio, tampa vėl – aš nė kiek neperdedu – geltonsnapė nekalta balandėlė, ir – tikėsi ar netikėsi – ji rausta ir dreba, lyg tai būtų jai pirmas kartas. Iš tikrųjų slaptingas padaras ta moteris. Tūkstantį kartų ji gali nupulti ir tūkstantį kartų atsikelti kaip nekalta mergelė. Paklausi – kodėl? Todėl, kad ji nieko nebeprisimena.

– Užtat papūga prisimena, – pasakiau aš, norėdamas jį paerzinti. – Ji vis kartoja vieną vardą, bet tik ne tavąjį. Ir tavęs tas nė kiek neerzina? Nevaro į pasiutimą, kai, būdamas su ja devintam danguje, nuolat girdi papūgą kartojant: „Kanavarai! Kanavarai!“ Ar tau nekyla noras nutverti tą paukštį ir nusukti jam sprandą, kad jis pagaliau įgautų proto ir šauktų: „Zorba! Zorba!“

– Na ir nusišnekėjai! – tarė Zorba ir užsidengė savo didelėmis rankomis ausis. – Nusukti jam sprandą? Man kaip tik velniškai malonu girdėti tą vardą! Ta besarmatė naktį pasikabina narvelį virš savo lovos, o toji šelmė papūga turi tokias skvarbias akis, kad kiaurai permato tamsą. Ir kai tik ji pamato mus besismaginant, tuoj ir šaukia: „Kanavarai! Kanavarai!“ Kaip mane gyvą matai, – bet kaip aš tau tai išaiškinsiu, tie prakeikti skaitalai tau visai sumaišė galvą, – kaip mane gyvą matai, aš iškart pajuntu lakinius batus ant savo kojų, pliumažą ant galvos, o ant smakro didelę šilkinę barzdą, iškvėpintą ambra. Buon giorno! Buona sera! Mangiate maccaroni? Aš darausi tikras Kanavaras. Įlipu į savo admirolišką laivą, išvarpytą tūkstančio kulkų, užkuriu katilus, ir prabyla patrankos!

Zorba pagavo kvatoti. Primerkė kairę akį ir šelmiškai pažvelgė į mane.

– Dovanok man, šefe, – tarė, – bet aš esu panašus į senelį, Aleksį, duok, Dieve, jam dangaus karalystę! Jis jau buvo šimto metų, bet mėgdavo pavakariais sėdėti prie savo namų slenksčio ir spoksoti į jaunas mergaites, einančias į šulinį vandens. Tačiau jo akys jau buvo prigesusios, ir jis silpnai bematė. Todėl pasišaukdavo merginą pas save! „Kas tu tokia?“ – „Lenija, Mastrandonio duktė.“ – „Nagi prieik arčiau, kad galėčiau tave paglostyti! Nebijok!“ Užgniaužusios juoką, jos prieidavo. Senelis pridėdavo ranką merginai prie veido ir imdavo jį glostyti, pamažu, švelniai ir godžiai. O ašaros upeliais tekėdavo jo skruostais. „Ko tu verki, seneli?“ – kartą paklausiau jo. „Ak, kaipgi neverksi, vaikuti, kad man greitai reikės mirti ir palikti šitiek gražių merginų!“

Zorba atsiduso.

– Vargšas seneli, dabar aš tave suprantu, – tarė jis. – Dažnai aš galvoju, kad taip kartu su manim numirtų ir visos gražios moterys! Bet kur tau jos mirs! Tos šliundros gyvens ir toliau. Ir dar kaip gyvens! Glamonės sau vyrus, o Zorba jau bus pavirtęs dulkėmis, po kurias jos braidys.

Jis išsitraukė iš ugnies keletą kaštonų ir nusilupo juos. Mes susidaužėme. Dar ilgai taip gėrėme stiklą po stiklo ir tyliai krimsnojome kaip du dideli triušiai, klausydamiesi, kaip šniokščia lauke jūra.

7

Šitaip sėdėjome prie ugnies ir tylėjome gana ilgai. Dabar vėl pajutau, koks paprastas ir kasdieniškas daiktas yra laimė: stiklas vyno, kaštonas, vargana anglių krosnelė, jūros ošimas – štai ir viskas. Tik kad visa tai pajustum, reikia turėti paprastą ir naivią širdį.

– Kiek kartų tu buvai vedęs? – paklausiau Zorbą.

Abu buvome kiek apsvaigę, bet ne tiek nuo vyno, kiek nuo tos begalinės laimės. Jautėmės kaip du vienadieniai vabaliukai, prilipę prie žemės plutos, ir mums buvo labai gera, kad už tų nendrių, lentgalių ir tuščių kanistrų susiradome patogią kertelę, kur galime kiurksoti vienui vieni. Prieš mūsų akis buvo gražūs vaizdai ir skanūs valgiai, o širdyje viešpatavo taika, meilė ir ramybė.

Zorba negirdėjo mano klausimo. Kas žino, kokiuose tolimuose vandenynuose, iki kurių nesiekė mano balsas, skrajojo dabar jo mintys.

– Kiek kartų tu buvai vedęs? – paklausiau vėlei.

Zorba pašoko – galiausiai išgirdo mano klausimą. Sumataravo savo ilgomis rankomis ir pasakė:

– Et, rado ko klausti! Argi aš ne vyras? Aš irgi padariau tą didžiąją kvailystę. Tik šitaip vadinu vedybas, tegu man atleidžia visi vedę vyrai! Taigi padariau tą didžiąją kvailystę – vedžiau.

– Na, gerai, bet kiek kartų?

Jis nervingai pasikasė kaklą ir valandėlę pagalvojo.

– Kiek kartų? – tarė pagaliau. – Rimtai – vieną ir paskutinį kartą. Pusiau rimtai – du kartus. Nerimtai – gal du tūkstančius, gal tris tūkstančius kartų. Negi tokius dalykus suskaičiuosi!

– Toliau! Pasakok, pasakok, Zorba! Rytoj sekmadienis, nusiskusim, pasipuošim šventadieniais drabužiais, nueisim pas ponią Bubuliną ir linksmai pagyvensim. Rytoj nereikės eiti į darbą, taigi galim šiandien ilgiau pasėdėti. Na tai pasakok!

– Ką gi man pasakoti? Apie tokius dalykus juk nekalbama. Rimtas susiporavimas – neįdomus, be skonio, kaip košė be spirgų. Nėra čia ko ir pasakoti! Kas tau iš bučinio, jeigu į tave žiūri šventieji iš ikonų ir laimina tave. Pas mus, kaime, sakoma: „Tik vogta mėsa skani.“ O juk sava žmona – tai nevogta mėsa. Ir pamėgink, kad gudrus, prisiminti visus

tuos nerimtus susiporavimus! Kas juos suskaičiuos! Manai, kad gaidys skaičiuoja, kiek jis turėjo vištų? Ir kuriems galams jam skaičiuoti? Kai dar buvau jaunas, turėjau madą iš kiekvienos moters, su kuria rodą pabraukdavau, pasiimti kuokštelį plaukų. Visada nešiodavaus su savim žirklutes – netgi eidamas į bažnyčią. Vyras niekada nežino, kas jam kada gali nutikti. Ilgainiui susidarė visai nebloga garbanų kolekcija – juodų, geltonų, rudų ir netgi žilų. Pilnas pagalviukas, ant kurio miegodavau. Bet tik žiemą, vasarą būdavo su juo per karšta. Tačiau po kiek laiko tas nikis praėjo, man pasidarė šlykštu. Mat pagalviukas pradėjo smirdėti, ir aš įmečiau jį į krosnį.

Zorba nusikvatojo ir pasakojo toliau:

– Tai buvo mano sąskaityba, šefe. Ir viskas nuėjo į krosnį. Atsibodo. Nemaniau, kad bus šitokia daugybė. Ištrenkiau ir žirkles.

– Na, o pusiau rimti susiporavimai, Zorba?

– Tie irgi savaip žavingi, – sukikeno Zorba. – Ak, tos slavų moterys! Tegu gyvuoja jos tūkstantį metų be šių metų. Na ir puikumėlis jų! Žodžiui vietos nėra! Iš jų tu neišgirsi: „Kur buvai?“, „Ko taip vėlai parėjai?“, „Kur nakvojai?“ Nieko jos tavęs neklausinėja, ir tu jų nieko neklausinėji. Ten dar viešpatauja laisvė!

Išmetė stiklą, pasiėmė kaštoną ir, kramtydamas jį, kalbėjo toliau:

– Viena jų buvo vardu Sofinka, kita – Niuša. Su Sofinka susipažinau viename dideliame kaime netoli Novorosijsko. Buvo žiema, daug sniego. Aš ieškojau darbo kokioje nors kasykloje ir užėjau į tą kaimą. Pataikiau kaip tik į turgų, kur buvo suvažiavę vyrai ir moterys iš visų aplinkinių kaimų parduoti ir apsipirkti. Buvo baisus badmetis, spirgino šaltis. Žmonės pardavinėjo viską, ką tik turėjo, dėl duonos kąsnio būtų įmanę parduoti paskutinį daiktą, netgi šventuosius paveikslus.

Aš slampinėjau po turgų ir staiga žiūriu – iš vežimo iššoko merga, didžiulė didžiulė, kokių dviejų metrų ūgio, akys mėlynos kaip jūra, o krūtys, krūtys – kaip kumelės piršys... Man tiesiog žadą užgniaužė... „Ak, vargšas Zorba, – tariau sau, – dabar jau po tavęs!“

Aš pasileidau iš paskos kaip pakerėtas, negalėjau nuo jos akių atitraukti. O ji eina, pasturgalis tik vikst, vikst, juda į šalis kaip du Velykų varpai... „Ir tu dar ieškai darbo kasykloje? – sakau sau. – Na ir kvailas per visą pilvą! Štai kur tikroji tavo kasykla! Meskis į ją ir gręžk šachtas!“

Mergina sustojo, pasiderėjo, nusipirko ryšulėlį malkų, pakėlė jas – Viešpatie, kokios rankos! – ir įmetė į vežimą. Paskui dar nusipirko

gabaliuką duonos ir penkias ar šešias rūkytas žuvis. „Kiek?“ – paklausė. Tiek ir tiek... Ji išsisegė auksinius auskarus ir jau mokės jais, nes neturėjo pinigų. Šito jau man buvo per daug. Leisti, kad mergina atiduotų savo auskarus, savo papuošalus, tualetinį muilą, kvepalų buteliuką... Na, jeigu tokie dalykai dedasi, tai jau tikrai pasaulio pabaiga! Tada kuo ramiausia širdžia gali nupešti ir povą. O ar tau pakiltų ranka nupešti povui plunksnas? Niekados! Ne, ne, sakau sau, kol Zorba gyvas, šitokių dalykų nebus! Atidariau savo piniginę ir užmokėjau. Tais laikais rublis buvo visai nieko vietoj, tas pat, kaip popieriaus skiautė. Už šimtą drachmų galėjai nupirkti mulą, o už dešimt – moterį.

Taigi paėmiau ir sumokėjau. Didmergė atsisuko ir pažiūrėjo į mane. Pagriebė mano ranką ir jau norėjo pabučiuoti. Bet aš spėjau ištraukti. Gal ji palaikė mane kokiu seniu? „Spasiba! Spasiba!“ – sušuko ji man. Tai reiškia: „Ačiū! Ačiū!“ Ir nespėjau nė apsižiūrėti, kaip ji atsidūrė vežime, nutvėrė vadžias ir pliaukštelėjo botagu. „Zorba, – tariau sau, – nesnausk! Pajusi, kad jos jau ir pėdos ataušo!“ Nieko nelaukdamas, aš irgi liuokt – ir jau sėdžiu vežime šalia jos. Ji nepratarė nė žodžio, net neatsisuko į mane, tik šmaukštelėjo arkliui botagu, ir mes nuvažiavome.

Kelyje man paaiškėjo, kad ši moteris turi būti mano. Silpnai grabaliojausi rusiškai, bet tokiais atvejais ir nereikia daug žodžių. Susikalbėjome akimis, rankomis ir keliais. Trumpai drūtai, atvažiuojame į kaimelį, sustojame prie trobelės ir išlipame iš vežimo. Stipriai stumtelėjusi, mergina atidaro kiemo vartus. Mes iškrauname malkas, pasiimame žuvis, duoną ir traukiame į trobą. Įeiname. Prie išblėsusio ugniakuro sėdi sukembusi senė ir dreba iš šalčio. Apsitūlojusi maišgaliais, skarmalais ir avikailiais, bet vis tiek dantis ant danties nesueina. Bet ir šaltis buvo, jeigu nori žinoti, – tiesiog kvapą gniaužia. Aš pasilenkiau, negailėdamas pridėjau į ugniakurą malkų ir užkūriau ugnį. Senė pažvelgė į mane vieną kartą, kitą ir nusišypsojo. Jos duktė kažką jai pakuždėjo, bet aš nieko nesupratau.

Žodžiu, užkūriau ugnį, senė sušilo ir pamažu atkuto.

Mergina padengė stalą, atnešė degtinės, ir mes išgėrėme porą stikleliu. Paskui užkaitė virtuvą, užplikė arbatos, ir susėdome prie stalo: valgėme patys, davėme ir senei. Paskui mergina pataisė lovą, užtiesė švarią paklodę, uždegė lemputę prie Dievo Motinos paveikslo ir persižegnojo. Pamojo man, ir mudu suklaupę pabučiavome senei ranką. Toji uždėjo savo išdžiūvusias rankas mums ant galvų ir kažką

sumurmėjo, – matyt, suteikė savo palaiminimą. „Spasiba! Spasiba!“ – sušukau aš ir vienu šuoliu atsidūriau su didmerge lovoj.

Zorba pažvelgė į tolį, į jūrą.

– Ji buvo vardu Sofinka... – pasakė ir nutilo.

– O paskui? – nekantraudamas paklausiau aš. – O paskui?

– Liaukis su tais savo „o paskui“. Ir kas tavo per mada, tik ir žinai klausinėti: o paskui? o kodėl? Argi galima tokius dalykus paaiškinti? Moteris tas pat, kas gaivus šaltinis. Pasilenki, pamatai savo veidą ir geri geri, kol netenki kvapo... Paskui ateina kitas, taip pat ištroškęs, jis irgi pasilenkia, pamato savo veidą ir geria. O po jo kitas ir dar kitas... Šaltinis yra šaltinis. Tas pat ir moteris.

– O paskui tu pasprukai?

– Ir ką daugiau turėjau daryti? Aš gi sakau: ji – šaltinis, o aš – pakeleivis. Ir nuėjau savo keliu. Išbuvau pas ją tris mėnesius – duok, Dieve, jai sveikatos! – gerai buvo, negaliu skųstis. Bet po trijų mėnesių prisiminiau savo kelionės tikslą: aš gi ieškau darbo kasykloje. „Sofinka, – sakau jai vieną dieną, – manęs laukia darbas, aš turiu tave palikti.“ – „Gerai, – sako ji, – keliauk sau sveikas! Aš lauksiu tavęs mėnesį. Jeigu per tą laiką negrįši, aš būsiu laisva. Ir tu būsi laisvas. Tepadeda tau Dievas!“ Ir aš leidausi į kelią.

– Ir po mėnesio sugrįžai?

– Atleisk, šefe, kad ir kaip aš tave gerbiu, bet turiu pasakyti, kad esi kvailas kaip bato aulas! Kaipgi aš galėjau grįžti? Niekur nėra nuo tų bobų ramybės! Po dviejų savaičių susiradau Kubanės srityje kitą, Niušą.

– Na ir?..

– Kitąkart, šefe. Nereikia jų vienos su kita maišyti... Į Sofinkos sveikatą!

Vienu mauku jis išmetė stiklą ir atsilošė į sieną.

– Gerai. Tiek jau to! Jeigu jau taip nori, papasakosiu ir apie Niušą. Man tiesiog galva braška nuo tos Rusijos. Reikia išlieti širdį!

Jis nusišluostė ūsus ir pakurstė ugnį.

– Kaip jau sakiau, susipažinau su Niuša viename kaime Kubanės srityje. Buvo vasara. Visur kalnai arbūzų, melionų. Paimu vieną, ir kad nors kas ką sakytų – nieko. Perskeliu per pusę ir imu jį liaukti.

Visko ten, Rusijoje, per akis, – visko devynios galybės. Tik imk ir rinkis. Ir ne tik melionų ir arbūzų, bet ir žuvų, sviesto, moterų. Pamatei

melioną, panorėjai, ir jis tavo. Pamatei moterį, panorėjai, ir ji tavo. Tai ne čia, tame nusususiame krašte, kur už meliono lupeną tave po teismus tampys, o jeigu paliesi moterį, jos brolis tuoj pat išsitrauks peilį ir padarys iš tavęs kotletą. Baisus pavydumas tų čionykščių utėlių! Tegu juos velniai! Taip, Rusijoje dar yra padorių žmonių!

Taigi atsibeldžiau aš į Kubanės sritį. Viename darže pamačiau moterį, ir ji man patiko. Žinok, šefe, kad slavų moterys ne tokios, kaip tos niekingos, šykščios graikės, kurios pardavinėja meilę pagal svorį ir dar visokiais būdais stengiasi tave apsverti. Slavė tavęs neapgaus, iš jos tu gausi tiek, kiek tau priklauso, netgi daugiau, ji nešykštauja kaip tos lupikės graikės. „Kuo tu vardu?" – klausiu aš ją. Matai, šefe, per bobas buvau jau pramokęs šiek tiek rusiškai. „Niuša. O tu?" – „Aleksis. Baisiai tu man patinki, Niuša." Ji nužvelgė mane nuo galvos iki kojų – šitaip apžiūrinėjamas arklys, kurį žadi pirkti. „Tu irgi neblogai atrodai, – tarė. – Sveiki dantys, dideli ūsai, platūs pečiai, stiprios rankos. Patinki man." Ir visa mūsų kalba; daugiau nebebuvo apie ką ir šnekėti. Dar keli žodžiai, ir mes sutarėme: šįvakar apsivilksiu savo geriausią kostiumą ir ateisiu pas ją. „Ar turi kailinius?" – paklausė Niuša. „Turiu, bet per šitokią kaitrą..." – „Nesvarbu, atsinešk, kad atrodytum kaip tikras kavalierius."

Taigi tą vakarą išsipuošiau kaip jaunikis, pasibrukau po pažastimi kailinius, pasiėmiau į ranką lazdą su sidabrine rankena ir išdrožiau. Nueinu. Didžiulis kaimiškas namas, ūkiniai pastatai, karvės, presai sultims spausti, kieme dega du ugniakurai, ant jų katilai. „Ką jūs čia verdate?" – klausiu. „Arbūzų sirupą." – „O čia?" – „Melionų sirupą." Po perkūnėliais, čia tai bent, galvoju sau. Arbūzų sirupas, melionų sirupas. Tikra Pažadėtoji žemė! Dabar jau bado nematysi! Bravo, Zorba, gyvensi kaip Dievo ausy.

Lipu didžiuliais girgždančiais laiptais aukštyn. O ten, viršuje, jau laukia Niušos tėvas su motina. Abu su savotiškom plačkelnėm, žaliom, sujuostom raudonu diržu, nuo kurio kabo stambūs kutai. Gražu pažiūrėti! Jie apkabina mane ir bučiuoja bučiuoja, kol visą apseilėja. Ir mala man kažką taip greitai, kad aš beveik nieko nesuprantu, bet visai to neimu į galvą. Iš jų veidų matau, kad jie nelinki man nieko pikto. Įeinu vidun. Ir ką aš matau! Stalai lūžta nuo skaniausių valgių ir gėrimų – kaip kokie su kaupu prikrauti laivai. Visi pasitinka mane stovėdami: giminės, gentys, vyrai ir moterys, o visų priekyje – Niuša, trykštanti

grožiu ir jaunatve, išsidažiusi, pasipuošusi gražiausia suknia su gilia iškirpte, atstačiusi krūtinę – kaip tos moterys, kurios būna išdrožtos laivo priekyje. Ant galvos raudona skarelė, ant palaidinukės krūtinės išsiuvinėtas kūjis ir pjautuvas. „Ak tu, laimės kūdiki, – sakau sau, – negi tas kąsnis skirtas tau? Negi tu, Zorba, šį vakarą laikysi glėbyje šitą kūną? Tegu Dievas būna maloningas tavo tėvui ir motinai, kurie tau davė gyvybę!"

Visi, vyrai ir moterys, kaip iš badų parėję puolė prie valgių ir gėrimų. Rijome kaip gyvuliai, gėrėme kaip slibinai.

„O šventikas? – paklausiau Niušos tėvo, kuris sėdėjo šalia manęs ir puškėjo persivalgęs. – Kur šventikas, kuris turės mus sutuokti?" – „Nereikia mums jokio šventiko, – tarė jis, vėl aptaškydamas mane seilėmis. – Nereikia mums jokio šventiko. Religija – tai opijus liaudžiai."

Pasakė ir atsistojo iš savo vietos kaip koks pasipūtęs kalakutas, atsileido raudoną diržą ir ištiesė ranką, prašydamas tylos. Kitoje rankoj pakėlęs sklidiną taurę, įsmeigė į mane veizolus ir kad pradės kalbėti, kad pradės sakyti man prakalbą. Bala žino, ką jis ten malė, – nieko nesupratau! Klausiausi klausiausi ir pagaliau nusibodo taip ilgai stovėti, be to, ir vynas jau šiek tiek į galvą mušė – ėmiau ir atsisėdau, paliečiau keliu iš dešinės sėdinčios Niušos kelį.

O senis varė ir varė be galo, be krašto, prakaitas žliaugė jam per kaktą, o jis nė nemanė baigti; pagaliau neiškentę prišokome prie jo, ėmėm glėbesčiuoti ir šiaip ne taip užčiaupėme jam burną. Niuša pamojo man: „Dabar tavo eilė!"

Taigi atsistojau aš ir pradėjau sakyti prakalbą, pusiau rusiškai, pusiau graikiškai. Ką aš kalbėjau? Kad aš žinočiau! Prisimenu tik, kad galų gale užtraukiau kleftų dainą. Nei iš šio, nei iš to kaip koks asilas pradėjau bliauti:

Kleftai užkopė į kalnus,
Taikėsi arklių pavogt,
Bet arklių kai neberado,
Niušą nutarė pagrobt!

Matai, šefe, aš net dainos žodžius pritaikiau prie susidariusių aplinkybių.

Jie jau lekia, jie jau lekia.
(Kelk, motule! Lekia jie.)
Mano Niuša! Mano Niuša!
O aiman!

Ir, šaukdamas „O aiman!“, puoliau prie Niušos ir pagavau ją bučiuoti. Na ir prasidėjo! Atrodė, kad jie tik ir laukė šito ženklo. Pakilo keli rudabarzdžiai bernai ir užgesino visas visutėles šviesas.

Moterys, tos sukčiuvienės, kad pradės cypti, lyg būtų išsigandusios. Bet neilgai – netrukus jos jau krizeno ir juokėsi, o vyrai ir moterys pradėjo viens kitą kutenti.

O kas paskui dėjosi, šefe, tik vienas Dievas težino. Nors kažin, man rodos, kad ir jis nežino. Jeigu būtų žinojęs, būtų tikrai sviedęs žaibą ir nušlavęs mus nuo žemės paviršiaus. Vyrai ir moterys, vienas baisus kamuolys, raičiojosi žemėje. Aš bandau susirasti savo Niušą, bet kur tau... Nutveriu kažkokią kitą ir bemat ją sutvarkau.

Rytą, vos brėkštant, atsikeliu, sakau, mausiu iš čia kartu su savo žmona. Dar tamsu, nieko nematyti. Patąsau vieną už kojos – ne Niuša. Patąsau kitą – vėl ne. Nutveriu trečią, ketvirtą – pagaliau užgriebiu Niušos koją. Pačiupęs ištempiu ją iš po trijų bernų, kurie vargšelę vos nesuspaudę kaip blyną, ir pažadinu iš miegų. „Niuša, – sakau, – maunam iš čia!“ – „Neužmiršk savo kailinių, – atsiliepia ji, – spaudžiam.“ Ir mes dingstame.

– Na, o kas toliau? – paklausiau aš vėl, kai Zorba nutilo.

– Atstok tu pagaliau nuo mano galvos su tuo savo „kas toliau?“ Gyvenau aš su ja šešis mėnesius. Ir, dievaži, nuo to laiko nieko nebebijau, ničnieko daugiau, tik vieno: kad ponas Dievas arba velnias neištrintų iš mano atminties tų šešių mėnesių. Ar supratai mane? Pasakyk, kad supratai!

Zorba buvo toks susijaudinęs, kad net užsimerkė. Iki tol niekada dar nebuvau matęs, kad jį taip sukrėstų koks praeities prisiminimas.

– Tai, vadinasi, tu labai ją mylėjai!

Zorba pramerkė akis.

– Tu dar jaunas, šefe, labai jaunas, ką tu apie tokius dalykus išmanai? Kai sulauksi žilo plauko, tada galėsime pakalbėti apie tą pasaką be galo...

– Apie kokią pasaką be galo?

– Apie moterį. Kiek kartų aš galiu tau sakyti? Moteris – tai pasaka be galo. Tu dabar dar panašus į tą gaidžiuką, kuris strykt užšoka ant

vištos, numindžioja, numindžioja, paskui išdidžiai išriečia kaklą, užplasnoja ant mėšlo krūvos ir kakariekuoja patenkintas. Višta tokiam buvus nebuvus, svarbiausias dalykas jam – jo paties raudona skiauterė. Ir ką toks gali išmanyti apie meilę? Špygą!

Zorba su panieka nusispjovė.

– Taigi, taigi, Zorba, – paklausiau aš vėlei, – o kaip Niuša?

– Vieną vakarą pareinu namo, žiūriu – jos nebėra. Tomis dienomis kaime sukiojosi kažkoks gražus bernas, kareivis, – su juo jinai ir pabėgo. Mano širdis tartum suplyšo į smulkiausius skutelius, bet aš greit ją vėl sulopiau. Tu, be abejo, esi matęs tokias driskusias sudriskusias bures, kurios vieni lopai, raudoni, geltoni, juodi, sudaigstyti storu špagatu; tokios burės niekados neplyšta, jos nebijo ir didžiausių audrų. Tokia yra ir mano širdis: plyšusi suplyšusi, lopyta sulopyta – neįveikiama.

– Ir tu nepykai ant Niušos, Zorba?

– Ir ko man ant jos pykti? Nori tikėk, nori netikėk, šefe, bet moteris yra visai kas kita, ji anaiptol ne žmogus. Ir kodėl aš turėčiau ant jos pykti? Moteris – tai nesuvokiamas daiktas, kuriam negalioja jokie įstatymai, nei pasaulietiški, nei bažnytiniai. Moteriai įstatymus reikėtų taikyti visai kitaip – ne taip griežtai, ne taip beatodairiškai. Jeigu būtų mano valia, aš išleisčiau atskirus įstatymus vyrams, atskirus moterims. Vyrams dešimt, šimtą, tūkstantį – vyras yra vyras, jis viską pakels, – o moterims nė vieno. Kiek kartų aš galiu tau tai sakyti, šefe! Moteris – silpna būtybė. Taigi į Niušos sveikatą! Į moters sveikatą! Ir tegu Dievas duoda mums, vyrams, daugiau proto!

Išgėrė, pakėlė ranką ir staiga nuleido, lyg ką kirsdamas.

– Arba tegu duoda mums daugiau proto, arba tegu padaro mums operaciją – tokią, kaip dėdulė Anagnostis paršams. Kitaip – patikėk manim – mes žuvę!

8

Kitą dieną krapnojo lietus, dangus neapsakomai švelniai glamonėjosi su žeme, primindamas man kažkada matytą indišką bareljefą tamsiai pilkame akmenyje: vyriškis laiko apglėbęs moterį ir švelniai, širdingai su ja myluojasi; šimtmečių nugludinti jų kūnai atrodo kaip du meiliai susiglaudę vabzdžiai, kurių sparnelius vilgo lietaus lašai.

Aš sėdėjau barake ir žiūrėjau į tamsiom spalvom besiklastančią žemę, į pilkšvai švytinčią jūrą. Paplūdimyje, kiek tik akis užmato, buvo tuščia, nyku: nei žmogaus, nei burės, nei paukščio. Tik žemės kvapas skverbėsi pro mažytį langelį.

Aš atsistojau ir kaip elgeta ištiesiau ranką į lietų. Staiga mane suėmė graudulys. Iš drėgnos žemės kilo kažkoks liūdesys, gilesnis ir niūresnis negu mano paties melancholija. Mane pagavo paniška baimė, kaip tą ramiai besiganantį žvėrį, kai jis, dar nematydamas priešo, staiga pajunta, kad yra apsuptas iš visų pusių ir nebeturi kur pabėgti.

Norėjau sušukti, žinojau, kad nuo to man palengvėtų, bet gėdijausi.

Dangus leidosi vis žemiau ir žemiau. Aš pažvelgiau pro langą. Debesys buvo apklėtę rusvųjų anglių kalvą.

Šitokios valandos, krapnojant lietui, yra kupinos liūdesio ir skausmo, jos apraizgo žmogaus sielą ir nukelia ją iš aukštybių žemėn. Iškyla visi skausmingi prisiminimai, iki tol slypėję giliai širdyje: išsiskyrimas su mielais draugais, šypsančios moterys, kurių jau nebėra, neišsipildžiusios viltys kaip drugeliai, kuriems išrauti sparniukai ir belikęs tik liemuo – kirminas. Šitoks kirminas lindi slapčiausioje mano širdies kertelėje ir graužte graužia...

Pro lietaus maršką, vilgančią drėgną žemę, pamažėl išniro prisiminimai: aš vėl tartum pamačiau savo draugą, iškeliavusį svetur, į tolimąjį Kaukazą. Pasiėmiau plunksną, palinkau prie popieriaus ir pradėjau su juo kalbėtis, tikėdamasis perplėšti tą lietaus šydą ir lengviau atsikvėpti:

„Mielasis drauge! Rašau Tau iš nykios Kretos salos pakrantės, kur nusprendžiau pagyventi kelis mėnesius ir pavaidinti kapitalistą, rusvųjų anglių kasyklos savininką. Jeigu tas vaidinimas nusiseks, paskui galėsiu pasakyti, kad tai buvo ne vaidinimas, o rimta veikla, nauja vaga pakreipusi visą mano gyvenimą.

Kaip prisimeni, atsisveikindamas Tu pavadinai mane popierių žiurke. Tas man labai uždavė širdį, ir aš nusprendžiau laikinai – o gal visam laikui? – mesti velniop visą tą popierinį šlamštą ir tapti veiklos žmogumi. Išsinuomojau kalvą, kurioje slūgso lignito klodai, pasisamdžiau darbininkų, pasirūpinau kirstuvų, kastuvų, acetileno lempų, krepšių ir karučių, išvariau tunelius ir rausiuosi gilyn. Tai tarp kitko. Tau ant piktumo! Kasdamas žemę ir rausdamas tunelius, iš popierių žiurkės aš tapau kurmiu. Tikiuosi, kad Tau patiks šitokia mano metamorfozė.

Tu dažnai juokais vadindavai save mano mokiniu. Aš gerai žinau, kokios yra tikro mokytojo pareigos ir kur jo sėkmės laidas: jis turi stengtis mokytis iš savo mokinių, neišleisti iš akių to kelio, kuriuo eina jaunimas, ir pats siekti jo tikslų. Todėl aš pasimokiau iš savo mokinio ir atplaukiau į Kretą.

Džiaugsmai, kurių aš čia patiriu, – dideli, visų pirma todėl, kad jie labai paprasti. Jie susideda iš amžinųjų elementų: tyras oras, jūra, kvietinė duona, o vakarais sėdi šalia manęs toks savotiškas Sindbadas Jūreivis ir pasakoja, o aš klausausi jo ir jaučiuosi kaip devintam danguj. Kartais, kai jam pritrūksta žodžių, jis pakyla ir pagauna šokti. O kai išsišoka, pasiima savo santurį, pasideda ant kelių ir pradeda skambinti.

Kartais jo melodija tokia siautulinga ir pašėlusi, kad net kvapą užgniaužia, nes staiga pamatai, koks tuščias ir apgailėtinas buvo lig šiol tavo gyvenimas – tai ne vyro gyvenimas. Kitais kartais – ji liūdna, ir tu junti, kaip gyvenimas byra pro tavo pirštus kaip smėlis ir nebėra jokio išsigelbėjimo. Mano širdis laksto krūtinėje kaip šaudyklė, iš vienos pusės į kitą, šen ir ten... Ji audžia tuos kelis mėnesius Kretoje, ir – atleisk man, Viešpatie, – aš manau, kad esu laimingas.

Konfucijus sako: „Daugelis ieško laimės, didesnės negu jis pats, kiti – mažesnės už save. Tačiau laimė lygiuojasi pagal mūsų dydį.“ Ir iš tikrųjų. Todėl kaip nelygus žmogaus dydis, taip nelygus ir jo laimės mastas. Šitokia, mielasis Mokiny ir Mokytojau, yra ir šiandieninė mano laimė. Aš vis matuoju ją ir matuoju, norėdamas pamatyti, koks gi dabar mano dydis. Juk Tu žinai, kad žmogaus dydis ne visada yra vienodas.

Kokią didžiulę įtaką žmogaus sielos permainoms turi klimatas, ramybės poreikis, vienatvė arba bendravimas su kitais žmonėmis! Kai aš stebiu čia žmones per savo vienatvės prizmę, jie atrodo man ne kaip skruzdėlės, o greičiau kaip milžiniški dinozaurai arba pterozaurai, gyvenantys atmosferoje, prisodrintoje angliarūgštės ir tirštų kosmogoninių puvėsių. Nesuvokiamos, beprasmiškos, apgailėtinos džiunglės. Tokios sąvokos, kaip „tėvynė“, „tauta“, kurias Tu taip vertini, „žmonija“ ir „humanizmas“, kurios žavi mane, yra visiškai lygiavertės prieš šitą visagalį laikinumą. Mes esame prisukami kaip lėlės, kad ištartume kelis skiemenis, bet kartais ir šito neįstengiame, tik stename neartikuliuotus garsus, kažkokius „a“, „o“, „u“, o paskui sudūžtame ir pavirstame į nieką. Netgi kilniausios idėjos, jeigu jas išskrosime ir pažvelgsime vi-

dun, pasirodys besančios ne kas kita, kaip lėlės, prikimštos pjuvenų, o jose apdairiai įtaisyta spyruoklė.

Tu gerai žinai, kad šitos žiaurios mintys anaiptol nevaro manęs iš proto, atvirkščiai, jos yra ta degamoji medžiaga, be kurios užgestų mano vidinė liepsna. Mano mokytojas Buda sako: „Aš regėjau." Ir kadangi aš regėjau ir akimis susikalbėjau su nematomuoju, kupinu gyvenimo džiaugsmo ir fantazijos Režisieriumi, galiu dabar vaidinti savo vaidmenį žemėje iki galo, tai yra nuosekliai ir be rampos baimės. Mat už šitą vaidmenį esu dėkingas ne tik jam, kuris prisuko manyje spyruoklę, bet ir savo paties valiai. Kodėl? Todėl, kad regėjau, tai ir pats esu bendraautoris to vaidinimo, kurį vaidinu Viešpaties scenoje.

Taigi, šitaip žvelgdamas į pasaulinę sceną, aš regiu ir Tave Kaukazo toliuose vaidinantį savo vaidmenį – besistengiantį išgelbėti iš gresiančio pavojaus tūkstančius mūsų tautiečių.

O, Pseudoprometėjau! Kiek tu turėsi iškentėti, kovodamas su tamsiosiomis jėgomis – badu, šalčiu, ligomis ir mirtimi. Ir, man regis, būdamas toks išdidus, Tu džiaugsies, kad šitų tamsiųjų jėgų tiek daug ir kad jos neįveikiamos. Mat šitokiu būdu Tavo planas įgaus herojišką užmojį, jis atrodys kone beviltiškas, ir Tavo siela pakils į naujas tragiškumo aukštumas.

Tikriausiai šitokį gyvenimą Tu laikai laime. Ir kadangi Tu laikai jį šitokiu, toks jis iš tikrųjų ir yra. Tu irgi suradai laimę pagal savo dydį, kuris – ačiū Dievui! – pranoksta manąjį.

Geras mokytojas negali norėti sau gražesnio atpildo negu tas, kad jo mokinys pralenkė jį. Aš dažnai užsimirštu ir išklystu į šunkelius. Mano tikėjimas yra mozaika, susidedanti iš vienų abejonių. Dažnai už vieną akimirką aš įmanyčiau atiduoti savo visą gyvenimą. O Tu tvirtai laikai vairą rankoje ir netgi saldžiausiomis gyvenimo akimirkomis neužmiršti, koks tavo kelionės tikslas.

Prisimeni tas dienas, kai mudu keliavome per Italiją atgal į Graikiją? Buvome nutarę nusigauti iki Juodosios jūros, kur tada buvo ypač pavojinga. Atsimeni? Viename nedideliame miestelyje paskubom išlipome iš traukinio: laiko buvo labai mažai, po valandos turėjome sėsti į kitą traukinį ir važiuoti toliau. Nuėjome į nuostabiai vešlų parką netoli stoties, kur augo plačialapiai medžiai, bananai, tamsiai metalinės spalvos nendrės. Bitės buvo aplipusios vieną žydinčią šaką, kuri virpėjo iš malonumo ir leido viešnioms mėgautis savo saldybe.

Mes ėjome toliau, tylūs, sužavėti to reginio, tartum sapne. Staiga vienos žydinčios alėjos posūkyje pamatėme dvi mergaites, kurios vaikštinėjo ir skaitė. Neprisimenu, ar jos buvo gražios, ar bjaurios. Žinau tik, kad viena buvo blondinė, kita brunetė ir kad abi vilkėjo lengvomis palaidinukėmis. Drąsiai, kaip būna tik sapne, mes priėjome prie jų, ir Tu juokdamasis tarei: „Kad ir ką jūs skaitote, mes mielai su jumis apie tai pasikalbėtume."

Jos skaitė Gorkį.

Paskubom, nes mažai buvo laiko, mes ėmėme kalbėti apie gyvenimą, skurdą, sielos maištą, apie meilę...

Niekados neužmiršiu mūsų džiaugsmo ir mūsų sielvarto. Kalbėjomės, lyg būtume seni tų merginų draugai, netgi mylimieji, lyg būtume atsakingi už jų kūnus ir sielas, ir kartu žinojome, kad turime skubėti, kad po kelių minučių išsiskirsime ir niekados daugiau nebepasimatysime. Ribuliuojančiame ore tvyrojo išsiskyrimas ir mirtis.

Atvažiavo traukinys, sušvilpė. Mes krūptelėjome, lyg pabudę iš miego. Padavėme vieni kitiems ranką. Niekados neužmiršiu tų tvirtų, beviltiškų rankos paspaudimų, tų dešimties pirštų, kurie nenorėjo skirtis! Viena mergina buvo labai išblyškusi, kita juokėsi ir visa tirtėjo. Jeigu gerai atsimenu, aš tada pasakiau Tau: „Ką reiškia Graikija, tėvynė, pareiga? Tiesa štai čia!" O Tu atsakei: „Graikija, tėvynė, pareiga šiaip jau nereiškia nieko. Tačiau dėl šito „nieko" mes laisva valia puolame į pražūtį!"

Kodėl aš visa tai Tau rašau? Visų pirma todėl, kad Tu žinotum, jog aš nieko nepamiršau, ką mes kartu su Tavim esame patyrę. Ir dar todėl, kad laiške galiu išsakyti tai, ko neįmanoma padaryti tada, kai būnu su Tavim akis į akį. Juk mes visada turėjome gerą ar blogą įprotį, būdami drauge, niekada nekalbėti apie save.

Dabar, kai Tu nestovi priešais mane ir nematai mano veido, kai aš nebijau pasirodyti Tavo akyse sentimentalus ir juokingas, – pasakysiu tiesiai: aš labai Tave myliu."

Užbaigiau laišką. Pasikalbėjęs su bičiuliu, pasijutau lengviau. Pasišaukiau Zorbą. Palindęs po uolos iškyšuliu nuo lietaus, jis bandė savo lynų kelią.

– Eik šen, Zorba! Kelkis! Eisim į kaimą pasivaikščioti.

– Kas gi čia dabar tau užėjo? Lyja lietus. Gal kartais eisi vienas?

– Taip, užėjo. Ūpas užėjo, ir nenoriu, kad jis praeitų. O kai mes drauge, man šito nėra ko bijoti. Eime!

Jis nusijuokė.

– Džiaugiuosi, kad esu tau reikalingas. Eime.

Jis apsivilko mano padovanotą kretietišką apsiaustą su smailiu gobtuvu, ir mes nupūškavome per purvyną.

Purškė lietus. Kalnų viršūnes dengė debesys, buvo tyku tyku, nė mažiausio vėjelio, tik blizgėjo kelyje šlapi akmenys. Lignito kasyklos skendo migloje. Kalva, panaši į moters veidą, rodės, buvo prislėgta begalinio sielvarto, – galėjai pamanyti, kad ji neatlaikys lietaus naštos ir prasmegs skradžiai žemę.

– Kai šitokia dulksna, žmogaus širdis labai kenčia, – tarė Zorba. – Ir nereikia jam to laikyti už bloga.

Viename patvoryje jis pasilenkė ir pasiskynė pirmųjų laukinių narcizų. Ilgai juos tyrinėjo akimis, lyg negalėdamas atsižiūrėti. Paskui užsimerkęs pakvėpino ir atidavė man.

– Kad žmogus žinotum, – tarė, – ką kalba akmenys, gėlės, lietus! Gal jie šaukia, gal šaukia mus, tik mes jų negirdime. Kada gi galų gale atkris žmogaus ausys? Kada gi atsivers mūsų akys? Kada išsiskės mūsų rankos ir apkabins viską: akmenis, gėles, lietų, žmones? Kaip tu manai? Ką apie tai sako tavo popieriai?

– Tegu juos velniai! – pakartojau mėgstamą Zorbos posakį. – Tegu juos velniai! Daugiau nieko.

Zorba nutvėrė mane už alkūnės.

– Aš pasakysiu tau vieną dalyką, tik nepyk! Sumesk visus tuos savo popierius į vieną krūvą ir supleškink. Tada gal... Esi nekvailas, geras žmogus... iš tavęs dar gali šis tas išeiti.

„Gerai jis sako, gerai sako! – kuždėjo man vidinis balsas. – Gerai jis sako, bet aš negaliu.“

Zorba valandėlę tylėjo, svarstė. Paskui tarė:

– Aš pradedu kai ką suprasti...

– Ką gi? Sakyk, Zorba!

– Manai, aš žinau? Man atrodo, kad aš pradedu kai ką suprasti... Bet jeigu mėginčiau tau paaiškinti, nieko doro iš to neišeitų. Kitą kartą, kai būsiu geriau nusiteikęs, aš tau papasakosiu tai šokiu.

Pradėjo smarkiai lyti. Mes pasiekėme kaimą. Mergaitės ginė iš ganyklų avis. Artojai, palikę nebaigtą vagą, kinkė jaučius ir skubėjo namo. Moterys šaukė į pastogę vaikus. Netikėtai pliūptelėjusi liūtis visus smagiai nuteikė. Moterys krykštė, jų akys spindėjo, vešliose vyrų barz-

dose ir užsirietusiuose ūsuose kabėjo lietaus lašai. Žemė, akmenys, žolė aštriai kvepėjo.

Permirkę ligi siūlo galo, nusliūkinome į „Juozapo Skaisčiojo kavinę-mėsinę“. Visi stalai buvo užsėsti. Vieni lošė kortomis, kiti kalbėjo taip garsiai, tartum juos skirtų kalnai. Prie mažo staliuko užeigos gale ant medinio suolo sėdėjo kaimo diduomenė: dėdulė Anagnostis su baltais plačiarankoviais marškiniais, Mavrandonis, tylus, rimtas, įsikandęs savo nargilę ir įbedęs akis į žemę, mokytojas, liesas vidutinio amžiaus vyras; pasirėmęs ant savo storos lazdos ir geraširdiškai šypsodamasis, jis klausėsi gauruoto berno, kuris ką tik buvo sugrįžęs iš Kandijos ir dabar pasakojo, kokių stebuklų matęs didmiestyje. Užeigos šeimininkas, atsirėmęs į prekystalį, su šypsena klausėsi pasakojimo, nenuleisdamas akių nuo kavos puodelių, ilga eile sustatytų ant ugnies.

Pamatęs mus, dėdulė Anagnostis tuoj pakilo.

– Prašom pas mus. Sfakianonikolis kaip tik pasakoja, ką matė Kandijoje... Labai įdomu! Prašom sėstis! – Ir, pasisukęs į šeimininką, sušuko: – Dvi rakės, Manolijau!

Mes atsisėdome. Bernas, pamatęs, kad mes nevietiniai, sutriko ir nutilo.

– Gal kartais ir teatre buvai, Nikoli? – paklausė mokytojas, mėgindamas vėl prašnekinti pasakotoją. – Kaip tau ten patiko?

Sfakianonikolis nutvėrė savo didžiule letena vyno stiklą, išgėrė jį vienu kvapu ir vėl įgavo drąsos.

– Žinoma, buvau, kur nebūsi! Kur tik pasisuksi, nieko daugiau ir negirdi, tik Kotopuli ir Kotopuli. Vieną vakarą persižegnojau ir sakau sau: „Ne aš būsiu, jeigu nepamatysiu savo akimis, kas tai per velnias ta Kotopuli.“

– Na ir ką pamatei, Nikoli? – paklausė jį dėdulė Anagnostis. – Ką pamatei, sakyk, meldžiamasis!

– Et, nėra ko ir sakyti! Kaip mane gyvą matai – nieko gero! Kai šitiek daug girdi apie tą teatrą kalbant, atrodo, kad tai dievai žino kas. Šnipštas! Tik išmesti pinigai, daugiau nieko! Įsivaizduok – va tokia kavinė, apvali kaip statinė, o joje pilna kėdžių, žibintų ir žmonių. Man tiesiog akys apžilpo, nieko negalėjau matyti. „Po velnių, – manau sau, – tai tikra raganų puota. Čia tai jau ne man.“ Bet juntu, kažkokia panaitė paėmė mane už rankos – tikra ledspira. „Kur tu mane vedi?“ – šaukiu jai, o ji lyg negirdi, veda toliau ir pagaliau sako: „Sėskis!“ Atsisėdu. Priešais mane, už manęs, iš kairės, iš dešinės – visur žmonės. „Baisu, –

sakau sau, – čia visai nėra oro! Uždust galima!“ Klausiu savo kaimyno: „O kur čia tos pirmadonos? Iš kur jos pasirodys?“ – „Iš ten“, – sako jis ir parodo pirštu į tokią užlaidą. Įsmeigiu ir aš ten akis. Ir tikrai! Suskamba skambutis, užlaida persiskiria, ir štai pasirodo Kotopuli. Bet kokia ten Kotopuli! Moteris kaip moteris. Su viskuo, kas ir turi būti. Išėjo – staiposi, kraiposi, straksi kaip kumeliukas. Žmonės žiūrėjo žiūrėjo, o kai nusibodo, pradėjo ploti. Tada ji vėl pradingo.

Kaimiečiai vos nesprogo iš juoko. Sfakianonikolis užsigavęs žvilgtelėjo į duris.

– Lyja, – tarė, norėdamas pakeisti temą.

Visi sužiuro į kiemą. Ir kaip tik tuo metu pro šalį bėgo moteris, pasikaišiusi ligi kelių sijoną; juodi palaidi plaukai buvo užkritę ant pečių, šlapi drabužiai prilipę prie kūno, išryškindami stamantrią ir provokuojančią jos figūrą.

Aš pašokau iš vietos. „Kas čia per grobuonis!“ – tariau sau. Ji pasirodė man kaip kokia tigrė, lanksti, pavojinga – tikra žmonių ėdikė.

Moteris kryptelėjo galvą ir metė į kavinę ugningą žvilgsnį.

– Švenčiausioji Dievo Motina! – sušnibždėjo bebarzdis jaunuolis, sėdintis prie lango.

– Prakeikta ragana! – suburbėjo Manolakas, laukų sargas. – Užkuria ugnį, ir užgesink paskui ją, kad gudrus!

Jaunuolis prie lango nedrąsiai pradėjo dainą, iš pradžių tyliai, bet paskui vis garsiau ir garsiau:

Našlės pagalvėlis kvepia svarainiu,
Aš, jį pauostęs, užmigt negaliu.

– Užčiaupk kakarinę! – sušuko Mavrandonis ir pagrūmojo savo nargile.

Jaunuolis nutilo. Vienas senis pasilenkė prie Manolako, laukų sargo.

– Tavo dėdė pasiutimu nesitveria. Jeigu įmanytų, į skutelius sudraskytų nelaimingąją – saugok ją, Viešpatie!

– Che, tėtuši Andrulijau, – tarė Manolakas, – man rodos, kad ir tave traukia našlės pridurkai. Tu juk bažnyčios patarnautojas. Argi tau ne gėda?

– Paklausyk, ką aš tau pasakysiu. Tesaugo ją Viešpats! Argi tu nepastebėjai, kokie paskutiniu metu pas mus gimsta vaikai? Ne vaikai, o angeliukai. Ir kodėl? Tai našlės nuopelnas. Visas kaimas dėl jos iš gal-

vos kraustosi. Užgesini lempą, ir tau atrodo, kad ne žmoną laikai glėby, o našlę. Ir dėl to mūsų kaime gimsta tokie gražūs vaikai.

Senasis Andrulijas kiek patylėjo, paskui kalbėjo toliau:

– Laimingas, kam pasiseks priglausti prie jos šlaunį. Ak, drauguži, jeigu man kas numestų keletą dešimčių, jeigu man būtų dvidešimt, kaip tam Mavrandonio vaikėzui!

– Greitai ir jis čia pasirodys, – tarė kažkas juokdamasis.

Visi sužiuro į duris. Lietus pylė kaip iš kibiro. Lašai tekšėjo į akmenis. Kartkarčiais dangų perskrosdavo žaibas. Zorba, dar sujaudintas našlės pasirodymo, pamojo man.

– Nebelyja, šefe, galim eiti!

Tarpduryje pasirodė jaunas vyras, basas, susivėlusiais plaukais, didelėmis baikščiomis akimis; šitokį šventųjų paveikslų piešėjai vaizduoja Joną Krikštytoją – nuo pasninkavimo ir maldų nenatūraliai išplėstomis akimis.

– Sveikas, Mimitai! – sušuko keli vyrai ir prapliupo juoktis.

Kiekvienas kaimas turi savo kvailį, o jeigu neturi, tai susikuria, kad būtų iš ko pasijuokti. Mimitas buvo kaimo kvailys.

– Vyručiai! – sučirškėjo jis savo falcetu. – Vyručiai, našlei Surmelinai prapuolė senė avis. Kas ją ras, gaus penkis litrus vyno radybų.

– Nešdinkis po velnių! – sušuko Mavrandonis. – Dink iš akių!

Mimitas išsigandęs susigūžė kampe palei duris.

– Sėskis, Mimitai! Išgerk stiklelį rakės, kad nesusirgtum! – užjausdamas tarė senasis Anagnostis. – Koks gi paskui būtų mūsų kaimas be kvailio!

Į kavinę įėjo gležnas jaunas vaikinas išblukusiomis žydromis akimis. Jis buvo uždusęs, šlapi šlaputėliai plaukai užkritę ant kaktos.

– Sveikas, Pavli! – sušuko Manolakas. – Laba diena, pusbroli! Eikš, sėsk pas mus!

Mavrandonis, pamatęs sūnų, suraukė antakius.

„Ir tas skystablauzdis – mano sūnus? – pagalvojo jis sau. – Ir į ką jis, velniai rautų, atsigimęs? Tik ir niežti nagai paimti jį už pakarpos ir tėkšti į žemę kaip kirmėlę."

Zorba sėdėjo kaip ant žarijų. Našlė sudrumstė jam ramybę, ir jis jau nebegalėjo rimti vietoje.

– Eime, šefe, eime... – nesiliovė raginęs. – Čia galima iš proto išsikraustyti.

Jam atrodė, kad debesys išsisklaidė ir lauke gražiausiai šviečia saulė.

– O kas ji tokia, ta našlė? – lyg tarp kitko paklausė jis užeigos šeimininką.

– Kumelė, – atsakė Kondomanolijas.

Jis prisidėjo pirštą prie lūpų ir žvilgsniu parodė į Mavrandonį, kuris paknibinėjo savo nargilę ir vėl įbedė akis į žemę.

– Kumelė, – pakartojo dar kartą. – Bet geriau nekalbėkim apie tai, kad nepadarytume nuodėmės.

Mavrandonis atsikėlė ir susidėjo savo nargilę.

– Atleiskit, – tarė, – aš einu namo. Eime, Pavli! Palydėk mane.

Pakilo ir išėjo; sūnus – paskui jį. Abu pradingo lietuje. Jiems iš paskos išėjo ir Manolakas.

Kondomanolijas atsisėdo ant Mavrandonio kėdės.

– Vargšas Mavrandonis! Kad tik nesprogtų iš piktumo, – tarė tyliai, kad nebūtų girdėti prie gretimo stalo. – Tokios bėdos jam tik ir tetrūko. Vakar savo ausimis girdėjau, kaip Pavlis pasakė jam: „Jeigu ji už manęs netekės, pasidarysiu sau galą.“ O toji šliundra nenori apie tai nė girdėti. Vadina jį snarglium.

– Eime, šefe! – nedavė ramybės Zorba, kuris, girdėdamas kalbant apie našlę, vis labiau nestygo vietoje.

Pradėjo giedoti gaidžiai, lietus kiek aprimo.

– Na, ką gi, eime, – tariau aš.

Mimitas pakilo iš savo kampo ir nusekė mums iš paskos.

Nulyti akmenys blizgėjo, namų durys buvo juodos kaip anglis. Senės su krepšeliais rankose traukė ieškoti sraigių.

Mimitas prisigretino prie manęs ir palietė alkūnę.

– Duok cigaretę, šefe! Kas negaili cigaretės, tam sekasi meilėje.

Daviau, ir jis vėl ištiesė liesą, saulėje įdegusią ranką.

– Duok ir ugnies!

Jis giliai užsitraukė ir išleido dūmus pro nosį. Iš malonumo net užsimerkė.

– Jaučiuosi laimingas kaip paša! – sumurmėjo jis.

– Kur tu eini?

– Į našlės sodą. Ji žadėjo duoti man pavalgyti, jeigu pranešiu kaimiečiams, kad prapuolė jos avis.

Ėjome gana sparčiai. Debesys kiek prasisklaidė, vėl pasirodė saulė. Visas kaimas tartum juokėsi, išpraustas lietaus.

– Tau patinka našlė, Mimitai? – paklausė Zorba ir atsiduso.

Mimitas sukikeno.

– O ko ji man nepatiks? Argi aš išlindęs ne iš tokio pat srutyno, kaip ir kiti?

– Iš srutyno? – nustebau aš. – Ką tu nori tuo pasakyti?

– Na, iš motinos įsčių.

Aš pasibaisėjau. Tiktai Šekspyras įkvėpimo minutę būtų galėjęs sugalvoti tokį žiaurų ir realistinį žodį nusakyti tai tamsiai ir bjauriai gimimo paslapčiai.

Pažvelgiau į Mimitą. Jo didelės, požvairės akys buvo iššokusios ant kaktos.

– Kaip tu leidi laiką, Mimitai?

– Kaip leidžiu laiką? Kaip koks paša! Rytą pabundu ir suvalgau gabaliuką duonos. Paskui dirbu kaip juodas jautis, nesvarbu, ką ir kur – čia nueinu į krautuvę, čia šiaip kur pabėgėju, mėžiu mėšlą, renku kumelšūdžius ir meškerioju. Gyvenu ant kampo pas savo tetą, pas raudotoją Leniją. Jeigu nepažįsti, tai dar susipažinsi – visi ją pažįsta. Kartą netgi fotografavo. Vakare pareinu namo, išsrebiu lėkštę viralo ir išgeriu stiklą vyno – jeigu turiu. Jei ne, tai vandens, dievų gėrimo, jo prisipliumpiu iki valiai. O tada – labanaktis!

– Ir nemanai vesti?

– Vesti? Ar aš kvailas, ar ką! Ką tu čia dabar niekus šneki! Kam man užsikrauti ant pečių šitokią naštą? Juk moteriai reikia batelių. O iš kur aš juos trauksiu? Pats vaikštau basas.

– Neturi batų?

– Turėti tai turiu. Pernai pasimirė kažkoks žmogus, ir mano teta Lenija nutraukė juos tam nabašninkui nuo kojų. Bet aš apsiaunu juos tik per Velykas, kai einu į bažnyčią pasirodyti šventikui. Paskui vėl nusiaunu, persimetu per petį ir drožiu namo.

– O ką tu labiausiai mėgsti, Mimitai?

– Visų pirma duoną. Nieko nėra skanesnio už duoną, ypač jeigu ji šviežia ir kvietinė. Paskui dar vyną ir galiausiai miegą.

– Na, o kaip moterys?

– Dar ko! Pavalgyk, atsigerk ir gulkis miegoti, sakau aš tau! Visa kita – niekai!

– O našlė?

– Tegu ją velniai! Nenoriu apie ją ir girdėti! Šalin nuo manęs, šėtone!

Jis tris kartus nusispjovė ir persižegnojo.

– Ar tu moki rašyti ir skaityti?

– Kur jau ten – nei bū, nei mė! Kai buvau mažas, mane išgrūdo į mokyklą. Bet greitai paguldė šiltinė, o kai išsikepurnėjau iš ligos, buvau jau per kvailas mokytis. Taip ir išsigelbėjau nuo tos nelaimės.

Ilgainiui Zorbai nusibodo tas mano kamantinėjimas. Jis galvojo tik apie našlę.

– Šefe! – tarė ir nutvėrė mane už rankos.

Paskui pasisuko į Mimitą:

– Palik mus, mums reikia pasikalbėti.

– Šefe, – kreipėsi vėl į mane patyliukais ir susijaudinęs. – Aš norėjau pasakyti tau vieną dalyką. Nedaryk sarmatos vyrų giminei! Dievas ar velnias – nesvarbu kas – siunčia tau šitokį skanėstą, o tu turi dantis ir nori jo atsisakyti? Susiprotėk, ištiesk ranką, nepražiopsok kąsnio! Kam Sutvėrėjas davė mums rankas? Kad griebtume. Tai ir griebk, nieko nelaukdamas! Daug savo gyvenime esu matęs moterų, bet šitokios... Dievulėliau tu mano!

– Kam man tų nereikalingų rūpesčių! – atrėžiau jam įsiutęs. Man buvo pikta, kad ir mane tartum rujojantį žvėrį sudirgino tas visagalis kūnas.

– Nenori rūpesčių? – paklausė nustebęs Zorba. – Tai ko gi tu nori?

Aš nieko neatsakiau.

– Juk gyvenimas – tai nuolatiniai rūpesčiai, – kalbėjo jis toliau. – Tik po mirties jų nebėra. Ar tu žinai, kas tai yra gyventi? Nusivilkti švarką ir atsiraitoti rankoves.

Aš tylėjau. Žinojau, kad Zorba teisybę sako. Žinojau, bet man trūko drąsos tai prisipažinti. Aš ėjau neteisingu keliu, ir mano kontaktas su žmonėmis buvo ne kas kita, kaip tik nieko nesakantis vidinis monologas. Buvau taip žemai puolęs, kad jeigu būtų reikėję pasirinkti, ar pamilti moterį, ar skaityti gerą knygą apie meilę, aš būčiau atsidavęs pirmenybę knygai!

– Liaukis svarstęs, – kalbėjo toliau Zorba, – mesk iš galvos skaičius! Sudaužyk į šipulius savo prakeiktas svarstykles, uždaryk kromelį. Paklausyk manęs. Čia sprendžiamas klausimas, ar tu išgelbėsi savo sielą, ar visai ją pražudysi. Paimk nosinaitę, įrišk porą auksinių, nes popieriniai pinigai neturi tokios akinančios galios, įduok mazgelį Mimitui, tegu nuneša našlei ir pasako: „Linkėjimų nuo kasyklos šeimininko. Jis

prašė perduoti šią nosinaitę. Nors ir menka dovanėlė, liepė pasakyti, bet iš visos širdies. Ir dar: nesirūpink dėl tos dingusios avies. Gali būti rami – jis viską sutvarkys. Jis matė, kai tu ėjai pro kavinę, ir nuo to laiko gyvena tik mintimis apie tave.“

Tai šitaip. O jau kitą vakarą – juo greičiau, juo geriau – pasibeldi į jos duris. Paprasčiausiai pasakai, kad pasiklydai tamsoje, nerandi kelio ir norėtum pasiskolinti žibintą. Arba kad staiga tau ėmė suktis galva ir norėtum išgerti stiklą vandens. Arba dar geriau: nuperki jai kitą avį ir nugabeni. „Labai prašom, ponia, – sakai, – štai jūsų prapuolusi avis, aš ją radau.“ O našlė – patikėk manim – našlė nepagailės tau radybų, ir tu – dievaži, kad taip ir man atsirastų ant balno vietelė! – ir tu raitas patenki į rojų. Kito rojaus nėra, mano mielas. Neklausyk, ką sako ilgaskverniai. Nėra kito rojaus!

Matyt, mes priėjome našlės sodą, nes Mimitas staiga atsiduso ir moterišku balsu, nors ir užsikirsdamas, užtraukė liaudies dainą:

Medui reikia riešuto,
O kaštonui — vyno.
Vyrui reik merginos,
O merginai vyro.

Zorba jam tyliai pritarė. Jo šnervės virpėjo. Jis valandėlę pastovėjo, giliai įtraukė oro ir pažvelgė į mane.

– Na tai kaip? – paklausė nekantraudamas.

– Duok tu man šventą ramybę! – atkirtau jam piktai ir paspartinau žingsnį.

Zorba papurtė galvą ir sumurmėjo kažką sau panosėje, bet aš nenugirdau jo žodžių.

Kai sugrįžome į baraką, Zorba atsisėdo ant žemės, parietęs po savim kojas, pasidėjo ant kelių santurį ir, panarinęs galvą, susimąstė, tartum svarstydamas, ką čia dabar sugrojus. Paskui ėmė skambinti liūdną melodiją, vis skersakiuodamas į mane. Aš jaučiau, kad savo muzika jis kalba tai, ko nenori arba negali išreikšti žodžiais: kad mano gyvenimas eina perniek, kad ir našlė, ir aš esame du vabalai, tik sekundę gyvenantys po saule, o paskui numirštantys ir išnykstantys amžių amžiams.

Staiga jis pakilo, lyg supratęs, kad visos tos pastangos yra tik bergždžias darbas, atsišliejo į sieną ir užsidegė cigaretę. Paskui tarė:

– Papasakosiu, ką man kartą Salonikuose paporino vienas hodža, nors tas mano pasakojimas ir nieko nepadės. Buvau aš tada kromelninkas. Vaikščiojau iš vieno kiemo į kitą ir pardavinėjau siūlus, adatas, šventųjų gyvenimus, smilkalus, pipirus... Balsas mano tada buvo kaip lakštingalos. O žinok, kad niekas taip nepavergia moters širdies, kaip gražus balsas. Nors apskritai ar yra kas, kuo nebūtų galima pavilioti tų pliuškių? Vienas Dievas težino, kas dedasi jų galvose! Gali būti bjaurus, šlubas, kuprotas – nesvarbu, jei tik turi gražų balsą, jos jau ir kraustosi dėl tavęs iš proto.

Taigi vaikščiojau pakiemiais, užsukdavau ir į turkų kvartalą. Ir štai, pasirodo, vienai turtingai turkei taip įkrito į širdį mano balsas, kad ji naktimis negalėjo miegoti. Pasišaukė vieną seną hodžą, įspaudė į delną keletą sidabrinių ir sako: „Aman! Tučtuojau atgabenk man tą giaurą, tą kromelninką! Aš be jo nebegaliu tverti."

Hodžai du kartus nereikėjo to sakyti.

„Ei, graike, eime su manim!" – „Ne, neisiu. Kur tu nori mane vesti?" – „Viena chanum, kvailas graike, tyra kaip šaltinio vanduo, laukia tavęs savo kambaryje, eime!" Bet aš žinojau, kad tais laikais naktimis turkų kvartaluose buvo užmušinėjami krikščionys. „Ne, neisiu", – atsakiau. „Ir nebijai tu Dievo?" – „O ko aš turiu jo bijoti?" – „Todėl, kad tu, kvailas graike, darai didelę nuodėmę – turi progą perguleti su moterimi ir nesinaudoji ja. Jeigu moteris kviečia tave pasidalyti su ja guoliu ir tu atsisakai, tu pasmerki savo sielą pražūčiai! Paskutinio teismo dieną toji moteris dūsaudama pasiskųs Dievui, ir tas atodūsis tuoj pat nutrenks tave į pragarą, kad ir kas tu būtum, kad ir geriausias žmogus būtum buvęs žemėje."

Zorba atsiduso.

– Jeigu yra pragaras, – kalbėjo toliau, – tai aš ten pateksiu, ir tik dėl tos vienos priežasties. Ne dėl to, kad vogiau, žudžiau, svetimavau, ne, ne dėl to. Visa tai – menkniekis, gerasis Dievas šitas mano nuodėmes atleis. Į pragarą aš pateksiu dėl to, kad aną naktį manęs laukė lovoje moteris, o aš pas ją nenuėjau...

Zorba atsikėlė, užkūrė ugnį ir ėmė taisyti valgyti. Dirbdamas jis visą laiką žvilgčiojo į mane ir su panieka šypsojosi.

– Bet ką aš čia tuščiai burną aušinu! Vis tiek tos mano kalbos – kaip žirniai į sieną! – sumurmėjo ir pasilenkęs ėmė piktai pūsti nenorinčias įsidegti šlapias malkas.

9

Dienos ėjo vis trumpyn, darėsi vis niūresnės, kiekvieną pavakarę žmogaus širdį slėgė vis didesnis liūdesys. Atgijo pirmykštė protėvių baimė, kuri kankindavo juos ilgais žiemos vakarais matant, kad saulė kasdien vis anksčiau ir anksčiau užgęsta. „Rytoj, – galvodavo jie nusiminę, – ji visai nepasirodys“, – ir kiaurą naktį stovėdavo ant pakilumų ir nerimaudami laukdavo – patekės ji ar ne.

Zorba, būdamas primityvesnis, labiau jautė tą baimę: stengdamasis nuo jos pabėgti, jis išlįsdavo iš požeminių štolnių tik tada, kai danguje jau žibėdavo žvaigždės.

Jis aptiko gerą lignito gyslą, gana gryną, ne per daug drėgną, – taigi buvo patenkintas. Vaizduotėje jau švaistė pelną kelionėms, moterims ir naujiems nuotykiams. Nekantriai laukė dienos, kada užsidirbs tiek daug sparnų – šitaip jis vadino pinigus, – kad galės skraidyti. Todėl kiauras naktis knybojo prie savo miniatiūrinio lynų kelio, bandydamas nustatyti tinkamą nuolydį, kad rąstai švelniai ir lengvai, jo žodžiais tariant, tarsi angelų nešami, nusileistų į slėnį.

Vieną dieną pasiėmė jis didelį lakštą popieriaus, spalvotų pieštukų ir ėmė piešti. Nupiešė kalną, mišką, lynų kelią, rąstus, besileidžiančius kabeliu, ir kiekvienas rąstas iš abiejų pusių turėjo mėlynus sparnus. Nupiešė nedidelį apskritą uostą, o jame juodus laivus, žalius kaip papūgos jūreivius ir baržas, prikrautas geltonų rąstų. Keturiuose lakšto kampuose stovėjo keturi vienuoliai; iš burnos jiems pleveno rausvi kaspinai, kuriuose didelėmis juodomis raidėmis buvo parašyta: „Didis esi, Viešpatie, ir įstabūs tavo darbai.“

Kelias paskutines dienas Zorba buvo kažkoks neramus; paskubom užkurdavo ugnį, išvirdavo valgyti, mes pasistiprindavome, ir jis kažkur pradingdavo. Po kiek laiko grįždavo surūgęs, nepatenkintas.

– Kurgi tu vėl basteisi? – klausdavau aš jo.

– O kas tau darbo! – atsakydavo jis ir imdavo kalbėti apie ką nors kita.

Vieną vakarą nedrąsiai paklausė:

– Kaip tu manai, šefe, – yra Dievas ar ne? Ir jeigu jis yra – juk visko gali būti, – tai kaip tu jį įsivaizduoji?

Aš tik gūžtelėjau pečiais ir nieko neatsakiau.

– O aš – tik tu nesijuok! – įsivaizduoju Dievą visiškai panašų į save. Tik didesnį, stipresnį ir pasiutesnį. Ir dar nemirtingą. Sėdi jis patogiai ant minkštų avikailių, o jo barakas – tai dangus. Tik ne iš benzino kanistrų suręstas, o iš debesų. Dešinėj jis laiko ne kardą ir ne svarstykles, tai mėsininkų ir prekeivių reikmenys. Dievas laiko rankoje didžiulę kempinę, pritulžusią, prisigėrusią vandens, kaip debesį. Iš dešinės jam – dangus, iš kairės – pragaras. Ateina pas jį vargšė vėlė, nuoga nuogutėlė, juk nebeteko ji savo kūno, ir dreba nuo šalčio. Dievas žiūri į ją ir šelmiškai šypsosi. Tačiau netrukus nutaiso griežtą teisėjo miną. „Eik šen! – sako jis jai garsiu balsu. – Eik šen, prakeiktoji!“

Ir prasideda kvota. Vėlė puola Dievui į kojas. „Atleisk, – šaukia ji, – aš nusidėjau!“ – ir ima skaičiuoti savo nuodėmes. Varo ir varo, be galo, be krašto. Dievui nusibosta jos klausyti, jis ima žiovauti. „Nutilk pagaliau, – užrinka. – Nuo tos tavo litanijos man jau galva pusiau plyšta!“ Ir šmaukšt – vienu kempinės mostelėjimu nuplauna visas nuodėmes. „Nešdinkis toliau! Į rojų! – sako jis. – Petrai! Įleisk ir šitą vargšę!“ Žinok, šefe, kad Dievas yra didis, o tikroji didybė – tai mokėjimas atleisti!

Prisimenu, tą vakarą, kai Zorba taip sąmojingai dėstė savo išmintį, aš labai skaniai prisijuokiau. Tačiau mano širdin giliai įstrigo toji gailestinga, kilni ir visagalė Dievo didybė.

Kitą vakarą – lauke lijo lietus – sėdėjome barake ir spraginome žarijų krosnelėje kaštonus. Zorba susimąstęs žiūrėjo į mane, lyg stengdamasis atskleisti kažkokią didžiulę paslaptį, ir pagaliau neištvėrė:

– Norėčiau žinoti, šefe, ką tu, po velnių, randi manyje gera? Ko nenutveri už pakarpos ir neišmeti pro duris? Juk jau sakiau tau, kad mane vadina Nelabuoju, nes kur aš pasisuku, ten nelieka akmens ant akmens... Tavo įmonė nueis šuniui ant uodegos. Išmesk mane lauk, sakau aš tau!

– Tu patinki man, – atsakiau, – ir man to užtenka.

– Bet argi tu nepastebi, kad man trūksta vieno balkio? Ko gero, netgi dviejų, o gal tik pusės, velniai rautų, kad aš žinočiau! Bet vieno tai tikrai trūksta. Būk geras, paklausyk manęs, tada suprasi. Jau kelios dienos, kelios naktys našlė neduoda man ramybės. Visai ne dėl to, kad ji man labai rūpėtų, anaiptol, galiu tau prisiekti. Dėl manęs tai ji buvus nebuvus! Prie jos aš ir pirštų nekišu, ne mano ji nosiai... Bet, kita vertus, man jos ir gaila. Kur tai matyta, kad ji viena miegotų. Tai būtų skriauda, šefe, šito aš negalėčiau pakelti. Tad va ir slankioju naktimis

aplink jos sodą, todėl tu ir matai, kad aš dažnai pradingstu, ir klausi, kur buvau. Ir žinai, kodėl taip darau? Kad įsitikinčiau, ar pas ją kas atėjo miegoti, ir būčiau ramus!

Aš nusijuokiau.

– Nesijuok, šefe! Jeigu moteris miega viena, tai čia mūsų, vyrų, kaltė, visų visitelaičių. Paskutinio teismo dieną mes turėsime atsiskaityti prieš Dievą. Kaip jau sakyta, Dievas atleidžia visas nuodėmes, jis turi kempinę rankoje. Bet šitos nuodėmės jis neatleis. Vargas vyrui, kuris gali miegoti su moterimi, bet šito nedaro! Vargas moteriai, kuri gali miegoti su vyru, bet šito nedaro! Prisimeni, ką man sakė hodža?

Zorba valandėlę patylėjo. Paskui staiga vėl pratrūko:

– Ar numirėlis gali prisikelti?

– Netikiu, Zorba.

– Aš irgi ne. Bet jeigu tai būtų įmanoma, tada visi žmonės, kurie, gyvi būdami, neatliko savo pareigos, visi tie dezertyrai, grįžtų atgal į šį pasaulį. Ir žinai, kokiu pavidalu? Kaip mulai!

Zorba vėl valandėlę patylėjo susimąstęs, paskui jo akys sublizgo, ir jis pralinksmėjęs varė toliau:

– Ką gali žinoti, gal šiandieniniai mulai, visi tie užsispyrę, kietasprandžiai mulai, yra ne kas kita, kaip bukagalviai žmonės, kurie, pirmą kartą gyvendami žemėje, laikė save vyrais ir moterimis, o iš tikrųjų nebuvo nei vyrai, nei moterys? Kaip į visa tai žiūri jūsų didenybė?

– Kad tau trūksta tik pusės balkio, Zorba, – atsakiau aš juokdamasis. – Kelkis! Atsinešk santurį!

– Nepyk, šefe, šįvakar nebus santurio! Šiandien aš sakau kalbas, plepu nesąmones. Ir žinai kodėl? Todėl, kad mano galva pilna visokiausių idėjų. Naujoji šachta neduoda man ramybės. O tau tik – santuris, santuris... Daugiau nieko ir nežinai!

Pasakė, iškrapštė iš pelenų kaštonų, padavė saują man ir pripylė stikliukus degtinės.

– Tegu Dievas pakreipia svarstykles į dešinę! – tariau aš ir susidaužiau.

– Į kairę, – pataisė Zorba, – į kairę! Dešiniojoje nieko gero!

Vienu mauku išgėrė jis ugninį vandenį ir išsitiesė savo guolyje.

– Rytoj, – tarė, – man reikės daug jėgų. Turėsiu susiremti su visa govėda demonų. Labanaktis!

***

Kitą dieną Zorba anksčių anksčiausiai išsiruošė į kasyklą. Toje vietoje, kur slūgsojo gera lignito gysla, jau buvo gerokai pasivaryta į priekį – iškastas naujas štrekas; nuo jo lubų varvėjo vanduo, darbininkai braidė po purvą. Jau dieną prieš tai Zorba pasistengė pasirūpinti ramsčių štrekui sustiprinti. Tačiau vis tiek buvo labai sunerimęs. Ramsčiai jam atrodė per laibi. Savo subtiliu instinktu, kuriuo visą tą požeminį labirintą vertino kaip savo paties kūną, jis jautė, kad štrekas sustiprintas nepakankamai saugiai, ir girdėjo tylų, kitų ausiai nepagaunamą traškesį, tartum ramsčiai būtų dejavę nuo per didelio svorio.

Ir dar vienas dalykas drumstė Zorbai ramybę. Tuo metu, kai jau buvo bežengiąs į štolnę, jis pamatė kaimo šventiką, tėvą Stefaną, jojantį pro šalį ant savo mulo. Šventikas skubėjo į šalimais esantį moterų vienuolyną mirštančiai vienuolei suteikti paskutinio patepimo. Laimė, prieš dvasininko užkalbinamas, Zorba dar spėjo tris kartus nusispjauti.

– Labas rytas, dvasiškasis tėve! – iškošė pro dantis, atsakydamas į pasveikinimą, ir tuoj pat sušnibždėjo: – Tfu, kad tu prasmegtum!

Tačiau jautė, kad šitas burtažodis per menkas, ir supykęs nuėjo į štolnę. Ten tvyrojo sunkus rusvųjų anglių ir acetileno tvaikas. Darbininkai jau iš vakaro buvo pradėję ramstyti štreką. Zorba susiraukęs burbtelėjo „labas rytas" ir, atsiraitojęs rankoves, kibo į darbą.

Viena dešimties vyrų grupė laužė kirtikliais anglis, kita varė jas kastuvais į krūvą, krovė į nedidelius vagonėlius ir gabeno į paviršių.

Staiga Zorba liovėsi dirbęs, mostelėjo darbininkams taip pat sustoti ir įsiklausė. Kaip raitelis yra neatskiriamai susijęs su žirgu, kapitonas su savo laivu, taip Zorba buvo augte suaugęs su savo kasykla. Kasyklos štolnės buvo tartum jo kūno arterijos, ir ko negalėjo pajusti tamsūs anglių sluoksniai, tą permatė Zorba savo žmogiškuoju įžvalgumu.

Taigi jis pastatė savo dideles ausis ir įsiklausė. Ir kaip tik tuo metu įžengiau į štolnę aš. Tą rytą, lyg kokios nuojautos genamas, pašokau iš miegų, užsimečiau drabužius ir išpuoliau iš barako, pats nežinodamas, kur ir ko. Nė pats nepajutau, kaip patraukiau tiesiai į kasyklą. Ir pasiekiau ją kaip tik tuo metu, kai Zorba, susijaudinęs ir visas įsitempęs, klausėsi.

– Nieko ypatingo, – tarė jis, – man tik taip pasirodė. Prie darbo, vyručiai!

Jis apsisuko ir pamatė mane.

– Na čia dabar? Kas taip anksti tave čia atvijo? – tarė nustebęs.

Jis priėjo prie manęs arčiau.

– Gal verčiau išeitum į tyrą orą, šefe? – sušnibždėjo jis man. – Galėsi kitą kartą čia ateiti ir apsidairyti.

– Kas atsitiko, Zorba?

– Nieko... Man tik vaidenasi. Šiandien anksti rytą sutikau juodaskvernį. Nešdinkis iš čia!

– Argi ne gėda būtų išsinešdinti, kai jums čia gresia pavojus?

– Žinoma! – atsakė Zorba.

– O tu išeitum?

– Ne.

– Na, matai! – tariau aš.

– Tai, kas tinka Zorbai, netinka kitiems, – atkirto jis užsiplieskęs. – Bet jeigu manai, kad gėda būtų iš čia išeiti, tai pasilik.

Jis pasiėmė plaktuką, pasistiepė ant pirštų galų ir storomis vinimis ėmė kalti lubų sutvirtinimus. Aš nusikabinau nuo stulpo lempą ir nubridau per purvą pasižiūrėti tamsrudžiai žvilgančių anglies klodų. Čia buvo prasmegę milžiniški miškai, milijonus metų žemė juos kramtė, virškino ir perdirbinėjo. Medžiai pavirto anglimis, o Zorba atėjo ir atrado jas.

Aš vėl pakabinau lempą į vietą ir žiūrėjau, kaip dirba Zorba. Jis buvo visiškai užsimiršęs, pasinėręs tik į savo darbą, susiliejęs su žeme, su kirstuvu ir anglimis. Su plaktuku ir vinimis jis buvo suaugęs į vieną kūną ir kovojo su mediena. Kovojo su štolnės lubomis, kurios vis labiau linko. Kovojo su visu kalnu, norėdamas jėga ir gudrumu išplėšti iš jo anglis. Zorba labai gerai jautė medžiagą ir niekada neprašaudavo pro šalį. Kirsdavo ten, kur ji būdavo silpniausia ir lengviausiai įveikiama. Ir kai dabar mačiau jį tokį pajuodusį, aptekusį anglių dulkėmis – blizgėjo tik akių baltymai, – jis man atrodė tarsi užsimaskavęs anglimis, tarsi pats pasivertęs į anglį, kad galėtų nepastebėtas prisėlinti arčiau priešo ir pulti jo įtvirtinimus.

Ir nė pats nepajutau, kaip sušukau:

– Bravo, Zorba!

Bet jis net neatsigręžė į mane. Ir kaip jis galėjo dabar leistis į kalbas su kažkokiu knygium, kuris vietoj kirtiklio laiko rankoje pieštuką? Jis buvo užsiėmęs ir nesiteikė su manim kalbėtis.

– Nekalbink manęs, kai aš dirbu, – pasakė jis man vieną vakarą, – galiu tave išplūsti!

– Išplūsti? Kodėl, Zorba?

– Vėl tu su tuo savo „kodėl"! Kaip koks mažvaikis! Kaipgi man tau paaiškinti? Kai aš dirbu, būnu nuo galvos iki kojų pasinėręs į savo darbą, susiliejęs į viena su akmeniu, anglimi ar santuriu. Ir jeigu tu mane staiga paliesi ar užkalbinsi ir aš turėsiu atsigręžti, galiu tada neištverti ir pratrūkti. Dabar aišku?

Pažvelgiau į laikrodį. Buvo beveik dešimta.

– Laikas pusryčiauti, ponai! – tariau aš. – Pertrauka!

Darbininkai greit nutrenkė į kampą savo įnagius, nusišluostė nuo kaktos prakaitą ir jau ruošėsi eiti iš štolnės lauk. Tačiau Zorba buvo taip įsitraukęs į savo darbą, kad manęs net negirdėjo. O jeigu būtų ir išgirdęs, vis tiek būtų dirbęs toliau.

– Valandėlę! – tariau darbininkams. – Surūkysim po cigaretę!

Ėmiau raustis po kišenes, ieškodamas cigarečių pakelio. Darbininkai stovėjo aplink mane ir laukė.

Staiga Zorba pašoko ir priglaudė ausį prie štolnės sienos. Acetileno lempos šviesoje aiškiai pamačiau, kaip mėšlungiškai prasivėrė jo burna.

– Kas atsitiko, Zorba? – paklausiau.

Ir tuo metu pajutome, kaip susvyravo virš mūsų galvų visi štolnės sutvirtinimai.

– Maukit iš čia! – kimiu balsu suriko Zorba. – Maukit iš čia!

Mes puolėme prie išėjimo. Bet dar nepasiekėme nė pirmųjų sutvirtinimo atramų, kai virš mūsų galvų vėl viskas subraškėjo, šį kartą jau stipriau. Zorba stengėsi pakelti didžiulį rąstą ir paremti juo svyruojančius sutvirtinimus. Jeigu jam pavyktų tai greit padaryti, lubos gal išsilaikytų dar keletą sekundžių, ir mes spėtume išsigelbėti.

– Maukit iš čia! – pasigirdo duslus Zorbos balsas, tarsi skambantis iš pačių žemės gelmių.

Pagauti paniškos baimės, kuri kritiškais momentais dažnai atima žmogui protą, mes visi puolėme lauk, nė negalvodami apie Zorbą.

Tik po kiek laiko aš atsipeikėjau ir nuskubėjau atgal pas Zorbą.

– Zorba! – šaukiau. – Zorba!

Bet man tik atrodė, kad šaukiu, nes greit pastebėjau, kad iš burnos neišeina joks garsas. Baimė buvo atėmusi man žadą.

Aš susigėdau. Žengiau žingsnį atgal ir išskėčiau rankas. Tuo metu Zorbai pavyko paremti lubas, ir, žaibo greitumu apsisukęs, jis puolė

prie išėjimo. Prieblandoje susidūrė su manim, ir mudu netyčia apsikabinome.

– Bėgam! Bėgam! – išstenėjo jis.

Mes pasileidome bėgti ir išlėkėme iš štolnės lauk, kur mūsų laukė darbininkai, bežadžiai, išblyškę kaip lavonai.

Trečią kartą, tik dabar dar garsiau, pasigirdo traškėjimas, tartum skilinėtų į šipulius žaibo trenktas medis. Tą braškėjimą tučtuojau nustelbė dundantys griaustinio smūgiai, kalnas susvyravo, štolnė įgriuvo...

– Dieve gailestingasai! – sušuko darbininkai ir persižegnojo.

– O kirtiklius tai palikote? – sušuko Zorba įsiutęs.

Darbininkai tylėjo.

– Kodėl jų nepasiėmėt? Į kelnes prileidot? Ech jūs, didvyriai! Gaila įrankių!

– Radai kuo rūpintis – kirtikliais, Zorba? – įsiterpiau aš. – Džiaukimės, kad niekas iš žmonių nenukentėjo. Mes niekada to neužmiršime – juk tik tavo dėka likome gyvi.

– Išalkau, – tarė Zorba. – Tiesiog žarna žarną ryja.

Jis pasiėmė mazgelį su pusryčiais, kurį buvo pasidėjęs ant akmens, atsirišo, išsiėmė duonos, alyvų, svogūnų, virtų bulvių ir gertuvėlę vyno.

– Prašom, slinkitės arčiau! – tarė jis su kąsniu burnoje.

Šveitė, kad net ausys linko, lyg staiga būtų praradęs jėgas ir užsigeidęs jas vėl atgauti.

Pasilenkęs, tylėdamas sušlavė savo pusryčius, prisidėjo gertuvėlę prie lūpų, užvertė galvą ir ėmė kliukinti į perdžiūvusią gerklę vyną.

Darbininkai, pamatę jį taip godžiai valgant, irgi pradrąsėjo, atsirišo savo suskidusius ryšulėlius ir ėmė stiprintis. Susikeitę kojas sėdėjo aplink Zorbą, kramsnojo ir vis žvilgčiojo į jį. Jie mielai būtų puolę jam į kojas ir išbučiavę rankas, bet žinojo, koks jis yra keistuolis, ir niekas nedrįso pirmas žengti to žingsnio.

Pagaliau pasiryžo Michelis, pats vyriausias iš jų, vešliais žilais ūsais senis, ir tarė:

– Jeigu ne tu, meistre Aleksi, mūsų vaikai šiandien būtų našlaičiai.

– Užčiaupk srėbtuvę! – tarė Zorba pilna burna, ir niekas daugiau nedrįso nė prasižioti.

10

„Kas sukūrė tą netikrumo labirintą, tą išdidumo šventovę, tą nuodėmės indą, tą mūšio lauką, kuriame tyko tūkstančiai klastų, tuos pragaro vartus, tą kraitę, sklidiną piktybės, tą saldų kaip medus nuodą, tas žemiškąsias mirtingųjų grandines – moterį?"

Aš sėdėjau šalia žarijų krosnelės ir pamažu, ramiai rašiau šią Budos giesmę. Visokiausiais užkeikimais stengiausi išmušti sau iš galvos tą lietaus sumerktą kūną krypuliuojančiomis šlaunimis, kuris šiomis žiemos naktimis vaidenosi man akyse. Nežinau, kaip tai atsitiko, bet tuoj po tos katastrofos kasykloje, kur tik per plauką nenutrūko mano gyvybė, našlės vaizdas pradėjo gadinti man kraują. Jis viliojo mane kaip koks plėšrus žvėris, valdingai ir priekaištingai:

„„Eikš, eikš! Gyvenimas – tai žaibo blykstelėjimas! Eikš, kol dar nevėlu!"

Aš žinojau, kad tai vaiduoklis, pikta dvasia plačiastrėnės moters pavidalu. Aš kovojau su juo: atsisėdau rašyti savo „Budos" – taip kadaise laukiniai savo olose aštriais akmenimis arba dažais raižydavo ar piešdavo plėšriuosius žvėris, kurie, ištroškę grobio, slankiodavo aplink. Tais vaizdais jie tarsi prikaustydavo plėšrūnus prie olos sienų, kad neužpultų jų ir nesudraskytų.

Nuo tos dienos, kai manęs vos nesutraiškė griūvanti šachta, našlė plaikstėsi įkaitusiame mano vienatvės ore ir gašliai viliojo mane krypuliuojančiomis šlaunimis. Dieną būdavau stiprus, mano protas blaivus, tad nesunkiai įstengdavau atsikratyti jos vaizdo. Aprašinėdavau, kokiu pavidalu pasirodė gundytojas Budai, kaip jis persirengė moterimi ir stačiomis, standžiomis krūtimis įsirėmė jam į kelius, kaip paskui Buda pajuto pavojų, sutelkė visas savo jėgas ir sunaikino gundytoją. Aš irgi galėjau jį sunaikinti. Rašiau ir sulig kiekvienu sakiniu jaučiau, kaip man darosi vis lengviau ir lengviau, kaip atsiranda vis daugiau drąsos. Jutau, kaip gundytojas traukiasi, neatsilaikydamas prieš visagalius žodžio kerus. Taigi dienomis aš kovojau narsiai, kiek tik leido jėgos, tačiau naktimis mano dvasia sudėdavo ginklus, vidiniai vartai atsiverdavo ir įžengdavo našlė.

Rytą pabusdavau nusikamavęs, lyg sudaužytas, ir kova prasidėdavo iš naujo. Retkarčiais pakeldavau galvą nuo popierių – dažniausiai tai

būdavo vakare, kai, užgesus dienai, šviesa, neatlaikiusi kovos, pasitraukdavo ir mane staiga užgriūdavo tamsa. Dienos trumpėjo, artėjo Kalėdos, aš stebėjau tą šviesos ir tamsos amžiną kovą ir kalbėjau sau: „Aš nesu vienišas; pažvelk, šitokia galybė – šviesa, ji kovoja, kaip ir tu, čia pralaimi, čia nugali ir nepraranda vilties. Kartu su ja ir aš nugalėsiu!"

Man atrodė, kad, kovodamas su našle, paklūstu visatos ritmui, ir tas mane labai drąsino. Klastinga materija, sakiau sau, nori švelnumu pajungti šitą kūną ir užgesinti jame liepsnojančią ugnį, tą nenugalimą jėgą, kuri paverčia materiją dvasia. Kiekviename žmoguje rusena tos dieviškosios liepsnos kibirkštėlė, todėl jis sugeba duoną, vandenį ir mėsą paversti mintimi ir darbu. Zorba teisybę sako: „Pasakyk man, kuo tu paverti tai, ką valgai, ir aš pasakysiu tau, kas tu esi!"

Taigi aš stengiausi tą karštą kūno geismą paversti Budos giesme.

– Ką tu galvoji? Kas tave slegia, šefe? – paklausė manęs Zorba Kūčių vakarą. Jis numanė, su kokiu demonu galynėjuosi.

Aš apsimečiau nenugirdęs jo klausimo. Bet Zorba taip lengvai neatstojo.

– Tu jaunas, – tarė jis, ir staiga jo balsas suskambo karčiai ir piktai, – tu jaunas ir stiprus, gerai valgai ir geri, kvėpuoji tyru oru ir kaupi sau jėgas. Ir kuriam galui jos tau, jei nemoki jų panaudoti? Miegi vienas. Gaila! Nueik, dar šiandien pat, negaišk laiko! Juk viskas pasaulyje taip paprasta. Kiek kartų aš galiu tau sakyti. Nedaryk iš nieko didelio galvosūkio!

Varčiau priešais atskleistą „Budos" rankraštį, girdėjau Zorbos žodžius ir žinojau, kad jie kreipia mane į labai teisingą, labai žmogišką kelią. Bet drauge tai buvo to vaiduoklio, piktosios dvasios, klastingo sąvadautojo balsas.

Aš klausiausi jo ir tylėjau. Buvau pasiryžęs nepasiduoti pagundai. Pamažu verčiau rankraščio puslapius ir švilpiniavau, slėpdamas savo nerimą. Bet Zorba, nepatenkintas mano tylėjimu, nesiliovė toliau kurstęs.

– Šįvakar Kūčios. Susimiklink, kol ji dar neišėjo į bažnyčią. Šiąnakt gimsta Kristus, tu irgi padaryk savo stebuklą, šefe!

Aš pyktelėjau ir atsistojau.

– Liaukis, Zorba! Kiekvienas žmogus eina savo keliu, žmonės – kaip medžiai, kiekvienas kitoks, kiekvienas savitas. Ar tu kada barei figmedį, kad jis neveda vyšnių? Todėl geriau patylėk! Tuoj vidurnaktis, einam į bažnyčią, pasižiūrėsim ir mes, kaip gimsta Kristus.

Zorba užsimaukšlino ant galvos savo šiltą žieminę kepurę.

– Tiek jau to, – tarė nepatenkintas, – einam. Bet žinok: Dievas būtų buvęs tavimi patenkintas, jei tu šį vakarą būtum nuėjęs pas našlę kaip arkangelas Gabrielius. Jeigu Dievas būtų vaikščiojęs tavo keliais, jis niekada nebūtų nuėjęs pas Mariją, ir niekados nebūtų gimęs Kristus. Jeigu tu paklaustum manęs apie Dievo kelius, aš tau atsakyčiau: Dievo kelias veda pas Mariją. O Marija – tai našlė.

Pasakė ir nutilo, laukdamas, ką aš atsakysiu. Bet aš nieko nesakiau. Tada jis trenksmingai atidarė duris, ir mes išėjome į kiemą. Jis piktai bestelėjo lazda į žvirgždą.

– Taip, taip, – pakartojo užsispyręs, – Marija – tai našlė.

– Eime greičiau, – tariau aš, – ir nerėk taip!

Žengėme sparčiu žingsniu. Buvo graži žiemos naktis, virš mūsų plytėjo giedras giedras dangus, kuriame spindėjo didžiulės žvaigždės, tokios artimos, rodos, ranka pasiekiamos, nelyginant kokie ore kabantys ugnies kamuoliai. Kai ėjome pajūriu, atrodė, kad naktis riaumoja kaip plėšrus žvėris, išsitiesęs pakrantėje.

Nuo šios dienos, galvojau sau, šviesa, iki šiol prispausta žiemos, pradės vėl atsigauti; šiandien ji tartum atgims kartu su dieviškuoju kūdikėliu.

Kaimiečiai jau buvo susirinkę šiltame, kvapniame bažnyčios avilyje. Vyrai stovėjo priekyje, moterys, susidėjusios rankas, – už jų. Šventikas Stefanas, visa galva aukštesnis už kitus, sulysęs nuo keturiasdešimt dienų pasninkavimo, pasipuošęs auksu, dideliais žingsniais lakstė šen ir ten, švytavo smilkykle, iš visos gerklės traukė giesmes, nekantriai laukdamas, kada pagaliau užgims Kristus ir jis, parlėkęs namo, galės pulti prie riebios sriubos, prie dešrų ir rūkytos mėsos...

Jeigu apreiškimas būtų skambėjęs: „Gimė šviesa“, o ne: „Gimė Išganytojas“, tie žodžiai nebūtų taip sujaudinę žmogaus širdies. Jie nebūtų tapę legendos pradžia, ta idėja nebūtų užkariavusi viso pasaulio. Jie būtų tik pažymėję normalų gamtos reiškinį ir nebūtų sukėlę mūsų vaizduotėje arba, tikriau, mūsų sieloje jokios permainos. Tačiau šviesa, gimusi žiemos širdyje, tapo kūdikėliu, o kūdikėlis – Dievu, ir štai jau du tūkstantmečius mūsų sielos puoselėja jį ir maitina...

Po pusiaunakčio mistinė šventė pasibaigė. Kristus užgimė, ir kaimiečiai, išalkę, laimingi, tuoj pat išsiskirstė į namus, skubėdami kuo greičiau sėsti prie stalo ir dabar jau savo kūnu pajusti tą inkarnacijos misteriją.

Kūnas yra tvirtas pagrindas. Svarbiausia – duona, mėsa ir vynas. Be duonos, mėsos ir vyno nesusikursi Dievo.

Spindėjo žvaigždės, didžiulės kaip angelai viršum balto kaip sniegas bažnyčios kupolo. Paukščių Takas buvo išsiliejęs nuo vieno dangaus krašto iki kito, virš mūsų galvos žėrėjo žalia kaip smaragdas žvaigždė.

– Ar tu tiki, – paklausė Zorba, – kad Dievas tapo žmogumi ir užgimė prakartėlėje? Ar tu tiki, ar manai, kad tai tik akių muilinimas?

– Sunku pasakyti, Zorba. Ir tikiu, ir netikiu. O tu?

– Kad aš žinočiau! Mano galvoj irgi tikra painiava. Kai buvau mažas bamblys ir senelė sekdavo man pasakas, viskas atrodydavo man gryni niekai. Ir vis dėlto aš drebėdavau iš susijaudinimo, juokdavaus ir verkdavau, lyg visa tai, ką ji pasakodavo, būtų teisybė. O kai paskui man pradėjo želti barzda, numojau ranka į visas tas pasakas ir netgi šaipiausi iš jų. Bet dabar, sulaukęs žilo plauko, suvaikėjau ir vėl pradėjau jomis tikėti... Keistas padaras tas žmogus!

Mes pasukome keliu pas madam Hortenziją, skubėjome kaip alkani arkliai, pajutę tvartą.

– Na ir velnių priėdę tie šventieji tėvai, – tarė Zorba. – Nutveria tave už pilvo, ir pamėgink, kad geras, iš jų ištrūkti. „Keturiasdešimt dienų neimk į burną nė kąsnio mėsos, – sako, – pasninkauk." O kam? Kad trokštum tos mėsos kaip kažin ko. Gudrūs! Ko tik jie nesugalvoja!

Jis paspartino žingsnius.

– Mikliau, šefe! Kalakutė jau bus iškepusi.

Kai įžengėme į mūsų mielosios Bubulinos kambarėlį, kuriame stovėjo gundomai plati dvigulė lova, stalas jau buvo uždengtas balta staltiese, kalakutė, atstačiusi kulšis, garavo ant padėklo, o iš įkaitusios žarijų krosnelės sklido maloni šiluma.

Madam Hortenzija buvo susigarbiniavusi plaukus ir apsivilkusi rožinę suskidusią suknią su plačiomis rankovėmis ir nuspurusiais mezginiais. Ant raukšlėto kaklo šįvakar ji ryšėjo geltoną juostą, platumo per du pirštus. Pažastis buvo pasišlakščiusi apelsinžiedžių vandeniu.

„Kaip išmintingai viskas sutvarkyta šioje žemėje! – galvojau sau. – Ir kaip gražiai aplinkinis pasaulis prisitaiko prie žmogaus širdies! Kad ir toji sena šansonetė. Išsidaužiusi išsitrankiusi ji pagaliau kaip koks

savo amžių atitarnavęs laivas išmetė inkarą šioje nykioje pakrantėje. Argi šiame varganame kambarėlyje ji nesutelkė viso palaiminto rūpestingumo ir moteriškos šilumos?"

Rūpestingai paruoštos gausios vaišės, įkaitusi žarijų krosnelė, išsipusčiusi moteriškė, iškėlusi visas vėliavas, apelsinžiedžių vandens kvapas, – kaip lengvai ir paprastai tie smulkūs, bet tokie žmogiški malonumai pavirsta didžiuliu sielos džiaugsmu!

Mano akys sudrėko. Pajutau, kad šį gražų vakarą, šioje atkampioje pakrantėje nesu vienišas ir apleistas. Manimi pasirūpinti atskubėjo moteriškė, savo atsidavimu, švelnumu ir kantrybe atstojanti motiną, seserį, žmoną. O aš, kuris ligi šiol maniau, kad man nieko nereikia, staiga supratau, kad man stinga visko.

Matyt, ir Zorbą suėmė lygiai toks pat švelnus graudulys, nes vos tik mes įėjome į vidų, jis kaipmat puolė prie išsipuošusios šansonetės ir stvėrė ją į glėbį.

– Kristus užgimė! – sušuko jis. – Būk pasveikinta, moteriškoji gimine!

Paskui pasisuko juokdamasis į mane:

– Matai, koks gudrus padaras yra moteris! Netgi Dievulį sugebėjo apvynioti aplink pirštą!

Mes susėdome prie stalo, įnikome valgyti, gerti vyną, mūsų kūnai pamažu pajuto sotumo palaimą, širdis spurdėjo iš džiaugsmo. Zorba vėl buvo puikiausiai nusiteikęs.

– Valgyk ir gerk, – nuolat šūkčiojo jis man, – valgyk ir gerk, būk linksmas ir giedok kartu su piemenėliais „Garbė Dievui aukštybėse"! Kristus užgimė, tai tau ne šiaip sau kas! Džiaugsmingai pakelk savo balsą, kad tave išgirstų Dievas ir užsikrėstų tavo linksmybe! Užtektinai girdėme mes jį tulžimi.

Zorba vėl jautėsi kaip žuvis vandenyje.

– Kristus užgimė, tu išmintingasis Saliamone, tu plunksnagraužy! Tik jau, būk geras, neklausinėk kaip kvailys: tikrai užgimė ar ne? Iš tikrųjų užgimė, mano mielas, ir nebūk tu pagaliau asilas! „Jeigu paimsi didinamąjį stiklą ir pradėsi juo tyrinėti mūsų geriamąjį vandenį, – pasakojo kartą man vienas inžinierius, – pastebėsi vandenyje plaukiojančius mažyčius mažyčius kirminėlius, kurių šiaip plika akimi nematyti. Pastebėsi kirminėlius ir nenorėsi gerti. Bet jeigu negersi vandens, numirsi iš troškulio." Taigi sudaužyk tą nelemtą didinamąjį stiklą, šefe, kad tučtuojau išnyktų kirminiukai ir tu galėtum atsigaivinti vandeniu.

Jis pakėlė stiklą, pasisuko į mūsų išsigražinusią drauguže ir tarė:

– Mano brangioji Bubulina, mano senoji kovų drauge, aš geriu šią taurę į tavo sveikatą! Per savo gyvenimą mačiau daug figūrų, pritvirtintų laivo priekyje, – su stačiomis krūtimis, raudonais kaip ugnis skruostais ir raudonomis lūpomis. Jos išplaukiojo visas jūras, lankėsi visuose uostuose, o kai laivas prakiuro, atsidūrė krante ir laukia savo gyvenimo saulėlydžio kokioje nors žvejų užeigoje, kur lankosi mėgstantys išgerti jūreiviai.

Brangioji Bubulina! Kai šį vakarą, gerai pavalgęs ir išgėręs, aš žiūriu į tave, tu man atrodai kaip kokia figūra didžiulio laivo priekyje. Ir aš esu tavo paskutinis uostas, mano brangioji Bubulina, aš esu užeiga, kur lankosi mėgstantys išgerti jūreiviai! Eikš, prisiglausk prie mano vyriškos krūtinės! Nuleisk bures! Aš geriu šią pilną taurę, brangioji sirena, į tavo sveikatą!

Madam Hortenzija, kaip ir dera tokiais atvejais, pravirko iš susijaudinimo ir puolė Zorbai ant kaklo.

– Pamatysi, – sušnibždėjo man Zorba į ausį, – per tą savo tostą dar prisidarysiu bėdos. Ta kūtvėla šiąnakt neišleis manęs iš savo glėbio. Bet ką padarysi? Gaila man tų vargšių, ir tiek.

– Kristus užgimė! Į mūsų sveikatą! – sušuko jis savo sirenai ir paėmė ją už parankės. Abu vienu mauku išgėrė stiklus ir susijaudinę pažvelgė kits kitam į akis.

Jau brėško rytas, kai aš išėjau iš to šilto kambarėlio su plačia lova ir vienas patraukiau namo. Kaimelis, taip pat sočiai prisivaišinęs, miegojo teisuolių miegu po didžiulėmis žiemos nakties žvaigždėmis, užsidarinėjęs duris ir langus.

Oras buvo žvarbus, šniokštė jūra. Rytinėje dangaus pusėje koketiškai mirkčiojo aušrinė. Aš ėjau pajūriu ir žaidžiau su bangomis. Jos vilgė man kojas, aš atšokdavau, joms šliūkštelėjus į krantą, o paskui vėl bėgdavau įkandin. Buvau laimingas.

„Štai kur tikroji laimė, – sakiau sau. – Gyvenimas be garbės vaikymosi ir tarpusavio pjautynių! Gyvenimas vienumoje, toli nuo žmonių! Atšventei Kalėdas ir, skaniai pavalgęs ir išgėręs, pabėgi nuo visų pagundų ir pinklių, virš tavęs žvaigždės, kairėje krantas, dešinėje jūra, ir staiga širdies gilumoje pajunti, kad gyvenimas padarė savo paskutinį stebuklą – virto legenda!“

***

Dienos slinko, aš stengiausi dėtis linksmas ir smagus, bet man ne per daug sekėsi. Visą tarpušventį kaip koks slogutis mane persekiojo prisiminimai, skambantys tarsi tolima muzika, žadinanti brangių, bet jau nebesančių žmonių ilgesį. Vėl pajutau, kokia teisinga yra senovinė legenda, kurioje pasakyta, kad žmogaus širdis – tai duobė, pilna kraujo. Prie jos vis lenkiasi atsigerti brangūs mums mirusieji, kad galėtų vėl atgyti, ir kuo jie mums brangesni, tuo daugiau geria mūsų kraujo.

Atėjo Naujųjų metų išvakarės. Triukšmingas būrys kaimo vaikėzų, nešinų didžiuliu popieriniu laivu, susirinko prie mūsų barako ir šaižiais, linksmais balsais pradėjo giedoti naujametes giesmes. Vienoje iš jų buvo kalbama apie šventąjį Bazilijų, kuris atvyko iš gimtosios Cezarėjos prie žydinčių Kretos krantų, įbedė savo lazdą, ir toji kaipmat apsiklėtė lapais ir žiedais. Kitoje jie liaupsino mus ir linkėjo visokiausios sėkmės.

Zorba klausėsi liežuvį pasidėjęs. Paskui vienam vaikui ištraukė iš rankų būgnelį ir pagavo jį mušti.

Aš žiūrėjau į tuos šūkaliojančius vaikus ir tylėjau. Jutau, kaip vėl vienas lapas, vieni metai, nukrito nuo mano gyvenimo medžio ir aš dar per vieną žingsnį priartėjau prie juodos kapo duobės.

– Kas tau yra, šefe? – paklausė Zorba, iš visos gerklės pritardamas vaikų balsams ir tratindamas būgnelį. – Kas tau pasidarė? Atrodai išblyškęs ir pasenęs. Aš tokiomis dienomis vėl tampu vaiku. Atgimstu kaip Kristus. Juk jis kiekvienais metais iš naujo gimsta. Aš irgi!

Atsiguliau į lovą ir užmerkiau akis. Tą vakarą buvau nenusiteikęs bendrauti ir nenorėjau su niekuo leistis į kalbas.

Bet miegas neėmė. Jaučiausi taip, lyg tą vakarą būčiau turėjęs atsiskaityti už visus savo gyvenimo darbus. Greitai, padrikai ir neaiškiai kaip nelemtas sapnas pro akis slinko ankstesnis mano gyvenimas, mainydamasis ir keisdamasis kaip koks plunksninis debesėlis, vėjų žaisliukas, čia įgaudamas gulbės pavidalą, čia šunies, demono, skorpiono, auksinio fazano, čia beždžionės, – tas debesėlis, vaivorykštės nušviestas, vėjų blaškomas, vis sklaidėsi ir iro, virsdamas mažytėmis rūko draiskanomis.

Visi klausimai, kuriuos buvau iškėlęs gyvenime, liko ne tik neatsakyti, bet dar labiau susipainiojo, pasidarė dar slogesni. O mano didžiausios ir gražiausios viltys, kaip ir reikalauja sveikas protas, nuleido sparnus...

Švito rytas. Aš gulėjau neatverdamas akių, bandžiau sukoncentruoti visą savo karštą ilgesį, pragręžti kietą smegenų kiautą ir įsibrauti į pavojingą, tamsų kanalą, kuriame kiekvienas žmogiškasis lašas susilieja su didžiuoju okeanu.

Skubėjau praskleisti šydą ir pažiūrėti, ką atneš man naujieji metai.

– Labas rytas, šefe! Su Naujaisiais metais!

Zorbos balsas staiga sugrąžino mane žemėn. Aš pramerkiau akis ir pamačiau, kaip Zorba numetė ant barako slenksčio didžiulį granatą. Vaisius susprogo, ir jo skiltelės kaip rubinai nuriedėjo net ligi mano lovos; aš pakėliau kelis gabaliukus ir sukramtęs suvilgiau savo išdžiūvusią gerklę.

– Daug pinigų, geros nuotaikos, sėkmės meilėje! – linksmai sušuko Zorba.

Jis nusiprausė, nusiskuto ir apsirengė savo geriausiais drabužiais – žaliom vilnonėm kelnėm, pilka liemene ir jau kiek nusišėrusia ožkenos striuke. Paskui užsidėjo karakulinę kepurę, pasiraitė ūsus ir tarė:

– Eisiu šiandien į bažnyčią, būsiu ten mūsų bendrovės atstovas! Būtų negerai, jeigu žmonės palaikytų mus laisvamaniais, tas pakenktų mūsų verslui. O prarasti aš nieko čia neprarasiu! Be to, ir laiką šiaip taip prastumsiu.

Jis pakreipė galvą ir mirktelėjo man.

– Gal dar ir našlę sutiksiu.

Dievas, mūsų verslo interesai ir našlė – tie trys skirtingi dalykai Zorbos galvoje sudarė harmoningą visumą. Aš girdėjau, kaip nutolo jo lengvi žingsniai, ir pašokau iš lovos. Burtai išsisklaidė, siela vėl atsidūrė kūno kalėjime.

Aš apsirengiau ir nuskubėjau į pajūrį. Jaučiausi laimingas, lyg būčiau ištrūkęs iš kokio pavojaus ar išvengęs nuodėmės. Staiga man pasirodė kaip šventvagystė, kad naktį norėjau įspėti dar negimusią ateitį.

Prisiminiau, kaip vieną rytą radau prie medžio prilipusią drugelio lėliukę. Drugelis buvo ką tik pralaužęs jį gaubusį apvalkalą ir, atrodė, tuoj tuoj visai išsiris. Aš laukiau ilgai, bet drugelis neskubėjo. Netekęs kantrybės, pasilenkiau ir ėmiau šildyti drugelį savo kvapu. Ir štai mano akyse – greičiau negu natūraliomis sąlygomis – įvyko stebuklas. Apvalkalas visiškai išsiskleidė, drugelis išsirito. Tačiau aš niekada neužmiršiu savo pasibaisėjimo – jo sparneliai dar buvo susilankstę ir

susiglamžę. Jis iš paskutiniųjų stengėsi juos išskleisti, jo mažytis kūnelis virpėjo, bet tos pastangos nieko nedavė. Aš irgi bandžiau jam padėti, pūčiau, šildžiau jį savo kvapu, bet veltui. Jis turėjo iš lėto subręsti, jo sparneliai būtų pamažu išsiskleidę saulėje, o dabar jau buvo po viskam. Mano kvapas privertė drugelį per anksti išsiristi – tai buvo neišnešiotas kūdikis. Jis beviltiškai spurdėjo ir po valandėlės numirė ant mano delno.

Šitas mažytis lavonėlis, man rodos, yra didžiausia našta, kuri slegia mano sąžinę. Šiandien jau supratau, kad prievartauti amžinuosius gamtos dėsnius yra mirtina nuodėmė. Mums nevalia pasiduoti nekantrai, mūsų pareiga neskubėti ir su pasitikėjimu sekti amžinąjį gamtos ritmą.

Aš atsisėdau ant akmens ramiai apsvarstyti visų tų naujamečių minčių. „Ak, – tariau sau, – kad mano gyvenimas naujaisiais metais apsieitų be tos isteriškos nekantros! Kad tas mažytis drugelis, kurį aš nužudžiau per savo skubėjimą ir nekantrumą, galėtų visą laiką priešais mane plasnoti ir rodyti man teisingą kelią!"

11

Kai pakilau nuo akmens, širdyje buvo taip linksma, gera, lyg būčiau gavęs naujametę dovaną. Oras buvo šaltas, dangus giedras, jūra spindėjo kaip veidrodis. Aš patraukiau į kaimą. Pamaldos jau turėjo būti pasibaigusios. Kažkokio juokingo nerimo pagautas, pagalvojau: įdomu, kokį pirmą žmogų dabar sutiksiu. Ar jis atneš man laimę, ar nelaimę? Ar tai bus mažas vaikas, tempiantis naujametes dovanas, ar stiprus senis baltais plačiarankoviais marškiniais, išdidus ir patenkintas, kad jau atliko savo pareigą žemėje. Juo labiau artėjau prie kaimo, juo labiau augo tas mano kvailas nerimas.

Staiga pajutau, kaip pakirto man kojas. Keliu tarp alyvmedžių pasilinguodama ėjo našlė, su juoda skarele ant galvos, linksmai švytinčiu veidu.

Jos elastinga eisena buvo panaši į tigro, ir jau iš tolo, rodos, sklido nuo jos stiprus muskuso kvapas. Aš jutau, kad tas grobuonis nežino pasigailėjimo ir kad vienintelis man išsigelbėjimas yra bėgti. Bet kaip galėjau bėgti, jeigu našlė vis labiau artėjo prie manęs. Žvirgždas girgždėjo jai po kojomis, ir man atrodė, kad pro šalį žygiuoja ištisa

armija. Ji pakėlė galvą, skarelė nusmuko ant sprando, ir pasirodė juodi kaip anglis plaukai. Ji metė man goslų žvilgsnį ir nusišypsojo. Jos akys spindėjo laukiniu žavesiu. Ir, tarsi susigėdusi, kad parodė didžiausią moters paslaptį – plaukus, ji skubiai vėl užsitraukė ant galvos skarelę.

Aš norėjau palinkėti jai laimingų Naujųjų metų, bet kažkas užgniaužė man gerklę, kaip ir aną dieną, kai įgriuvo štolnė ir mano gyvybė buvo pakibusi ant plauko. Vėjas šiureno nendrinę sodo tvorą, tamsi citrinmedžių ir apelsinmedžių lapija maudėsi žiemos saulėje, ir visas sodas spindėte spindėjo kaip rojus.

Našlė sustojo. Stipriai stumtelėjusi, atidarė vartelius. Tuo metu aš praėjau pro šalį. Ji atsisuko ir virpančiomis blakstienomis nužvelgė mane nuo galvos ligi kojų.

Vartelių neuždarė, ir aš mačiau, kaip ji, kraipydama šlaunis, pradingo už apelsinmedžių.

Peržengti slenkstį, užsklęsti vartelius, pasivyti ją, nutverti už šlaunų ir, netarus nė žodžio, nutempti į paklotą lovą – tai būtų vyriška. Šitaip būtų pasielgęs mano senelis, taip tikriausiai kada nors padarys jo anūkai, o aš stoviu čia ir svarstau...

– Kitame gyvenime, – sumurmėjau, karčiai šypsodamasis, – aš elgsiuosi geriau.

Įlindau į krūmus. Jutau, kaip kažkoks sunkumas slegia man širdį, lyg būčiau padaręs mirtiną nuodėmę. Klaidžiojau iš vieno krašto į kitą, pasidarė šalta, sustirau kaip šuo. Vis mėginau išmesti iš galvos lanksčią našlės eiseną, jos šypseną, žvilgsnį, krūtinę, bet veltui; kur buvęs, kur nebuvęs, jos vaizdas, žiūrėk, ir vėl iškyla man prieš akis – stačiai pasiusti galima.

Medžiai dar buvo be lapų, bet pumpurai po truputėlį jau brinko. Kiekviename spurge jau klostėsi žiedai, būsimieji vaisiai, kaupė savyje jėgas ir tik laukė progos, kada galės išsiveržti į šviesą. Po sausa medžio žieve pačiame žiemos viduryje vyko didysis pavasario stebuklas, tyliai, pamažu, slapčia, dieną ir naktį.

Ūmai sušukau iš džiaugsmo: prieš mano akis, vienoje lomelėje, narsiai žydėjo migdolas, rodydamas pavyzdį kitiems medžiams ir skelbdamas pavasarį.

Man tartum akmuo nuo širdies nusirito. Giliai traukdamas į save jo aštrų kvapą, išsukau iš tako ir atsisėdau po žydinčiomis šakomis.

Sėdėjau čia ilgai. Nieko negalvodamas, be jokių rūpesčių, laimingas. Sėdėjau amžinybės prieglobstyje, po rojaus medžiu.

Staiga kažkieno šiurkštus balsas išvarė mane iš to rojaus.

– Ką tu veiki čia, toje duobėje, šefe? Aš užsimušdamas niekur negaliu tavęs rasti. Jau greit pietūs. Mums reikia eiti.

– Kur?

– Tu dar klausi? Argi nenori valgyti? Paršiukas jau išlindo iš pečiaus, o jau kvepia – net seilė tįsta... Eime greičiau!

Aš atsistojau ir paglosčiau šiurkštų migdolo kamieną, nuostabų medį, kuris padarė stebuklą – pražydo šitokiu laiku. Zorba ėjo priekyje, žvalus, energingas ir alkanas. Pirminiai žmogaus poreikiai – valgymas, gėrimas, moterys, šokiai – dar po senovei gaivalingai šeimininkavo šiame geidulingame ir tvirtame kūne. Rankoje jis nešėsi kažkokį daiktą, suvyniotą į rausvą popierių ir perrištą auksine virvute.

– Naujametė dovana? – paklausiau aš.

Zorba nusijuokė, mėgindamas paslėpti savo susijaudinimą.

– Na taip. Reikia vargšelei parodyti šiokį tokį dėmesį. Kad prisimintų senus gerus laikus. Juk ji moteris, kaip mes nustatėme, vadinasi, niurzgi būtybė.

– Fotografija?

– Pamatysi, turėk kantrybės! Pats padariau. Eime greičiau!

Vidurdienio saulė maloniai šildė mums kaulus... Jūra irgi atrodė patenkinta ir laiminga, jos spindulių glostoma. Netgi uolų salelė tolumoj, apgaubta lengvo rūko, rodos, buvo iškilusi iš vandens ir plūduriavo paviršiuje.

Pasiekėme kaimą. Zorba, eidamas šalia manęs, tyliai tarė:

– Žinai, šefe, jinai buvo bažnyčioje. Aš stovėjau pačiame priekyje, šalia giedoriaus. Staiga žiūriu – sušvito, sutvisko šventieji paveikslai: Kristus, Dievo Motina, dvylika apaštalų. „Kas čia dabar galėtų būti? – manau sau ir persižegnojau. – Gal saulė?“ Atsisuku, ogi žiūriu – našlė.

– Liaukis su tom nesąmonėm, Zorba! Man jos jau įkyrėjo, – tariau aš ir paspartinau žingsnius.

Bet jis neatstojo.

– Mačiau ją visai iš arti. Ant skruosto jai yra apgamas, kuris žmogų gali išvaryti iš proto. Tas apgamas ant moters skruosto – tai ir vėl neišaiškinama mįslė!

Nustebęs jis dar labiau išpūtė akis.

– Ar tu esi kada tai pastebėjęs, šefe? Oda lygi lygi kaip veidrodis. Tik staiga matai – juoda dėmelė, ir šito užtenka, kad tu prarastum protą. Ar gali tai suprasti? Ką apie tai sako tavo popieriai?

– Trauk juos velniai!

Zorba linksmai nusijuokė.

– Pagaliau! – tarė jis. – Pradedi ateiti į protą?

Greitai, nė nesustodami, praėjome pro kavinę. Madam Hortenzija buvo iškepusi paršiuką ir jau laukė mūsų prie slenksčio. Ji vėl buvo užsirišusi ant kaklo geltoną juostą, storai išsitepusi dažais ir išsipudravusi, putnias lūpas išsidažiusi tamsiai raudona spalva, ir, pamatęs ją šitokią, iš tikrųjų galėjai išsigąsti. Kai tik ji mus pastebėjo, visas tas mėsos kalnas sujudėjo suliulėjo iš džiaugsmo, išblukusios akutės vylingai sužaibavo ir įsispoksojo į užriestus Zorbos ūsus. Ir vos tik užsidarė durys, Zorba apkabino ją per juosmenį ir pasveikino su Naujaisiais metais.

– Tu tik pažiūrėk, ką aš tau atnešiau, – tarė jis ir pabučiavo ją į storą, raukšlėtą kaklą.

Jo barzdos šeriai labai kuteno, bet ji nekreipė į tai dėmesio, tik susidomėjusi žiūrėjo į dovaną, išplėšė ją Zorbai iš rankų, atrišo auksinę virvutę, išvyniojo iš popieriaus ir ėmė aikčioti iš džiaugsmo.

Aš pasilenkiau pasižiūrėti, kas čia per daiktas. Ant storo kartono tas šelmis buvo nupiešęs keturis didelius karo laivus, iškėlusius vėliavas, ir nudažęs juos geltona, ruda, pilka ir juoda spalva. Tarp tų laivų melsvose bangose plūduriavo balta kaip sniegas, nuoga nuogutėlė sirena palaidais plaukais, iškilia krūtine, lenkta žuvies uodega, su geltonu kaspinu ant kaklo – madam Hortenzija. Rankoje ji laikė keturis siūlus, jais buvo pririšti keturi karo laivai, ant kurių plevėsavo anglų, rusų, prancūzų ir italų vėliavos. O kiekviename paveikslo kampe kabėjo po barzdą – šviesi, ruda, žila ir juoda.

Senoji šansonetė iškart suprato, ką šita prasminga dovana reiškia.

– Juk tai aš! – sušuko ji, pirštu rodydama į sireną, ir metė į Zorbą ilgesingą žvilgsnį. – Kadaise ir mano rankose buvo didelė galia...

Ji pastvėrė apskritą veidrodėlį, kabantį virš lovos šalia papūgos narvelio, ir jo vieton pakabino Zorbos kūrinį. Iš džiaugsmo, rodos, net jos veido spalva pasikeitė po storu grimo ir pudros sluoksniu. Tuo tarpu Zorba įsmuko į virtuvę. Jis labai norėjo valgyti. Netrukus grįžo nešinas skarda su paršiuku, pastatė didelį butelį vyno ir pripylė tris stiklus.

– Prašom prie stalo! – sušuko jis ir suplojo delnais. – Pradėsime nuo pagrindinio dalyko – nuo pilvo. Paskui, brangioji Bubulina, sieksim kiek žemiau!

Tačiau linksmą nuotaiką kiek sudrumstė mūsų senosios sirenos dūsavimai ir ilgesingi žvilgsniai. Matyt, ir ji, pradėdama naujus metus, padarė savotišką sąžinės sąskaitą. Matyt, ir ji peržvelgė savo ankstesnį gyvenimą ir pamatė, kad iš jo nieko jau nebeliko. Šioje moters galvoje, kurioje prabėgę metai taip išretino plaukus, šitokiomis švenčių dienomis iš širdies kapų prisikeldavo didieji miestai, vyrai, šilkinės suknios, šampano buteliai, iškvėpintos barzdos ir šaukdavosi, gedaudavo jos.

– Aš visai neturiu apetito, – murmėjo ji manieringai.

Ji atsiklaupė prie krosnelės ir ėmė maišyti žėruojančias anglis. Jos apdribusiuose skruostuose žaidė ugnies atšvaitai, nuo kaktos nukaro garbanėlė ir ją lyžtelėjo liepsna. Kambarėlyje kaipmat pasklido nemalonus svylančių plaukų kvapas.

– Aš nevalgysiu... nieko nevalgysiu, – vėl pakartojo ji, matydama, kad mudu visai nekreipiame į ją dėmesio.

Zorba piktai sugniaužė kumščius, valandėlę jis svyravo, nežinodamas, ką daryti. Galima numoti į ją ranka ir kibti į paršiuką. Galima pulti prieš ją ant kelių, apglėbti ir nuraminti vienu kitu švelniu žodeliu. Prieštaringiausi jausmai kilo ir mainėsi jo sudiržusiame veide.

Pagaliau jis vėl nurimo – apsisprendė. Atsiklaupė, apkabino sirenos kelius ir tarė širdį veriančiu balsu:

– Jeigu tu nevalgysi, brangioji Bubulina, bus pasaulio pabaiga. Pasigailėk pasaulio ir suvalgyk šitą va paršiuko kulšelę! – ir atgnybęs įkišo jai į burną kąsnelį paskrudusios mėsos.

Paskui paėmė sireną į glėbį, pakėlė ir pasodino ant krėslo tarp mūsų.

– Valgyk, brangioji, – tarė jis, – kad ir mus aplankytų šventasis Bazilijus. Kitaip jis čia nepasirodys, kaip žinai, grįš atgal į tėvynę, į Cezarėją, pasiims popierių ir rašalinę, naujamečius pyragus ir dovanas, vaikų žaislus ir netgi mūsų paršiuką, ir bus po viskam. Todėl praverk savo burnelę, mano vištyte, ir valgyk!

Jis atkišo du pirštus ir pakuteno jai pažastį. Senoji sirena sukikeno, nusišluostė užraudusias akis ir tarsi prisivertusi ėmė knebinėti paskrudusią kulšelę...

Staiga virš mūsų galvų, ant aukšto, pradėjo kniaukti du įsimylėję katinai. Miauksėjo čia plonu, čia storu balsu, narnėjo piktai ir grėsmingai, ir netrukus mes jau girdėjome, kaip jie pešasi ir drasko kits kitą.

– Miau, miau, – mėgdžiojo juos Zorba, merkdamas madam Hortenzijai.

Toji šypsojosi ir slapčia spaudė po stalu Zorbai ranką. Jos gerklė vėl atsirišo, ir ji, kuo puikiausiai nusiteikusi, vaišinosi kartu su mumis.

Saulė vis labiau artėjo prie laidos. Jos spinduliai, įspindę pro mažytį langelį, krito ant mūsų šauniosios šeimininkės kojų. Butelis buvo tuščias, ir Zorba, pasipustęs ūsus kaip koks katinas per morčių, ėmė glaustytis prie „amžinojo moteriškumo". Madam Hortenzija įtraukė galvą į pečius ir suvirpėjo, pajutusi šiltą vyno kvapą, sklindantį iš savo kaimyno burnos.

– Kas tai būtų, šefe? – kreipėsi į mane Zorba. – Mano gyvenime viskas eina atvirkščiai. Kai buvau mažas, sako, elgiausi kaip senis, buvau rimtas, mažakalbis, balsas grumenantis kaip senio. Visi sakė, kad aš labai panašus į savo senelį! Bet juo labiau brendau, juo dariausi lengvapėdiškesnis. Būdamas dvidešimties metų, iškrėčiau keletą pokštų, bet tai buvo tik nekaltos išdaigos, įprastos tokio amžiaus žmonėms. Ir tik sulaukęs keturiasdešimties įsismaginau kaip reikiant, pradėjau siausti kaip patrakęs. O šiandien, kai jau persiritau per šešiasdešimt – dabar man lygiai šešiasdešimt penkeri, bet tai tik tarp mūsų – taigi šiandien, kai man jau per šešiasdešimt... taip, taip, – kaip man čia tau paaiškinus, šefe? – garbės žodis, pasaulis šiandien man atrodo per ankštas.

Jis pakėlė stiklą ir iškilmingai kreipėsi į savo širdies damą:

– Į tavo sveikatą, Bubulína! Duok, Dieve, kad naujaisiais metais tau vėl išdygtų dantys ir antakiai, kad tavo oda pasidarytų švelni kaip persikas, o nuo tavo kaklo pradingtų tos prakeiktos raukšlės! Kad Kretoje vėl prasidėtų revoliucija ir keturios didžiosios valstybės čia vėl atsiųstų savo laivynus – ir kad kiekviename jų būtų po admirolą, o kiekvienas admirolas turėtų garbiniuotą, iškvėpintą barzdą. Tada tu, mieloji sirena, vėl iškiltum iš putotų bangų ir užtrauktum savo gundančią dainą, ir visi laivai sudužtų, atsitrenkę į šias dvi apvalias neįveikiamas uolas!

Pasakė ir ištiesė savo didelę ranką, siekdamas jos suvytusių, nukarusių krūtų.

Zorba buvo taip įsiaistrinęs, kad net užkimo iš susijaudinimo. Aš nusijuokiau. Prisiminiau kartą viename filme matytą turkų pašą, besilinksminantį viename Paryžiaus kabarete. Jis laikė ant kelių šviesiaplaukę merginą ir glamonėjo ją kaip kokią huriją. Atrodė, kad net jo fesas dalyvauja tame meilės žaidime, nes nukaręs kutas sulig kiekvienu krustelėjimu čia pakildavo vertikaliai aukštyn, čia vėl nusileisdavo.

– Ko tu juokies? – paklausė mane Zorba.

O madam Hortenzija vis negalėjo užmiršti Zorbos linkėjimų.

– Ak, mano gerasis Zorba, – tarė ji, – kad tai būtų įmanoma! Bet jaunystė praėjo – nebegrįš.

Zorba prisislinko prie jos dar arčiau, net jų kėdės susiglaudė.

– Žinai ką, Bubulina, – tarė jis, mėgindamas atsegti jau trečią jos palaidinukės sagą, – aš padovanosiu tau pasiutiškai gerą daiktą. Atsirado toks naujas daktaras, kuris daro stebuklus. Jis prirašys tau vaistų – ar lašų, ar miltelių, šito nežinau, – ir tu vėl būsi dvidešimties metų, na, daugių daugiausia dvidešimt penkerių. Neverk, Bubulina, aš parsiųsdinsiu tau jų iš Europos...

Senoji sirena pašoko. Jos retučiai plaukai išsidraikė, ir pro juos subolavo galvos oda.

– Iš tikrųjų? – sušuko ji. – Iš tikrųjų?

Ir storomis putniomis rankomis apsivijo savo garbintojui aplink kaklą.

– Jeigu tai lašai, mielasis Zorba, – murkė ji kaip katė, glaustydamasi prie jo, – iš karto užsakyk man visą butelį. O jeigu milteliai...

– ...tai visą maišą! – pertraukė ją Zorba ir atsegė trečią palaidinukės sagą.

Lauke vėl prasidėjo kačių muzika. Vienas balsas dejavo ir skundėsi, kitas niršo ir grasino...

Mūsų šeimininkė nusižiovavo. Paskui ilgesingai pažvelgė į Zorbą.

– Girdi, kaip tos katės duodasi? Besarmatės... – sušnibždėjo ji ir atsisėdo Zorbai ant kelių. Prigludo jam prie kaklo ir atsiduso. Ji buvo gerokai išgėrusi, ir jos akyse viskas plaukė kaip per miglą.

– Apie ką tu galvoji, Bubulina? – paklausė Zorba, glostydamas jai krūtis.

– Apie Aleksandriją... – sušniurkštė daug kur buvusi ir daug ko mačiusi sirena ir pradėjo lieti krokodilo ašaras, – apie Beirutą... apie Konstantinopolį... apie turkus, arabus, apie šerbetą, auksinius sandalus ir raudoną fesą...

Ir ji vėl atsiduso.

– Kai Ali-bėjus pasilikdavo pas mane nakvoti – ak, kokie ūsai, kokie antakiai, kokios rankos! – jis sukviesdavo muzikantus, žarstydavo jiems pro langą pinigus ir liepdavo iki pat ryto mušti būgnus ir pūsti fleitas. Kaimynės sprogdavo iš pavydo ir kalbėdavo: „Ali-bėjus vėl pas ją..." Konstantinopolyje Suleimanas paša penktadieniais neleisdavo man kojos iš namų iškelti, bijodavo, kad sultonas, eidamas į mečetę, nepamatytų ir nepagrobtų, susižavėjęs mano grožiu... Kai jis rytą iš manęs išeidavo, prie durų pastatydavo sargybon tris negrus, kad prie manęs neprisiartintų nė koks vyras. Ak, mano brangusis Suleimanas!

Ji išsitraukė iš ančio nosinę, įsikirto į ją dantimis ir ėmė šniokšti kaip garvežys.

Zorba pasodino ją ant kėdės šalia ir susierzinęs atsistojo. Perėjo kelis kartus per tą mažytį kambarėlį ir taip pat sušniokštė. Paskui staiga jam pasidarė čia per ankšta, jis pastvėrė savo lazdą, išbėgo į kiemą, atrėmė į sieną kopėčias ir įsiutęs ėmė kopti aukštyn, išsyk per dvi pakopas.

– Ką tu ten ruošiesi mušti, Zorba? – sušukau aš. – Suleimaną pašą?

– Tai prakeikti katinai! Neduoda man ramybės! – nusikeikė jis ir vienu šuoliu atsidūrė ant stogo.

Madam Hortenzija – apsvaigusi, susivėlusiais plaukais – tyliai knarkė, užmerkusi bučiuotas nubučiuotas akeles. Ją suviliojo sapnų dievas ir nusinešė į didžiuosius Rytų miestus – į uždarus sodus, į tamsius haremus, į įsimylėjusių pašų glėbį. O paskui jis skriejo su ja virš jūrų marių, ir ji sapnavo, kad užmeta keturias meškeres ir pagauna keturis didžiulius šarvuotus laivus.

Rami, šypsanti, tarsi išsimaudžiusi gaiviose jūros bangose, miegojo senoji sirena teisuolių miegu.

Zorba įėjo į kambarį ir mostelėjo lazda.

– Miega? – tarė jis. – Miega šliundra?

– Taip, Zorba paša, ją paviliojo gydytojas, kuris pajaunina visus senus žmones, – miegas. Dabar ji vėl dvidešimtmetė ir vaikštinėja po Aleksandriją, po Beirutą...

– Tegu ją velniai, tą nusivalkiojusią bobą! – tarė Zorba ir nusispjovė ant grindų. – Tu tik pažiūrėk, kaip ji šypsosi! Eime iš čia, šefe!

Jis užsidėjo ant galvos kepurę ir atidarė duris.

– Bet juk negražu dingti taip nei sveiks, nei sudiev ir palikti ją vieną, – tariau aš.

– Ji ne viena, – suniurnėjo Zorba. – Su ja Suleimanas paša. Argi tu nematai? Toji prakeikta ragana vėl lyg devintam danguj. Maunam iš čia!

Mes išėjome į tyrą orą. Mėnulis keliavo giedru dangumi.

– Ak, tos bobos, bobos! – tarė Zorba. – Nors, antra vertus, kuo jos čia dėtos! Iš tikrųjų tai mes patys viskuo kalti, mes, asilai, mulkiai! Suleimanai ir zorbos!

Ir, kiek patylėjęs, pridūrė:

– Nors ir mes čia niekuo dėti. Tik vienas čia kaltas, vienas vienintelis: vyriausiasis asilas, vyriausiasis mulkis, vyriausiasis Suleimanas paša – jis vienas... tu žinai, ką aš turiu galvoj.

– Jeigu tik jis yra. O jeigu jo nėra?

– Tada viskas velniop!

Ilgą laiką ėjome netardami nė žodžio. Zorbos galvą, matyt, kvaršino nemalonios mintys, nes kartkarčiais jis vis daužė lazda į akmenis ir spjaudėsi.

Staiga jis pasisuko į mane.

– Va mano amžinatilsį senelis, tas tai pažinojo bobas kaip nuluptas, nes ir jis – duok, Dieve, jam dangaus karalystę! – buvo prie jų labai smailus, bet ir prisikentėjo per jas, ojojoi. „Aš linkiu tau geriausios kloties gyvenime, vaikuti mano, – kalbėjo jis man, – ir kartu perspėju: saugokis bobų! Kai Dievas išėmė Adomui šonkaulį, norėdamas sukurti moterį, velnias pasivertė į žaltį, prisitaikęs capt, nusičiupo šonkaulį ir – į kojas... Dievas vytis. Jau buvo begriebiąs vagišių, bet paskutinę akimirką velnias ištrūko ir Dievui rankose liko tik jo ragai. „Gera šeimininkė, – galvojo Dievulis, – ir iš akėtvirbalio sriubą išverda. Ką gi, sukursiu moterį iš velnio ragų." Kaip tarė, taip padarė, ir nuo to laiko nebėra mums ramybės, mano mielasis Aleksi. Kur tik tu prisilieti prie moters, visur velnio ragai. Todėl būk atsargus, vaikuti mano! Ji ir obuolius iš rojaus nukniaukė ir susikišo į antį, o dabar šlaistosi visur juos atstačiusi – štai, girdi, žiūrėkite, ką aš turiu. Bet tik pamėgink tų obuolių paragauti, ir tu žuvęs. Bet jeigu neragausi – taip pat žuvęs. Nežinau, ką tau ir patarti, vaikuti mano. Daryk, kaip išmanai!" Šitaip kalbėjo mano amžinatilsį senelis, o man tos kalbos – kaip žirniai į sieną. Dariau viską lygiai taip, kaip jis, ir vis tiek nuėjau šunims šėko pjauti!

Mes sparčiai žengėme per kaimą. Šiaip visada toks tykus mėnulis atrodė netekęs savo ramybės. Įsivaizduok, kad tu, šiek tiek kauštelėjęs,

išėjai į lauką kvėptelėti tyro oro ir staiga žiūri – pasaulis visiškai nebe tas. Ten, kur buvo keliai, dabar teka pieno upės, grioviais ir provėžomis srūva baltos kalkės, kalnai apsidengę sniegu. Rankos, veidas ir kaklas fosforescuoja kaip jonvabalio pilviukas. O mėnulis kabo tau ant krūtinės – apvalus egzotiškas medalionas.

Ėjome tylėdami vis spartesniu žingsniu. Apsvaigę nuo vyno ir mėnesienos, beveik nejutome po kojomis žemės. Užnugary, miegančiame kaime, šunys, užsilipę ant plokščių stogų, pratisais balsais kaukė į mėnulį. Buvo tokia nuotaika, kad, rodos, užverstum galvą ir pats imtum kaukti.

Priėjome našlės sodą. Zorba sustojo. Vynas, geras valgis ir mėnesiena mušė jam į galvą. Jis ištiesė kaklą ir šiurkščiu balsu, panašiu į asilo bliovimą, užtraukė nešvankią dainą, kuri, matyt, kaip tik dabar ir atėjo jam į galvą.

– Dar vienas velnio ragas! – tarė jis paskui. – Eime toliau!

Kai pasiekėme baraką, jau aušo rytas. Mirtinai pavargęs, aš kritau į lovą. Zorba nusiprausė, atsinešė spiritinę viryklėlę ir išsivirė kavos. Paskui atsisėdo prie durų, užsidegė cigaretę ir tiesus, ramus, nejudėdamas užsižiūrėjo į jūrą. Jo veidas buvo rimtas ir susikaupęs. Jis priminė man mėgstamą japonišką paveikslą: asketas, apsisiautęs oranžine mantija, sėdi ant žemės parietęs kojas. Jo veidas švyti kaip subtilus medžio drožinys, pajuodęs nuo lietaus; atlošęs galvą, jis šypsodamasis, be baimės žvelgia į tamsią naktį...

Aš stebėjau mėnesienos apšviestą Zorbos veidą ir negalėjau atsidžiaugti, kaip drąsiai ir paprastai jis žiūri į pasaulį, kokia darni vienovė yra jo kūnas ir siela, kaip harmoningai ir sklandžiai visi daiktai – moterys, duona, vanduo, mėsa ir miegas – susilieja su juo išvien ir tampa jo kūnu ir krauju. Niekada nebuvau matęs tokio glaudaus žmogaus ir visatos ryšio.

Mėnulis pasislėpė vakarų pusėje, apvalus kaip kamuolys, blyškiai žalsvas. Viršum jūros išsiliejo neapsakoma švelnuma.

Zorba numetė cigaretę. Ištiesė ranką, pasirausė krepšyje, išsitraukė siūlų kamuoliukų, keletą stiebelių, užsidegė lempą ir ėmė toliau bandyti savo lynų kelią. Palinkęs prie savo žaisliuko, jis, matyt, buvo įsigilinęs į painius skaičiavimus, nes be perstojo vis krapštėsi pakaušį ir keikėsi.

Pagaliau jam nusibodo tas žaidimas. Jis spyrė koja į lynų kelią, ir tas sugriuvo.

12

Mane įveikė miegas. Kai pabudau, Zorba jau buvo kažkur išėjęs. Buvo šalta. Neturėjau jokio noro keltis. Pasiekiau iš lentynėlės, kabančios virš galvos, savo mėgstamiausią knygą, kurią buvau pasiėmęs į kelionę, – Malarmė eilėraščius. Skaičiau pamažu, viską, kas pakliuvo, čia užversdamas, čia vėl atsiversdamas knygą. Šiandien pirmą kartą tie eilėraščiai man pasirodė anemiški, blankūs, bedvasiai. Tušti bespalviai žodžiai, plevenantys ore. Tyras distiliuotas vanduo, be bakterijų, bet ir be maistingųjų medžiagų. Be gyvybės.

Religijose, kurios jau neteko kūrybinės energijos, dievai bėra tik retorinės figūros, puošmena, paįvairinanti žmogaus vienatvę, paveikslai, puošiantys jo būsto sienas. Taip yra ir su šitokiais eilėraščiais. Tai, kas anksčiau buvo karštas ilgesys, gaivalingai besiveržiantis iš širdies, savo gyvybiniais saitais glaudžiai susijusios su žeme, dabar tik nepriekaištingas intelekto žaismas, meniškas ir įmantrus statinys ore.

Aš vėl atsiverčiau knygą ir skaičiau toliau. Kodėl šie eilėraščiai metų metus mane taip žavėjo? Kaip grynoji poezija. Pulsuojantis gyvenimas čia pavirsta lengvu blizgančiu žaidimu, neturinčiu nė lašelio kraujo. Pirmapradžiai žmogaus elementai – meilė, kūnas, riksmas – yra neaiškūs, migloti ir pilni geismų. Jie turi apsivalyti nuo viso šito ir tapti abstrakčia idėja, turi dematerializuotis intelekto aukštakrosnėje, alchemijos tiglyje ir išnykti! Visa, kas anksčiau mane taip žavėjo, tą rytą atrodė kaip kažkokio šarlatano akrobatiški triukai. Kiekvienos kultūros saulėlydyje žmogiškoji baimė išsikrauna meistriškais fokusininko numeriais: grynąja poezija, grynąja muzika, grynuoju mąstymu. Ir nebelieka žmogaus, kuris abejotų, kuris tikėtų, kuris ko nors lauktų ar bijotų, nes visas molis, iš kurio jis padarytas, pavirto dvasia, o dvasia nebeturi kur suleisti šaknų ir pasisemti gyvybinių syvų. Paskutinis žmogus tapo bergždžias, bevaisis ir bekraujis. Viskas pavirto žodžiais, o žodžiai – muzikine ekvilibristika, ir štai sėdi jis nuošaliausiame savo vienatvės kampe ir skaido muziką į matematines lygtis, kurios niekada neišduos jokio garso.

Aš pašokau savo lovoje. Tas paskutinis žmogus – tai Buda! – nusmelkė mane mintis, štai kur jo slaptoji ir baisioji prasmė. Buda yra ta „grynoji siela“, nes ji tuščia. Jame nėra nieko, jis pats yra Niekas.

„Išgryninkite savo kūną, protą ir širdį!“ – šaukia jis, ir kur tik žengia jo koja, ten neištrykšta šaltinis, neišdygsta žolė, negimsta kūdikis.

Reikia, galvojau sau, griebtis alegorijų magijos, atakuoti jį burtažodžiais, padaryti viską, kad jis iš manęs išeitų, užmesti ant jo vaizdingų žodžių tinklą, pagauti jį ir išsivaduoti.

„Budos“ rašymas nustojo buvęs literatūriniu žaidimu, jis tapo žūtbūtine kova su baisiąja nuosmukio galia manyje, kova su tuo didžiuoju „Nieku“, kuris draskė man širdį. Nuo to, kaip baigsis ši kova, priklausė mano sielos išganymas.

Nudžiugęs pasičiupau rankraštį. Dabar man jau buvo aiškus taikinys, žinojau, kur nukreipti savo smūgius. Buda yra paskutinis žmogus. Bet mes dar tebesame savo kelio pradžioje. Mes dar nepavalgėme, nepagėrėme, neatsimylėjome iki soties, mes išvis dar negyvenome! Per anksti pasirodė tas įkyrus padusęs senis. Ir tegu jis kuo greičiau išsinešdina!

Šitaip nusiteikęs, aš pradėjau rašyti. Bet tai buvo ne rašymas, o tikra kova. Tai buvo negailestinga medžioklė, varymas ir pjudymas, siekiant išguiti žvėrį iš jo lindynės. Nėra užkeikimo, magiškesnio už meną. Mumyse tūno tamsios, žudikiškos jėgos, baisūs instinktai, kurie verčia mus žudyti, naikinti, neapkęsti ir smurtauti. Bet štai pasirodo menas, ir jis tarsi kokia stebuklingoji dūdelė išvaduoja mus nuo viso šito.

Aš rašiau, tikriau, medžiojau, kovojau visą dieną. Vakare buvau visiškai išsisėmęs; bet jutau, kad pasistūmėjau į priekį ir užėmiau kelis priešo forpostus. Norėjau pavalgyti, išsimiegoti, kad rytoj su naujomis jėgomis galėčiau tęsti pradėtą kovą.

Zorba sugrįžo jau sutemus. Jo veidas švytėjo. „Jis irgi surado sprendimą. Jis irgi“, – pagalvojau, įtemptai žiūrėdamas į jį.

Visa ta istorija man jau buvo šiek tiek nusibodusi, ir prieš kelias dienas aš pyktelėjęs jam pasakiau:

– Baigiasi pinigai, Zorba. Jeigu žadi ką daryti, tai daryk nieko nelaukdamas. Reikia statyti lynų kelią. Jeigu nieko neišeis su anglimis, reikės imtis rąstų. Kitaip mūsų laukia bankrotas.

Zorba tada pasikasė pakaušį.

– Sakai, pinigai baigiasi? Čia tai jau prasti popieriai.

– Taip, Zorba, mes viską jau išleidome, gali paskaičiuoti. Reikia ką nors daryti. Kaip tavo reikalai su lynų keliu? Vis dar nebaigi savo bandymų?

Zorba nieko neatsakė. Jautėsi nesmagiai.

– Prakeikimas su tuo keliu! – sumurmėjo. – Bet vis tiek aš pasieksiu savo!

Ir štai šįvakar jis, matyt, išsprendė tą problemą, nes įėjo į kambarį visas švytėdamas.

– Suradau, šefe! – sušuko jis jau iš tolo. – Suradau, koks turi būti nuolydis!

– Na tai pirmyn! Prie darbo, Zorba! Ko tau reikia?

– Rytoj anksti rytą keliauju į miestą pirkti reikalingų medžiagų – storų plieninių lynų, skrysčių, vinių, kablių... Nespėsi apsižvalgyti – ir aš vėl namie.

Jis greitai užkūrė ugnį ir pataisė valgyti. Valgėme ir gėrėme su apetitu. Šiandien mes abu šiek tiek pasistūmėjome į priekį.

Kitą rytą lydėjau Zorbą į kaimą. Eidami mes kalbėjomės apie protingus ir praktiškus dalykus, apie darbą kasykloje. Vienoje nuokalnėje Zorba atsitrenkė koja į akmenį, ir akmuo ėmė riedėti į pakalnę. Zorba išsigandęs sustojo, lyg pirmą kartą pamatęs tokį vaizdą. Jis atsisuko ir pažvelgė į mane. Jo akyse buvo matyti pasibaisėjimo šešėlis.

– Pastebėjai, šefe? Nuokalnėse akmenys pasidaro gyvi.

Aš nieko jam neatsakiau, bet labai apsidžiaugiau. Lygiai taip, pagalvojau, didieji pranašai ir didieji poetai viską mato tartum pirmą kartą. Kiekvieną rytą jie atranda naują pasaulį. Ne, ne atranda, o sukuria.

Zorba pasaulį matė pirmykščio žmogaus akimis. Jis atrodė jam kaip pribloškianti kompaktiška vizija. Žvaigždės lytėjo jį, jūros bangos dužo į jo smilkinius. Šitaip jis be iškraipančio grynojo proto veidrodžio galėjo autentiškiau pažinti žemę, vandenį, žvėris ir Dievą.

Madam Hortenzija jau žinojo, kad Zorba susiruošė į kelionę, ir laukė mūsų prie slenksčio, baisiausiai išsidažiusi, išsipudravusi, aiškiai sunerimusi. Ji buvo išsipuošusi kaip ragana prieš puotą. Mulas jau stovėjo prie vartelių, Zorba užsėdo ir paėmė į rankas pavadžius.

Senoji sirena nedrąsiai priėjo arčiau ir uždėjo savo putlią rankutę mului ant krūtinės, tarsi norėdama sulaikyti savo mieliausiąjį, kad jis niekur neišjotų.

– Zorba, – suburkavo ji ir pasistiebė ant pirštų galiukų, – mielasis Zorba...

Zorba nusisuko. Tokie meilės prisipažinimai vidury gatvės jam buvo ne prie širdies. Vargšė madam pamatė Zorbos žvilgsnį ir išsigando, bet vis dar maldaujamai laikė ranką mului ant krūtinės.

– Ko gi tu nori? – piktai paklausė Zorba.

– Zorba, – pašnibždom maldavo ji, – būk geras... Neužmiršk manęs, būk geras!

Zorba nieko jai neatsakė, tik timptelėjo pavadžius. Mulas pajudėjo.

– Laimingos kelionės, Zorba! – sušuko ji. – Trys dienos, girdi? Ne ilgiau!

Zorba atsisuko ir pamojavo. Senoji sirena verkė, ir ašaros vagojo jos pudruotą veidą.

– Garbės žodis, šefe! Aš greit grįšiu, – šūktelėjo Zorba. – Iki pasimatymo!

Ir dingo tarp alyvmedžių.

Madam Hortenzija vis dar verkė. Kurį laiką vargšelė dar matė tarp sidabrinių lapų raudonuojant gūnią, kurią buvo užtiesusi mului ant nugaros, kad jos brangiausiajam būtų minkščiau sėdėti. Bet netrukus ir toji išnyko iš akių. Madam Hortenzija apsidairė. Pasaulis jai liko tuščias.

Aš jau nebegrįžau atgal į pajūrį. Nusprendžiau pasikelti į kalnus. Bet, dar nepasiekęs tako, išgirdau trimituojant. Tai laiškanešys garsinosi atvykęs į kaimą.

– Šefe, – garsiai sušuko jis ir pamojo man.

Paskui priėjo arčiau ir įteikė man paketą laikraščių, žurnalų ir du laiškus. Vieną aš tuoj pat įsikišau į kišenę – perskaitysiu vakare, kai baigiasi diena ir aprimsta mintys. Žinojau, nuo ko jis, ir norėjau kuo ilgiau pratęsti tą lūkesčio džiaugsmą.

Kitą siuntėją pažinau iš ryžtingos, griežtos rašysenos ir egzotiškų pašto ženklų. Tai buvo mano senas mokslo draugas Karajanis, rašė jis iš Afrikos, nuo kažkokio kalno prie Tanganikos ežero.

Jis buvo keistuolis, karštakošis, juodais plaukais, baltais kaip sniegas dantimis. Vienas iltinis dantis išsikišęs kaip šerno. Jis ne kalbėdavo, o rėkdavo, ne diskutuodavo, o ginčydavosi. Dar jaunystėje paliko savo gimtąją Kretą, kurioje dirbo tikybos mokytoju. Mat įsimylėjo vieną savo mokinę ir buvo užčiuptas besibučiuojant laukuose. Dar tą pačią dieną nusivilko dvasininko drabužius ir sėdo į garlaivį. Išvažiavo į Afriką pas vieną giminaitį, ten metėsi į darbą, įsteigė virvių fabriką ir tapo turtingu žmogumi. Kartkarčiais jis parašydavo man ir kviesdavo atvažiuoti kokiam pusmečiui. Kiekvieną kartą, dar neatplėšęs laiško,

aš jusdavau iš laiško puslapių, sukabintų siūlu, ūžtelint tokį galingą vėją, kad man net plaukai ant galvos pasistodavo. Vis sakydavau sau: važiuosiu į Afriką, bet taip niekada ir neišsiruošiau.

Aš išsukau iš tako, atplėšiau laišką ir pradėjau skaityti:

„Kada gi Tu, prie graikų uolų prilipusi sraige, – kada gi Tu susibausi mane aplankyti? Tikriausiai ir Tu, kaip ir visi tinginiai ten pas jus, amžinai triniesi po kavines? Būk geras, nemanyk, kad tik kavinės yra kavinės. Jūsų knygos, įpročiai ir garsiosios ideologijos taip pat yra ne kas kita. Šiandien sekmadienis, aš neturiu ko veikti. Sėdžiu namie savo ūkyje ir galvoju apie Tave. Saulė kepina kaip įkaitusi krosnis. Nė lašo lietaus. Užtat kai balandžio, gegužės ir birželio mėnesiais prasideda lietūs, būna tikras potvynis.

Aš esu čia vienui vienas ir jaučiuosi kuo puikiausiai. Tiesa, čia gyvena dar vienas kitas graikas, bet aš nenoriu jų matyti. Man bjauru į juos žiūrėti. Netgi čia jūs, keliaujančios kavinės, velniai jus rautų, atsiuntėte savo raupsų bacilas, savo prakeiktas partijų' rietenas. Jeigu Graikija rieda pražūtin, tai dėl to kalta politika. O ką jau kalbėti apie kortavimą, tamsumą ir paleistuvystę.

Aš nekenčiu europiečių, todėl niekur neinu iš Usambaros kalnų. Aš nekenčiu europiečių, bet tinginių graikų ir viso, kas graikiška, nekenčiu dar labiau. Niekada daugiau neįkelsiu kojos į Graikijos žemę. Ir dvėsiu tik čia! Jau netgi kapą pasistatydinau prieš savo namus ant vienišo kalno. Taip pat ir antkapį. Ir pats iškaliau grubiomis raidėmis užrašą:

ČIA ILSISI GRAIKAS,
KURS NEKENTĖ GRAIKŲ.

Aš juokiuosi susiriesdamas, spjaudau, keikiuosi ir verkiu, kai pagalvoju apie Graikiją. Tik dėl to, kad nematyčiau akyse graiko, aš visiems laikams atsisveikinau su tėvyne. Atvykau čionai ir atsivedžiau savo likimą – ne jis mane čia atvedė, ne, nes žmogus daro tai, ką jis nori! Aš dirbau ir dabar tebedirbu kaip juodas jautis. Išliejau čia daug sūraus prakaito ir po šiai dienai tebelieju. Kovoju su žeme, vėjais, lietumi, su savo darbininkais ir vergais, juodukais ir raudonodžiais.

Vienintelis man džiaugsmas – tai darbas, fizinis ir protinis, bet fizinis man mielesnis. Man malonu pavargti, suprakaituoti, girdėti, kaip braška mano kaulai. Aš nekenčiu pinigų. Didžiąją jų dalį išleidžiu

vėjais, negailiu sau nieko, iššvaistau juos į visas puses. Nesu pinigų vergas, greičiau jie yra mano vergai. Esu darbo vergas ir tuo didžiuojuosi. Kertu mišką, esu sudaręs su anglais sutartį. Gaminu lynus. Šiuo metu auginu ir medvilnę. Turiu daug darbininkų, juodaodžių, raudonodžių ir mulatų. Tarp jų yra visokių – šunsnukių, slunkių, apkiautėlių, melagių ir sutenerių. Vakar vakare tarp dviejų mano juodukų genčių, vajajų ir vanginių, kilo peštynės dėl kažkokios moters, kažkokios kekšės. Grynai iš savimeilės. Lygiai kaip pas mus namie! Iš pradžių jie plūdosi, paskui paleido į darbą lazdas, pradėjo skaldyti vieni kitiems galvas. Vidury nakties pas mane atbėgo rėkdamos moterys, prižadino ir prašė, kad nuėjęs sutaikyčiau tuos mušeikas. Aš įsiutau. Liepiau visoms aliai vienos nešdintis po velnių ir kreiptis į anglų policiją. Bet jos visą naktį nesitraukė ir žliumbė prie mano durų. Kai išaušo, aš išėjau ir kad daviau, tai daviau pipirų.

Rytoj, pirmadienį, aš iš pat ankstaus ryto iškeliausiu į Usambaros kalnus, kur tankūs miškai, skaidrūs šaltiniai, amžina žaluma... Ir kada gi tu, tinginy, pagaliau ištrūksi iš to Babilono, tos visų kekšių ir žemės negandų motinos Europos? Kada tu atvyksi pas mane ir mudu abu įkopsime į tas tyras ir vienišas viršūnes?

Aš turiu sugyvenęs su negre vaiką, mergaitę. Motiną išvijau, ji buvo man neištikima, davėsi su svetimais vyrais pačioje dienos akyje, po kiekvienu žaliu medžiu. Kai man jau galutinai paėdė, pasiunčiau ją po velnių. Bet mergaitę pasilikau, dabar ji dvejų metukų. Jau moka vaikščioti ir pradeda kalbėti, aš mokau ją graikiškai. Pirmieji žodžiai, kuriuos ji išmoko, buvo „Kaka graikas! Kaka graikas!“ Ji, šelmė, labai panaši į mane. Tik nosis plati ir priplota kaip motinos. Aš myliu ją, kaip kiti myli savo katę ar šunį. Nagi atvažiuok ir Tu. Padarysi kokiai negrei vaiką, ir mes juos paskui apvesdinsim. Bus gerai ir jiems, ir mums. Tepadeda velnias Tau ir man, mielasis drauge.“

Ir pasirašė:

„Karajanis, servus diabolicus Dei.“

Aš nuleidau ant kelių išskleistą laišką. Ir staiga mane pagavo noras kur nors išvažiuoti. Ne dėl to, kad būtų spyrusi kokia vidinė būtinybė, – ne, aš jaučiausi čia kaip namie, buvau laimingas, nieko man netrūko. Bet jau seniai buvo apsėdęs kažkoks nenugalimas noras, kol esu gyvas, aplankyti ir savo akimis pamatyti kuo daugiau kraštų ir jūrų.

Aš atsistojau. Apsigalvojau ir nebelipau toliau į kalną – ėmiau leistis žemyn. Viršutinėje švarko kišenėje jutau kitą laišką ir negalėjau tverti nekantrumu. Jau ir taip ilgai svaiginausi ta saldžia ir kartu kankinančia džiaugsmo nuojauta.

Parėjęs į baraką, užkūriau ugnį, išsiviriau arbatos, suvalgiau duonos su sviestu ir medumi, apelsiną. Paskui nusirengiau, atsiguliau į lovą ir atplėšiau laišką.

„Sveikas, Mokytojau ir naujakrikšti Mokiny!

Aš čia turiu daug svarbaus ir sunkaus darbo, ačiū „Dievui"! Tą pavojingą žodį uždarau į kabutes (kaip kokį plėšrų žvėrį į narvą), kad Tu neišsigąstum, vos tik atplėšęs laišką. Taigi darbas čia sunkus, ačiū „Dievui". Pusei milijono graikų Pietų Rusijoje ir Kaukaze gresia pavojus. Tiesa, daugelis jų šneka tik turkiškai arba rusiškai, tačiau jų širdis karštai kalba graikiškai. Jie yra mūsų kraujo. Kad Tu matytum, kaip gudriai ir plėšriai spindi jų akys, kaip vylingai ir jusliai šypsosi jų lūpos! Užtenka jau vien to fakto, kad jie tapo tų neaprėpiamų plotų šeimininkais ir pajungė sau mužikus, ir Tu suprasi, kad jie yra tikri Tavo garbinamo Odisėjo palikuonys. Ir tada Tu juos pamilsi ir neleisi jiems žūti. O jie stovi jau visiškai ant prapulties krašto. Jie neteko visko, ką turėjo. Yra alkani ir nuplyšę. Spaudžiami iš visų pusių, jie susitelkė keliuose Gruzijos ir Armėnijos miestuose. Jiems trūksta maisto, drabužių, vaistų. Jie šmižinėja po uostus ir baikščiai žvilgčioja į graikų laivus, trokšdami grįžti į motiną Graikiją. Gyva mūsų giminės dalis, mielasis Mokytojau, gyva mūsų sielos dalis apimta panikos ir nevilties.

Jeigu paliksime juos likimo valiai, jie žus. Reikia didelės meilės ir supratimo, didelio entuziazmo ir praktinio sugebėjimo – dviejų dorybių, kurias Tu taip vertini, kada jos eina viena su kita ranka rankon, – tik tada bus galima juos išgelbėti ir persodinti į mūsų laisvą žemę, ten, kur jie mums visiems būtų labiausiai naudingi, – Makedonijos ir Trakijos pasienyje. Tik šitaip galime išgelbėti šimtus tūkstančių graikų ir kartu save. Mat vos tik atvykęs čionai, aš, vadovaudamasis Tavo mokslu, užsibrėžiau ratą ir pavadinau jį „mano pareiga". Tariau sau: „Jeigu išgelbėsiu šitą visą ratą, būsiu ir pats išgelbėtas, jei ne, aš žuvęs." O tame rate yra tie penki šimtai tūkstančių graikų.

Aš lankau visas sritis, kur mano tautiečiams gresia pavojus, renku graikus, rašau peticijas, siuntinėju telegramas į visą pasaulį, stengiuosi paveikti oficialias instancijas, kad jos atsiųstų laivų, maisto produktų,

drabužių, vaistų ir padėtų evakuoti tuos žmones į Graikiją. Jeigu taip atkakliai siekti šitokio tikslo yra laimė, tada aš esu laimingas. Aš nežinau, ar mano laimės mastas, kaip Tu sakai, atitinka mano ūgį, duok Dieve, kad taip būtų, nes tada aš būčiau labai didelis. Bet norėčiau, kad mano kūnas augtų proporcingai mano laimei – tada jis pasiektų toliausius Graikijos kampelius. Bet gana teorijų! Tu patogiai tvarsaisi sau Kretos pajūryje, klausaisi jūros ošimo, santurio garsų ir turi daug laisvo laiko. Aš jo neturiu. Tiek visokių norų, tiek visokios veiklos, kad nors persiplėšk. Bet man tas patinka. Veikla, mano neveiklusis Mokytojau, tik veikla. Nėra kito išganymo šiame pasaulyje.

Mano svarstymų objektas yra labai paprastas, taip sakant, vienalytis. Aš sakau sau: visi tie pontiečiai ir kaukaziečiai, Karso sodiečiai ir Tbilisio, Batumio, Novorosijsko, Rostovo, Odesos ir Krymo pirkliai ir krautuvininkai – visi jie yra mūsų kraujo, visi jie mūsiškiai. Jiems, kaip ir mums, Graikijos sostinė yra Konstantinopolis. Visi mes turime tą patį herojų, kurį laikome sau pavyzdžiu, Tu jį vadini Odisėju, kiti Konstantinu Paleologu, tik jie turi galvoje ne tą, kuris krito Bizantijoje gatvių mūšiuose, o aną kitą, kuris, kaip pasakoja legenda, pavirto marmuru. Aš, Tau leidus, šitą mūsų tautos pavyzdinį herojų vadinu Akritu. Šitas vardas man labiausiai patinka, jis griežtesnis ir kariškesnis. Vos tik jam nuskambėjus, tuoj pakyla su visa ginkluote nemirtingasis helėnas, kuris visą laiką be atvangos kovoja prie sienos. Prie visų sienų: prie valstybinių, intelektualinių, dvasinių. O jeigu prie jo vardo dar pridėsi Digenis, tada dar aiškiau iškelsi tikrąją paskirtį mūsų tautos, kuri yra nuostabi Rytų ir Vakarų sintezė.

Dabar aš esu Karse ir renku iš aplinkinių kaimų visus graikus. Tą dieną, kai čia atvykau, miesto apylinkėse kurdai pagavo du mūsų žmones – šventiką ir mokytoją – ir pakaustė juos pasagomis kaip kokius mulus. Visi vadovaujantys veikėjai pasibaisėję susirinko mano namuose. Mes jau girdime, kaip vis arčiau ir arčiau dunda kurdų patrankos. Visų akys nukreiptos į mane, tartum tik aš vienas galėčiau juos išgelbėti.

Tiesą sakant, rytoj ketinau važiuoti į Tbilisį, bet dabar, kai iškilo toks pavojus, man gėda juos palikti. Atrodytų, kad aš pabėgau. Todėl nevažiuosiu. Nepasakyčiau, kad aš nebijau. Bijau, kur nebijosi, bet kartu ir gėdijuosi. Manau, kad šitaip pasielgtų ir Rembranto „Karys". Jis pasiliktų, todėl pasilieku ir aš. Jeigu kurdai įsiverš į miestą, tai savaime aišku, kad mane jie pakaustys patį pirmąjį. Tikriausiai Tu niekada ne-

sitikėjai, mano Mokytojau, kad Tavo mokinys užbaigs savo gyvenimą kaip mulas.

Po begalinių, grynai graikiškų diskusijų mes pagaliau nutarėme šįvakar sušaukti čia visus graikus, su mulais, arkliais, asilais ir avimis, su moterimis ir vaikais, ir rytoj anksti rytą patraukti į šiaurę. Aš žygiuosiu visų priekyje, kaip koks avinas vedlys. Patriarchalinis tautų kraustymasis per aukštus kalnus ir lygumas vadinamas legendiniais vardais! Aš būsiu savotiškas Mozė – Pseudomozė – ir vesiu išrinktąją tautą į Pažadėtąją žemę, kaip Tu vadini Graikiją. Tiesa, kad būčiau vertas savo misijos ir nepadaryčiau Tau gėdos, turėčiau nusimesti savo elegantiškas blauzdines, iš kurių taip dažnai Tu mėgdavai pasišaipyti, ir apsivynioti kojas avikailio autais. Taip pat turėčiau prisidėti didelę ilgą barzdą ir neužmiršti paties svarbiausio – ragų. Deja, negalėsiu padaryti Tau to malonumo. Tau lengviau būtų pakeisti mano sielą negu drabužius.

Aš nešioju blauzdines ir esu nusiskutęs – barzda gryna kaip kulnas.

Mano mielasis Mokytojau! Tikiuosi, kad Tu gausi šį mano laišką, ir jis, ko gero, bus paskutinis. Ką gali žinoti? Aš visai nepasitikiu tomis paslaptingomis jėgomis, kurios tariamai saugo žmogų. Aš tikiu aklomis jėgomis, kurios be jokio piktumo, be tikslo ir prasmės svaido smūgius į dešinę ir į kairę ir žudo visus, kas tik pasipainioja po ranka. Jeigu aš paliksiu šį pasaulį (vartoju šiuos žodžius vietoj tų tikrųjų, nenorėdamas gąsdinti nei Tavęs, nei savęs), – taigi jeigu man tektų palikti šį pasaulį, tai lik sveikas, mano mielasis Mokytojau! Man sarmata tai sakyti, bet, atleisk man, kitaip negaliu: ir aš Tave labai mylėjau!"

Ir apačioje greitosiomis dar pakraigliota pieštuku: „P. S. Mūsų susitarimo tada garlaivy aš neužmiršiu. Ir jeigu „paliksiu šį pasaulį", duosiu Tau šią žinią, kad ir kur Tu būtum. Tad neišsigąsk!"

13

Praėjo trys, keturios, penkios dienos – Zorbos nė balso. Šeštą dieną gavau iš Kandijos ilgą ilgą laišką, tikrą traktatą. Jis buvo parašytas kvepiančiame rausvame popieriuje, o viršutiniame kampe nupiešta širdis, perverta strėle.

Aš rūpestingai jį išsaugojau ir perduodu čia nieko nepakeitęs, su visais jo originaliais posakiais, ištaisiau tik komiškas rašybos klaidas. Plunksna

Zorbos rankose buvo tas pat, kaip kirvis, jeigu jau kirto kur, tai kirto, todėl popierius daugelyje vietų buvo įdrėkstas ir sutepliotas rašalu.

„Mielas šefe, gerbiamas pone kapitaliste!

Aš imu į rankas plunksną ir visų pirma noriu pasiteirauti, ar pusėtinai dar kruti. Mums irgi sekasi gerai, ačiū Dievui!

Dėl savęs galiu tiek pasakyti, kad jau seniai supratau, jog atėjau į šį pasaulį ne kaip arklys ar jautis. Tik gyvuliai neturi kito tikslo, kaip prisikimšti pilvą. Kad man kas nepadarytų šitokio akibrokšto, aš susigalvoju dieną ir naktį sau darbo. Jeigu jau ką užsibrėžiau, tai nebijau dėl to rizikuoti ir paskutiniu duonos kąsniu, apverčiu aukštyn kojom patarles ir sakau, pavyzdžiui: geriau dešimt briedžių rankoje, negu vienas žvirblis ant stogo.

Daug yra patriotų, kuriems dėl to plaukas nuo galvos nenukrinta. Aš nesu patriotas, tegu dėl to kartais tenka ir nukentėti. Daugelis tiki rojumi ir mano, kad galės ten sočiai paganyti savo melžiamą karvutę. Aš neturiu jokios karvutės, esu laisvas. Ir visai nebijau pragaro, kur mano karvutė galėtų pakratyti kojas. Aš netikiu ir rojumi, kur ji galėtų ligi soties prisiėsti dobilų. Esu paskutinis mulkis, nemoku gražiai pasakyti, bet tu, šefe, supranti mane.

Daugelis žmonių bijo šios žemės tuštybės. Aš tai nebesuku dėl to galvos. Manęs nedžiugina gėris, nepiktina ir blogis. Jeigu išgirsčiau, kad graikai užėmė Konstantinopolį, man būtų tas pat, kaip ir žinia, kad turkai užkariavo Atėnus.

Jeigu, skaitydamas tuos mano paistalus, pagalvosi, kad man visai suskystėjo protas, tai būk geras, parašyk man. Aš čia duoduos po visas Kandijos krautuves, ieškau kabelio lynų keliui ir juokiuosi sau. Žmonės klausia manęs, ko aš juokiuosi. Bet kaipgi man jiems tai paaiškinti? Juokiuosi, nes kai tik uždedu ranką ant kabelio patikrinti, ar geras jis, staiga man dingt į galvą, kas gi iš esmės yra žmogus, ko jis atėjo į šį pasaulį ir kokia iš jo nauda? Mano nuomone, jokios. Kaip nori, taip žiūrėk – ar turiu žmoną, ar neturiu, esu doras ar nedoras, ar aš paša, ar nešikas – vis tas pats velnias. Svarbu tik, ar aš gyvas, ar miręs. Ar mane nujos velnias, ar pašauks Dievas (Tu galvok sau kaip nori, bet man atrodo, kad tai tas pats galas), aš vis tiek pakratysiu kojas, gulėsiu kaip maita ir gadinsiu orą – žmonės nori nenori turės įkišti mane į žemę, kad neužtrokštų.

Ir dabar, kad jau taip įsišnekėjome, norėčiau paklausti Tavęs, šefe, vieno dalyko, kuris man kelia siaubą – viso kito aš nė kiek nebijau, –

kuris dieną naktį neduoda man ramybės: turiu galvoje senatvę, saugok mus nuo jos, Viešpatie. Mirtis tai niekai – plest ir užgeso žvakė. Bet senatvė – va čia tai tikra gėda.

Man tai labai didelė gėda, mat nors jau esu senas, iš kailio neriuosi, kad niekas to nepastebėtų. Strapalioju, šoku, man skauda strėnas, bet aš šoku; geriu, man svaigsta galva, viskas aplinkui sukasi, bet laikausi, nesvyruoju, einu tiesiai lyg niekur nieko. Suprakaitavęs šoku į jūrą ir peršąlu, norėčiau atsikosėti, gal tada būtų lengviau, bet išdidumas neleidžia, ir aš gniaužte užgniaužiu kosulį – ar Tu esi kada girdėjęs mane kosint? Nesulauksi! Ir tvardausi ne tik prie kitų žmonių. Patikėk, man gėda ir prieš Zorbą! Ant Atono kalno – geriau jau prieš tai būčiau koją nusilaužęs! – susipažinau su tokiu vienuoliu, tėvu Laurencijum iš Chijo. Tas avigalvis buvo įsikalęs, kad jame tūno velnias. Jis net vardą buvo jam sugalvojęs, vadino jį Hodža. „Hodža nori Didįjį penktadienį valgyti mėsos, – bambėjo nelaimėlis ir daužė galvą į bažnyčios slenkstį. – Hodža nori sugulti su moterimi. Hodža nori užmušti vienuolyno viršininką. Hodža, o ne aš!" Ir kaktą vis smarkiau daužė į akmeninį bažnyčios slenkstį.

Aš irgi turiu savyje velnią, šefe, ir vadinu jį Zorba. Tas vidinis Zorba nė nemano senti, jis ir nesensta, jis yra tikras žaliūkas, plaukai juodi kaip derva, turi visus 32 (žodžiu: trisdešimt du) dantis ir nešioja gvazdiką už ausies. Išorinis Zorba jau senas pūzras, plaukai žili, veidas raukšlėtas, jis vis labiau traukiasi į kuprą, jam byra dantys, o ausų grybeliuose šėpso balti senatvės plaukai, stangrūs kaip asilo ašutai.

Ką daryti, šefe? Kiek ilgai tie du Zorbos galynėsis vienas su kitu? Ir ant katro bambos bus turgus? Jeigu greit užversiu kojas, tada viskas gerai, galiu būti ramus. Bet jeigu dar ilgai reikės šitaip traukti, tada jau ačiū už tokį gerą! Ateis diena, kai visi artimieji mane pradės laikyti ant juoko. Aš neteksiu laisvės, duktė ar marti užkars man ant sprando kokį pyplį, kokį išdėlį, ir aš turėsiu žiūrėti, kad toji atžala, gink Dieve, nepargriūtų, kad nenudegtų, kad nepridarytų į kelnes. O jeigu pridarys, man reikės – fui! – jį apšvarinti!

Ir Tau kada nors bus ne kitaip, – užsirašyk sau ant kaktos! – tai kas, kad dar esi jaunas. Todėl paklausyk, ką aš Tau pasakysiu! Eik mano pradėtu keliu! Tai mūsų vienintelis išsigelbėjimas. Duotis po kalnus, kasti anglis, geležies ir vario rūdą ir uždirbti krūvą pinigų, kad giminės mus gerbtų, draugai mums pataikautų, o visokio plauko bonzos

mums lenktųsi nukėlę skrybėlę. Jeigu iš to nieko neišeis, tada geriau jau tegu sudrasko mus vilkai, meškos ar kiti kokie plėšrūnai. Juk Dievas plėšriuosius žvėris ir sutvėrė ryti tokiems žmonėms, kaip mes, kad neliktume kitų pajuokai."

Šioje vietoje Zorba spalvotu pieštuku buvo nupiešęs augalotą, liesą žmogų. Jis raitė kojas po žaliais medžiais, o jam ant kulnų lipo septyni raudoni vilkai. Apačioj negrabiomis raidėmis buvo parašyta: „Zorba ir septynios didžiosios nuodėmės."

„Skaitydamas mano laišką, – rašė jis toliau, – Tu suprasi, koks aš nelaimingas žmogus. Tik kai kalbuosi su Tavim, man sušvinta vilties kibirkštėlė išsigydyti tą savo hipochondriją. Tu irgi esi toks, kaip aš, tik nesuvoki šito. Tu irgi turi savyje velnią, tik dar nežinai jo vardo. Ir todėl kartais įmanytum šunį apsikabinęs kaukti. Pakrikštyk jį, šefe, ir tada Tau akmuo nusiris nuo širdies.

Jau sakiau, kad esu nelaimingas. Aiškiai jaučiu, kad visa mano išmintis yra tik kvailystė ir daugiau nieko. Ir vis dėlto būna akimirkų, valandų, dienų, kai man kyla minčių, kurios nepadarytų sarmatos ir dideliam žmogui, ir jeigu aš galėčiau įgyvendinti viską, ką man įsakinėja vidinis Zorba, pasaulis išsižiotų iš nuostabos.

Kadangi nesu pasirašęs sutarties ilgai gyventi, tai nepripažįstu jokių stabdžių, kai galvotrūkčiais pradedu leistis į pakalnę. Žmogaus gyvenimas yra kelias, čia kylantis aukštyn, čia einantis žemyn. Todėl visi protingi žmonės naudojasi stabdžiais. Tačiau aš – čia ir pasireiškia mano asmeninė drąsa – jau seniai atsikračiau stabdžių ir nebijau karambolažų. Taip mes, darbininkai, vadiname atvejus, kai vagonas nueina nuo bėgių. Tegu mane velniai, kad aš dar paisyčiau karambolažų! Dieną ir naktį lekiu visu greičiu, darau, kas tik man užeina ant seilės, ir visai nesuku sau galvos, kad galiu nusisukti sprandą arba susiploti į blyną. Ką gi aš prarasiu? Nieko. O juk ir neskubėdamas, eidamas koja už kojos, lygiai taip pat galiu nusisukti sprandą! Ar ne? Na tai lekiam, tik neatsikalbinėk, nesakyk, kad pavargai!

Dabar Tu tikriausiai iš manęs pasijuoksi. Bet aš vis tiek surašysiu Tau čia savo sapaliojimus arba – jeigu Tau labiau patinka – savo mintis ar dvejones – dievaži, neišmanau, kuo skiriasi visi tie trys žodžiai, – o Tu juokis iš manęs, juokis, jeigu tik patinka! Tada ir aš juoksiuos, žinodamas, kad Tu juokiesi, – ir tokiu būdu niekada nenutils juokas, kaip kad ir yra sutvarkyta pasaulyje. Kiekvienas žmogus turi savo nikių,

bet, mano nuomone, didžiausias nikis yra visai jų neturėti. Taigi čia, Kandijoje, aš tyrinėju savo nikius ir todėl taip daug apie juos kalbu, kad noriu prašyti Tavęs patarimo. Tiesa, Tu dar jaunas, bet prisiskaitęs senųjų išminčių ir todėl – tik jau neužsigauk! – truputį ne pagal savo amžių gudrus. Taigi man reikia Tavo patarimo.

Man rodos, kad kiekvienas žmogus turi savo kvapą, tik mes jo nejuntame, nes visokiausi kvapai susimaišo ir mes nežinome, kuris kvapas mano, kuris tavo, juntame tik, kad kažkas smirdi, ir vadiname tai žmonija, tai yra žmonių smarvė. Daugelis gardžiuojasi ja kaip levanda, o mane nuo to vemti verčia. Bet tai jau kita kalba...

Norėjau pasakyti, – nedaug betrūko, ir aš vėl būčiau atleidęs stabdžius, – kad tos bobšės turi velniškai jautrią nosį, jos tučtuojau suuodžia, nelyginant kalės, kuris vyras jų geidžia, kuris ne. Todėl kiekviename mieste, kuriame tik aš apsistoju, taip pat ir šitame, visada atsiranda dvi trys bobos, kurios laksto paskui mane uodegas pamezgusios, nesvarbu, kad aš bjaurus kaip beždžionė ir kad viena koja jau grabe stoviu. Tos kalės visada suuodžia mano pėdsakus – teatleidžia joms Viešpats!

Tą dieną, kai laimingai atjojau į Kandiją, buvo prietema, laikas, kai visos katės atrodo pilkos, aš tučtuojau pasileidau per krautuves, bet visos buvo uždarytos. Susiradau nakvynę, pašėriau savo mulą, pats pavalgiau, paskui pasičiustijau, užsidegiau cigaretę ir išėjau pasivaikščioti. Mieste nepažinojau nė gyvos dvasios, manęs – taip pat niekas, tad nebuvo ko varžytis. Galėjau sau švilpauti gatvėje, juoktis, kalbėtis pats su savimi. Nusipirkau paspragintų moliūgų sėklų, aižiau jas, spjaudžiau ir basčiausi be jokio tikslo. Užsidegė žibintai, vyrai rinkosi pasėdėti prie stikliuko uzo, moterys skirstėsi į namus; ore plaukiojo pudros, tualetinio muilo, ant iešmo čirškinamo kepsnio kvapas. „Vyruti, – tariau sau, – kiek tu dar gyvensi ir uostysi tuos kvapus? Nebe daug tau jau beliko tos laimės, tad pasistenk atsikvėpuoti jų ligi soties.“ Tai štai ką galvojau, bastydamasis po didžiulę, Tau pažįstamą aikštę. Staiga girdžiu garsius riksmus, šokių muziką, tambūrino dundėjimą, rytietiškas dainas. Pastatau ausis ir pasileidžiu į tą pusę, iš kur sklinda triukšmas. Pribėgu, žiūriu – kabaretas. Kaip tik tai, ko man ir reikia. Įeinu ir atsisėdu pačiame priekyje prie stalo. Ko gi man varžytis? Kaip jau sakiau, niekas manęs čia nepažįsta, esu laisvas, galiu nors ir galva vaikščioti!

Estradoje šoka sena plerza, kilnodama savo sijonus, bet man ji nė galvoj. Užsisakau butelį alaus ir tik žiūriu – prie manęs sėdasi daili ručkė. O jau išsidažiusi, o jau išsitepliojusi!

– Ar galima, seneliuk? – sako ji juokdamasi.

Kraujas mušė man į galvą. Mielai būčiau tuoj pat ją pasmaugęs, tą kvailą mergšę, bet susivaldžiau iš gailesčio moteriškajai giminei.

– Kelneri, du butelius šampano! – sušukau. (Atleisk, šefe, sumokėjau aš Tavo pinigais, bet kitaip negalėjau. Per daug skaudžiai užgavo šitas smūgis. Turėjau gelbėti mūsų garbę, Tavąją ir savąją. Turėjau priversti tą snarglę atsiklaupti prieš mus, tai buvo mano pareiga. Tu manęs tikrai nebūtum pametęs tokioj keblioj padėty. Taigi: „Kelneri, du butelius šampano!") Kelneris atneša šampaną, aš užsakau pyragaitį, o paskui dar šampano. Prie mūsų stalo prieina gėlių pardavėja. Aš nuperku visą krepšį jazminų ir pažeriu ant kelių tai bezdalei, kuri drįso mus taip įžeisti.

Šampanas buvo geras, mes viską išgėrėme, bet aš prisiekiu Tau – nė pirštu nepaliečiau tos pupytės. Čia manęs mokyti nereikia. Kai buvau jaunas, tai ką dariau, ko nedariau, o prikišti nagus baisiausiai rūpėdavo. Dabar, kai pasenau, vaidinu kavalierių ir žarstau pinigus rieškučiomis. Tokie dalykai moterims patinka. Nors tu ir kuprotas, nors iš tavęs jau pelenai byra – joms tas visiškai nesvarbu. Šito jos nė matyti nemato, šliundros, jos mato tik ranką, kuri nuolatos siekia piniginės.

Taigi šitaip aš ir dariau – tegu gerasis Dievulis Tau šimteriopai atlygina, – ir netrukus toji pupytė prikibo kaip erkė. Iš pradžių ji labai atsargiai prisislinko prie manęs ir priglaudė kelį prie mano išdžiūvusių kinkų. Bet aš buvau šaltas kaip ledas, nors viduje man viskas virte virė. Šitokie dalykai gali įvaryti bobas į pasiutimą, užsirašyk tai sau ant kaktos, jeigu kartais pakliūtum į panašią situaciją. Jeigu jos mato, kad tu visas degte degi ir vis tiek jų nelieti, jos gali nežinau ką tau padaryti.

Žodžiu, šitaip mums bežaidžiant, atėjo ir praėjo vidurnaktis. Pamažu užgeso šviesos, pasibaigė programa. Aš išsitraukiau iš kišenės pluoštą tūkstantinių, užsimokėjau, negailėdamas kelneriui arbatpinigių. Pupytė įsikibo man į parankę.

– Kuo tu vardu? – paklausė ji leipėjančiu balsu.

– Seneliukas, – atsakiau aš vylingai.

Mergšė skaudžiai įgnybo man į ranką,

– Ak, gana jau, liaukis, – tyliai sušnibždėjo ji.

Aš nutvėriau jos rankutę ir švelniai spustelėjau.

– Eime, mažyte mano, – tariau kimiu balsu.

Kas buvo toliau, Tu pats gali įsivaizduoti. Mes padarėme, ką reikėjo. O paskui užmigome. Kai prabudau, buvo jau turbūt rytas. Apsižvalgiau aplinkui. Dievulėliau, ko tik čia nėra! Kambariukas nedidelis, švarus, o jame foteliai, prausykla, muilas, buteliai, buteliukai, didelis ir mažas veidrodis. Ant sienų kabo margos suknios ir daugybė fotografijų – jūrininkai, karininkai, kapitonai, policininkai, šokėjos, pusnuogės moterys. O šalia manęs lovoje guli šilta, kvepianti, susitaršiusiais plaukais moteriškė.

– Ei, Zorba, – sušnibždėjau ir užsimerkiau, – nagi tu dar gyvas patekai į rojų. Kaip tau čia gera, tavęs iš čia ir su pyragu neišprašysi.

Kaip jau anksčiau Tau sakiau, kiekvienas žmogus turi savo rojų. Tavasis prigrūstas knygų ir didžiausių rašalinių. Kito kurio – tai statinės, pilnos vyno, uzo ir konjako. Dar kitam rojus – tai visas kalnas anglų svarų. Mano rojus dabar – mažas kambariukas su margais sijonais, skaniai kvepiančiais muiliukais, plati lova su spyruoklėmis, o prie šono – moteriškė.

Išpažinta nuodėmė – jau nebe nuodėmė. Visą dieną neiškėliau kojos iš to kambariuko. Kurgi man eiti? Ir ko? Juk niekas nedega, o čia man nieko netrūksta. Užsakiau geriausiame restorane didžiulį padėklą visokiausio stiprinančio maisto: juodųjų ikrų, kotletų, žuvies, citrinos sulčių, kepinių. Paskui toliau tęsėme savo žaidimą nuo tos vietos, kur buvome sustoję, o po to vėl dėjome į akį. Pavakary prabudome ir apsirengėme. Susikibę už parankių, nuėjome į kabaretą, kur buvo labai linksma.

Žodžiu, šefe, aš nenoriu Tau per daug išbelsti ausų – šitas tvarkaraštis nepasikeitė ir po šiai dienai. Bet Tu nebijok! Aš neužmirštu ir mūsų reikalų. Retkarčiais pereinu per krautuves ir užmetu akį į prekes. Būk ramus! Aš nupirksiu kabelio ir visko, ko tik reikia. Diena šen, diena ar savaitė ten – didelio čia daikto! Greitas darbas – kreivas vaikas, sako priežodis. Taigi pamažėle, iš lėto. Tavo, o ne kieno kito labui taip darau – tegu pirma akys ir ausys apsipranta su nauja aplinka, tegu šiek tiek pailsi protas, kad manęs jie čia neapmautų. Kabelis turi būti pirmarūšis, jei ne, sakyk viskam amen. Taigi turėk kantrybės ir pasikliauk manimi. Apskritai dėl manęs gali būti ramus. Tokie nuotykiai man tik į sveikatą – per tas kelias dienas aš vėl tapau dvidešimtmetis jaunuolis. Jaučiuosi toks stiprus, kad, rodos, tik ir trūksta, kad išdygtų nauji dan-

tys. Anksčiau, būdavo, žiūrėk ir suremia skausmas strėnas, o dabar nieko – sukuosi kaip vijurkas. Kiekvieną rytą žiūriu į veidrodį ir stebiuosi, kad mano plaukai dar nepasidarė juodi kaip degutas.

Bet Tu manęs paklausi, kuriam galui aš visa tai rašau. Todėl, kad Tu man, – vieną kartą reikia tai pasakyti, – esi savotiškas nuodėmklausys, ir aš nesigėdiju Tau išpažinti visas savo nuodėmes. Ir žinai kodėl? Todėl, kad man atrodo, jog Tau visai nė motais mano poelgiai, dori jie ar blogi. Tu irgi kaip gerasis Dievulis turi didžiulę kempinę ir – šmaukšt braukšt, dorai ar blogai – viską bemat ištrini. Todėl aš ir drįstu Tau viską pasisakyti. Taigi klausykis!

Aš jau pats nebežinau, kas man darosi, bijau, kad neišeičiau iš proto. Būk malonus, tučtuojau atsakyk į šitą laišką! Nebus man ramybės, kol nesulauksiu Tavo atsakymo, sėdėsiu kaip ant žarijų. Man rodos, kad Viešpats Dievas jau prieš kelis šimtus metų išbraukė mane iš savo sąrašų. Velnias taipogi. Aš įtrauktas tik į Tavo knygas ir, be Jūsų Didenybės, neturiu nieko, į ką galėčiau kreiptis. Taigi išklausyk mane! Vakar gretimame kaime buvo atlaidai. Velniai griebtų, kad aš žinočiau, kokio šventojo garbei. Lola – beje, buvau visai užmiršęs ją Tau pristatyti, taigi Lola jos vardas – Lola sako man:

– Seneliuk (ji vėl vadina mane seneliuku, bet dabar jau iš lipšnumo), seneliuk, aš noriu į atlaidus.

– Nagi eik, bobulyt, – sakau aš jai, – eik, ir tepadeda tau Dievas!

– Bet aš noriu, kad ir tu eitum!

– Aš neisiu, man šventieji buvę nebuvę. Eik viena!

– Tada ir aš neisiu.

Aš netikėjau savo ausimis.

– Neisi? Kodėl neisi? Argi jau praėjo noras?

– Aš eisiu tik tada, jeigu tu eisi.

– Bet kodėl gi? Tu juk laisvas žmogus.

– Ne, nelaisvas.

– Tu nenori būti laisva?

– Ne, nenoriu.

Bet juk tai neįtikėtina, šefe! Stačiai pasiusti galima!

– Tu nenori būti laisva? – sušukau aš.

– Ne, nenoriu! Nenoriu! Nenoriu!

Aš rašau Tau iš Lolos kambario, Lolos popieriuje, dėl Dievo meilės, gerai įsiskaityk: aš laikau žmogiška būtybe tik tą, kuris nori būti

laisvas. Moteris nenori būti laisva. Tai kaipgi – ar moteris žmogiška būtybė, ar ne? Būk geras, tučtuojau atrašyk man!

Širdingai sveikinu Tave, mano mielasis šefe!

Aš, Aleksis Zorba“

Baigęs skaityti laišką, kurį laiką nežinojau, ar man pykti, ar juoktis, ar žavėtis šiuo paprastu žmogumi, kuris sutraiško gyvenimo lukštą – logiką, moralę, etiką – ir prasiskverbia iki pat jo esmės. Jam trūksta visų smulkių, bet tokių reikalingų dorybių. Jis turi tik vieną – nepatogią, sunkią, pavojingą dorybę, kuri nesulaikomai stumia jį prie kraštutinės ribos, prie bedugnės.

Šį neišsilavinusį darbininką, kuris rašydamas taip nesitveria nekantrumu, kad jo rankoje lūžta plunksna, šį darbininką, kaip ir pirmykščius žmones, kilusius iš beždžionės, arba kaip didžiuosius filosofus, be galo domina fundamentalios gyvenimo problemos, kurias jis savo širdimi suvokia kaip tiesioginę, neišvengiamą būtinybę. Jis mato daiktus pirmą kartą, kaip vaikas, visada stebisi ir klausinėja. Viskas jam atrodo kaip stebuklas, ir kiekvieną rytą, kai, pramerkęs akis, pamato medžius, jūrą, akmenis arba paukštį, išsižioja iš nuostabos. „Kas per stebuklas! – sušunka. – Kiek paslapčių slypi medyje, jūroje, akmenyje, paukštyje?“

Prisimenu, kaip mudu vieną dieną ėjome į kaimą ir sutikome senuką, jojantį ant mulo. Zorba išpūtė savo apvalias akis ir įsistebeilijo į mulą. Iš jo žaižaruojančių akių tryško tokia jėga, kad sodietis išsigandęs persižegnojo ir sušuko: „Bijok Dievo, kūmai, nenužiūrėk gyvulio, dar ims, ko gero, ir pastips!“

Aš paklausiau Zorbos:

– Ko tas senis taip rėkia? Ar tu jam ką padarei?

– Aš? Ką aš jam darysiu? Aš tik žiūrėjau į jo mulą. Ar tavęs tas nė kiek nestebina?

– Kas gi?

– Kad pasaulyje esama mulų.

Kitą kartą aš gulėjau pajūryje ir skaičiau. Zorba atėjo ir atsisėdo priešais mane parietęs kojas. Pasidėjo ant kelių santurį ir pradėjo skambinti. Pamažu jo veidas ėmė keistis. Jame suspindo kažkoks laukinis džiaugsmas, kažkokia nepaprasta ekstazė, jis ištiesė ilgą raukšlėtą kaklą ir uždainavo.

Makedoniškos melodijos, kleftų dainos, laukiniai šūksniai – atrodė, kad žmogaus balsas sugrįžo į priešistorinius laikus, kai paprasčiausiame šūksnyje dar tilpo viskas, ką šiandien mes vadiname muzika, poezija, mintimi.

– Och, och! – šūkčiojo Zorba iš krūtinės gilumos. Plonytė grienelė, kurią mes vadiname civilizacija, pratrūko, ir pasirodė nemirtingasis plėšrūnas, plaukuotas dievas, baisi gorila.

Anglių kasyklos, nuostoliai ir pelnai, visokiausios bubulinos ir ateities planai pranyko. Viską nusinešė tas šūksnis, mums jau nieko nebereikėjo. Nejudėdami sėdėjome tuščioje Kretos pakrantėje, suėmę savo krūtinėn visą pasaulio džiaugsmą ir skausmą. Nebebuvo daugiau jokių džiaugsmų ir skausmų, saulė toliau slinko savo keliu, atėjo vakaras, Grįžulo Ratai dardėjo nejudančia dangaus ašimi, patekėjo mėnulis ir nustebęs žiūrėjo į dvi mažytes būtybes, kurios dainuodamos sėdėjo pajūryje ir ničnieko nebijojo.

– Žmogus – tai laukinis žvėris, – staiga tarė Zorba, dar apsvaigęs nuo savo dainų. – Mesk šalin tuos savo popierius, argi tau ne gėda? Žmogus – tai plėšrus žvėris, o plėšrūnai neskaito.

Valandėlę patylėjo, paskui juokdamasis tarė:

– Ar girdėjai istoriją, kaip Dievas sutvėrė žmogų? Žinai, kokie buvo pirmieji žodžiai, kuriuos tas bestija pasakė Dievui?

– Ne, iš kur aš galiu žinoti. Juk aš ten nebuvau.

– Užtat aš buvau! – sušuko Zorba spindinčiomis akimis.

– Tai papasakok!

Ir Zorba pusiau svajingai, pusiau pašaipiai ėmė sekti pasaką apie žmogaus sutvėrimą.

– Na tai klausykis! Vieną rytą pabunda Dievas baisiausiai pagiriotas. „Koks aš, po velnių, Dievas, – sako jis, – jeigu neturiu prie šalies žmonių, kurie man pasaldžialiežuvautų, pasidievagotų ir paįvairintų pilkas dienas. Gana jau, nusibodo gyventi vienam kaip pirštui. Fui!“

Pasipusto delnus, pasiraitoja rankoves ir užsikaria ant nosies akinius. Paskui paima saują žemės, paspjaudo, gerai išminko, nulipdo mažytį žmogeliuką ir padeda prieš saulę.

Po septynių dienų vėl jį paima. Žmogus gatavas. Dievulis pažiūri šiaip, pažiūri taip ir sako juokdamasis: „Velniai rautų, betgi čia kiaulė, stovinti ant pasturgalinių kojų. O juk aš norėjau sukurti visai ką kita. Ir apsimauk tu man šitaip!“ Jis stveria žmogų už pakarpos ir spiria jam į

užpakalį. „Nešdinkis, – sako. – Jeigu labai užsimanysi, gali ir paršiukų prisiperėti – žemė tavo. Na, dink iš akių! Viens, du, trys – ir kad tavo čia nė kvapo nebūtų.“

Bet tai buvo visai ne kiaulė, mano mielas, – ant galvos minkšta skrybėlė, ant peties nerūpestingai užmestas švarkas, kelnės dailiai išlygintos, šlepetės su raudonais spurgais. Už diržo aštriai išgaląstas durklas – greičiausiai velnio dovana – su įrašu: „Aš nudirsiu tau kailį.“

Tai buvo žmogus. Dievulis atkiša jam pabučiuoti ranką, bet žmogus pasiraito ūsus ir sako: „Traukis iš kelio, seni, leisk praeiti.“

Zorba nutilo, matydamas, kad aš raitausi iš juoko, ir suraukė kaktą.

– Nėra čia ko juoktis, taip iš tikrųjų buvo.

– Bet iš kur tu tai žinai?

– Širdis man taip sako. Adomu dėtas, aš irgi lygiai taip pat būčiau padaręs. Galvą guldau, Adomas kitaip negalėjo pasielgti. Netikėk tais savo kvailais skaitalais, geriau patikėk manim!

Ir, nelaukdamas atsakymo, vėl ėmė skambinti santuriu...

Aš vis dar tebelaikiau rankose iškvėpintą laišką su strėlės perverta širdimi, ir mano atminty iškilo visos tos kupinos žmogiškojo turinio dienos, kurias mes praleidome drauge. Gyvenant šalia Zorbos, laikas man įgavo naują aspektą. Jis jau nebebuvo nei matematinė įvykių eiga, nei neišsprendžiama filosofinė problema. Jis pavirto smulkiu, šiltu smėliu, kuris švelniai byrėjo man tarp pirštų.

– Tebūnie palaimintas Zorba, – sušnibždėjau, – jis įvilko mano abstrakčias sąvokas į mielą ir šiltą kūną. Jeigu jo nebus šalia, aš vėl sustingsiu.

Aš paėmiau lakštą popieriaus, pasišaukiau darbininką ir pasiunčiau į Kandiją skubią telegramą:

„Tučtuojau grįžk!“

14

Buvo šeštadienio pavakarys, kovo pirmoji. Aš stovėjau atsirėmęs į uolą ir rašiau. Priešais mane plytėjo jūra. Šiandien pamačiau pirmąją kregždę ir buvau pakiliai nusiteikęs. Budos užkalbėjimas laisvai liejosi popieriuje, kova su juo pasidarė nebe tokia nuožmi, įtampa atslūgo. Aš buvau tikras, kad išsivaduosiu.

Staiga lyg pasigirdo kažkieno žingsniai. Pakėliau galvą ir pamačiau mūsų sireną. Išsipuošusi kaip fregata, ji skuodė pajūriu. Pribėgo sukaitusi, uždususi.

– Jis parašė? – paklausė susijaudinusi.

– Parašė, – pasakiau juokdamasis ir žengiau jos pasitikti. – Jis siunčia tau sveikinimus. Dieną naktį apie tave galvoja. Rašo, kad negali nei valgyti, nei miegoti – taip jam ilgu be tavęs.

– Tik tiek? – paklausė nelaimingoji, vos ne dusdama.

Man pagailo jos, aš išsitraukiau iš kišenės laišką ir apsimečiau, kad skaitau. Senoji sirena pražiojo savo bedantę burną, jos mažos akutės sublizgo, ir ji ėmė klausytis užgniaužusi kvapą. Aš tyčia skaičiau užsikirsdamas, lyg negalėdamas įskaityti Zorbos rašto.

– Vakar užėjau į vieną užkandinę papietauti. Buvau baisiai išalkęs. Staiga žiūriu – atplaukia graži kaip angelas mergina, tikra deivė. Dievulėliau, kaip iš akies traukta mano Bubulina! Ašaros kaipmat pasipylė upeliais, skausmas užgniaužė gerklę – negaliu nuryti nė kąsnio. Atsistojau, sumokėjau ir išėjau. Ir, įsivaizduoji, aš, kuriam paprastai ne galvoj kokie nors šventieji, pasileidau tiesiai į Šv. Mino bažnyčią ir uždegiau ten šventajam žvakutę. „Gerasai šventasis Minai, – meldžiausi aš, – kuo greičiau atnešk iš mano angelėlio gerą žinią. Padėk mums greičiau vėl suglausti savo sparnelius!“

– Chi chi chi! – sukikeno madam Hortenzija, ir jos veide suspindo džiaugsmas.

– Ko tu juokiesi, brangioji? – paklausiau aš ir lioviausi skaitęs tą tariamą laišką – norėjau atsikvėpti ir sugalvoti naujų nebūtų dalykų. – Ko tu juokiesi? Man nuo to tik žliumbti norisi.

– Oi, kad tu žinotum... kad tu žinotum... – suulbavo ji.

– Ką žinočiau?

– Dėl tų sparnelių... – šitaip tas šelmis vadina kojas. Žinoma, kai mes būname vieni du. Suglauskim, sako, savo sparnelius... chi chi chi!

– Paklausyk toliau, dar ne tokių dalykų išgirsi...

Atverčiau kitą puslapį, vėl dėdamasis, kad skaitau.

– Šiandien ėjau pro kirpyklą. Kirpėjas kaip tik šliūkštelėjo į gatvę pamuilių dubenį. Visa gatvė kvipte nukvipo. Aš vėl prisiminiau savo Bubuliną ir vėl puoliau į ašaras. Ne, negaliu ilgiau be jos gyventi. Baigiu jau visai iš proto išsikraustyti. Nepatikėsi – aš netgi eiles pradėjau

kurti. Užvakar, niekaip negalėdamas užmigti, prisėdau ir parašiau nedidelį eilėraštuką. Būk geras, paskaityk jai, kad ji matytų, kaip aš kenčiu:

Jei žinočiau, kur takelį šitokį aptikti,
Kur galėtų mūsų skausmas išsitekti,
Nors be mėsos, vien tik su kaulais likčiau,
Aš ir toks pas savo mylimą nulėkčiau.

Madam Hortenzija klausėsi ištirpusi iš laimės, išsižiojusi, primerkusi akis. Ji net nusirišo nuo kaklo slepiančią raukšles geltoną juostą, kuri pradėjo ją smaugti. Ji tylėjo, šypsojosi. Jos mintys linksmai ir palaimingai skrajojo po tolius, po nepasiekiamus vandenynus...

Kovo diena, kaip šiandien. Jauna žolė, geltonos, raudonos ir mėlynos gėlės. Viršum skaidrių kaip stiklas vandenų tūtuodami plaukioja baltų ir juodų gulbių pulkai – patelės baltos, patinėliai juodi, su raudonais kaip purpuras pražiotais snapais. Žalsvai spindinčios murenos nardo iš vandens, o aplink jas sukinėjasi didelės geltonos gyvatės... Madam Hortenzijai vėl keturiolika metų, ji šoka ant rytietiškų kilimų Aleksandrijoje, Beirute, Izmire, Konstantinopolyje, o paskui ant spindinčių grindų karo laivuose, plaukiančiuose Kretos pakrantėmis. Ji gerai nebeprisimena visų smulkmenų. Viskas susiliejo į vieną fantastišką kratinį. Ji taip giliai atsiduso, kad net siūlės sutratėjo.

...Ir šitaip jai bešokant staiga jūroje ima knibždėti laivai su auksiniais bušpritais, įvairiaspalviais tentais paskuigalyje ir šilkinėmis vėliavomis. Iš jų išlipa ištisos procesijos: priekyje pašos su raudonais fesais, nuo kurių kabo auksinis kutas, paskui seni turtingi maldininkai, keliaujantys į Meką, nešini gausiomis dovanomis, lydimi bebarzdžių sūnų melancholiškomis akimis. Jiems iš paskos seka admirolai su spindinčiomis trikampėmis skrybėlėmis ir jūreiviai baltomis kaip sniegas apykaklėmis ir plačiomis plazdančiomis kelnėmis. Toliau – jauni kretiečiai mėlynomis plačkelnėmis, geltonais batais ir juodomis skarelėmis, dengiančiomis plaukus. Ir galų gale Zorba, augalotas, liesas kaip įsimylėjęs katinas, su storu sužadėtuvių žiedu ant piršto, su mirtų vainiku ant žilstelėjusios galvos...

Iš laivų išlipo visi vyrai, kuriuos ji pažinojo per savo nuotykingą gyvenimą, netrūko nė vieno. Buvo čia netgi senas bedantis kuprotas keltininkas, kuris kartą pasiėmė ją pasiplaukioti po Bosforo įlanką ir

davėsi, kol atėjo vakaras ir nė vienas žmogus jų nebematė... Visi jie išlipo iš laivų, o jiems iš paskos sekė poromis murenos, gyvatės ir gulbės. Vyrai pasiekė krantą ir vienas per kitą puolė prie jos, kaip įsimylėjusios gyvatės pavasarį, kurios susijaudinusios ir šnypšdamos susipina į lipnų kamuolį. O to kamuolio vidury – baltutėlaitė, nuogutėlė, suplukusi subuvusi, praviromis lūpomis, pro kurias matyti mažyčiai aštrūs dantukai, nejudri ir nepasotinama, su stačiomis krūtimis – šnopavo madam Hortenzija, keturiolikos, dvidešimties, keturiasdešimties, šešiasdešimties metų amžiaus.

Niekas nepaskendo nebūty, nė vienas jos mylimasis nenumirė, jos suvytusioje krūtinėje visi jie prisikėlė iš numirusių ir stojo rikiuotėn. Madam Hortenzija buvo panaši į tristiebį laivą, kurį visi jos mylimieji, – kas suskaičiuos, kiek jinai jų turėjo per keturiasdešimt penkerius metus? – ėmė abordažu, veržėsi ant denio, ant bako, ant vantų, o ji pati – tūkstantį kartų prakiurdyta, tūkstantį kartų užtaisyta – plaukė į paskutinį, karštai išsvajotą uostą, į vedybas. Zorbos veidas buvo vis kitoks ir kitoks – čia turkiškas, čia arabiškas, čia armėniškas, čia prancūziškas, čia graikiškas, – jis buvo su tūkstančiu veidų, ir, apkabindama jį, ji glaudė prie savo krūtinės visą tą garbingą ir begalinę procesiją...

Staiga senoji sirena pastebėjo, kad aš nebeskaitau. Jos vizija bemat išsisklaidė, ir ji pakėlė apsunkusias blakstienas.

– O daugiau jis nieko neprašo perduoti? – ilgesingai sumurmėjo ji ir gardžiuodamasi apsilaižė.

– Ar tau dar ne gana, madam Hortenzija? Negi tu nematai, kad visame laiške tik apie tave ir kalbama. Pažiūrėk – ištisi aštuoni puslapiai. O štai čia, kampe, net širdis, Zorba sako pats ją nupiešęs. Ją skrodžia strėlė, meilės strėlė. O apačioj bučiuojasi du balandėliai, tu tik pažiūrėk! Ant jų sparnų raudonu rašalu ir vos įskaitomomis raidėmis pakeverzoti du susipynę vardai: Hortenzija – Zorba.

Nebuvo ten nei balandžių, nei tų raidžių. Bet madam Hortenzijos akys, užputusios nuo ašarų, matė viską, ko ilgėjosi jos širdis.

– Ir nieko daugiau? Ir nieko daugiau? – kartojo ji nepatenkinta.

Viskas buvo gražu ir gera – sparneliai, pamuilės, balandėliai, – bet visa tai, šiaip ar taip, – tik skambūs žodžiai. Praktiškas moters protas reikalavo kažko konkretaus. Kiek ji per savo gyvenimą prisiklausė tų tuščių plepalų. Ir kas iš to? Po šitiekos sunkaus darbo metų ji jautėsi vieniša ir palikta.

– Ir tai viskas? – sumurmėjo ji priekaištingai.

Ji žvelgė į mane kaip užpjudyta stirna. Ir man jos pagailo.

– Dar ne viskas. Yra dar vienas labai svarbus dalykas, madam Hortenzija, – tariau jai. – Todėl aš palikau jį pačiai pabaigai.

– Paskaityk, – tarė ji plastančia širdimi.

– Jis rašo, kad pargrįžęs tuoj pat puls tau po kojų ir su ašaromis akyse prašys tavo rankos. Ilgiau jis nebegalįs tverti. Norįs, kad tu būtum jo žmonelė, madam Hortenzija Zorba, ir kad jūs ligi grabo lentos būtumėt drauge...

Dabar jau mažos patulžusios akutės nebegalėjo sulaikyti ašarų, jos ritosi skruostais kaip pupos. Pagaliau sulaukė tos laimingos valandos. Tai štai pagaliau tas didysis džiaugsmas, tas ramus uostas, viso jos gyvenimo svajonė. Apsiraminti, atsigulti į teisėtą lovą – ko ji daugiau ir begali norėti!

Madam Hortenzija nusišluostė akis.

– Gerai, – tarė ji lyg kokia didelė dama, darydama malonę. – Aš sutinku. Tik parašyk jam, kad čia, kaime, nėra vestuvinių vainikų. Tegu parsiveža jį iš Kandijos. Be to, dvi dideles baltas žvakes su rausvais kaspinais ir saldainių su migdolais, kur geresnių. Ir tegu nuperka man baltą vestuvinę suknią, šilkines kojines ir atlasinius batelius. Lovos baltinių turime užtektinai, parašyk jam, kad nepirktų. Yra ir lova.

Taip ji lengva ranka viską sutvarkė, jau traktuodama savo būsimąjį vyrą kaip paklusnų tarną. Paskui atsikėlė, nutaisiusi rimtą ištekėjusios moters miną.

– Noriu pasakyti tau vieną dalyką, labai svarbų dalyką, – tarė ji ir nutilo susijaudinusi.

– Prašom, madam Hortenzija! Aš klausau.

– Zorba ir aš labai tave mylime. Tu esi geros širdies ir nepadarysi mums sarmatos. Ar nesutiktum pabūti mums liudininku?

Man šiurpas nuėjo per nugarą. Mano tėvai kitados turėjo tarnaitę, senąją Diamandą. Jinai jau buvo persiritusi per šešiasdešimt, tikra senmergė, isteriška ir kvaištelėjusi, susisukusi, krūtinė kaip lenta, panosėje nedideli ūsiukai. Bet štai ėmė ir įsimylėjo Mitsą, gretimo krautuvininko mokinį, suskretusį, storą kaimo vaikėzą, dar visišką pienburnį.

– Kada tu mane vesi? – klausinėjo jį kiekvieną sekmadienį. – Greičiau vesk! Kaip tu gali taip ilgai ištverti? Aš daugiau nebegaliu!

– Aš irgi daugiau nebegaliu! – melavo jai suktas krautuvininko parankinis, nenorėdamas prarasti geros klientės. – Bet dar truputėlį pakentėk, brangioji Diamanda, kol ir man užžels ūsai.

Slinko metai, o senoji Diamanda kantriai laukė. Jos nervai aprimo, galvos skausmai liovėsi, karčios, niekieno nebučiuotos lūpos vis dažniau šypsojosi. Ji vėl rūpestingiau skalbė baltinius, mažiau daužė lėkščių ir nebeprisvilindavo maisto...

„Ar nepabūtum mums liudininku?“ – vieną vakarą paslapčiom paklausė ji mane. „Mielai!“ – atsakiau aš, bet man gerklę užgniaužė skausmas.

Šitas pasiūlymas tada suspaudė man širdį. Todėl ir dabar pašiurpau, išgirdęs jį iš madam Hortenzijos lūpų.

– Mielai, – atsakiau, – man bus didelė garbė, madam...

– Vadink mane nuo šiol kūma, kai mes būname vienu du, – tarė ji ir išdidžiai nusišypsojo.

Ji pasitaisė garbanėles, išlindusias iš po skrybėlaitės, ir apsilaižė sukepusias lūpas.

– Labanaktis, kūmai! – tarė. – Labanaktis! Tikėkimės, kad jis netrukus grįš...

Aš žiūrėjau jai įkandin. Didžiulis džiaugsmas suteikė jai sparnus, ji kraipė savo susenusias šlaunis koketiškai kaip jauna mergaitė. Ten, kur ji praėjo, smėlyje liko jos išklypusių batelių gilūs pėdsakai.

Ji dar buvo netoli nuėjusi, kai ūmai iš pajūrio pasigirdo šaižūs riksmai ir aimanos. Aš pakilau ir nubėgau pasižiūrėti, kas ten atsitiko. Moterys raudojo lyg per kokias laidotuves. Pasilypėjau ant uolos ir apsidairiau. Iš kaimo tekini bėgo vyrai ir moterys, jiems iš paskos skalydami lėkė šunys, į priekį išsiveržė keli raiteliai. Kilo dulkių stulpai.

„Nelaimė“, – pagalvojau ir paspartinau žingsnį.

Triukšmas buvo girdėti vis garsiau ir aiškiau. Nusileido saulė, danguje nejudėdami tvyrojo keli rausvi pavasario debesėliai.

Staiga priešais mane išdygo madam Hortenzija, uždususi, palaidais plaukais, rankoje nešina bateliu, kuris jai nusmuko beeinant.

– O Dieve, o Dieve... – aimanavo ji.

– Ko gi tu taip aimanuoji? – paklausiau ir padėjau jai apsiauti batelį.

– Aš taip bijau... aš taip bijau.

– Ko?

– Mirties.

Ji pajuto ore mirties kvapą ir nebežinojo, kur dėtis iš baimės.

Aš nutvėriau jos putnią ranką, norėdamas ją prilaikyti, bet jos susenęs kūnas drebėdamas spyriojosi.

– Nenoriu... nenoriu!.. – šaukė ji.

Vargšelė bijojo priartėti prie vietos, kurią aplankė mirtis. Dar, neduok Dieve, mirtis pamatys ir prisimins ją. Kaip ir visi seni žmonės, taip ir mūsų nelaimingoji sirena būtų įmaniusi nusidažyti žaliai, kad nesiskirtų nuo žolės, arba rudai, kad susilietų su žeme... kad galėtų pasislėpti nuo giltinės. Ji įtraukė galvą į storus sukumpusius pečius ir drebėjo kaip epušės lapas.

Nukiūtino prie alyvmedžio ir pasitiesė savo sulopytą apsiaustą.

– Užklok mane, drauguži, – užklok mane ir palik vieną!

– Tau šalta?

– Šalta, užklok mane!

Aš taip rūpestingai užklojau ją apsiaustu, kad ji beveik nesiskyrė nuo žemės, ir nuėjau sau. Pajūryje vis aiškiau buvo girdėti moterų raudos. Pro šalį pralėkė Mimitas.

– Kas atsitiko, Mimitai? – sušukau aš.

– Jis nusiskandino! Jis nusiskandino! – atsakė jis nesustodamas. – Nusiskandino!

– Kas toks?

– Pavlis, Mavrandonio sūnus.

– Dėl ko?

– Našlė...

Žodis pakibo ore. Iš prieblandos išniro lankstus ir pavojingas našlės kūnas.

Aš pasiekiau uolas, kur buvo susirinkęs visas kaimas. Vyrai stovėjo tylėdami, vienplaukiai, moterys, nusismaukusios skareles ant pečių, aimanuodamos rovėsi nuo galvos plaukus. Ant žvirgždo gulėjo pamėlynavęs, išputęs kūnas. Prie jo nejudėdamas stovėjo senasis Mavrandonis ir palinkęs sustingusiu žvilgsniu žiūrėjo į skenduolį. Dešine ranka jis buvo pasirėmęs ant lazdos, kairiąja laikė suspaudęs savo žilą garbiniuotą barzdą.

– Būk prakeikta, našle! – staiga nuaidėjo kažkieno šaižus balsas. – Tegu Dievas tave už tai nubaudžia!

Viena moteris pašoko nuo žemės ir sušuko vyrams:

– Nejau neatsiras kaime nė vieno vyro, kuris persimestų ją per kelį

ir parėžtų kaip avį? Na ir bailiai! Tfu! – ir nusispjovė į vyrus, kurie tylėdami spoksojo į ją.

Kondomanolijas, kavinės savininkas, mėgino užstoti vyrus:

– Nesityčiok iš mūsų, Katerina! Yra dar mūsų kaime tikrų vyrų, greitai tu pati tuo įsitikinsi.

Dabar aš jau nebeištvėriau ir sušukau:

– Turėkit sarmatos, draugužiai! Ko čia dėta ta moteris? Atsitiko tai, kas buvo žadėta! Bijokit Dievo!

Bet niekas man neatsiliepė.

Stambus ir galingas Manolakas, skenduolio pusbrolis, pasilenkė, paėmė lavoną ant rankų ir patraukė kaimo link. Moterys aimanavo ir rovėsi plaukus. Pamačiusios, kad Manolakas ketina nunešti lavoną, jos puolė artyn ir įsitvėrė į jį rankomis. Bet senasis Mavrandonis, mostelėjęs lazda, nubloškė jas atgal ir atsistojo eisenos priekyje. Paskui jį nusekė raudodamos moterys, o įkandin jų – tylėdami vyrai.

Eisena dingo sutemose. Jūra vėl alsavo ramiai ir tykiai. Aš apsidairiau aplinkui. Buvau vienui vienas.

– Reikia grįžti namo, – tariau sau, – šiai dienai turbūt jau gana skausmo.

Paskendęs mintyse, pasukau lauko keliuku. Ėjau ir negalėjau atsistebėti tais žmonėmis. Kaip karštai, kaip širdingai jie reaguoja į žmogiškąją kančią: madam Hortenzija, Zorba, našlė, išblyškėlis Pavlis, kuris narsiai puolė į jūrą užgesinti savo meilės sielvarto. Bet taip pat ir Katerina, raginusi parėžti našlę kaip avį, ir Mavrandonis, radęs savyje tvirtybės neišlieti prie sūnaus lavono nė vienos ašaros ir nepratarti nė žodžio. Tik aš vienas silpnadvasis, aš deduosi esąs protingas, mano kraujas šaltas. Aš nemoku nei karštai mylėti, nei karštai neapkęsti. Bailiai stengdamasis suversti kaltę likimui, iš esmės tik bandau viską sumenkinti.

Vakaro prieblandoje pastebėjau ant akmens sėdintį dėdulę Anagnostį. Parėmęs smakrą savo ilga lazda, jis žiūrėjo į jūrą.

Aš pašaukiau jį, bet jis manęs neišgirdo. Kai priėjau arčiau, pažino mane ir palingavo galvą.

– Na ir ašarų pakalnė šis pasaulis! – sumurmėjo. – Gaila vaikino! Tačiau nelaimingasis negalėjo pakelti savo sielvarto, puolė į jūrą ir nusiskandino. Šitaip jis išsigelbėjo.

– Išsigelbėjo?

– Taip, sūnau, išsigelbėjo. Vis tiek jam nebūtų buvę gyvenimo. Jeigu būtų vedęs našlę, netrukus būtų prasidėję barniai, o gal ir neištikimybė. Juk ji kaip kokia kumelė, toji besarmatė. Kai tik pamato vyrą, tuoj pradeda žvengti. O jeigu nebūtų jos vedęs, būtų buvęs visą gyvenimą nelaimingas, nes būtų manęs, kad dievai žino ko neteko. Ir taip blogai, ir taip negerai.

– Kaip tu gali šitaip kalbėti, dėdule Anagnosti. Jeigu kas tave išgirstų...

– Nebijok! Kas gi mane išgirs? O jeigu ir išgirstų, kas patikėtų? Tu tik pažiūrėk! Ar buvo kada laimingesnis žmogus už mane? Aš esu dirbamų laukų, vynuogynų, alyvų giraičių savininkas, turiu dviejų aukštų namą, esu pasiturintis ir gerbiamas žmogus kaime. Man pasitaikė gera ir klusni žmona, ji gimdė man tik berniukus. Niekada ji neišdrįso pažvelgti man į akis, ir vaikai visi į žmones išėjo. Negaliu skųstis. Turiu ir anūkų. Ko man dar norėti? Giliai suleidau čia šaknis. Ir vis dėlto – jeigu man būtų leista dar kartą viską pradėti iš pradžių, aš pasirišČiau po kaklu akmenį ir pulčiau kaip Pavlis į jūrą. Gyvenimas yra sunkus, pasiutusiai sunkus, netgi pats laimingiausias gyvenimas – tebūnie jis prakeiktas!

– Bet ko gi tau trūksta, dėdule Anagnosti? Kuo gi tu skundiesi?

– Aš gi sakau tau: nieko man netrūksta! Bet ką tu supranti, kas dedasi žmogaus širdyje.

Jis nutilo ir vėl užsižiūrėjo į jūrą, virš kurios pamažu skleidėsi nakties šydas.

– Gerai tu padarei, Pavli, – tarė jis ir kilstelėjo savo lazdą. – Tegu sau bobos žliumbia. Bobos yra bobos, besmegenės. Tu išsigelbėjai. Tavo tėvas tai žino, ir todėl jis tylėjo kaip žemė.

Jis metė žvilgsnį į dangų ir į kalnus, kurių kontūrai jau tirpo tamsoje.

– Sutemo, – tarė jis, – eisiu jau.

Staiga jis nutilo, tarsi gailėdamasis savo žodžių. Tarsi būtų išdavęs didžiulę paslaptį ir dabar norėtų vėl ją atsiimti. Jis uždėjo savo išdžiūvusią ranką man ant peties ir tarė šypsodamas:

– Tu dar jaunas, neklausyk, ką sako seniai. Jeigu žmonės rimtai imtų į širdį, ką plepa senimas, pasaulis greit pavirstų dykyne. Jeigu sutiksi kokią našlę, nesuk jai iš kelio! Vesk ją, augink vaikus ir nebūk kvailys! Jauniems juk nebaisūs jokie sunkumai.

Aš sugrįžau į savo pajūrį, užsikūriau ugnį ir išsiviriau vakarienei arbatos. Buvau pavargęs ir alkanas. Kirtau išsijuosęs, visiškai atsidavęs tai palaimai, kurią jaučia gyvulys, malšindamas alkį.

Staiga pro langą įkišo Mimitas savo pailgą galvą. Jis pamatė mane kiūtantį prie ugnies ir valgantį ir vylingai nusišypsojo.

– Ko tau reikia, Mimitai?

– Šefe, aš atnešiau tau nuo našlės pasveikinimą: krepšelį apelsinų. Ji sakė, kad tai paskutiniai iš jos sodo.

– Nuo našlės? – tariau aš nustebęs. – Ir už ką ji man juos siunčia?

– Už tavo gerus žodžius, kuriuos tu šįvakar pasakei kaimiečiams.

– Kokius gerus žodžius?

– Ką aš žinau? Aš tik pakartoju, ką ji sakė.

Jis išbėrė apelsinus ant mano lovos, ir nuo jų nukvipo visas barakas.

– Padėkok jai nuo manęs už dovaną ir pasakyk, kad pasisaugotų. Tegu tik nesirodo kaime, girdėjai? Kurį laiką tegu pabūna namie, kol užsimirš toji nelaimė. Ar tu supratai, Mimitai?

– Ir tai viskas, pone?

– Taip, viskas. Gali eiti.

Mimitas primerkė akį.

– Iš tikrųjų viskas?

– Nešdinkis!

Jis išėjo. Aš nusilupau sultingą, saldų kaip medus apelsiną, atsiguliau ir užmigau... Vaikščiojau po palmėmis ir apelsinmedžiais, dvelkė šiltas vėjelis, mano nuoga krūtinė kilnojosi, už ausies turėjau užsikišęs baziliko šakelę. Aš buvau dvidešimtmetis kaimo vaikinas ir vaikštinėjau po sodą, švilpiniavau ir laukiau... Ko laukiau, ir pats nežinau. Bet mano širdis netilpo krūtinėje iš džiaugsmo. Aš sukau ūsus ir kiaurą naktį klausiausi, kaip už apelsinmedžių lyg moteris dūsauja jūra.

15

Nuo jūros pūtė stiprus, karštas pietų vėjas, atskriejęs iš Afrikos dykumų. Smulkaus smėlio debesys sukosi ore, smelkėsi į gerklę ir į plaučius. Grikšėjo dantys, perštėjo akys. Jeigu norėjai suvalgyti duonos riekę, neapneštą smėliu, turėjai aklinai užsidaryti duris ir langus.

Buvo tvanku. Tomis slogiomis dienomis, kai prabunda visi syvai, aš irgi jaučiausi pavasaringas. Rankos kojos lyg švino pripiltos, kažkoks nerimas krūtinėje, maudulys visame kūne, ilgesys – o gal prisiminimas? – paprastos, didelės laimės. Panašų malonumą, panašų skausmą tikriausiai jaučia drugelis, risdamasis iš lėliukės ir ruošdamasis išskleisti sparnelius.

Patraukiau akmenuotu kalnų taku. Staiga užsimaniau aplankyti nedidelį senovinį miestelį, kuris buvo atkastas po tris ar keturis tūkstančius metų trukusio miego ir vėl šildėsi mieluose Kretos saulės spinduliuose. Tikėjausi, kad trys keturios valandos kelio padės atsikratyti to pavasariško nuovargio.

Pilki akmenys, spindinti nuogybė, kalnai nugairinti vėjo ir pliki – kaip tik tokie jie man ir patinka. Ant akmens tupėjo pelėda geltonomis, apvaliomis akimis, apžilpusi nuo ryškios šviesos, rimta, grakšti ir paslaptinga. Aš sulėtinau žingsnius, kad jos nepabaidyčiau. Bet ji buvo labai jautri: išsigando, be garso nuplasnojo tarp uolų ir dingo man iš akių. Oras kvepėjo čiobreliais, tarp prožirnio dyglių skleidėsi pirmieji švelnūs geltoni žiedai.

Kai atėjau į miestelio griuvėsius, jaučiausi lyg patekęs į kitą pasaulį. Buvo jau netoli vidurdienio, saulės spinduliai vertikaliai krito iš dangaus, užliedami griuvėsius ryškia šviesa. Senuose, sugriautuose miestuose šią valandą būna labai nejauku. Oras pilnas balsų ir dvasių. Vos tik trekšteli šakelė, sušnara driežas, užslinkęs debesėlis meta žemėn savo šešėlį, žmogų tuoj pagauna panika. Kiekviena žemės pėda, kuria čia žengi, – tai kapas, iš kurio girdėti mirusiųjų dejonės.

Pamažu akys priprato prie spiginančios šviesos, ir tarp to akmenyno pastebėjau žmogaus rankų darbą: dvi plačios gatvės, išgrįstos spindinčiomis plokštėmis. Iš dešinės ir kairės siauros, kreivos gatvelės. Vidury apskrita aikštė, agora, ir čia pat, šalia, tartum pabrėždami savo demokratizmą, – karališkieji rūmai su dvigubomis kolonų eilėmis, plačiais akmeniniais laiptais ir daugybe šalutinių pastatų.

O pačioje miesto širdyje, ten, kur akmeninės plokštės labiausiai numintos žmonių kojų, be abejo, stūksojo šventykla. Joje stovėjo statula, vaizduojanti Didžiąją deivę su stačiomis tarpiomis krūtimis ir gyvačių apraizgytomis rankomis.

Ir visur mažytės krautuvėlės ir amatininkų dirbtuvės, kur būdavo spaudžiamas aliejus, kalinėjamas varis, dirbami medžio darbai, žiedžia-

mi puodai; meniškas, gerai apsaugotas, racionaliai išnaudojamas skruzdėlynas, kurį jau prieš tūkstančius metų paliko skruzdėlės. Vienoje dirbtuvėje menininkas buvo pradėjęs kalti gyslotame akmenyje amforą, nuostabų meno kūrinį, tačiau nespėjo užbaigti darbo. Kaltas iškrito jam iš rankų ir buvo rastas po tūkstančių metų šalia nebaigto kūrinio.

Vėl iškilo amžini, nereikalingi, kvaili klausimai „Kam?", „Kodėl?", vėl įliejo nuodų į širdį. Pamačius tą nebaigtą amforą, kurią tvirta ranka ir džiugia širdimi kalė menininkas, staiga turėjęs nutraukti tą įkvėpimo kupiną darbą, žmogų prislegia karti melancholija.

Ūmai nuo akmens šalia senųjų rūmų griuvėsių pakilo rudas kaip bronza piemenukas. Jo keliai buvo juodi, garbiniuota galva perrišta nubrizgusia skarele.

– Ei, ponuli! – sušuko jis man.

Aš norėjau pabūti vienas. Apsimečiau jo nenugirdęs. Bet piemenukas pagavo pašaipiai kvatotis.

– Na, na, nesidėk esąs priekurtis! Ar turi cigaretę? Čia, šioje dykumoje, gali iš nuobodumo tiesiog galą gauti.

Jis įdėjo į paskutinius žodžius tiek kartėlio, kad man jo pagailo.

Deja, aš neturėjau cigarečių. Norėjau duoti jam pinigų, bet jis piktai jų atsisakė.

– Velniop pinigus! Ką aš su jais veiksiu? Man čia nuobodu. Duok cigaretę!

– Tai kad aš neturiu, – tariau apgailestaudamas, – neturiu nė vienos.

– Neturi? – sušuko jis supykęs ir tvojo lazda į akmenį. – Neturi? O ką, ten turi kišenėse, kad jos tokios išsipūtusios?

– Knygą, nosinę, popieriaus, pieštuką ir kišeninį peilį, – atsakiau jam, traukdamas iš kišenės atskirai kiekvieną daiktą. – Gal tau padovanoti peilį?

– Aš ir pats jį turiu, turiu visko: duonos, sūrio, alyvų, peilį, iešmą kepsniui kepti, odos batams, gertuvę su vandeniu, visko, visko! Neturiu tik cigarečių, ir tai yra tas pat, tartum neturėčiau nieko! O ko tu čia ieškai tarp griuvėsių?

– Žiūrinėju senovės paminklus.

– Ir kas tau iš to?

– Nieko.

– Nieko. Ir aš taip sakau. Jie mirę, o mes gyvename. Keliauk sau toliau! Tepadeda tau Dievas!

Jis pasirodė man tartum koks vaiduoklis, saugantis šias vietas.

– Gerai, gerai, einu, – tariau klusniai.

Aš sugrįžau į savo taką. Kai atsigręžiau, piemenukas tebestovėjo kaip stovėjęs ant akmens. Jo garbiniuoti plaukai buvo išlindę iš po juodos skarelės ir linksmai pleveno stipriame pietų vėjyje. Jis visas nuo galvos ligi kojų buvo užlietas šviesos. Atrodė kaip kokia bronzinė efebo skulptūra. Tuo tarpu jis užsimetė už pečių savo lazdą ir ėmė švilpiniuoti.

Aš pasukau kitu keliu ir ėmiau leistis į pajūrį. Kartkarčiais iš gretimų sodų dvelkteldavo šiltas aromatas. Kvepėjo žemė, jūra šypsojosi, dangus buvo mėlynas ir spindėjo kaip plienas.

Žiemą žmogui susitraukia nuo šalčio ir kūnas, ir siela, bet štai ateina šiltos dienos, ir krūtinė išsiplečia, pradeda giliau alsuoti. Eidamas toliau, staiga išgirdau ore kimų klykavimą. Pakėliau galvą ir pamačiau tą puikų reginį, kuris nuo pat vaikystės sukrėsdavo mane – tartum kariuomenė kovos rikiuote iš šiltųjų kraštų grįžo gervės, nešdamos, kaip pasakoja legenda, ant sparnų ir giliose savo kaulėto kūno įdubose kregždes.

Neišvengiama metų laikų kaita, be paliovos riedantis visatos ratas, keturi žemės veidai, kuriuos vieną po kito paeiliui apšviečia saulė, gyvenimas, kuris išnyksta nebūty, o su juo ir mes drauge, – visa tai tarsi koks akmuo iš naujo prislėgė man krūtinę. Kartu su gervių balsais mano ausyse vėl nuaidėjo liūdnas perspėjimas, kad žmogus gyvena pasaulyje tik vieną kartą, vieną vienintelį kartą, ir kad viskuo, kuo gali pasinaudoti, reikia naudotis tik čia, žemėje. Paskui jau per amžių amžius nebus kitos progos.

Dvasia, išgirdusi šį negailestingą – ir vis dėlto tokį gailestingą – perspėjimą, pasiryžta įveikti savo smulkmeniškumą ir silpnybes, savo tingumą ir beviltiškumą, nusprendžia tvirtai kabintis į kiekvieną sekundę, kuri negrįžtamai nueina į praeitį.

Tavo atminty iškyla didingi pavyzdžiai. Aiškiai pamatai, kad esi menkas niekas ir eikvoji savo gyvenimą smulkiems džiaugsmams ir smulkiems rūpesčiams, tuštiems, bereikalingiems plepalams. Tu šauki: „Juk tai gėda!“ – ir iki kraujo kramtai sau lūpas...

Gervės pranyko šiaurėje už debesų, o man atrodė, kad vis dar tebegirdžiu kimų klyksmą, kad jos tarsi plazdena be perstojo aplink mano smilkinius.

Aš pasiekiau paplūdimį ir nuskubėjau palei pat jūrą. Kažkaip nejauku vienam vaikščioti jūros pakrante. Kiekviena banga, kiekvienas paukštis danguje šaukia tave ir primena tavo pareigą. Kai būni ne vienas, juokiesi, šnekučiuoji ir negirdi, ką tau sako bangos ir paukščiai. O gal tada jie nieko ir nesako. Mato, kaip tu eini pro šalį, įsitraukęs į tuščias šnekas, ir tyli.

Išsitiesiau ant žvirgždo ir užsimerkiau. „Kas gi yra žmogaus siela, – galvojau, – ir koks paslaptingas ryšys sieja ją su jūra, debesimis ir kvapais! Tartum ir ji būtų truputėlis jūros, debesų, kvapo..."

Atsikėliau ir nuėjau toliau, tarsi kažką tvirtai nusprendęs. Tik ką? Šito nežinojau.

Staiga už nugaros išgirdau balsą:

– Kur einate su Dievo padėjimu, pone? Į vienuolyną?

Aš atsigręžiau. Šypsodamasis man mojo stiprus, kresnas senis, be lazdos, su juoda skarute ant žilų plaukų. Paskui jį pridurmais ėjo sena jo žmona, o dar toliau sekė įrudusi, baikščių akių duktė su balta skarele ant galvos.

– Į vienuolyną? – dar kartą paklausė senis.

Tik dabar aš susiprotėjau, kad einu kaip tik ten. Jau kelintas mėnuo baudžiausi aplankyti tą nediduką moterų vienuolyną pajūry, bet vis negalėjau prisiruošti. O dabar kūnas staiga pats savaime patraukė tenai.

– Taip, į vienuolyną, – atsakiau aš, – norėčiau pasiklausyti himnų Dievo Motinos garbei.

– Tegu ji būna tau maloninga!

Jis paspartino žingsnius ir pasivijo mane.

– Ar ne tu esi vadinamoji kalnakasybos bendrovė?

– Aš.

– Tegu Švenčiausioji Mergelė padeda tau gerai pasipelnyti. Tu esi apylinkės geradarys, leidi vargšams šeimų tėvams užsidirbti duoną. Tepadeda tau Dievas!

Tas nelabas senis, matyt, žinojo, kad mūsų reikalai nekaip klostosi, nes jis tuoj pat pridūrė kelis paguodos žodžius:

– Ir jeigu tu iš to neturėsi jokio pelno, sūnau mano, neimk per daug į širdį! Vis tiek tu neiškeliausi iš mūsų be nieko – tavo siela pateks tiesiai į dangų.

– To aš kaip tik ir trokštu, seneliuk!

– Aš nedaug ragavau mokslų mokykloje. Bet girdėjau bažnyčioje Dievo žodį. Jis įstrigo man į atmintį, aš niekada jo neužmiršiu: „Parduok viską, ką turi, ir nusipirk Didįjį Perlą." O kas yra tas Didysis Perlas? Sielos išganymas, sūnau mano. Tu eini teisingu keliu, tu įsigysi Didįjį Perlą.

Didysis Perlas! Kiek kartų jis žvilgėjo man dvasios akyse, vidur tamsos, tartum kokia didžiulė ašara.

Mes ėjome toliau, mudu, vyrai, – priekyje, moterys, pamaldžiai sunėrusios rankas, – iš paskos. Retkarčiais mudu persimesdavom vienu kitu žodžiu: ar ilgai užtruks alyvmedžių žydėjimas, ką jis žada? Ar užtektinai palis, kad sukiltų miežiai? Matyt, abu mes buvome gerokai išalkę, nes įsišnekėjome apie valgį, ir šiai temai nebuvo nei galo, nei krašto.

– O ką tu labiausiai mėgsti, dėdule?

– Viską, viską, sūneli. Didelė nuodėmė sakyti: tas valgis geras, anas prastas.

– Kodėl? Argi mes neturime teisės pasirinkti?

– Ne, neturime.

– Kodėl?

– Juk yra žmonių, kurie badauja.

Aš susigėdęs tylėjau. Niekados mano širdis nebūtų įstengusi parodyti šitiek taurumo ir gailestingumo.

Sutilindžiavo vienuolyno varpelis, džiugiai ir žvaliai kaip moters juokas.

Senis persižegnojo.

– Tesaugo mus Švenčiausiųjų Švenčiausioji, kurią jie nužudė, – sumurmėjo jis. – Korsarų laikais jai perpjovė gerklę, ir dabar teka kraujas...

Ir senis įsileido į šnekas apie Švenčiausiosios Mergelės skausmus, lyg būtų kalbėjęs apie kokią tikrą moterį, kokią pabėgėlę, kurią persekiojo ir nudūrė netikėliai ir kuri verkdama atbėgo su savo kūdikiu iš Rytų šalies.

– Vieną kartą per metus tikrai teka jai iš žaizdos šiltas kraujas, – pasakojo senis toliau. – Aš dar atsimenu, kai per jos šventę visa apylinkė sugužėjo pulti ant kelių prieš jos stebuklingąjį paveikslą. Buvo rugpjūčio penkiolikta. Mes sugulėme miegoti, vyrai – kieme, moterys – vienuolyne. Staiga per miegus girdžiu – šaukia mane Švenčiausioji Mergelė. Greitai atsikeliu, nubėgu prie jos ikonos, paliečiu rankomis jos kaklą, ir ką aš matau? Mano visi pirštai kruvini...

Jis persižegnojo ir atsisuko į moteris.

– Neatsilikit, bobos! Greitai mes jau būsime vietoje.

Ir pašnibždom pasakojo toliau:

– Tada aš buvau dar nevedęs. Puoliau kniūbsčias ant žemės, pagarbinau Švenčiausiąją Mergelę ir nusprendžiau palikti šį apgaulingą pasaulį ir tapti vienuoliu...

Jis nusijuokė ir nutilo.

– Ko tu juokiesi, dėdule?

– Kaipgi nesijuoksi, sūneli. Tą pačią Marijos dangun ėmimo dieną velnias persirengė moterimi ir atsistojo priešais mane. Šita moterimi!

Ir neatsigręždamas nykščiu parodė į senę, kuri tylomis sekė mums iš paskos.

– Nespręsk pagal tai, kaip ji dabar atrodo, – tarė jis, – baisu prie jos ir prisiliesti. Tada ji dar buvo romi ir patraukli, tikras angeliukas. Visi ją vadino „gražuole su ilgais antakiais“. O dabar? Kur dabar jos antakiai? Velnias juos išpešiojo.

Tuo metu senoji už mūsų nugaros suurzgė kaip piktas šuo prie grandinės, bet šiaip nepratarė nė žodžio.

– Štai ir vienuolynas! – sušuko senis ir ištiesė ranką.

Ant kranto, įsispraudęs tarp dviejų uolų, pasirodė baltas kaip sniegas vienuolynas. Jo viduryje stūksojo nedidelis, apvalus bažnyčios kupolas, šviežiai nubaltintas, panašus į iškilią moters krūtį. Aplink bažnyčią buvo išsirikiavusios penkios ar šešios celės su mėlynai dažytomis durimis, o kieme augo trys dideli, liekni kiparisai. Patvory žydėjo keli stori laukiniai figmedžiai.

Mes žengėme toliau. Pro atdarą altorinės langelį pasigirdo melodingi choralų garsai, sūrus oras buvo prisigėręs smilkalų kvapo. Vartai su gražia apvalia arka – atviri iki galo, kiemas, šachmatiškai išgrįstas baltais ir juodais akmenukais, tviskėjo švara. Iš dešinės ir iš kairės pasieniais buvo pristatyta daugybė vazonų su pipirmėtėmis, mairūnais ir bazilikais.

Dieviška ramybė ir palaima! Besileidžianti saulė dažė švariai išbaltintas sienas raudona spalva.

Oras bažnytėlėje buvo šiltas, žvakių prieblandoje kvepėjo vašku. Vyrai ir moterys judėjo anapus smilkalų šydo, o penkios ar šešios vienuolės, apsidariusios nuo galvos ligi kojų juodais rūbais, saldžiu, švelniu balsu giedojo choralą. Jos nuolat puldinėjo ant kelių, ir jų drabu-

žiai šnarėjo tarytum sparnai. Jau daug metų nebuvau girdėjęs himnų, giedamų Švenčiausiosios Mergelės garbei. Audringais pirmosios jaunystės metais su didžiausia panieka ir susierzinimu lenkdavausi bažnyčios. Ilgainiui apsiraminau. Retkarčiais, per didžiąsias šventes, Kalėdas ir Velykas, užeidavau į bažnyčią, dalyvaudavau ir vigilijose. Džiaugiausi, kad mano širdyje vėl atgijo vaikystės dienų aidai. Laukiniai žmonės tiki, kad jeigu muzikos instrumentas nebetarnauja religiniams tikslams, jis nebetenka dieviškosios galios, nors ir išduoda harmoningą garsą... Lygiai taip religija nebeteko savo reikšmės mano širdyje – ji buvo man tik jutiminis pasitenkinimas.

Aš atsistojau kampe, atsirėmiau į suolą, kurį tikinčiųjų rankos buvo taip nugludinusios, kad jis buvo lygus kaip dramblio kaulas, ir klausiausi, kaip iš laiko gelmių kyla bizantiškieji himnai: „Būk pasveikinta žmogaus protui nepasiekiama aukštybe, būk pasveikinta netgi angelų akims neįžvelgiama gilybe, būk pasveikinta nesutuoktoji nuotaka!“

Vienuolės vėl puolė ant kelių, daužė kaktomis grindis, ir jų drabužiai vėl šnarėjo tarytum sparnai.

Nelyginant angelai, plevenantys smilkalų sparnais ir su lelijomis rankose aukštinantys Marijos grožį, slinko minutė po minutės. Saulė nusėdo, tarsi blyškus pūkas žemėn nusileido sutemos. Aš nė pats neprisimenu, kaip atsitiko, kad staiga atsidūriau kieme. Stovėjau po didžiausiuoju iš tų trijų kiparisų, šalia manęs buvo tik žila vienuolyno viršininkė ir dvi jaunos vienuolės. Viena novicė atnešė uogienės, šalto vandens ir kavos, ir tarp mūsų užsimezgė ramus pokalbis.

Mes kalbėjomės apie Švenčiausiosios Mergelės žaizdas, apie rusvąsias anglis, apie vištas, kurios pavasarį pradeda dėti kiaušinius, apie epileptikę seserį Eudoksiją. Ji krintanti ant akmeninių bažnyčios grindų ir spurdanti kaip žuvis. Iš burnos jai einančios putos, ji burnojanti prieš Dievą ir draskanti nuo savęs drabužius...

– Jai trisdešimt penkeri metai, – dūsaudama pasakojo vienuolyno viršininkė, – sunkus amžius. Bet gailestingoji Dievo Motina jai padės ir išgydys iš visų negalių. Po dešimties penkiolikos metų bus ji vėl sveika...

– Po dešimties penkiolikos metų.... – tariau aš pasibaisėjęs.

– Ką reiškia dešimt penkiolika metų, – griežtai pertraukė mane vienuolyno viršininkė. – Galvok apie amžinybę!

Aš nieko neatsakiau. Žinojau, kad kiekviena praeinanti akimirka yra amžinybė. Pabučiavau vienuolyno viršininkei baltą, putnią ranką, kvepiančią smilkalais, ir nuėjau.

Tuo tarpu visai sutemo. Keli varnai skubiai plasnojo atgal į savo lizdus. Iš medžių uoksų lindo pelėdos, ruošdamosi medžioklėn, o iš žemės kaišiojo galvas sraigės, vikšrai, kirminai ir pelės, kad jas galėtų sulesti pelėdos.

Mistiškoji gyvatė, kandanti sau į uodegą, įtraukė mane į savo ratą: žemė pagimdo ir praryja savo vaikus, pagimdo naujus ir vėl praryja, – uždaras ratas! Aš apsidairiau aplinkui. Buvo tamsu, nors į akį durk, ir tylu tylu. Paskutiniai ūkininkai jau buvo sugrįžę iš savo laukų, niekas į mane nežiūrėjo. Aš nusiaviau batus ir kojines, įmerkiau kojas į jūrą ir įsirausiau į smėlį. Jaučiau nenugalimą norą nuogu kūnu lytėti akmenis, vandenį, orą. Vienuolyno viršininkės „amžinybė" mane papiktino. Man atrodė, kad ji krinta ant manęs kaip koks lasas, kuriuo gaudomi laukiniai arkliai. Aš pašokau ir pasileidau bėgti. O širdies gilumoje jaučiau, kad žūtbūt turiu nuoga krūtine prisiglausti prie žemės ir jūros ir įsitikinti, kad tie mieli efemeriški daiktai dar tebėra.

„Tu esi, tu vienas, – šaukė manyje kažkoks balsas, – o akmenie – žeme – vandenie – ore. O aš, žeme, esu tavo pagrandukas sūnus, aš geriu prigludęs prie tavo krūtinės ir niekur nuo jos nesitraukiu. Tu leidi man gyventi tik vieną akimirką, bet ta akimirka aš mintu." Man atrodė, kad aš tuoj tuoj įkrisiu į žmones ryjančios „amžinybės" bedugnę. Dar gerai prisiminiau, kaip karštai aš anksčiau – kada? dar praėjusiais metais – laikiausi įsikibęs šių žodžių ir buvau pasiruošęs užmerktom akim ir išskėstom rankom pulti į tą bedugnę.

Kai dar ėjau į pirmą pradžios mokyklos klasę, antroje elementoriaus dalyje mes skaitėme pasaką apie tai, kaip mažas berniukas įkrito į šulinį. Jo dugne jis rado puikų miestą su žydinčiais sodais, medumi, piene virtais ryžiais, visokiausiais žaislais... Aš dėliojau paraidžiui kiekvieną atskirą žodį, ir kiekvienas skiemuo gramzdino mane vis giliau į tą pasaką. Vieną kartą per pietus parėjau iš mokyklos, greitai nubėgau į kiemą prie šulinio po vynuogėmis apaugusia lapine ir, vaikiškai susijaudinęs, įsispoksojau į juodai blizgantį vandens veidrodį. Ir man pasirodė, kad matau ten puikų miestą, namus ir gatves, vaikus ir lapinę, apkibusią prinokusių vynuogių kekėmis. Aš nebegalėjau iškentėti. Pasilenkiau, išskėčiau rankas ir, pasispyręs kojomis, jau buvau

bekrintąs žemyn. Tą akimirką mane pamatė motina. Klykdama ji pribėgo prie šulinio ir dar spėjo mane sučiupti...

Vaikystėje man grėsė pavojus paskęsti šuliny, suaugusiam grėsė pavojus pasinerti į žodį „amžinybė" ir dar į kitus panašius žodžius, tokius kaip „viltis", „meilė", „tėvynė", „Dievas". Kiekvienais metais man atrodydavo, kad aš išvengiau pavojaus ir žengiau žingsnį į priekį. Bet iš tikrųjų taip nebuvo. Aš tik pakeisdavau vieną žodį kitu ir vadindavau tai išganymu. O dabar štai jau dveji metai įsikandau žodį „Buda".

Bet dabar jau aiškiai jaučiu – ir už tai ačiū tau, Zorba! – kad tas žodis yra paskutinis, paskutinis šulinys, ir kad nuo šiol aš būsiu visam laikui išganytas. Visam laikui? Taip mes sakome kiekvieną kartą.

Aš atsikėliau. Mano visas kūnas, nuo galvos ligi kojų, jautė palaimą. Nusirengiau, šokau į vandenį, bangos kvatojosi, aš kvatojausi ir žaidžiau su jomis. O kai pavargęs išlipau į krantą, kai apsidžiovinau nakties ore ir lengvais žingsniais patraukiau namo, man pasirodė, kad išvengiau didelio pavojaus ir vėl tvirtai prisiglaudžiau prie didžiosios motinos krūtinės.

16

Dar nepriėjęs barako, valandėlę stabtelėjau nustėręs: pro mažutį langelį spingsojo šviesa.

„Tikriausiai sugrįžo Zorba", – pagalvojau, nesitverdamas džiaugsmu, ir jau buvau bebėgąs, bet susitvardžiau. Negalima šitaip rodyti savo džiaugsmo, reikia suvaidinti griežtą šeimininką ir aiškiai pasakyti jam savo nuomonę. Juk aš pasiunčiau jį sutvarkyti skubių reikalų, o jis iššvaistė pinigus ant vėjo. Reikia parodyti jam, kad esu įtūžęs, reikia... Aš sulėtinau žingsnius, norėdamas laimėti laiko ir įžiebti širdyje pyktį. Bet kad ir ką dariau, stengdamasis susierzinti, – raukiau kaktą, gniaužiau kumščius, piktai mostagavau rankomis, – nieko iš to neišėjo. Priešingai, juo labiau artėjau prie barako, juo labiau didėjo mano džiaugsmas.

Prisėlinau pirštų galais prie lango ir pažvelgiau į apšviestą kambarį. Zorba klūpėjo ant žemės ir ant spiritinės krosnelės virėsi kavą.

Mano širdis ištirpo, ir aš sušukau:

– Zorba!

Vienu gaistu atsilapojo durys, ir iš kambario išpuolė Zorba, pusplikis, basas. Jis ištiesė tamsoje savo ilgą kaklą, pastebėjo mane, išskėtė rankas, bet paskutiniu momentu susitvardė ir vėl jas nuleido.

– Džiaugiuosi, vėl matydamas tave gyvą ir sveiką, – tarė jis nedrąsiai ir susiraukė kaip sena naginė.

Aš bandžiau pradėti iš rimtųjų.

– Džiaugiuosi, kad tu vėl sugrįžai iš plaukiojimo, – tariau ironiškai. – Tik nelįsk per daug arti prie manęs! Tu visas pakvipęs tualetiniu muilu.

– Kad tu žinotum, kaip aš šveičiausi! Tryniausi, kas tik po ranka papuolė, vos nenusigramdžiau savo prakeikto kailio, kad tik galėčiau tau pasirodyti švarutėlaitis. Ištisą valandą brūžinaus! Tik va tas nelemtas kvapas... Bet kantrybės! Ar jis nori, ar nenori, vis tiek turės išdulkėti.

– Eime vidun, – tariau. Jaučiau, kad ilgiau neištversiu – tuoj pratrūksiu juoktis.

Mes įėjome į baraką. Visas kambarys buvo nukvipęs parfumais, pudra, muilu, moterimi.

– Sakyk, meldžiamasis, kas gi čia dabar! – sušukau ir parodžiau į dėžę, ant kurios gulėjo raudonas skėtukas ir visa šūsnis rankinukų, tualetinio muilo, moteriškų kojinių ir buteliukų su kvepalais.

– Dovanos... – sumurmėjo Zorba, nuleidęs galvą.

– Dovanos? – tariau aš, stengdamasis nutaisyti rūstų balsą. – Dovanos?!

– Dovanos, šefe, nerūstauk, dovanos vargšei Bubulinai... Velykos ant nosies... juk ji irgi žmogus.

Aš vos galėjau išsilaikyti nesijuokęs.

– Trūksta pagrindinio dalyko... – tariau.

– Kaip tai?

– O kur vestuviniai vainikai? – ir papasakojau jam, kokių aš nebūtų dalykų pririečiau įsimylėjusiai sirenai.

Zorba susimastęs pasikasė pakaušį.

– Negerai padarei, – tarė jis pagaliau, – negerai, ar šiaip sakyk, ar taip. Čia jau nebe juokai, šefe... Moteris – silpna, jautri būtybė, kiek kartų aš galiu tau tai sakyti! Tai porceliano vaza, su ja reikia elgtis atsargiai.

Aš susigėdau. Ėmiau gailėtis to savo lengvapėdiško poelgio, deja, jau buvo per vėlu. Pasukau kalbą apie ką kita.

– O kabelis? Įrankiai?

– Visko pargabenau, parūpinau, nebijok. Ir avis sveika, ir vilkas sotus. Lynų kelias, Lola, Bubulina, jūsų didenybė – viskuo pasirūpinta!

Jis nukėlė nuo ugnies kavą, pripylė man puoduką, padavė keletą parsivežtų iš miesto sezamo riestainių ir chalvos su medum, kurią aš, kaip jis žinojo, ypač mėgstu.

– Aš atvežiau tau lauktuvių didelę dėžę chalvos, – tarė jis švelniai, – neužmiršau tavęs. Ir papūgai nupirkau tūtelę riešutų. Nieko nepamiršau. Mano galva – ne puodynė.

Aš sėdėjau ant žemės parietęs kojas, valgiau riestainius ir chalvą, gėriau kavą. Zorba irgi siurbčiojo savo kavą, rūkė ir stebėjo mane. Jis žiūrėjo į mane kaip žaltys, hipnotizuojantis savo auką.

– Ar tu išsprendei tą problemą, kuri vis nedavė tau ramybės, senas sukčiau? – paklausiau prislopintu balsu.

– Kokią problemą?

– Ar moteris žmogiška būtybė, ar ne.

– Šitas klausimas seniai išspręstas! – atsakė Zorba, gyvai mostelėjęs ranka. – Moteris – irgi žmogus, toks pat, kaip ir mes, – dar blogiau! Ji mato tavo piniginę ir netenka galvos. Ji prisiriša prie tavęs ir praranda savo laisvę, ir džiaugiasi, ją praradusi, mat visą laiką šnairuoja į tavo piniginę. Na, bet... velniop tuos plepalus!

Jis atsikėlė ir išmetė pro langą cigaretę.

– Dabar pasišnekėkim vyriškais reikalais! – varė jis toliau. – Artėja Didžioji savaitė, kabelis jau čia. Laikas būtų aplankyti storapilvius vienuolyne ir sudaryti su jais sutartį dėl miško, kol jie dar nepamatė mūsų lynų kelio ir nepakėlė savo kainų. Aišku? Laikas nelaukia, nevalia mums ilgiau tinginiauti. Reikia kažką daryti, reikia išsinuomoti laivų ir pakrauti anglis, reikia susigrąžinti išlaidas... Po velniais! Ta kelionė į Kandiją mums brangiai kainavo...

Jis nutilo. Man buvo jo gaila. Jis elgėsi kaip neklaužada vaikas, kuris iš baimės nebežino, kaip iškabinti tą košę, kurios prisivirė beišdykaudamas.

„Sarmatykis, – sakiau aš sau, – šitokią žmogaus sielą negalima palikti baimės draskomą. Kurgi aš susirasiu kitą tokį Zorbą? Taigi šen kempinę, ir visko kaip nebūta!"

– Zorba, – tariau ramiai, – liaukis velniavęsis, apsieisim ir be velnių! Kas buvo, tas pražuvo! Kur santuris?

Jis išskėtė rankas, lyg taikydamasis mane vėl priglausti prie širdies, bet tuoj pat vėl jas nuleido ir vienu šuoliu atsidūrė prie sienos, kur kabėjo santuris. Aliejinės lemputės šviesoje aš atkreipiau dėmesį į jo plaukus – jie buvo juodi kaip degutas.

– O, ką aš matau, tu padauža! – sušukau. – Kas čia dabar per plaukai? Iš kurgi jie?

Jis sukikeno.

– Nepyk, šefe! Aš juos nusidažiau, tuos savo nelaimingus gaurus.

– Kodėl?

– Iš savigarbos. Vieną dieną išėjau su Lola pasivaikščioti. Laikiau ją paėmęs už parankės, tai yra, ne, vos vos liečiau ją pirštų galiukais. Staiga girdžiu, už nugaros šaukia toks vaikėzas, toks pupų pėdas: „Ei, senoli, kur tu tempiesi savo anūkę?“ Lola, be abejo, susigėdo, aš irgi. Ir kad jai nereikėtų dėl manęs antrą kartą degti iš gėdos, dar tą patį vakarą nuėjau pas kirpėją ir paprašiau nudažyti mano karčius.

Aš nusijuokiau. Zorba metė į mane rimtą žvilgsnį.

– Tau atrodo juokinga, šefe? Bet paklausyk, kas per keistas padaras yra žmogus! Nuo tos dienos pasidariau lyg nebe tas. Galėjai pamanyti – ir aš pats beveik tikiu tuo, – kad mano plaukai iš tikrųjų juodi. Tai mat kaip lengvai žmogus pamiršta, kas jam netinka. Kaip mane gyvą matai, aš jaučiuosi daug stipresnis ir sveikesnis negu anksčiau. Ir Lola tai pastebėjo. Prisimeni, kadaise mane kankindavo skausmai strėnose, o dabar – kaip nieko nebūta. Bet tu manim netiki. Žinia, tavo popieriuose apie tai nėra nė žodžio...

Jis ironiškai nusijuokė, bet tuoj pat atsiprašė.

– Atleisk! – tarė. – Vienintelė knyga, kurią esu skaitęs gyvenime, tai „Sindbadas Jūreivis“. Iš jos aš nedaug ko pasimokiau.

Jis nusikabino nuo sienos santurį ir švelniai numovė nuo jo apvalkalą.

– Einam į lauką, – tarė. – Tarp keturių sienų santuris nekaip jaučiasi. Tai plėšrus žvėris, jam reikia erdvės.

Mes išėjome iš barako. Danguje spindėjo žvaigždės. Paukščių Takas driekėsi nuo vieno dangaus krašto iki kito. Ošė jūra.

Susėdome ant žvirgždo. Bangos laižė mums kojas.

– Kai esi įklimpęs į skolas, reikia kaip nors prasiblaškyti, – tarė Zorba. – Ar tau taip neatrodo? Mes nepasiduosime. Eik šen, santuri!

– Makedonišką, savo tėvynės dainą, Zorba!

– Ne, kretišką, iš tavo krašto! Aš tau padainuosiu mandinadą, kurią išgirdau Kandijoje. Nuo to laiko, kai ją išmokau, pasikeitė visas mano gyvenimas.

Jis valandėlę padvejojo ir tarė:

– Ne, nepasikeitė, niekas nepasikeitė, bet dabar aš suprantu, kad ką dariau, dariau gerai.

Jis palietė savo storais pirštais santurį, ištiesė kaklą ir užtraukė šaižiu, klaikiu, ilgesingu balsu:

Jeigu veikt ką sumanei, – nieko nedvejoki.
Lai jaunystė skrieja sau, jos tu nežaboki!

Rūpesčiai išsisklaidė pavėjui, siela vėl atgavo pusiausvyrą. Lola, rusvųjų anglių kasykla, lynų kelias, „amžinybė“, maži ir dideli nemalonumai – viskas pavirto mėlynais dūmais ir išnyko ore. Liko tik plieno paukštis, čiulbanti žmogaus siela.

– Tiek jau to, Zorba! – sušukau aš, vos tik nuaidėjo toji išdidi melodija. – Visos tavo nuodėmės atleistos! Lola, šansonetė, tavo nudažyti plaukai, pinigai, kuriuos tu praūžei, – viskas! Dar kartą!

Jis ištiesė savo liesą kaklą ir uždainavo:

Po perkūnais! Nesvarbu, kaip tau susiklojo!
Juokis, jeigu sekas tau, siausk, jei apsišovei!

Keli darbininkai, miegoję netoli kasyklos, išgirdo dainą. Jie atsikėlė, nemačiomis nusileido į pajūrį ir sutūpė ratu. Jie klausėsi savo mėgstamos melodijos, ir jiems nieztėjo padai.

Galų gale nebeištvėrė, puolė iš tamsos kaip stovi, pusnuogiai ir susivėlę, apstojo Zorbą ir jo santurį ir su savo plačiomis kelnėmis pasileido šokti ant žvirgždo pasiutusį ratelį. Aš sužavėtas žiūrėjau į juos ir galvojau: „Štai kur tikroji štolnė, kurios aš ieškau. Kitokios man nereikia.“

Kitą rytą dar prieš saulės tekėjimą štolnėse jau aidėjo kirtiklių smūgiai ir Zorbos šūksniai. Kalnakasiai dirbo kaip pašėlę, tik Zorba galėjo juos taip uždegti. Ten, kur būdavo jis, darbas pavirsdavo vynu, daina, meile, ir visi pasidarydavo kaip apsvaigę. Jo rankose žemė atgydavo. Akmenys, anglys, medis, darbininkai paklusdavo jo ritmui. Baltų ace-

tileno lempų šviesoje štolnėse prasidėdavo lenktynės, o Zorba visada būdavo priekyje ir dirbdavo išsijuosęs. Kiekvienam štrekui, kiekvienai štolnei jis duodavo kokį vardą, beveidėms galioms suteikdavo veidą, ir paskui jos nebegalėdavo taip lengvai nuo jo paspruktí.

– Jeigu aš žinau, – sakydavo jis, – kad šitas va yra „Kanavaras" (šitaip jis pakrikštijo pirmąjį štreką, tai kurgi jis dėsis? Aš žinau, kuo jis vardu, ir jis nedrįs iškrėsti man pokšto. Lygiai kaip ir „Abatas", „Šleivakojis" arba „Mižnius". Aš žinau visus juos pavardžiui.

Šiandien aš įsmukau į štolnę. Zorba manęs nepastebėjo.

– Prie ginklų! Prie ginklų! – šūkčiojo jis savo darbininkams, pakiliai nusiteikęs. – Pirmyn, vaikučiai, mes tą kalną paimsim! Šįsyk jis susidūrė su žmonėmis, su baisiais plėšrūnais. Netgi mielasis Dievulis nežino, kur dėtis iš baimės, kai mus pamato. Jūs iš Kretos, o aš iš Makedonijos – bendromis jėgomis mes nugalėsim tą kalną, o ne jis mus! Mes nugalėjom turkus, tai negi dabar išsigąsim tos kalvos? Prie ginklų!

Prie Zorbos pribėgo kažkoks žmogus. Acetileno lempos šviesoje aš pažinau liesą Mimito veidą.

– Zorba! – sušuko jis mikčiodamas. – Zorba...

– Atstok nuo manęs! Nešdinkis po velnių!

– Aš nuo madam...

– Dink iš akių! – suriko jis grėsmingu balsu. – Mes neturim kada.

Mimitas tuoj pat paraitė kojas. Zorba įtūžęs nusispjovė.

– Rytas yra darbui, – tarė jis. – Todėl jis vyriškosios giminės. Naktis yra malonumams, todėl ji moteriškosios giminės. Negalima vieno su kitu maišyti.

Tuo metu pasirodžiau aš.

– Bičiuliai, – tariau, – jau pietūs, laikas valgyti!

Zorba atsigręžė ir piktai pažvelgė į mane.

– Atleisk, šefe! Geriau nesikišk, kur tau nereikia! Jei nori, tai eik sau ir valgyk į sveikatą. Mes praradome dvi savaites, reikia dabar už jas atsigriebti. Gero apetito!

Aš išėjau iš štolnės ir nusileidau prie jūros. Atsiskleidžiau knygą, kurią turėjau su savim. Nors buvau alkanas, tačiau greit užmiršau alkį. „Mąstymas irgi savotiška kasykla, prie ginklų!" – tariau sau ir pasinėriau į didžiuosius smegenų štrekus.

Įdomi knyga – apie sniegu apklotus Tibeto kalnus, paslaptingus vienuolynus, tylius, geltonais abitais apsidariusius vienuolius, kurie taip

moka sukoncentruoti savo valią, kad priverčia dangaus žydrynę įgauti norimus pavidalus.

Aukštos kalnų viršūnės, pilnas dvasių oras. Tuščias šio pasaulio klegesys neprasiskverbia ligi šių regionų. Didysis asketas vidurnaktį išveda prie ledo sukaustyto kalnų ežero savo mokinius, septyniolikos, aštuoniolikos metų jaunuolius. Jie nusirengia, prakerta eketę, pamirko į ledinį vandenį savo drabužius, vėl apsivelka ir ant kūno juos išsidžiovina. Taip daro jie septynis kartus. Paskui grįžta į vienuolyną rytinių pamaldų.

Jie įkopia į penkių, šešių tūkstančių metrų aukščio kalnų viršūnes. Tyliai sėdi, giliai ir ritmingai kvėpuoja, ligi pusės nuogai išsirengę, bet nejaučia šalčio. Jie laiko rankoje taurę šalto kaip ledas vandens, žiūri į jį, susikaupia, savo visą jėgą sukoncentruoja į vandenį, ir vanduo pradeda virti.

Tada jie pasidaro arbatos. Didysis asketas sukviečia aplink save visus mokinius ir sušunka jiems:

„Vargas tam, kas neturi savyje laimės šaltinio!

Vargas tam, kas nori patikti kitiems!

Vargas tam, kuris nejaučia, kad šis ir anas gyvenimas yra neatskiriama vienovė!“

Sutemo, aš nieko nebemačiau. Užverčiau knygą ir pažvelgiau į jūrą. „Reikia, – pagalvojau, – išsivaduoti iš visų fantomų – budų, dievų, tėvynių, idėjų... Vargas tam, kas nuo jų nepabėgs!“

Staiga jūra pasidarė juoda juoda. Priešpilnis mėnuo kyburiavo vakariniame dangaus skliaute. Kažkur toli, soduose, pratisai kaukė šunys, ir atrodė, kad loja visa dauba...

Prieš mane išdygo Zorba, purvinas ir sudulkėjęs. Jo marškiniai, visai suplyšę, vos laikėsi ant kūno. Jis atsisėdo šalia manęs.

– Šiandien gera diena, – tarė jis patenkintas. – Padirbėjom atsakančiai.

Aš girdėjau jo žodžius, bet nesupratau jų prasmės. Mano dvasia dar klajojo anais tolimais mistiniais laukais.

– Apie ką tu galvoji, šefe? Tavo mintys skraido toli nuo čia.

Aš susikaupiau ir apsidairiau aplinkui. Pamačiau šalia sėdintį savo bičiulį ir palingavau galvą.

– Zorba, – atsakiau, – tu laikai save baisiu Sindbadu Jūreiviu ir įsivaizduoji balažin ką, nes apkeliavai pusę pasaulio. O iš tikrųjų tu nematei nieko, ničnieko, vargeta tu! Ne kitaip yra ir man. Pasaulis daug

didesnis, negu mes manome. Mes keliaujame, aplankom svetimus kraštus, perplaukiam jūras, o pasirodo, kad vos vos iškišome nosį iš savo pirkios.

Zorba perkreipė lūpas, bet nieko nesakė. Tik suurzgė kaip ištikimas šuo, mušamas šeimininko.

– Yra kalnai, – kalbėjau toliau, – milžiniški kalnai, nusėti vienuolynų. O tuose vienuolynuose gyvena vienuoliai geltonais abitais. Jie sėdi susikeitę kojas mėnesį, du mėnesius, šešis mėnesius vis toje pačioje vietoje ir galvoja tik apie vieną vienintelį dalyką. Apie vieną vienintelį, supranti? Ne apie du, o apie vieną! Jie negalvoja, kaip mes, apie moterį ir anglis, apie knygą ir anglis, jie sukoncentruoja visą dėmesį į vieną vienintelį ir visada tą patį daiktą ir daro stebuklus. Šitaip atsiranda stebuklai. Tu jau esi pastebėjęs, Zorba, kad jeigu laikai lęšį prieš saulę ir surenki jos spindulius į vieną tašką, tai tas taškas greit užsidega. O kodėl? Todėl, kad saulės energija ne išsklaidoma į visas puses, o sukoncentruojama į tą vieną tašką. Lygiai taip pat yra ir su žmogaus protu. Tu gali daryti stebuklus, jeigu nukreipsi savo protą į vieną vienintelį, visada tą patį tašką. Supranti, Zorba?

Zorba sunkiai atsiduso. Jis jau buvo bebėgąs sau, bet susitvardė.

– Toliau! – suniurnėjo jis prislėgtu balsu. Bet tuoj pat pašoko kaip įgeltas.

– Tylėk! Tylėk! – šaukė jis. – Kam tu man pasakoji tokius dalykus, šefe? Kam nuodiji man širdį? Aš taip gerai jaučiausi, kam tu drumsti man ramybę? Aš buvau alkanas, ir ponas Dievas ir velnias (tegu mane galas, jeigu aš darau kokį skirtumą tarp jųdviejų) pamėtėjo man kaulą, ir aš laižiau jį. Vizginau uodegą ir šaukiau: „Ačiū! Ačiū!" O dabar...

Jis treptelėjo koja ir atsuko man nugarą, rodės, tuoj patrauks į baraką. Bet niekur nėjo, nes dar nebuvo išliejęs visos tulžies.

– Fi! Nieko sau kaulas, kurį numetė man dievas-velnias! Suskretusi sena dainininkė. Suskretusi sena barža!

Ir sviedė į jūrą saują žvirgždo.

– Bet kas gi, – šaukė jis, – kas gi iš tikrųjų numeta mums kaulą?

Jis valandėlę patylėjo, bet kadangi aš nieko neatsakiau, jis dar labiau įpyko.

– Tyli, nesakai, šefe? Jeigu tu žinai, kuo jis vardu, tai pasakyk! Ir aš noriu jį žinoti, tada pamatytum, kaip jį pamokyčiau. Bet šitaip – ant nuomonės – tik likčiau kvailio vietoje, ir tiek.

– Aš noriu valgyti, – tariau. – Eik, išvirk ko nors! Pirma pavalgykim.

– Argi negalima vieną kartą apsieiti be vakarienės, šefe? Aš turėjau vieną dėdę, jis buvo vienuolis ir ištisą savaitę vienintelis jo maistas būdavo tik vanduo ir druska. Sekmadieniais ir švenčių dienomis dar įsiberdavo šiek tiek pipirų. Ir jis sulaukė šimto dvidešimties metų.

– Jis todėl išgyveno šimtą dvidešimt metų, Zorba, kad tikėjo. Jis buvo susiradęs savo dievą, jis neturėjo jokių rūpesčių. O mudu, Zorba, neturime nė kokio dievo, kuriuo galėtume gyventi. Todėl užkurk ugnį, dar yra kelios žuvys. Išvirk tirštą karštą sriubą, gerai pridėk svogūnų ir pipirų, kad būtų kaip tik prie širdies abiem. Paskui pažiūrėsim.

– Ką ten pažiūrėsim! – tarė Zorba įtūžęs. – Kai pilvas pilnas, tada viską pamiršti.

– To aš kaip tik ir noriu. Čia ir yra tikroji valgymo vertė. Taigi paskubėk, Zorba, ir išvirk žuvienės, nes sprogs mums galvos!

Bet Zorba nejudėjo iš vietos. Jis stovėjo kaip įbestas ir spoksojo į mane.

– Aš noriu tau pasakyti vieną daiktą, šefe. Aš žinau, ką turi tu sumanęs. Klausantis tavo žodžių, man tarsi kas nušvietė protą.

– Na, tai ką aš turiu sumanęs, Zorba? – paklausiau susidomėjęs.

– Ir tu nori įsteigti vienuolyną. Bet tokį, kuriame gyventų ne vienuoliai, o šitokie plunksnagraužiai ir rašeivos, kaip jūsų didenybė, kurie dieną naktį skaito ir popierių gadina. O paskui iš jūsų burnų kartkarčiais nusidriekia kaspinai su skambiais žodžiais, lygiai kaip šventųjų paveiksluose. Ar neatspėjau?

Aš sumišęs nuleidau galvą. Iškilo senos jaunų dienų svajonės, ilgesingi prisiminimai, gražūs ir kilnūs siekimai... Tada mes buvome dešimties draugų būrelis – muzikai, dailininkai ir poetai – ir ketinome įkurti savotišką dvasinę broliją, atsitverti nuo pasaulio, visą dieną dirbti ir tik vakare susitikti bendrai vakarienei – pavalgyti, išgerti, paskaityti, panagrinėti svarbias problemas ir sudirbti senąsias pažiūras. Aš jau buvau sukūręs net tos brolijos įstatus ir jau suradęs tinkamą pastatą – apleistą Šv. Jono Medžiotojo vienuolyną vienoje Himeto kalnų perėjoje...

– Tai, vadinasi, atspėjau! – tarė Zorba ir buvo patenkintas, kad aš neturiu jam kuo atsikirsti.

– Taip, Zorba, – atsakiau jam, stengdamasis paslėpti savo susijaudinimą.

– Tada aš prašau tave, garbusis viršininke, vienos paslaugos: priimk mane į savo vienuolyną durininku, kad aš galėčiau tau retkarčiais

pasukti kokią draudžiamą prekę – gražią moterį, mandoliną, butelį degtinės, keptą paršiuką... ir kad tu neiššvaistytum niekų darbams savo gyvenimo!

Pasakė ir juokdamasis nuėjo skubiais žingsniais. Aš nusekiau iš paskos. Barake jis, nepraverdamas burnos, nuvalė žuvis. Aš atnešiau malkų ir užkūriau ugnį. Netrukus sriuba buvo gatava, mes čiupome šaukštus ir ėmėme semti ją tiesiai iš puodo.

Valgėme be žodžių. Visą dieną nieko nebuvome turėję burnoj, tad rijome kaip du alkani vilkai. Sočiai užsigėrėm vynu ir netrukus vėl atgavom gerą nuotaiką. Pirmasis prašneko Zorba:

– Tai būtų gražu, jei staiga pasirodytų Bubulina – aš linkiu jai viso geriausio, bet ponedie apsaugok mus nuo jos! Jos tik čia ir betrūksta. Tarp mūsų šnekant, šefe, turiu tau prisipažinti, kad ji man nusibodo... velniai ją rautų!

– Dabar jau nebeklausi, kas pamėtėja tau šitą kaulą?

– O kas mums darbo, šefe? Rūpi mums tai kaip pernykštis sniegas. Paimk kaulą ir nesuk sau galvos, kokia ranka jį tau pamėtėjo. Ar jis skanus? Ar ant jo dar yra mėsos? Štai kas svarbu. Visa kita buvę nebuvę.

– Geras valgis atliko savo stebuklingą darbą! – tariau aš ir patapšnojau Zorbai per petį. – Alkanas kūnas apsiramino? Tada ir siela apsiramino, nieko nebeklausinėja... Atsinešk santurį!

Zorba pakilo, bet tuo metu ant žvirgždo pasigirdo skubūs, sunkūs žingsniai. Zorbos plaukuotos šnervės suvirpėjo.

– Vilką mini, vilkas čia, – sušnibždėjo jis ir pliaukštelėjo sau per šlaunis. – Suuodė kalė Zorbą – kur ji tau iškęs neatlėkusi.

– Aš jau einu, – tariau. – Truputį pavargau. Dar apsuksiu ratą, pasivaikščiosiu. Sėkmės!

– Labanaktis, šefe!

– Neužmiršk, Zorba, kad tu pažadėjai ją vesti. Neparodyk, kad aš esu melagis.

Jis atsiduso:

– Dar kartą vesti? Ačiū – užteks man jau to gero.

Tualetinio muilo kvapas vis artėjo.

– Drąsiau, Zorba!

Ir sprukau iš barako. Lauke jau buvo girdėti uždusęs senosios sirenos alsavimas.

17

Kitą rytą vos tik prašvitus mane prikėlė iš miego Zorbos balsas.

– Kas gi čia tau užėjo iš pat labo ryto? Ko taip laidai gerklę?

– Toliau šitaip negalima, šefe, – atsakė jis, kraudamasis į kuprinę visą krūvą maisto produktų. – Aš išsinuomojau du mulus. Kelkis! Reikia joti į vienuolyną pasirašyti popierių, jei ne, iš mūsų lynų kelio nieko neišeis. Liūtas bijo tik blusos. Mus suės blusos!

– Kodėl tu elgiesi su vargše Bubulina kaip su kokia blusa? – tariau juokdamasis.

Zorba apsimetė nenugirdęs.

– Keliaujam, šefe, kol dar nepradėjo spirginti saulė.

Aš seniai troškau pakeliauti po kalnus ir pakvėpuoti pušų oru. Mes užsėdome ant mulų ir nujojome prieškalne aukštyn. Prie anglių kasyklos valandėlę stabtelėjome. Zorba paliepė darbininkams toliau dirbti „Abate“, „Mižniuje“ iškasti prataką ir nuleisti vandenį, o „Kanavarą“ išvalyti...

Diena spindėjo kaip tyras deimantas. Juo aukščiau kilome, juo aukščiau kilo ir mano siela ir darėsi vis skaidresnė. Aš jaučiau, kaip palaimingai veikia mano sielą grynas oras, lengvas kvėpavimas, prieš akis atsivėrusios platybės – taip man būna visada, kai patenku į kalnus. Galėjai pagalvoti, kad siela yra gyvas padaras su plaučiais ir nosimi. Jai reikia daug ozono, ji dūsta, kai atsiduria dulkėse ir pasidaro sunku alsuoti... Saulė jau buvo mažne pačiame zenite, kai mudu įjojome į pušyną. Ore tvyrojo medaus kvapas, kai kur aukštai virš mūsų ūžavo vėjas, ir atrodė, kad girdėti ošiant jūrą.

Per visą kelionę Zorba atidžiai stebėjo kalno nuolydį. Mintyse jis jau statė kas keli metrai po stulpą, kėlė akis ir matė saulėje spindintį kabelį, kuris tiesiai kaip styga ėjo ligi pat paplūdimio. Rąstai švilpė juo žemyn kaip strėlės.

Jis pasitrynė rankas.

– Geras biznis! Tikra aukso kasykla! Mes uždirbsim krūvą pinigų ir galėsim daryti, ką tik norim.

Aš pažvelgiau į jį nustebęs.

– Ė! – kalbėjo jis toliau. – Į tave pažiūrėjus, atrodo, lyg tu būtum viską pamiršęs. Prieš pastatydami savo vienuolyną, mes dar turime nukeliauti į tuos didžiuosius kalnus. Kaipgi jie ten vadinasi? Tėbai?

– Tibetas, Zorba, Tibetas!.. Bet tik mudu du. Moterims ten nevalia kelti kojos.

– O kas kalba apie moteris? Tegu jos sau gyvena kaip gyvenusios, neminėk bloguoju tų vargšių būtybių. Jos labai naudingos, jeigu vyras neturi jokio vyriško darbo. Jeigu jis, pavyzdžiui, nekasa anglių. Arba jeigu jis nešturmuoja tvirtovių. Arba jeigu jis nesikalba su ponu Dievu. Tai ką jam tada veikti, jeigu jis nenori mirti iš nuobodulio? Jis geria, žaidžia, sukasi apie visas moteris. Ir laukia. Laukia, kol ateis jo valanda – jeigu ji apskritai kada ateis.

Jis kiek patylėjo.

– Jeigu ji apskritai kada ateis! – galų gale sušuko susierzinęs. – Galbūt ji niekada neateis. Toliau taip negali tęstis, šefe! Arba žemė vėl sumažės, arba aš padidėsiu, kitaip nebėr man gyvenimo.

Tarp pušų pasirodė vienuolis – rudaplaukis, išgeltusio veido, pasiraitojęs rankoves, su juoda apvalia vilnone kepurėle ant galvos. Jis nešėsi geležinę lazdą, ėjo ja pasiramsčiuodamas ir, atrodo, labai skubėjo. Pamatęs mus, sustojo, mostelėjo lazda ir paklausė:

– Kur keliaujat, gerbiamieji ponai?

– Į vienuolyną pasimelsti Švenčiausiajai Mergelei, – atsakė Zorba.

– Sukit tučtuojau atgal, nelaimingieji! – sušuko vienuolis, ir jo išblukusios mėlynos akys paraudo. – Sukit atgal, kaip Dievą mylite! Vienuolynas – tai šėtono lizdas, o ne Švenčiausiosios Mergelės vynuogynas; sakoma, kad vienuolio karūna – tai neturtas, klusnumas ir skaistybė. Chi chi! Sukit atgal, sakau jums! Pinigai, ištvirkavimas ir valdžios vaikymasis – štai jų Švenčiausioji Trejybė!

– Juk tai šaunus vyrukas, šefe, – tarė Zorba ir švilptelėjo iš pasitenkinimo.

– Kuo tu vardu? – paklausė jis vienuolį. – Ir kur keliauji?

– Aš vardu Zacharijas. Susirinkau savo mantą ir daviau kojoms valią. Negaliu ilgiau tverti. Būk geras, tautieti, ir pasakyk, kuo tu vardu!

– Kanavaras.

– Nebegaliu daugiau, broli Kanavarai. Kiaurą naktį dejuoja Kristus ir neduoda man miegoti. Ir aš dejuoju kartu su juo. Šiandien rytą pasišaukia mane vienuolyno viršininkas – tegu jis iškepa pragaro liepsnose!

„Ei, Zacharijau, – sako jis, – tu neduodi broliams miegoti? Aš išmesiu tave už durų." – „Ar tai aš neduodu jiems miegoti, – klausiu, – ar Kristus? Ne *aš* dejuoju, o *jis*." Tada jis pakėlė savo riestą lazdą, tas antikristas, ir... žiūrėkit!

Jis nusiėmė kepurėlę, jo plaukai buvo sulipę krauju.

– Aš nusikračiau dulkes nuo kojų savo ir palikau tą nuodėmės lizdą.

– Grįžk su mumis į vienuolyną – tarė Zorba. – Aš sutaikysiu tave su vienuolyno viršininku. Eime, tu sudarysi mums kompaniją ir parodysi kelią. Pats Dievas tave siunčia.

Vienuolis valandėlę svarstė, jo akys blizgėjo.

– O ką jūs man už tai duosit?

– O ko tu nori?

– Kilogramo džiovintos menkės ir konjako.

Zorba pasižiūrėjo į vienuolį atidžiau ir paklausė:

– Ar tik tavyje nesėdi velnias, Zacharijau?

– Iš kur tu tai žinai? – paklausė vienuolis nustebęs.

– Aš iš Atono. Aš viską žinau.

Vienuolis nuleido galvą ir sušnibždėjo:

– Taip, manyje sėdi velnias.

– Ir jis užsimanė džiovintos menkės ir konjako?

– Taip, užsimanė, kad jį kur devynios.

– Gerai, duosiu! O gal jis ir rūko?

Zorba numetė jam cigaretę. Vienuolis godžiai ją pastvėrė.

– Rūko, kur nerūkys, šunsnukis, – tarė jis, išsitraukė iš kišenės skiltuvą su dagtimi, užsidegė cigaretę ir užpešė dūmą.

– Tepadeda man Dievas! – tarė jis, apsisuko ir nuėjo pirma mūsų.

– O kuo vardu tavo velnias? – paklausė Zorba ir mirktelėjo man.

– Juozapas, – atsakė vienuolis neatsigręždamas.

Man buvo nei šis, nei tas matant prieš akis tą puskvailį vienuolį. Nesveikas protas ir nesveikas kūnas man visada kelia užuojautą ir kartu pasibjaurėjimą. Bet aš netariau nė žodžio. Tegu sau Zorba daro, kas tik jam patinka.

Pakeliavę gryname ore, greit išalkome. Tad sustojome po didžiule pušimi ir atrišome kuprinę. Vienuolis godžiai pasilenkė ir išnaršė akimis jos vidų.

– Ė-ė! – sušuko Zorba. – Nesilaižyk per anksti, Zacharijau! Šiandien Didysis pirmadienis. Kadangi mes esame masonai, galime suvalgyti

truputį mėsos, keptą viščiuką, Dievas atleis mums. Bet turime taip pat chalvos ir alyvų jūsų šventenybei. Slinkis arčiau!

Vienuolis pasiglostė purviną barzdą ir nusiminęs tarė:

– Zacharijas pasninkauja, jis valgys alyvas su duona ir užsigers vandeniu... Bet Juozapas, velnias, nori užvalgyti mėsos, mielieji broliai, ir išgerti vyno iš jūsų butelio, tikras šunsnukis.

Jis persižegnojo ir ėmė šveisti duoną, alyvas, chalvą. Užkandęs nusišluostė atgalia ranka lūpas, užgėrė vandens ir vėl persižegnojo, lyg būtų jau pavalgęs.

– Dabar to nelabojo Juozapo eilė, – tarė ir puolė prie kepto viščiuko. – Ėsk, prakeiktas šunie, – murmėjo jis įsiutęs, rinkdamasis didžiausius ir skaniausius mėsos gabalus, – ėsk!

– Bravo, vienuoli! – entuziastingai sušuko Zorba. – Kaip girdžiu, tu giedi dviem balsais.

Jis vėl atsigręžė į mane.

– Kaip jis tau patinka?

– Judu panašūs į viens kitą, – atsakiau ir nusijuokiau.

Zorba padavė vienuoliui butelį.

– Juozapai, patrauk gurkšnelį!

– Gerk, prakeiktasis! – tarė vienuolis, pačiupo butelį ir prisidėjo prie lūpų.

Kaitino saulė. Mes pasitraukėme toliau į pavėsį. Vienuolis atsidavė smilkalais ir aitriu prakaitu. Jis spirgėjo kaitrioje saulėje, ir Zorba atitempė jį į pavėsį, kad taip negadintų oro.

– Kaip tu tapai vienuoliu? – paklausė Zorba, po sočių pietų panoręs paplepėti.

Vienuolis nusišiepė.

– Jeigu tu manai, kad iš pamaldumo, tai labai klysti. Iš vargo, mielas broli, iš vargo. Aš nebeturėjau ko valgyti ir pagalvojau: „Eik į vienuolyną, ten nereikės tau badu dvėsti!“

– Ir tu patenkintas?

– Ačiū Dievui! Tiesa, aš dažnai dūsauju, bet tai nesvarbu. Aš dūsauju ne dėl to, kad man ilgu žemės, – spjaut man ant jos, atsiprašant, ji man buvus nebuvus – aš ilgiuosi dangaus. Išdarinėju kvailus pokštus, vartausi per galvą, ir vienuoliai raitosi iš juoko, į mane žiūrėdami. Jie laiko mane apsėstu ir deda į šuns dienas. Bet aš sakau sau: šito negali būti, gerasis Dievulis mėgsta juoką. Vieną dieną jis pasakys man: „Prieik

arčiau, juokdary mano, prieik arčiau, aukse mano! Prajuokink mane!“ Ir šitokiu būdu aš pateksiu į dangų, kaip pajacas.

– Dievaži, – tarė Zorba atsistodamas, – tu, kaip matau, ne iš kelmo spirtas. Bet laikas judėti, jei nenorim susitemdyti.

Vienuolis vėl ėjo pirma mūsų. Mes vis labiau artėjome prie kalno viršūnės, ir man atrodė, kad ir savo širdyje aš kopiu į platesnes sferas, kad imu analizuoti ne smulkius rūpesčius, o svarbias problemas, kad iš patogios banalybės slėnumų kylu į skardingas naujų doktrinų aukštumas.

Staiga vienuolis sustojo.

– Mūsų Švenčiausioji Mergelė Keršytoja! – tarė jis ir parodė į nedidelę koplytėlę su apvaliu, grakščiu kupolu. Paskui puolė ant žemės ir persižegnojo.

Aš nusėdau nuo mulo ir įėjau į šventovės vėsumą. Vienoje nišoje stovėjo sena surūkusi ikona, apkabinėta sidabriniais votais. Priešais ją degė sidabrinė lemputė – amžinoji ugnis.

Įsižiūrėjau į paveikslą: atšiauri madona, karė, stiprus sprandas, griežtas, tiriamas nekaltos mergelės žvilgsnis; rankoje ne dieviškasis kūdikėlis, o ilga, nuleista ietis.

– Vargas tam, kas paliečia vienuolyną, – tarė vienuolis vos ne su siaubu akyse. – Ji puola jį ir persmeigia savo ietimi. Kartą senais laikais čia pasirodė Alžyro piratai ir padegė vienuolyną. Brangiai tas kainavo netikėliams. Kai jie ėjo pro koplyčią, Švenčiausioji Mergelė nužengė iš ikonos, puolė pro duris ir bemat susidorojo su gauja. Jos ietis nė vieno nepagailėjo, niekam nepavyko išsigelbėti. Mano senelis dar pasakodavo matęs kaulus, kurie mėtėsi po visą mišką. Nuo to laiko žmonės ją praminė Švenčiausiąja Mergele Keršytoja, anksčiau ji vadinosi Gailestingoji.

– O kodėl ji nepadarė stebuklo anksčiau, kol piratai dar nebuvo padegę vienuolyno? – paklausė Zorba.

– Sunku pasakyti – nežinomi Aukščiausiojo keliai, – tarė vienuolis ir triskart persižegnojo.

– Velniop tą jūsų Aukščiausiąjį! – suniurnėjo Zorba ir užšoko ant mulo. – Jojam toliau!

Netrukus prieš mūsų akis išniro Švenčiausiosios Mergelės vienuolynas; apsuptas uolų ir pušų vainiko, giedras ir viliojantis, atskirtas nuo pasaulio, prigludęs vidury žalios daubos. Žiūrint į jį iš tolo, atrodė, kad

toje vietoje kažkokiu nesuvokiamu būdu labai gražiai derinasi viršukalnės ir lygumos žavesys; mano supratimu, geresnę vidinio susikaupimo priebėgą sunku būtų ir surasti.

Čia, galvojau aš, blaivi ir romi siela galėtų religinei egzaltacijai suteikti žmogiškąjį matą. Tik nereikia tam jokios skardingos antžmogiškos viršūnės, jokios geidulingos ir užsimiegojusios lygumos, užtenka, kad toji siela galėtų pakilti ir neprarastų savo žmogiškojo žavesio. Šitokia gamtinė padėtis, sakiau aš sau, neišaugina nei didvyrių, nei paršų. Vien tikrus žmones.

Čia turėtų stovėti grakšti senovės graikų šventykla arba linksma mahometonų mečetė. Dievas čia turėtų nusileisti apsirengęs paprastais žmogiškais drabužiais, basas vaikščioti po žalias pievas ir patikliai šnekučiuotis su žmonėmis.

– Koks stebuklas! Kokia vienuma! Kokia laimė! – murmėjau aš.

Mes nusėdome nuo mulų, perėjome didelę vartų arką ir įžengėme į priimamąjį, kur ant įprastinių padėklų mums buvo paduota degtinės, saldainių ir kavos. Netrukus pasirodė tėvas valdytojas, mus apspito vienuoliai ir apibėrė klausimais... Klastingos akys, nepasotinamos lūpos, vešlios barzdos, ūsai, ožiu atsiduodančios pažastys...

– Ir jūs neatnešėt jokio laikraščio? – paklausė nepatiklus vienuolis.

– Laikraščio? – nustebau aš. – O kam jums čia laikraštis?

– Kam laikraštis, mielas broli? Pažiūrėti, kas dedasi pasaulyje! – vienu balsu sušuko keli pasipiktinę vienuoliai.

Jie laikėsi įsitvėrę balkono grotelių ir kranksėjo kaip varnai. Jie karštai kalbėjo apie Angliją, apie Rusiją, apie Venizelą, apie karalių. Pasaulis juos užmiršo, bet jie neužmiršo pasaulio. Jų akyse atsispindėjo dideli miestai, krautuvės, moterys, laikraščiai...

Atsistojo storas, plaukais apžėlęs vienuolis ir įtraukė pro nosį oro.

– Aš norėčiau tau kai ką parodyti, – sušuko jis man. – Noriu sužinoti tavo nuomonę. Tuoj atnešiu.

Susidėjęs ant pilvo striukas, plaukuotas rankas, jis nušlepsėjo su savo šliurėmis ir dingo už durų.

Vienuoliai piktai sukikeno jam iš paskos.

– Tėvas Dometijas, – tarė tėvas valdytojas, – atneš savo molinę vienuolę. Velnias tyčia jam pakasė ją, ir vieną dieną, kasdamas daržą, Dometijas ją rado. Jis pasiėmė ją į celę, ir nuo to laiko vargšas beveik negali miegoti. Tiesiog iš proto kraustosi.

Zorba atsistojo. Jis vos gaudė kvapą.

– Mes atvykome čia pasišnekėti su jo prakilnybe, su vienuolyno viršininku. Mes norėtume pasirašyti sutartį...

– Jo prakilnybės vienuolyno viršininko nėra, – atsakė tėvas valdytojas. – Šiandien anksti rytą jis išvyko į kaimą. Teks palūkėti!

Sugrįžo tėvas Dometijas, kažką laikydamas ištiestomis rankomis, lyg nešdamas kieliką.

Aš priėjau arčiau. Putliose vienuolio rankose pamačiau koketišką, pusnuogę tanagrą. Vieną, dar išlikusią sveiką ranką ji buvo prisidėjusi prie galvos.

– Matai, ji rodo sau į galvą, – tarė Dometijas, – o tai gali reikšti, kad ten yra paslėptas brangakmenis. Gal deimantas, o gal perlas. Kaip tu manai?

– Man atrodo, – pertraukė jį kandus vienuolis, – kad jai skauda galvą.

Tačiau dručkis Dometijas nekreipė dėmesio į jo žodžius, atvėpęs lūpą kaip ožys, jis nekantriai laukė mano atsakymo.

– Man baisiai knieti ją sudaužyti ir pasižiūrėti, kaip ten iš tikrųjų yra. Aš tiesiog naktimis nemiegu... O gal jos galvoje deimantas?

Aš įdėmiau apžiūrėjau tą žavią mergaitę su nedidelėmis, standžiomis krūtimis, kurią likimas atbloškė čionai, į tą smilkalais nukvipusį vienuolyną, tarp nukryžiuotų dievų, kurie smerkia kūną, džiaugsmą ir bučinį.

Ak, kad galėčiau ją išvaduoti!

Zorba paėmė figūrėlę į rankas ir švelniai paglostė jos mažytį moterišką kūnelį. Jo pirštai atsargiai apsistojo ant stačių ir kietų krūtų.

– Bet argi tu nematai, gerasis tėve, – tarė jis, – kad čia šėtonas? Tikras velnias? Patikėk manim, aš labai gerai pažįstu tą pragaro veislę. Tik gerai įsižiūrėk į tas apvalias, kietas krūtis! Tokius dalykus turi tik velnias.

Prie durų pasirodė gražus, jaunas vienuolis. Saulė žaidė jo auksiniuose plaukuose ir apvalaus veido pūkeliuose.

Aštrialiežuvis vienuolis, pasakęs, kad tanagrai tikriausiai skauda galvą, mirktelėjo tėvui valdytojui. Abu piktai nusišypsojo.

– Tėve Dometijau, – pašaukė jie, – atėjo tavo novicijus Gabrielius.

Vienuolis tuoj pasičiupo figūrėlę ir išriedėjo kaip statinė pro duris. Gražusis novicijus tylėdamas lengvu žingsniu nuėjo pirma jo, ir abu dingo ilgoje apgriuvusioje priemenėje.

Aš daviau Zorbai ženklą, ir mudu išėjome į kiemą. Lauke buvo maloniai šilta. Vidury kiemo augo apelsinmedis, ir visas oras buvo prisigėręs aštraus jo žiedų kvapo. Šalia to medžio iš antikinės marmurinės avino galvos tryško vanduo. Aš pakišau po čiurkšle galvą ir atsigaivinau.

– Sakyk, kas gi čia per tipai? – tarė Zorba ir pasipurtė iš pasibjaurėjimo. – Nei jie vyrai, nei moterys, gal greičiau mulai. Tfu, kad jie pasikartų!

Jis irgi panardino galvą į gaivų vandenį ir juokdamasis varė toliau:

– Tfu! Jie visi nesitveria savam kaily. Tas nori moters, anas džiovintos menkės, dar kitas pinigų ar laikraščių.... Na ir niurzgos! Eitų sau vėl į žmones, gautų, ko kas nori, ir atvėsintų savo įkarštį.

Jis užsidegė cigaretę ir atsisėdo ant suolo po žydinčiu apelsinmedžiu.

– Žinai, – tarė, – ką aš darau, kai man užeina koks noras? Taip prisikemšu pilvą, kad nebegaliu ir žiūrėti į maistą, tada man pasidaro lengviau ir jau nebegalvoju apie tą savo norą. O jeigu ir galvoju, tai tik su panieka ir iš aukšto. Vaikystėje aš baisiausiai norėdavau vyšnių. O kišenėje neturėdavau nė skatiko ir negalėdavau jų daug nusipirkti. Būdavo, suvalgau, ir kaip į kiaurą maišą – tuoj vėl užsimanau... Dieną ir naktį neišeidavo man iš galvos vyšnios. Jau vien pagalvojus apie jas, pradėdavo varvėti seilės. Baisi kančia! Vieną dieną jos galutinai mane priveikė. Gal ir sarmata suėmė, bene aš žinau? Aš pastebėjau, kad vyšnios daro su manim, ką tik nori, ir kad tai jau visai nebe juokas. Ką daryti? Atsikeliu vidury nakties, pritykoju kaip vilkas, pasirausiu tėvo kišenėse, randu vieną talerį ir nukniaukiu jį. Rytą kuo anksčiausiai išspūdinu iš namų, nueinu pas daržovių pardavėją ir nusiperku pilną krepšį vyšnių. Atsisėdu pagriovy ir pradedu jas tašyti. Valgiau valgiau, kol pilvas išsipūtė kaip balionas. Skrandis, rodės, įsirėmė į pačią gerklę, aš visai nebetekau jėgų ir pradėjau ožius pjauti. Nuo tos dienos kaip ranka nuėmė – gijau pagijau. Negalėjau nė iš tolo į vyšnias žiūrėti. Vėl pasidariau žmogus kaip žmogus. Kai pamatydavau vyšnias, sakydavau sau: „Galiu ir be jūsų apsieiti!“ Vėliau lygiai tą patį padariau su vynu ir tabaku. Teisybė, dabar irgi išgeriu ir parūkau, bet, kai jau man gana, galiu nustoti. Nesu savo silpnybių vergas. Ir tėvynė man jau buvus nebuvus. Aš tiesiog iš kailio dėl jos nėriausi, kol ji man per gerklę išlindo. Išsivėmiau ir vėl laisvas!

– O kaip su moterimis? – paklausiau aš juokdamasis.

– Ir joms ateis eilė, prakeiktosioms. Bet tik tada, kai sulauksiu septynių dešimčių. – Jis pagalvojo, ir jam pasirodė per mažai: – Ne, aštuonių dešimčių, – pasitaisė. – Tu juokiesi? Juokis, juokis sau sveikas! Tik šitaip žmogus tampa laisvas, patikėk manim, tik šitaip – imdamas iš gyvenimo viską, o ne asketo ašutinę vilkėdamas. Kaipgi tu atsikratysi velnio, jeigu pats nesi velnių priėdęs?

Kieme pasirodė tėvas Dometijas, lydimas jaunojo šviesiaplaukio vienuolio. Dometijas sunkiai šniokštavo.

– Kaip koks rūstus angelas... – sumurmėjo Zorba, pamatęs tą baikštų ir malonų jaunuolį.

Jie artėjo prie akmeninių laiptų, vedančių į viršutinio aukšto celes. Dometijas atsigręžė ir kažką pašnibždėjo novicijui į ausį. Tas papurtė galvą, lyg nesutikdamas. Bet, atrodo, tuoj vėl nusileido. Apkabino senį, ir abu pamažu ėmė kopti laiptais.

– Matei? – paklausė Zorba. – Ar tu matei? Sodoma ir Gomora!

Pro juos praėjo du vienuoliai. Jie šaudė į viens kitą akimis, šnibždėjosi ir juokėsi.

– Na ir bjaurumas! – niurnėjo Zorba. – Varnas varnui akies nekerta, o vienuoliai – ką jau ten! Iškirs viena kitai akį ir nė nemirktelės.

– Vienas kitam, – pataisiau aš Zorbą juokdamasis.

– Juk tai tas pat, šefe, nekibk per daug prie žodžio! Aš gi sakau tau – tai mulai! Gali sakyti, kaip tik tau patinka, – Gabrielius ar Gabrielė, Dometijas ar Dometija. Sprunkam, šefe, pasirašyk popierius, ir kuo greičiau maunam iš čia! Dievaži, tiesiog vemti verčia nuo tų bobvyrių.

Jis nuleido balsą.

– Pala, aš sugalvojau vieną daiktą... – tarė jis.

– Vėl kokį kvailą pokštą, Zorba? Dar tau negana?

– Kaip čia paaiškinus, pone? Tu esi, jeigu galima taip pasakyti, padorus bernas, kuriam dėl visko širdį sopa. Jeigu tu žiemą ant savo antklodės pagauni blusą, tai pakiši ją po antklode, kad jai nebūtų šalta. Negi tau suprasti tokį seną sukčių, kaip aš! Jeigu aš pagaunu blusą, tai bemat ją sutraiškau. Jeigu man pakliūva į rankas avinas, perpjaunu jam gerklę, iškepu jį ant iešmo ir vaišinu savo draugus. Tu pasakysi: „Avinas juk ne tavo.“ Tegu. Bet pirma suvalgykim aviną, o paskui galėsim kuo ramiausiai pasišnekėti apie „tavo“ ir „mano“. Tu galėsi tada drožti man pamokslą, o aš tuo tarpu rakinėsiu šipuliuku sau dantis.

Kiemas vėl suskambėjo nuo Zorbos juoko. Atskubėjo išsigandęs Zacharijas. Jis prisidėjo pirštą prie lūpų ir pirštų galais priėjo prie mūsų.

– Cit! Nesijuokit! – sudraudė jis. – Ten, viršuje, už to mažo atdaro langelio, dirba metropolitas. Ten biblioteka. Jis rašo kiaurą dieną, tas šventas vyras.

– Pats ponas Dievas tave čia atnešė! Aš kaip tik norėjau su tavim pasikalbėti, tėve Juozapai! – tarė Zorba ir nutvėrė vienuolį už alkūnės. – Eime į tavo celę, mums reikia pasikalbėti.

Paskui atsisuko į mane:

– O tu apžiūrėk tuo tarpu bažnyčią ir senąsias ikonas. Aš palauksiu vienuolyno viršininko, jis tuoj tuoj turi pasirodyti. Tik niekur nekišk savo trigrašio, nes privirsi tokios košės, kad sunku bus iškabinti. Ir netrukdyk man! Aš esu sumanęs vieną daiktą. – Ir sušnibždėjo man į ausį: – Mes gausim miško už pusę kainos... Daugiau nė žodžio!

Ir nuskubėjo, pasičiupęs už parankės puskvaišį vienuolį.

18

Aš peržengiau bažnyčios slenkstį ir pasinėriau į vėsią, kvapnią prieblandą. Bažnyčia buvo tuščia. Blausiai spingsojo sidabrinės aliejinės lemputės. Beveik visą bažnyčios priekį buvo užėmęs gausiai išpuoštas ikonostasas, panašus į auksinius špalerius, apkibusius vynuogių kekėmis. Sienos nuo viršaus ligi apačios buvo išpuoštos apsitrynusiomis freskomis: baisiai išdžiūvusiais asketais, Bažnyčios Tėvais, visa visutėle Kristaus Kančios istorija, angelais su plačiais, išblukusiais kaspinais garbiniuotuose plaukuose.

Viršum altoriaus pleveno Dievo Motina pamaldžiai išskleidusi rankas. Priešais ją nuo lubų kabėjo sunki sidabrinė lempa, ir mirksinti jos šviesa švelniai žaidė siaurame, iškankintame Dievo Motinos veide. Kaip gyvas neužmiršiu tų liūdnų akių, apvalių, raukšlėtų lūpų ir stipraus, valingo smakro. Tai kenčianti ir savo didžiausiame skausme begaline laime trykštanti motina, kurios norai išsipildė, nes iš jos mirtingo kūno gimė nemirtingas sūnus...

Kai išėjau iš bažnyčios, saulė jau buvo visai arti laidos. Atsisėdau ant suolo po apelsinmedžiu. Bažnyčios kupolas spindėjo rausvomis

spalvomis, tarsi jį būtų nutvieskusi ryto aušra. Vienuoliai jau buvo išsiskirstę po savo celes, bet ne miegoti, o kaupti jėgų vigilijoms. Mat šį vakarą Kristus pradės savo kelią į Golgotą, ir jie turės jį lydėti. Kelios deglos kiaulės su rausvais speniais miegojo po saldžiuoju pupmedžiu. Ant stogų, išskėtę kaip vėduokles uodegas, burkavo balandžiai.

Kažin, kiek man dar lemta gyventi, galvojau sau, gyventi ir džiaugtis šiuo žemės grožiu, šia oro ramybe ir apelsinų žiedų kvapais?

Bažnyčioje pamačiau šventojo Bakcho ikoną, ir jos vaizdas užliejo man širdį džiaugsmu. Visa, kas mane taip žavi, senojo Graikijos pasaulio ryšys su šia diena ir jo vidinė vienovė, atsivėrė mano akyse iš naujo. Tebūnie palaiminta toji grakšti ikona, vaizduojanti krikščionišką jaunuolį vešliomis garbanomis, kurios tartum juodos vynuogių kekės krinta jam ant kaktos! Antikinis dievas ir krikščioniškas šventasis susiliejo manyje į vieną, jų abiejų buvo tas pats veidas. Po vynuogienojais ir po vienuolio abitu pulsavo tas pats saulės nutviekstas kūnas – Heladė.

Pasirodė Zorba.

– Sugrįžo vienuolyno viršininkas, – pranešė jis, baisiausiai skubėdamas, – mes jau tarėmės su juo, bet jis nieko nenori girdėti. Sako, bažnyčios giedoriai reikalauja didesnės algos, jis negalįs atiduoti miško už niekus, bet aš dar priremsiu jį prie sienos – turės nusileisti.

– Kaip tai nieko nenori girdėti? Argi mes nebuvome susitarę?

– Tu geriau jau nesikišk, šefe! Tik supainiosi viską, ir tiek. Tu vis šneki apie senąjį susitarimą, jis palaidotas! Raukyk neraukęs kaktą, jis jau palaidotas, sakau tau. Mes gausime miško už pusę kainos.

– Kas čia dabar vėl per pasakos, Zorba!

– Palik tai mano galvai! Aš jau mokėsiu tą reikalą sutvarkyti.

– Bet kaipgi? Aš tavęs nesuprantu.

– Kandijoje aš išleidau daugiau pinigų, negu reikėjo. Lola atsiėjo man arba, tikriau, tau gražaus pinigėlio. Manai, kad visa tai man nė motais? Kas gi aš pagaliau! Kuo tu mane laikai? Reikia juk man atgauti garbę. Ką išeikvojau, tą atlyginsiu. Aš jau sudariau sąmatą: Lola kainavo septynis tūkstančius drachmų, aš juos išpešiu iš miško. Tai yra už Lolą turės sumokėti vienuolyno viršininkas, vienuolynas ir Švenčiausioji Mergelė. Tai šitoks mano planas. Ar jis tau patinka?

– Ne. Juk tu negali už savo iššvaistytus pinigus suversti kaltę Švenčiausiajai Mergelei.

– O kaipgi! Tik ji viena dėl to kalta. Ji pagimdė sūnų, poną Dievą. Ponas Dievas sutvėrė mane ir įdavė man į kelionę įnagį, kurį tu žinai. Tai tas prakeiktas įnagis kaltas, kad aš, vos tik sutikęs moterį, tuoj pametu galvą ir išsitraukiu piniginę. Dabar supranti? Taigi už viską atsakinga jos malonybė, todėl ir tegu moka!

– Aš nesutinku su tavim, Zorba!

– Čia jau kitas klausimas, šefe. Pirma išgelbėkim savo grašgalius, o paskui galėsim apie tai pašnekėti.

Pabučiuok mane, mažyt, o paskui
Būsiu vėl aš tau tetulė!

Žinai tą dainą?

Mus pasveikino drūčkis tėvas valdytojas.

– Malonėkite, – tarė jis saldžiu kaip medus šventeivos balsu, – valgis jau padėtas.

Mes įėjome į refektorijų, pailgą salę su suolais ir ilgais stalais. Čia atsidavė apkartusiu aliejumi ir actu. Užpakalinę sieną puošė sena freska, vaizduojanti Paskutinę vakarienę. Vienuolika ištikimų mokinių tartum avių banda grūdosi aplink Kristų, o kitoje pusėje sėdėjo vienui vienas rudaplaukis Judas iškilia kakta ir erelio nosimi. Kristus žiūrejo į jį.

Tėvas valdytojas atsisėdo, aš – jam iš dešinės, Zorba – iš kairės.

– Mums dabar pasninkas, – tarė jis, – prašom atleisti. Šiandien negausit nei aliejaus, nei vyno, nors ir esate pakeleiviai. Valgykit į sveikatą!

Mes persižegnojom ir, daug nesiprašydindami, ėmėm kramsnoti alyvuoges, žalius svogūnus, geltonus ikrus ir skanias baltas pupas. Valgėme visi trys ramiai ir iš lėto kaip triušiai.

– Toks jau yra žemiškasis gyvenimas, – tarė tėvas valdytojas, – pasninkas. Nieko žmogus negauni už dyką. Bet nenusiminkit, mieli broliai! Čia pat jau Prisikėlimas ir Velykų avinėlis. Artėja dangaus karalystė.

Aš nusikosėjau. Zorba stuktelėjo man koja, lyg duodamas ženklą tylėti.

– Aš buvau pas tėvą Zachariją... – pradėjo Zorba, norėdamas pasukti kalbą apie ką kita.

– Gal tas apsėstas tipas ką nors tau leptelėjo? – paklausė tėvas valdytojas, aiškiai sunerimęs. – Jame tūno visi devyni demonai, netikėk, ką jis sako! Jo siela netyra, ir jis visur mato tik bloga.

Varpas, melancholiškai dindėdamas, pakvietė vigilijoms. Tėvas valdytojas persižegnojo ir atsistojo.

– Man reikia eiti, – tarė jis. – Kristus pradeda savo kalvarijas. Mes nešime kartu su juo kryžių. O jūs šį vakarą dar galite pailsėti, esate pavargę po kelionės. Tačiau rytoj per ankstyvąsias mišias...

– Nevaleikos! – iškošė Zorba pro dantis, vos tik spėjus vienuoliui pasitraukti. – Nevaleikos, melagiai, mulai!

– Kokia širšė čia tave įkando, Zorba? Ar Zacharijas ko priplepėjo?

– Et, ką čia ir kalbėti! Po velnių, tegu tik jie pabando nepasirašyti – tai užkursiu jiems pirtį.

Mes nuėjome į celę, kur buvo pataisyta mums nakvynė. Kampe kabėjo ikona. Joje buvo pavaizduota Dievo Motina, stipriai priglaudusi prie skruosto sūnų. Jos didelės akys buvo pilnos ašarų.

Zorba palingavo savo didelę galvą.

– Žinai, ko ji verkia, šefe?

– Ne.

– Todėl, kad mato. Jeigu aš būčiau dailininkas, tai nupieščiau Dievo Motiną be akių, be ausų ir be nosies. Užtat kad man jos gaila.

Mes išsitiesėme ant savo kieto guolio. Celės sijos kvepėjo kiparisais. Pro atdarą langą dvelkė švelnus pavasario alsavimas, prisodrintas gėlių kvapo. Kada ne kada tartum vėjo gūsiai iš kiemo atskrisdavo gedulingų choralų garsai. Po pat langu sučiulbo lakštingala, jai atsiliepė kita, kiek tolėliau trečia... Naktis buvo kupina meilės.

Manęs neėmė miegas. Lakštingalų balsai maišėsi su „Graudžiais verksmais". Aš irgi norėjau tarp žydinčių apelsinų eiti keliu į Golgotą, sekti kruvinais pėdsakais. Naktis buvo pavasariškai šilta ir melsva, ir aš mačiau šaltus prakaito lašus, spindinčius ant blyškaus, silpno Kristaus kūno, mačiau, kaip jis nelyginant elgeta maldaudamas tiesia rankas... Jį lydėjo Galilėjos vargšų minia. Jie mosavo palmės šakomis ir šaukė: „Osana! Osana!" – ir tiesė jam po kojų savo apsiaustus... Jis žvelgė į juos, į visus, kuriuos mylėjo, ir niekas nenumanė, kas dedasi jo širdyje. Po žibančiomis žvaigždėmis jis verkdamas bandė guosti savo virpančią širdį: „Kaip sėklos grūdas, taip ir tu, mano širdie, turi eiti į žemę ir mirti. Nebijok! O kaipgi kitaip tu tapsi varpa? Kaipgi kitaip tu galėsi pamaitinti žmones, kurie miršta iš bado?"

Tačiau giliai jame gyveno ir virpėjo žmogiškoji širdis ir nenorėjo mirti...

Miškas aplink vienuolyną vis garsiau skardėjo nuo lakštingalų trelių. Iš medžių šakų, suvilgytų nakties drėgmės, kilo į dangų meilės ir aistros himnai, ir vargšė žmogaus širdis liejo į juos savo balsą ir netilpo krūtinėje iš laimės ir kančios.

Klausydamasis „Graudžių verksmų" ir lakštingalų giesmių, aš nejučiomis įžengiau į miego klonius, kaip kad siela turbūt įžengia į dangų.

Bet nepraėjo nė valandos, ir staiga išsigandęs pašokau iš miego.

– Zorba, ar tu girdėjai? Šūvis!

Zorba jau seniai sėdėjo savo guolyje ir rūkė.

– Tik jau nesijaudink! – tarė jis, stengdamasis paslėpti susierzinimą. – Tegu jie išsidrasko kits kitam akis!

Koridoriuje pasigirdo garsūs balsai, ėmė šlepsėti storos šliurės, triukšmingai atsidarinėjo ir užsidarinėjo durys, kažkur kažkas dejavo lyg sužeistas.

Aš pašokau iš savo guolio ir atidariau duris. Priešais mane, tarsi iš žemės išdygęs, stovėjo susibaigęs senis. Jis sujudėjo, tartum norėdamas pastoti man kelią. Jis buvo su balta smailia kepuraite ir baltais marškiniais, siekiančiais ligi kelių.

– Kas tu toks?

– Vyskupas, – atsakė jis drebančiu balsu.

Aš vos nenusikvatojau. Vyskupas? Kurgi jo insignijos: auksinis arnotas, mitra, lenkta lazda, netikri margi brangakmeniai? Pirmą kartą mačiau vyskupą su naktiniais marškiniais.

– Ką reiškia tas šūvis? – paklausiau.

– Aš nežinau... aš nežinau... – sumikčiojo jis ir švelniai įstūmė mane atgal į celę.

Zorba sėdėjo kaip sėdėjęs savo guolyje ir juokėsi:

– Išsigandai, tėveli? Užeik į vidų, nebijok. Mes juk ne vienuoliai.

– Zorba, – tariau aš pusbalsiu, – truputį pagarbiau! Prieš tave vyskupas!

– Juokas vienas! Koks gi ten vyskupas. Su naktiniais marškiniais. Malonėk arčiau!

Tai taręs, jis atsikėlė, paėmė vyskupą už parankės ir įsitempė į celę. Paskui uždarė duris, išsitraukė iš kuprinės butelį degtinės ir pripylė stikliuką.

– Išgerk, tėveliuk! Tas padeda atsigaivelėti, – tarė jis.

Vyskupas išgėrė stikliuką ir apsiramino. Jis atsisėdo ant mano lovos ir atsirėmė nugara į sieną.

– Eminencija, ką reiškia šitas šūvis? – pakartojau aš savo klausimą.

– Nežinau, sūnau mano... Aš dirbau ligi vidurnakčio ir buvau jau atsigulęs. Ir staiga girdžiu šalimais, tėvo Dometijo celėje...

– Aha! – pertraukė jį Zorba ir nusijuokė. – Teisybę sakei, Zacharijau!

Vyskupas nukorė galvą ant krūtinės.

– Tikriausiai tai buvo vagis, – sumurmėjo jis.

Erzelynė koridoriuje nutilo, vienuolyne vėl įsiviešpatavo šventa ramybė. Vyskupas maldaudamas pažvelgė į mane savo geromis akimis ir paklausė:

– Tu pavargęs, sūnau mano?

Aš pajutau, kad jis nenori išeiti, bijo visą naktį būti vienas savo celėje.

– Ne, – atsakiau, – nesu pavargęs. Prašom pabūti!

Mudu įsikalbėjome. Zorba sėdėjo atsirėmęs į pagalvį ir rūkė.

– Tu man atrodai išsilavinęs jaunuolis, – tarė seneliukas. – Deja, čia nėra nė vieno žmogaus, su kuriuo galėčiau pasikalbėti. Aš turiu susikūręs tris teorijas, kurios pasaldina mano gyvenimą. Labai norėčiau jas išdėstyti tau. – Ir tuoj pat, net nelaukdamas mano atsakymo, ėmė aiškinti: – Pirmoji mano teorija yra šitokia: gėlių formos turi įtakos jų spalvai, jų spalva turi įtakos jų savybėms. Užtat kiekviena gėlė skirtingai veikia žmogaus kūną ir, suprantama, taip pat ir jo sielą. Todėl, eidami per gėlių pievą, turime žiūrėti...

Jis nutilo, lyg laukdamas, ką aš pasakysiu. Aš mačiau, kaip tas seneliukas vaikštinėja po žydinčią pievą ir, širdyje drebėdamas, tyrinėja gėlių formas ir spalvas. Matyt, jis virpėjo, kankinamas mistinės baimės, kad visa pavasario lanka pilna angelų ir demonų.

– Dabar klausyk mano antrosios teorijos. Kiekviena tikrai paveiki idėja turi ir tikrą egzistenciją. Ji yra materiali ir nesisuka nematoma ore. Ji turi tikrą kūną – yra su akimis, burna, kojomis ir pilvu... Ji yra vyriška ar moteriška. Ji persekioja vyrus ar moteris. Todėl Evangelijoje pasakyta: „Žodis tapo kūnu..."

Jis vėl įsmeigė į mane baimingą žvilgsnį.

– Mano trečioji teorija, – skubiai dėstė jis toliau, nes mano tylėjimas jam buvo nepakeliamai sunkus, – yra šitokia: amžinybė yra netgi mūsų laikinajame gyvenime, tik mums sunku savo pačių jėgomis pastebėti

ją kaip tokią. Mus klaidina kasdieniai rūpesčiai. Tik nedaugeliui, tik išrinktiesiems pavyksta patirti amžinybę jau šioje laikinoje būtyje. Kad nežūtų kiti, Dievas jų pasigailėjo ir pasiuntė jiems religiją – šitokiu būdu ir minia gali patirti amžinybę.

Vyskupas baigė savo išvedžiojimus, ir dabar jam, matyt, atlėgo širdis. Jis pakėlė savo mažutes, be blakstienų akis ir šypsodamasis pažvelgė į mane, tartum sakydamas: „Imk, aš dovanoju tau viską, ką turiu." Aš buvau sujaudintas šitokio gerumo – juk senukas išklojo prieš mane savo viso gyvenimo vaisius, nors manęs dorai nė nepažinojo. Jo akys buvo pilnos ašarų.

– Kaip tu žiūri į mano teorijas? – paklausė jis ir suspaudė man ranką. Jo žvilgsnis, rodos, sakyte sakė, kad jis laukia iš manęs atsakymo, ar jo gyvenimas buvo ko vertas, ar ne. Be teisybės, aš žinojau dar kitą pareigą, kuri gali būti svaresnė ir žmogiškesnė!

– Šitos teorijos gali išgelbėti daug sielų, – atsakiau.

Vyskupo veidas nušvito iš džiaugsmo. Jo visas gyvenimas buvo pateisintas.

– Ačiū, sūnau mano, – sušnibždėjo jis ir karštai paspaudė man ranką.

Zorba pašoko iš savo kampo.

– Aš žinau dar ketvirtą teoriją, – tarė jis.

Sunerimęs pažvelgiau į jį. Vyskupas atsisuko į jo pusę.

– Kalbėk, mano sūnau! Tegu bus palaiminta tavo teorija! Kaip ji skamba?

– Du ir du yra keturi, – tarė Zorba rimtu veidu.

Vyskupas nustebęs įbedė į jį akis.

– Žinau dar ir penktą teoriją, gerasis senuk, – kalbėjo Zorba toliau, – būtent, kad du ir du yra ne keturi. Tu gali pasirinkti vieną iš jų.

– Nesuprantu, – suvebleno vyskupas ir metė į mane klausiamą žvilgsnį.

– Aš irgi, – tarė Zorba, tirtėdamas iš juoko.

Pakreipiau kalbą apie ką kita, nes vyskupas nebežinojo nei ką sakyti, nei ką manyti.

– Kokioms studijoms jūs čia atsidėjot? – paklausiau jį.

– Aš perrašinėju senus rankraščius ir vienuolyno aktus. O paskutiniu laiku renku visus epitetus, kuriais mūsų šventoji Bažnyčia yra papuošusi Dievo Motiną.

Jis atsiduso.

– Aš esu senas ir nebetinku kitokiems darbams. Man palengvėja širdis, kai sudarau šitų epitetų sąrašą, – tada pamirštu visą pasaulio menkystę.

Jis atsilošė į pagalvį, užsimerkė ir ėmė murmėti sau po nosimi lyg karščiuodamas:

– Nevystančioji Rožė, Vaisingoji Žemė, Vynuogių Šakelė, Šaltinis, Upė, Stebuklų Šulinys, Dangaus Laiptai, Tiltas, Fregata, Uostas, Rojaus Raktas, Ryto Aušra, Žibintas, Žaibas, Ugnies Stulpas, Gynėja, Nepajudinamas Bokštas, Nepaimamoji Tvirtovė, Užtarytoja, Priebėga, Paguoda, Džiaugsmas, Aklojo Lazda, Našlaičių Motina, Stalas, Maistas, Ramybė, Kvapas, Vaišės, Pienas ir Medus...

– Jis kliedi, vargšas, – sušnibždėjo Zorba. – Aš užklosiu jį, kad neperšaltų.

Jis užtiesė ant jo antklodę ir pataisė pagalvį.

– Kažkur esu girdėjęs, kad yra septyniasdešimt septynios pamišimo rūšys. O šitoji štai – septyniasdešimt aštuntoji.

Brėško diena. Nuaidėjo simandronas. Aš iškišau galvą pro langelį ir pamačiau liesą vienuolį, pamažu vaikščiojantį po kiemą ir nedideliu plaktukėliu daužantį į ilgą medinę plokštę. Kupinas švelnaus pasitenkinimo, sklido simandrono balsas ryto ore. Lakštingalos nebebuvo girdėti, ir medžiuose jau pradėjo čiauškėti pirmieji paukščiai.

Aš atsirėmiau į palangę ir susižavėjęs klausiausi širdį glostančios simandrono melodijos. Galvojau, kaip ilgai didingos sistemos, net griūdamos, išlaiko savo impozantiškas ir taurias formas. Sielos jau nebėra, bet liko nepaliestas būstas, kurį ji statė šimtmečius kaip kokią kriauklę, kad galėtų gyventi, kaip jai patinka.

Taip pat ir puikiosios katedros bedieviškuose didmiesčiuose, galvojau sau, yra ne kas kita, o tokios pat tuščios kriauklės. Priešistorinės pabaisos, iš kurių beliko tik griaučiai, dūlėjantys nuo lietaus ir saulės.

Kažkas pasibeldė į mūsų celės duris. Pasigirdo saldus tėvo valdytojo balsas:

– Kelkitės ankstyvųjų mišių, broliai!

Zorba pašoko:

– Kas ten buvo per šūvis? – sušuko jis, nesitverdamas piktumu.

Palaukė valandėlę. Kapų tyla. Vienuolis, be abejo, dar tebestovėjo už durų, nes buvo girdėti jo šniokštavimas. Zorba įsiutęs treptelėjo koja.

– Kas ten buvo per šūvis? – paklausė jis piktai.

Skubūs žingsniai nutolo. Vienu šuoliu Zorba atsidūrė prie durų ir atidarė jas.

– Banditai! Niekšai! – sušuko jis ir spjovė įkandin vienuolio, kurio jau ir pėdos ataušo. – Popai, vienuoliai, vienuolės, bažnyčios seniūnai, patarnautojai, tegu griebia visus jus velniai!

– Keliaukim iš čia, – tariau aš, – čia atsiduoda krauju.

– O, kad čia būtų tik kraujas! – sumurmėjo Zorba. – Tu gali, jei nori, nueiti į ankstyvąsias mišias, šefe. Aš tuo tarpu čia pasisukinėsiu ir viską išsiaiškinsiu.

– Aš norėčiau namo, – pakartojau. – Tik jau nekišk nosies, kur tau nereikia.

– Kaip tik imsiu ir įkišiu, – tarė jis. Paskui valandėlę pagalvojo ir šelmiškai nusišypsojo. – Tebūnie palaimintas velnias! Man atrodo, kad jis čia geriausiai galės mums padėti. Žinai, šefe, kiek gali kainuoti vienuolynui tas šūvis? Septynis tūkstančius!

Mes išėjome į kiemą. Gėlių kvapas... ryto gaiva... dangiška laimė padvelkė į mus. Prie mūsų pribėgo Zacharijas, kuris, matyt, čia mudviejų tykojo. Jis nutvėrė Zorbą už rankos.

– Broli Kanavarai, – sušnibždėjo jis drebėdamas, – greičiau maunam iš čia!

– Ką reiškė šūvis? Kažkas kažką nupylė? Sakyk, vienuoli, jei ne, aš tave pasmaugsiu.

Vienuoliui virpėjo pabarzdė. Jis apsidairė. Kiemas buvo tuščias, celės uždarytos. Iš bažnyčios švelniomis vilnimis sklido giesmių melodijos.

– Eikit abu paskui manę, – sumurmėjo jis. – Sodoma ir Gomora!

Mes patraukėme palei mūrinę tvorą, perėjome per kiemą ir atsidūrėme sode. Už šimto metrų buvo kapinės. Klupinėdami per kapus, pasiekėme koplyčią. Zacharijas atstūmė duris, ir mes vienas paskui kitą suėjome vidun. Vidury koplyčios ant demblio gulėjo negyvas žmogus, susuptas į vienuolio abitą. Viena žvakė degė prie jo galvos, kita – prie kojų. Aš pasilenkiau prie lavono.

– Mažasis vienuolis! – sušukau pasibaisėjęs. – Šviesiaplaukis tėvo Dometijo vienuoliukas!

Ant altorinės durų blausiai spindėjo arkangelas Mykolas, išskleidęs sparnus, išsitraukęs kalaviją, apsiavęs raudonais sandalais.

– Mykolai arkangele, – sušuko vienuolis, – sviesk ugnį ir liepsnas ir sudegink juos visus! Mykolai arkangele, sutrupink savo ikoną ir ženk iš jos! Argi tu negirdėjai šūvio?

– Kas jį nužudė? Kas? Dometijas? Sakyk, senas ožkabarzdi!

Vienuolis ištrūko Zorbai iš rankų ir puolė arkangelui po kojų. Ilgai jis gulėjo nejudėdamas, atmetęs galvą, pravėręs burną, lyg ko klausydamasis.

Staiga jis atsikėlė, baisiausiai nudžiugęs.

– Aš sudeginsiu juos visus gyvus! – tarė jis ryžtingai. – Arkangelas sujudėjo ir mostu davė man ženklą.

Jis persižegnojo ir prispaudė savo storas lūpas prie arkangelo kalavijo.

– Ačiū Dievui, – tarė jis, – dabar man tartum akmuo nuo širdies nusirito.

Zorba vėl pagriebė vienuolį už peties.

– Eik šen, Zacharijau, – tarė jis, – tik greičiau! Tu darysi, ką aš tau liepsiu.

Jis atsigręžė į mane.

– Duok man pinigų, šefe! Aš pasirašysiu sutartį. Jie čia visi – vilkai, o tu – ėriukas, jie tave suės. Todėl pavesk viską man! Pamatysi, aš visus tuos sukčius apvyniosiu aplink pirštą. Šiandien per pietus keliausim namo, su mišku kišenėje. Eime, Zacharijau!

Slapčiom juodu sugrįžo į vienuolyną, o aš pasilikęs vaikštinėjau po eglėmis.

Saulė jau buvo aukštai, dangus ir žemė spindėjo, medžių lapuose žaidė vėjas. Priešais mane praskrido kieliukė, atsitūpė ant laukinės kriaušės ir ėmė vikseti uodega, pražiojo snapelį, pažvelgė žemyn į mane ir kelis kartus sučirškėjo, lyg šaipydamasi iš manęs.

Pro egles aš mačiau kiemą. Vienuoliai kaip tik ėjo iš bažnyčios, susikūprinę, su juodais šydais ant pečių ir griežtai pagal rangą. Ankstyvosios mišios pasibaigė. Jie ėjo į refektorijų.

„Gaila, – pagalvojau, – šitiek griežtumo ir savitvardos, o jokios sielos."

Aš jaučiausi pavargęs, nes buvau mažai miegojęs, todėl atsiguliau į žolę. Mairūnai ir prožirniai, pistacijos kvepėjo kaip balzamas. Dūzgė vabzdžiai, jie buvo alkani. Jie puolė kaip korsarai gėles ir siurbė medų. Tolimi kalnai spindėjo vaiskiai mėlynai, kaip mirgantys garų kamuoliai spiginančioje saulėje.

Aprimęs užmerkiau akis. Mane užliejo nenusakomas džiaugsmas, tartum tas žalias stebuklas aplinkui būtų rojus. Tarsi toji gaiva ir plevenantis lengvumas, tas blaivus svaigulys būtų Dievas. Juk Dievas kas akimirką keičia savo veidą. Laimingas, kas moka pažinti jį po kiekviena jo kauke! Čia jis stiklas tyro vandens, čia sūnus, kuris supasi mums ant kelių, arba žavi moteris ar paprasčių paprasčiausiai – nedidelis rytinis pasivaikščiojimas.

Pamažu viskas aplinkui man pavirto į sapną, nors ir nepakeitė savo pavidalo. Sapnas ir ovis turėjo tą patį veidą, aš miegojau ir sapnavau tikrovę ir buvau laimingas. Žemė ir rojus susiliejo į vieną visumą. Mano gyvenimas man atrodė kaip kokia lauko gėlė su stambiu medaus lašu taurelėje, o mano siela buvo laukinė bitė, renkanti medų.

Staiga kažkas mane šiurkščiai prižadino iš tos palaimos. Aš išgirdau už nugaros žingsnius ir šnabždesį ir tuoj pat džiugų balsą:

– Galime keliauti, šefe!

Zorba sustojo prieš mane, ir jo akys spindėjo tiesiog velniškai.

– Namo? – paklausiau aš su palengvėjimu. – Viskas sutvarkyta?

– Viskas! – atsakė jis ir patapšnojo sau per krūtinės kišenę. – Štai čia turiu mišką. Tikėkimės, kad jis atneš mums laimę! O čia dar tie septyni tūkstančiai, kuriuos buvo iščiulpusi iš mūsų Lola.

Jis išsitraukė iš kišenės šūsnį banknotų.

– Imk, šefe! Aš grąžinu savo skolas, dabar mudu kvit – man nebereikės tavęs gėdytis. Čia priskaičiuotos ir kojinės, ir rankinukai, kvepalai ir ponios Bubulinos skėtis. Netgi riešutai papūgai ir chalva, kurios tau buvau parvežęs lauktuvių.

– Čia komisiniai tau, Zorba. Nupirk ir uždek Dievo Motinai žvakę, didumo sulig savim, nes tu uždavei jai širdį.

Zorba atsigręžė. Artėjo tėvas Zacharijas su savo žaliu, dėmėtu abitu ir nukleiptais batais. Jis tempėsi du mulus.

Zorba parodė jam šūsnį šimtinių.

– Šituos mudu pasidalysim, tėve Juozapai. Tu nusipirksi šimtą kilogramų džiovintos menkės ir tol valgysi, kol sprogs pilvas. Tada būsi laisvas žmogus. Eikš, duokš leteną!

Vienuolis godžiai griebė murzinas skiautes ir įsikišo į antį.

– Aš nusipirksiu žibalo... – tarė jis.

Zorba nuleido balsą ir sušnibždėjo jam į ausį:

– Tai galima daryti tik naktį, kai jie visi sumigę, ir geriausia, kai pūs didelis vėjas... Apšlakstysi sienas visuose keturiuose kampuose, o paskui tik pamirkysi į žibalą skudurą, mazgotę ir pakulas, viską, ką nutversi po ranka, ir pašildysi jiems padus... Supratai?

Vienuolis drebėjo kaip epušės lapas.

– Nedrebėk, vienuoli! Argi tau neliepė arkangelas? Su Dievo ir žibalo padėjimu, lik sveikas!

Mudu užsėdome ant mulų. Aš paskutinį kartą žvilgtelėjau į vienuolyną.

– Ar tau pavyko ką nors sužinoti, Zorba? – paklausiau.

– Dėl šūvio? Dėl to nekvaršink sau galvos, šefe, Zacharijas teisybę sako: Sodoma ir Gomora! Dometijas nušovė tą gražųjį vienuoliuką.

– Dometijas? Už ką?

– Nesirausk po tą smirdintį mėšlyną, šefe!

Jis irgi dar kartą atsigręžė į vienuolyną. Vienuoliai kaip tik ėjo iš refektorijaus ir, nuleidę galvas, pamaldžiai susidėję rankas, skirstėsi į savo celes.

– Tegu būsiu aš jūsų prakeiktas, šventieji tėvai! – sušuko jis.

19

Buvo jau seniai sutemę, kai mes vėl pasiekėme pakrantę. Pirmasis mūsų sutiktas žmogus buvo Bubulina, kuri kaip žemes pardavusi sėdėjo prie barako. Mes uždegėme šviesą. Aš pažvelgiau jai į veidą ir nustėrau iš baimės.

– Kas tau yra, madam Hortenzija? Gal tu sergi? – paklausiau.

Nuo to laiko, kai senoji sirena įsitikino, kad jau pildosi jos gyvenimo svajonė, artėja vedybos, ji nebeteko viso savo viliūgiškumo ir apžavų. Ji stengėsi užmiršti savo praeitį ir nusimesti ryškias, žvilgančias plunksnas, kuriomis puošėsi, nupešusi pašas, bėjus ir admirolus... Ji gyveno tik viena mintimi – užsidaryti savo gūžtoje ir būti ori matrona. Būti garbinga žmona.

Ji nustojo dažiusis ir gražinusis ir pasirodė tokia, kokia buvo iš tikrųjų: sena bobelė, norinti ištekėti.

Zorba tylėjo ausis suglaudęs. Tik nervingai glostė savo neseniai nudažytą barzdą. Jis pasilenkė, užkūrė krosnelę ir užkaitė vandens kavai.

– Nevidone! – staiga tarė senoji šansonetė drebančiu balsu.

Zorba pakėlė galvą ir pažvelgė į ją. Jo akys pasidarė meilesnės. Jis negalėjo klausytis moters skundo, kad ir kas ji būtų, – tas jam tiesiog per širdį ėjo. Užtekdavo vienos moteriškos ašaros, ir jis ištirpdavo kaip vaškas. Zorba be žodžių supylė į verdantį vandenį kavą, įbėrė cukraus ir ėmė maišyti.

– Ko tu mane taip kankini ir neimi į žmonas? – suulbėjo senoji sirena. – Aš jau nebedrįstu žmonėms į akis pasirodyti. Tu nuplėšei man šlovę! Nuplėšei šlovę! Aš pasidarysiu galą!

Aš jaučiausi pavargęs po ilgo kratymosi ant mulo ir išsitiesiau savo lovoje. Atsirėmęs į pagalvį, širdyje mėgavausi ta tragikomiška scena.

Štai ji prisislinko prie Zorbos arčiau ir palietė jo kelį.

– Kodėl tu neparvežei vestuvinių vainikų? – paklausė kupinu liūdesio balsu.

Zorba juto, kaip dreba jos putli ranka jam ant kelio. Tas kelis buvo paskutinis atramos taškas, kurio įsikibusi laikėsi ši būtybė, tūkstantį ir vieną kartą susilaukusi nesėkmės.

Zorba švelniai pažvelgė į ją, bet ir dabar nesiryžo ką nors pasakyti. Tik pripylė tris puodukus kavos.

– Kodėl neparvežei vainikų? – pakartojo ji virpančiu balsu.

– Kandijoje žmoniškų negavau, – atsakė Zorba.

Jis padavė kiekvienam po puoduką kavos ir susirangė kampe.

– Aš parašiau į Atėnus, – kalbėjo jis toliau, – kad atsiųstų mums vieną kitą geresnį. Užsakiau taip pat baltų žvakių ir šokoladinių saldainių su migdolais...

Juo daugiau jis kalbėjo, juo labiau plieskėsi jo fantazija. Jo akys svaidė kibirkštis, ir kaip poetas kūrybinio įkvėpimo valandėlę, taip ir Zorba sklandė aukštybėse, kuriose būta ir pramanyta jungiasi išvien ir pasižįsta kaip seserys. Jis kiūtojo kampe, ilsėdamasis po dienos vargų, šliurpė karštą kavą ir rūkė cigaretę. Jis pasiekė savo tikslą, miškas buvo jo kišenėje, jis atlygino savo skolas ir buvo patenkintas. Pamažu Zorba visai įsismagino.

– Mūsų vedybos turi būti tokios, kad visi apie jas kalbėtų, brangioji Bubulina. Tu išsižiosi, pamačiusi, kokią vestuvinę suknią aš tau užsakiau! Todėl taip ilgai ir užsibuvau Kandijoje, širdele. Aš buvau išsikvietęs iš Atėnų dvi pirmos klasės siuvėjas ir pasakiau joms: „Moteris, kurią aš vedu, neturi sau lygių nei Rytuose, nei Vakaruose. Ji buvo

keturių didžiųjų valstybių karalienė, dabar ji našlė. Didžiosios valstybės pasimirė, ir dabar ji pažadėjo savo ranką man. Norėčiau, kad ir jos suknia neturėtų sau lygių. Kad ji būtų vieno šilko ir nusagstyta perlais, o kraštus išsiuvinėkit auksinėmis žvaigždėmis!" Siuvėjos kad paleido gerklę: „Bet juk bus per gražu! Visų vestuvininkų akys apžlips!" – „Niekis, – atsakiau. – Svarbiausia, kad mano mylimoji būtų patenkinta!"

Madam Hortenzija atsirėmė į sieną ir klausėsi liežuvį padėjusi. Jos surukusiame veidelyje išsiliejo pernelyg geidulinga šypsena, ir atrodė, kad jos rožinė juostelė ant kaklo neišlaikys spaudimo ir tuoj tuoj trūks.

– Aš norėjau tau pasakyti kai ką į ausį... – sušnibždėjo ji ir paleido į Zorbą ištisą papliūpą švelnių žvilgsnių.

Zorba mirktelėjo man ir palinko į priekį.

– Aš tau kai ką atnešiau, – sukuždėjo būsimoji žmona, kutendama liežuviu jo plaukuotą ausį.

Ji išsitraukė iš liemenėlės nosinaitę su užmegztu kampučiu ir padavė ją Zorbai.

Šis paėmė ją dviem pirštais ir pasidėjo ant dešinio kelio. Paskui pažvelgė pro duris į jūrą.

– Nenori atrišti mazgelio, Zorba? – paklausė ji. – Tu, atrodo, visai neskubi pažiūrėti, kas ten įrišta.

– Duok pirma išgerti kavą ir surūkyti cigaretę, – atsakė jis. – Aš jau atrišau jį. Žinau, kas ten yra.

– Atrišk mazgelį, atrišk... – maldavo sirena.

– Duok pirmą surūkyti cigaretę, sakiau tau.

Ir metė į mane priekaištingą žvilgsnį, tartum sakydamas: „Tai tu viskuo kaltas."

Jis pamažu išleido pro nosį dūmus ir vėl pažvelgė į jūrą.

– Rytoj pūs pietvakarių vėjas, – tarė. – Oras keičiasi. Pumpurai brinksta, merginų krūtys netelpa bliuzelėse... Pavasaris, tas bastūnas, yra velnio išmonė!

Kiek patylėjęs, postringavo toliau:

– Ar tu pastebėjai, šefe, kad visa, kas gera šiame pasaulyje, yra velnio išmonė? Gražios moterys, pavasaris, keptas paršiukas, vynas – visa tai velnio darbas. O Dievas sutvėrė tik vienuolius, pasninkus, ramunėlių arbatą ir atgrasias bobas.

Sulig tais žodžiais jis metė tūžmingą žvilgsnį į vargšę Bubuliną, kuri tiesiog gūžte susigūžė į kampą.

– Zorba... Zorba... – maldavo ji be paliovos.

O tas susisuko naują cigaretę ir nuklydo mintimis vėl į jūrą.

– Pavasarį, – pradėjo vėl Zorba, – visur velnio tvarka. Diržai atsileidžia, sagos trūkinėja iš liemenėlių, senos bobos dūsauja... Ei, Bubulina, atitrauk letenas!

– Zorba... Zorba... – vėl suaimanavo vargšelė ir įbruko jam nosinaitę į ranką.

Zorba numetė cigaretę, paėmė mazgelį ir atrišo.

Tačiau tai, ką jis ten rado, matyt, jam nepatiko.

– Ką tai reiškia, ponia Bubulina? – tarė jis apmaudžiai.

– Tai žiedai, brangusis, gražučiai žiedeliai... vestuviniai žiedai... – miknojo senoji sirena. – Liudininkas yra – duok, Dieve, jam sveikatos! – naktis graži, oras geras, Dievulis žiūri į mus iš dangaus – tai ko gi mums nesusižadėti, mielasis Zorba?

Zorba žvilgčiojo čia į mane, čia į madam Hortenziją, čia į žiedus. Visas tuntas demonų kovojo jo širdyje, bet kol kas dar nė vienas nebuvo paėmęs viršaus. Nelaimingoji su siaubu akyse stebėjo jo miną.

– Mano Zorba! Mielasis Zorba! – rypavo ji.

Aš pasikėliau lovoje ir žiūrėjau, kas čia toliau bus. Dar buvo atviri jam visi keliai – kurį jis dabar pasirinks?

Pagaliau jis papurtė galvą. Apsisprendė. Jo veidas nušvito. Jis suplojo delnais ir atsistojo.

– Eime iš čia, – sušuko, – išeikim po žvaigždėtu dangum, kad mus matytų ponas Dievas! Paimk žiedus, šefe! Tu juk moki sugiedoti bažnytinį palaiminimą?

– Ne, – atsakiau aš linksmai ir prišokęs padėjau atsikelti gerajai damai.

– Užtat aš moku! Užmiršau tau pasakyti, kad kitados aš giedojau chore. Patarnaudavau šventikui per vestuves, krikštynas ir laidotuves. Tad moku maldas atmintinai. Eikš, mieloji Bubulina, eikš, pupyte mano, nuleisk bures, mano prancūziškoji fregata, ir stok šalia manęs, po dešinei!

Iš visų demonų, kurie kovojo Zorbos sieloje, nugalėjo geraširdis demonas šelmis. Jis pagailėjo senosios šansonetės, jam vos neplyšo širdis, kai pamatė taip baimingai į save įsmeigtas apsiblaususias jos akis.

Po velnių, pagalvojo ir padarė didvyrišką sprendimą. Dar kartą suteiksiu džiaugsmo moteriškajai giminei. Taigi pirmyn!

Jis padavė man žiedus, atkišo madam Hortenzijai alkūnę ir nubėgo su ja į pajūrį. Ten atsistojo veidu į jūrą ir pradėjo poteriauti:

– Tegu bus pagarbintas Viešpats, mūsų Dievas, per amžių amžius, amen! Žiūrėk, šefe...

– Šįvakar nėra čia jokio šefo, – tariau aš. – Vadink mane kūmu.

– Taigi žiūrėk, kūmai! Kai tik aš sušuksiu: „Jau, jau!“ – tu užmausi mums ant pirštų žiedus.

Pasakė ir asilo balsu ėmė toliau posmuoti:

– Už Dievo tarną Aleksį ir Dievo tarnaitę Hortenziją, kurie yra susižadėję, ir už jų sielų išganymą meldžiame Viešpatį!

– Kyrie eleison! Kyrie eleison! – kranksėjau aš diskantu, nežinodamas, ar man juoktis, ar verkti.

– Čia dar reikia prikalbėti daugybę visokiausių paistalų, – tarė Zorba, – bet velniai jų nematė, daugiau nebeprisimenu! Tiek to, eikim prie reikalo!

Jis suspurdėjo kaip žuvis, išmesta į krantą, ir sušuko:

– Jau! Jau! – ir atkišo man ranką.

– Ištiesk ir tu savo rankutę, brangioji mano širdies dama! – tarė jis savo nuotakai.

Mėsinga ranka, nubalusi nuo šarmų ir sudiržusi nuo skalbimo, drebėdama pakilo.

Aš moviau jiems ant pirštų žiedus, o Zorba nesavu balsu lyg koks dervišas šaukė:

– Dievo tarnas Aleksis sužadėtas su Dievo tarnaite Hortenzija, vardan Dievo Tėvo ir Sūnaus, ir Šventosios Dvasios, amen! Dievo tarnaitė Hortenzija sužadėta su Dievo tarnu Aleksiu... Baigta! Toliau širdingiausi sveikinimai! Eikš, brangute, leisk pirmą kartą tavo gyvenime garbingai tave pabučiuoti!

Bet madam Hortenzija parpuolė ant kelių. Ji apkabino Zorbos kojas ir pravirko. Zorba nepatenkintas, nors ir su užuojauta, papurtė galvą.

– Vargšės moterys! Kokios jos neišmanėlės! – sumurmėjo jis.

Madam Hortenzija atsikėlė, nusipurtė nuo sijono dulkes ir norėjo apkabinti Zorbą.

– Pala, pala! – sušuko jis. – Šiandien Didysis antradienis, šalin rankas! Kol kas dar pasninkas!

– Mano mielasis Zorba... – ėmė čiauškėti ji.

– Turėk kantrybės, brangioji, ir pakentėk iki Velykų, tada mes vėl užvalgysim mėsos ir susimainysim margučiais. Dabar laikas tau namo. Ką pasakys žmonės, pamatę tave taip vėlai gatvėje?

Bubulina metė į jį maldaujamą žvilgsnį.

– Ne, ne, – tarė Zorba, – tik per Velykas! Kūmas mus palydės.

Ir sušnibždėjo man į ausį:

– Dėl Dievo meilės, tik nepalik mūsų vienų! Aš neturiu nė mažiausio noro...

Mes patraukėme į kaimą. Spindėjo žvaigždės, jūra kvepėjo dumbliais, krykštavo naktiniai paukščiai. Senoji sirena, įsikibusi Zorbai į parankę, laiminga ir kartu melancholiška, turseno šalia jo.

Pagaliau šįvakar ji nuleido inkarą seniai išsvajotame uoste. Iki šiol visą gyvenimą dainavo ir ištvirkavo. Šaipėsi iš dorų moterų, bet širdį jai visą laiką sopuliai varstė. Kai iškvėpinta ir ištinkuota kaip siena, prašmatniai išsipusčiusi, išdidžiai žingsniuodavo Aleksandrijos, Beiruto ir Konstantinopolio gatvėmis ir matydavo moteris, žindančias savo kūdikius, jos krūtinė taip pritvinkdavo skausmingo ilgesio turėti šitokią vaikišką burnytę, kad net suknelės medžiaga išsitempdavo. Ištekėti, ištekėti ir susilaukti vaikučio – kaip dažnai šitas noras kartino jai gyvenimą. Tačiau tos savo kančios ji nepasisakė nė vienam žmogui. Ir štai dabar, ačiū Dievui, – truputį vėlokai, bet vis geriau negu niekados, – po šitiekos audrų ir visokių avarijų, ji pasiekė išsvajotą ramų uostą... Ji vis žvilgčiojo slapčiomis į ilgšį prie savo šono. Tiesa, jis anaiptol ne pinigais aptekęs paša su auksiniu kutu ant feso, samprotavo ji, taip pat ir ne gražus jaunas bėjus, bet vis geriau negu niekas, ačiū Dievui! Jis bus mano vyras, mano tikras vyras, ačiū Dievui!

Zorbai ji buvo kaip akmuo po kaklu. Jis skubėjo kuo greičiau pasiekti kaimą ir ja atsikratyti. O ji, vargšelė, klupinėjo per akmenis, jai vos netrūkinėjo kojų nagai, gėlė nuospaudas, bet ji nepratarė nė žodžio. Ir ko jai kalbėti? Ko skųstis? Juk viskas gerai, ačiū Dievui!

Mes jau praėjome Princesės figmedį ir našlės sodą. Pasirodė pirmieji kaimo namai. Sustojome.

– Labanaktis, brangusis mano, – tarė laiminga šansonetė ir pasistiebė ant pirštų galų, norėdama pasiekti savo sužadėtinio lūpas. Bet Zorba nesilenkė.

– Gal man pabučiuoti tau kojas, angele mano? – tarė ji ir jau buvo bepuolanti ant žemės.

– Ne, ne! – paprieštaravo jis sujaudintas ir apsikabino ją. – Tai man reikėtų bučiuoti tau kojas, balandėle mano, bet aš per daug vangus tam. Labanaktis!

Mes išsiskyrėme su ja ir tylėdami pasukome atgalios. Oras buvo tyras, kvapnus, lengva alsuoti. Staiga Zorba pažvelgė į mane ir tarė:

– Ar man dabar juoktis, ar verkti, šefe? Kaip tu manai?

Aš nieko neatsakiau. Man irgi buvo lyg kas įstrigę gerklėj, ir aš pats nežinojau, ar man verkti, ar piktdžiugiškai šypsotis.

– Šefe, – kalbėjo toliau Zorba, – kaip vadinosi tas gudragalvis antikinis dievas, kuriam neturėjo ko prikišti nė viena moteris, nes jis visas jas patenkindavo? Girdėjau kažką į tą pusę... Sako, jis irgi dažęsis barzdą, tatuiruodavęsis ant rankų širdis, strėles ir sirenas. Girdi, jis pasiversdavęs jaučiu, gulbinu, avinu arba, atsiprašant, asilu – viskuo, ko tik tos keistos bobos užsimanydavo. Na, kaipgi jis ten vadinosi?

– Tu greičiausiai turi omeny Dzeusą. Kaip jis tau atėjo į galvą?

– Tegu Viešpats laimina jo sielą! – tarė Zorba ir pakėlė rankas į dangų. – Sunkus buvo jo gyvenimas, daug, vargšelis, prisikentėjo! Jis didelis kankinys, patikėk manim, čia jau manęs mokyti nereikia. Tu imi už gryną pinigą viską, kas parašyta tavo knygose. Bet pagalvok gerai, kas per žmonės jas rašo! Fi! Peckeliai, popieriaus gadintojai! Ir ką jie išmano apie bobas, ką jie išmano apie mergininkus? Šitie bezdaliai!

– Kodėl tu pats nerašai knygų, Zorba? Išaiškintum mums visas pasaulio misterijas.

– Kodėl nerašau? Stačiai dėl to, kad aš jose visose pats dalyvauju ir neturiu kada rašinėti. Čia aš kare, čia su moterimi, čia geriu vyną, čia groju santuriu! Iš kur aš imsiu laiko tai niektauzai plunksnai? Pasaulis atsidūrė plunksnagraužių rankose. Kas pats dalyvauja misterijose, tas neturi laiko rašinėti, kas turi laiko, tas nedalyvauja misterijose. Supratai?

– Na, gerai, gerai! O kaip dėl Dzeuso?

– Taip, vargšas jis! – atsiduso Zorba. – Tik aš žinau, kiek jis turėjo iškentėti. Tiesa, jis mylėjo moteris, bet ne taip, kaip jūs, rašeivos, įsivaizduojate. Jis gailėjosi jų. Jis suprato, ką kiekviena iš jų kenčia, ir aukojosi dėl jų. Jeigu kokiame provincijos užkampyje pamatydavo senmergę, bebaigiančią sunykti iš ilgesio ir kančių, arba gražią jauną moterį – tegu ir ne tokią gražią, sakykim, kad ir paskutinę baidyklę, – ir jos vyro nebūdavo namie, o ji dėl to negalėdavo užmigti, tada tas

geraširdis persižegnodavo, persirengdavo, pasiversdavo vyriškiu, apie kurį sukdavosi visos moters mintys, ir įeidavo į jos miegamąjį.

Ir anaiptol ne visuomet jis turėdavo noro leistis į meilės nuotykius. Dažnai būdavo visiškai nusivaręs, ir kurgi ne – juk ne juokas patenkinti šitiekos moterų norus! Vargšelis! Dažnai jis negaluodavo arba būdavo prastai nusiteikęs. Ar tu esi kada matęs tekį, apibėgusį daug ožkų? Jam dryksta seilės, traiškanoja akys, jis koščioja ir vos bepavelka kojas. Panašiai atrodydavo dažnai ir vargšas Dzeusas. Būdavo, grįžta nusiminęs paryčiais namo ir dejuoja: „Ak tu, mielas Dieve, kada gi aš galėsiu atsigulti ir dorai išsimiegoti! Aš vos ant kojų besilaikau!" Ir dar ilgai šluostosi nuo burnos seiles.

Bet, žiūrėk, ir vėl išgirsta aimaną: žemėje kažkokia moteris nubloškė nuo lovos paklodes, išbėgo į balkoną ir pagavo taip dūsauti, kad net akmuo neištvertų nepagailėjęs. Ir tuoj pat Dzeusas atsileidžia. „Aš vėl reikalingas žemėje, – murma jis, – ten suaimanavo moteris, einu jos paguosti."

Ilgainiui moterys jį visiškai nustekeno. Jam įsimetė skausmas į strėnas, pradėjo vėmulys tampyti, ir galų gale jį trenkė paralyžius. Paskui atėjo jo įpėdinis, Kristus, pamatė, kas nutiko senoliui, ir tarė: „Saugokitės moterų!"

Turiu atvirai prisipažinti – aš negalėjau atsižavėti Zorbos dialektika ir, širdingai juokdamasis, padėkojau jam už tą paskaitą.

– Gera tau juoktis, šefe! Tačiau, jeigu su Dievo ar velnio padėjimu pavyks mums įgyvendinti savo planus – beje, aš tuo netikiu, bet ką gali žinoti – tada aš atidarysiu kontorą! Santuokos biurą: „Dzeuso vedybų agentūra". Tada pas mane plūs visos moterys, kurioms nepavyko susirasti vyro: senmergės, šleivės, žvairės, šlubės, kuprės, šlykstuolės – aš priiminėsiu jas nedideliame salonuke, kurio visos keturios sienos bus nukabinėtos jaunų gražių vyrų nuotraukomis, ir sakysiu joms: „Pasirinkite, kuris jums patinka, gražuolės mano, aš padarysiu viską, kad jis taptų jūsų vyru." Paskui surasiu į jį panašų berną, aprengsiu jį kaip nuotraukoje ir pasakysiu: „Tokioj ir tokioj gatvėj, toks ir toks numeris, gyvena ta ir ta. Greičiau apsilankyk ten ir apsisuk aplink ją! Tik, žiūrėk, nepagadink reikalo, aš sumokėsiu. Pergulėk su ja! Apiberk ją visais saldžiais žodžiais, kurių vyrai negaili gražioms moterims ir kurių toji vargšė kaip gyva nėra girdėjusi! Dievažykis, kad žadi ją vesti! Padovanok jai truputėlį to džiaugsmo, kurį pažįsta ir ožkos, netgi vėž-

liai bei šimtakojai." O jeigu atsirastų tokia sena ožka, kaip ponia Bubulina – Dieve, padėk jai, – kurios ir už didžiausius pinigus niekas nesugebėtų paguosti, tada jau aš persižegnočiau ir pats asmeniškai, kaip agentūros direktorius, sutvarkyčiau tą reikalą. Žinoma, tu tik ir girdėtum visokiausių mulkių priekaištus: „Senas paleistuvis! Kurgi jo akys ir nosis?" – „Nebijokit jūs, avigalviai, jūs, beširde šutve, turiu aš ir akis, ir nosį! Bet turiu aš ir širdį, kuri jaučia gailestį. O jeigu žmogus turi širdį, tai velniams jam dar akys ir nosis!"

O kai paskui aš, visiškai nusivaręs nuo koto, nieko jau nebegalėsiu padaryti ir turėsiu pakratyti kojas, tada Petras atrakins man dangaus vartus ir pasakys: „Užeik, vargšeli Zorba, užeik, didysis kankiny, ir išsitiesk šalia savo kolegos Dzeuso! Pailsėk, šaunuoli, tu užtektinai prisiplūkei žemėje! Būk palaimintas!"

Zorba įsišnekėjo. Jo vaizduotė statė jam spąstus, į kuriuos jis paskui pats įkliūdavo. Pamažu jis imdavo tikėti savo pasakomis. Kai mes vėl ėjome pro Princesės medį, Zorba atsidūsėjo ir pakėlė rankas į dangų, lyg duodamas priesaiką:

– Būk rami, nuleidusi bures sena mano fregata! Būk rami, aš jau tave paguosiu! Keturios didžiosios valstybės tave paliko, jaunystė tave paliko, Dievas tave paliko! Zorba tavęs niekados nepaliks!

Tik apie vidurnaktį mes pasiekėme savo pakrantę. Iš Afrikos pūtė karštas sirokas. Visa toli nusidriekusi sala buvo įsisupusi į putojantį jūros patalą. Virpėdama ji traukė į save šiltą jo dvelksmą. Dzeusas ir Zorba susiliejo išvien su pietų vėju, ir nakties tamsoj aš išvydau rimtą vyro veidą su juoda didele barzda ir juodais, blizgančiais plaukais, palinkusį su raudonomis ir šiltomis lūpomis prie damos Hortenzijos – prie žemės.

20

Sugrįžę namo, mes tuoj pat nuėjome gulti. Zorba patenkintas trynėsi rankas.

– Šiandien buvo gera diena, šefe. Kaip aš suprantu tą gerumą, paklausi tu? Ogi turtinga visokiausių įvykių. Šiandien rytą mes dar buvome velnio virtuvėj, vienuolyne, ir prisiuvome barzdą vienuolyno viršininkui! Tegu mes būsime jo prakeikti! Paskui sugrįžome prie savo

slenksčio, sutikome ponią Bubuliną ir susižadėjom. Štai žiedas! Gryno aukso! Ji dar turėjo du anglų svarus, aš žinau, tai viskas, kas jai beliko iš tų pinigų, kuriuos praėjusio amžiaus gale buvo jai dovanojęs anglų admirolas. Bet, užuot pasilikusi juos pakasynoms, – tegu būna lengva jai paskutinioji valanda, – toji gerutė nuneša juos pas auksakalį ir pasidirbdina žiedus. Žmogus buvo ir liks mįslė!

– Miegok, Zorba! – tariau aš. – Gulkis! Šiai dienai pakaks! Rytoj mūsų laukia iškilmingas aktas! Pastatysime pirmąjį stulpą lynų keliui. Aš pakviečiau šventiką Stefaną dalyvauti iškilmėse.

– Labai protingai padarei, šefe! Labai gerai, kad ateis šventikas su ožio barzdele, reikėtų, kad atsilankytų ir kiti vietos įžymybės. Mes išdalysime žvakes ir uždegsime, tas padarys įspūdį ir iškels žmonių akyse mūsų projektą. Nesistebėk, kad aš šitaip šneku. Aš turiu Dievą ir velnią savo reikalams. Bet prieš žmones...

Jis nusijuokė. Tačiau niekaip negalėjo užmigti, jo smegeninė dirbo toliau.

– Va prisimenu savo amžinatilsį senelį, – vėl pradėjo jis. – Tegu būna lengva jam žemelė! Jis buvo toks pat vėjavaikis, kaip ir aš, ir vis dėlto tas apsimetėlis šventeiva sugebėjo aplankyti Šventąjį kapą ir – vienas Dievas težino kam – tapti hadžjum. Kai jis sugrįžo į kaimą, paklausė jį vienas jo giminaitis, toks beviltiškas ožkų vagis... „Ak kūmai, kodėl tu neparnešei man nė pašaižėlės nuo šventojo kryžiaus?“ – „Apsirinki, mielasis, – tarė mano gudrusis senelis,– ko jau ko, o tavęs tai tikrai nepamiršau! Atsivesk šįvakar šventiką, kad pašventintų relikviją, tada galėsi ją gauti! Ir paaukok keptą paršiuką bei vyno. Tas atneša laimę!“

Vakare pareina senelis namo, nugnybia nuo visiškai kirmėlių suvarpytų durų mažytį gabaliuką medžio, ne didesnį kaip ryžio grūdą, suvynioja į vatą, užvarvina lašą alyvos ir laukia, kas toliau bus. Sutartu laiku pasirodo pusbrolis su šventiku, paršiuku ir vynu. Šventikas užsideda epitrachilę ir atlieka pašventinimo apeigas. Paskui relikvija iškilmingai įteikiama pusbroliui, ir visi puola prie kepsnio. Ir, tikėsi netikėsi, kūmas parkrito ant kelių prieš tą medžio pašaižėlę ir pradėjo jai melstis. Paskui užsikabino ant kaklo ir nuo to laiko pasidarė kitas žmogus. Persimainė iš pagrindų. Išėjo į kalnus, prisidėjo prie armatolų ir kleftų ir pleškino turkų kaimus. Būdavo, aplinkui švilpia kulkos, o jis stovi be baimės, ir nė krust. Ir ko jam bijoti? Juk jis nešiojasi šventojo kryžiaus dalelę. Jo nelies nė viena kulka.

Zorba nusikvatojo.

– Svarbiausia yra įsikalti ką į galvą. Jeigu tu tiki, tai ir senų durų atšaiža bus tau šventa relikvija, o jeigu netiki, tai ir visas šventasis kryžius – tik senos durys.

Aš negalėjau atsižavėti tuo žmogum, kurio smegenys dirbo taip tiksliai ir drąsiai, o jo siela, kad ir iš kokios pusės paliesta, svaidė kibirkštis.

– Ar tu esi kada dalyvavęs kare, Zorba?

– Nežinau! – atsakė jis ir suraukė kaktą. – Bent jau neatsimenu, koks ten buvo karas.

– Aš norėjau pasakyti, ar tu kada koveisi už tėvynę?

– Geriau pakalbėkim apie ką kita! Kas buvo, tas pražuvo. Kam minėti senas kvailystes.

– Sakai, kvailystes, Zorba? Ir tau ne gėda? Šitaip tu kalbi apie tėvynę?

Zorba šnairomis pažvelgė į mane. Aš irgi gulėjau lovoje, virš manęs degė aliejinė lemputė. Jis metė į mane griežtą žvilgsnį, abiem rankom pasuko ūsų galiukus ir pagaliau prabilo:

– Ech tu, neišmanėli paskutinis! Apsigimęs pedante... Viskas, ką aš iki šiol tau kalbėjau, buvo kaip žirniai į sieną, šefe!

– Kaip tai? – nenorėjau sutikti. – Juk aš viską suprantu.

– Taip, bet tik smegenine. Tu sakai: tas gerai, tas blogai, yra taip, o ne taip, tavo teisybė, tavo neteisybė. Bet kas mums iš to? Tu kalbi, o aš stebiu tavo rankas, tavo kojas, tavo krūtinę. Jos nebylios. Jos nieko nesako. Tartum būtų be kraujo lašo. Tai kuo gi tu nori suprasti? Vien tik galva? Fi!

– Tu tik bandai išsisukti nuo atsakymo! – sušukau aš, norėdamas jį paerzinti. – Man rodos, kad tu per daug nesigalavai dėl tėvynės, nenaudėli!

Zorba įsiutęs taip trenkė kumščiu į sieną, kad net sužvangėjo baltos skardos kanistrai su aliejumi.

– Aš pats, kaip mane čia gyvą matai, – ėmė putoti jis, – savo paties plaukais buvau išsiuvinėjęs ant skepetaitės Šv. Sofijos katedrą ir visada nešiojaus ją ant kaklo prie krūtinės, kaip amuletą. Viską smulkiausiai išsiuvinėjau šitais sugrubusiais pirštais ir savo plaukais, kurie tada dar buvo juodi kaip anglis. Ir kaip dabar su tavim čia kalbuosi, daviausi su Pavlu Melu po Makedonijos kalnus! Tada aš buvau bernas – ohoho, tikras milžinas, aukštesnis už mūsų baraką. Nešiojau fustanelą , blauzdines ir raudoną fesą, amuletą, lenktą kardą ir diržą su šoviniais ir pis-

toletais. Buvau tiesiog apsikrovęs geležim ir sidabru, ir kai eidavau su kardu prie šlaunies, visa ta ginkluotė taip žvangėdavo, lyg būtų žygiavusi ištisa armija. O dabar pažvelk čia! Čionai!

Jis atsisagstė marškinius ir nusileido kelnes.

– Paimk lempą! – įsakė.

Aš prikišau lempą prie sulysusio kūno: randas prie rando, nuo šūvių ir kardo kirčių. Visas kūnas kaip rėtis.

– O dabar iš užpakalio!

Jis apsisuko.

– Matai? Nė vieno įdrėskimo iš užpakalio... Supranti? Pakabink lempą vėl į vietą!

Jis vėl atsisėdo ant lovos.

– Kas per kvailystės! – sušuko nesitverdamas pykčiu. – Tikra gėda! Kada gi pagaliau žmogus taps žmogumi? Mes nešiojame kelnes, apykakles, skrybėles ir vis dar tebesame mulai, vilkai, lapės ir kiaulės. Ir dar sakoma, kad mes esame Dievo paveikslas. Kas? Mes? Š... man ant viso šito.

Matyt, jį kankino slogūs prisiminimai. Jis vis labiau tūžo. Pro jo kiaurus ir klibančius dantis veržėsi nesuprantami žodžiai.

Jis atsikėlė, pasičiupo vandens ąsotį, patraukė dideliais gurkšniais ir kiek apsiramino.

– Paliesk mane, kur tik nori, – tarė, – aš rėksiu. Visas mano kūnas – vienos žaizdos ir randai. Tik nepradėk vėl apie bobas! Kai man paaiškėjo, kad iš tikrųjų esu vyras, aš į jas daugiau net neatsigręždavau. Tiesa, kartais trumpam su jomis susidėdavau, prabėgom, kaip gaidys, bet paskui traukdavau tolyn. Tos nevalyvos kalės, sakydavau sau, tik nori iščiulpti mano syvus. Trauk jas velniai!

Taigi nusikabinau nuo vinies šautuvą ir – marš pirmyn. Pasitraukiau į pogrindį, tapau partizanu. Sykį atėjau paryčiais į vieną bulgarų kaimą ir pasislėpiau tvarte. Namas priklausė bulgarų šventikui, nuožmiam, kraujo ištroškusiam komitadžiui. Naktį jis nusimesdavo savo sutaną, persirengdavo piemens drabužiais, pasiimdavo ginklą ir siaubdavo graikų kaimus. Rytą, dar prieš saulės tekėjimą, sugrįždavo namo, nusimazgodavo purvą ir kraują ir eidavo į bažnyčią laikyti mišių. Kaip tik prieš porą dienų jis buvo nužudęs vieną graikų mokytoją, ramiai miegantį savo lovoje. Taigi išsitiesiau aukštielninkas ant mėšlo krūvos šalia dviejų jaučių ir laukiu. Pavakariais ateina šventikas į tvartą šerti

gyvulių. Aš puolu ir parėžiu jį kaip aviną. Paskui nupjaunu jam ausis ir įsikišu į kišenę. Mat tada aš rinkau bulgarų ausis. Taigi pasiėmiau ausis ir išėjau sau.

Po kelių dienų vėl sugrįžtu į tą patį kaimą. Vidur dienos. Kaip kromelninkas. Palikau ginklus kalnuose ir norėjau nupirkti savo draugams duonos, druskos ir batų. Staiga žiūriu – prie vieno namo stovi penki bambliai, basi, juodai apsitaisę. Laikosi susikibę už rankų ir prašo išmaldos, trys mergiotės ir du berniukai. Didžiausias gal kokių dešimties metų, mažiausias dar visai kūdikis. Vyresnioji mergaitė laiko jį ant rankų ir bučiuoja, glosto, kad jis neverktų. Pats nežinau, kas man užėjo, gal Dievas nušvietė man protą, – prieinu prie jų ir klausiu bulgariškai: „Kieno jūs vaikai?"

Vyresnysis berniukas pakelia galvutę ir sako: „Šventiko, kurį prieš kelias dienas nužudė tvarte."

Akys man pritvino ašarų. Žemė pradėjo suktis kaip girnų akmuo. Atsirėmiau į sieną, ir žemė nustojo suktis.

„Prieikit arčiau, vaikai, – tariau, – eikšenkit!"

Išsitraukiau iš už diržo piniginę. Ji buvo pilna prikimšta turkiškų svarų ir talerių. Atsiklaupiau ir išbėriau pinigus.

„Šekit! Imkitės! Imkitės! – šaukiau jiems. – Tai jums!"

Vaikai puolė ant žemės ir ėmė rinktis monetas.

„Viskas čia jums, – šaukiau. – Imkit! Imkit!"

Atidaviau jiems ir savo prekes su visu krepšiu.

„Ir tas jums!"

Paskiau daviau kojoms valią. Išlėkiau iš kaimo, išsitraukiau iš ančio išsiuvinėtą Šv. Sofijos katedrą, supurškinau ją į skutelius ir pasileidau bėgti kaip akis išdegęs, tartum mane būtų vijęsi visi pragaro velniai. Taip ir bėgu ligi pat šiolei! Po šiai dienai!

Zorba atsirėmė į sieną.

– Taip ir atsikračiau jos.

– Atsikratei tėvynės?

– Taip, tėvynės, – atsakė jis ramiai ir tvirtai.

Po valandėlės pridūrė:

– Atsikračiau tėvynės, šventikų, pinigų. Lyg būčiau perėjęs per sietą. Ir juo daugiau pelų atsisijoja, juo lengviau man darosi. Kaip čia tau pasakius? Aš išsivaduoju, tampu žmogumi.

Jo akys spindėjo, plačios lūpos juokėsi.

Kiek patylėjęs, vėl įsivarė. Jo širdis veržėsi per kraštus, jos jau nebegalima buvo suturėti.

– Buvo laikas, kai aš sakydavau: tas yra turkas, tas bulgaras ar graikas. Kad tu žinotum, šefe, kiek aš visko pridariau dėl tėvynės, tau plaukai ant galvos atsistotų. Žudžiau, vogiau, deginau kaimus, žaginau moteris, naikinau žmones ištisom šeimom... Vien dėl to, kad jie buvo bulgarai ar turkai. „Eik tu, niekšo šmote, galvijau neraliuotas!“ – plūsdavau dažnai pats save. Šiandien sakau: šitas geras, anas blogas žmogus. Ar jis bulgaras, ar turkas, – nesvarbu. Tik geras jis ar piktas, – štai kur klausimas. Taip, man rodos, kai dar labiau pasensiu – prisiekiu duona, kurią valgau, – tada ir šitas klausimas neberūpės. Geri jie ar blogi – visų man jų gaila. Kūnas eina pagaugais, kai žiūriu į žmogų, nors ir deduosi, kad jis man nei galvoj, nei uodegoj. „Juk ir tas bėdžius, – sakau sau, – valgo, geria, myli ir kenčia baimę. Vieną dieną jis irgi užmerks akis, gulės tylus ir sustingęs po žeme, ir jį grauš kirminai. Vargšelis! Visi mes esame broliai! Kirminams maistas!“

O jeigu dar tas žmogus – moteris, tai jau visai galas. Tu kartais trauki mane per dantį, kad aš taip myliu moteris. Ir kaipgi jų nemylėsi? Jos silpnos būtybės ir nežino, ką daro. Grybšteli joms už papo, ir tuoj pat jos sudeda ginklus.

Kitą sykį aš vėl ateinu į vieną tokį bulgarų kaimą. Ir kas mane atpažįsta? Ogi toks bonza, graikų tautinės mažumos atstovas, toks velnio neštas ir pamestas tipas. Jis įduoda mane, ir jie apsupa namą, kuriame aš apsistojęs. Aš užsikariu ant altanos, nardau nuo vieno stogo ant kito, strykčioju nuo vienos tvoros ant kitos, kaip koks katinas. Bet naktis šviesi, mėnesiena, ir jie pastebi mano šešėlį, ima rabždintis paskui mane, atidengia pasiutišką ugnį. Ką man daryti? Liuokteliu į vieną kiemą. O ten bemieganti moteris. Ji išnyra prieš mane vienmarškinė. Pamačiusi mane, jau išsižioja šauktis pagalbos, bet aš ištiesiu ranką ir, pagriebęs jai už krūties, sušnibždu: „Dėl Dievo meilės, tylėk.“ Ji išblykšta ir susileidžia.

„Užeik, – kužda ji, – užeik, kad niekas mūsų nematytų!“

Aš užeinu, ji spaudžia man ranką.

„Ar tu graikas?“ – klausia.

„Taip, graikas, neišduok manęs!“

Aš stvėriau ją į glėbį, ji nepasakė nė pusės žodžio! Aš pergulėjau su ja, ir man virpėjo širdis iš džiaugsmo.

Vaje, vaje, drauguži, tariau sau, tai mat, kas yra moteris, kas yra žmogus! Nesvarbu, kas ji tokia – bulgarė, graikė, papuasė. Ji yra žmogus, žmogiška būtybė, su lūpomis, su krūtimis, ir ji myli. O tu plėšikauji ir žudai? Sarmatykis, niekše!

Taip aš galvojau, kol gulėjau šalia jos ir ji šildė mane savo kūnu. Bet tėvynė, toji pasiutusi kalė, neatstojo nuo manęs. Rytą kuo anksčiausiai išmoviau su bulgariškais drabužiais. Bulgarė padovanojo man savo velionio vyro kostiumą. Ji bučiavo man kelius ir maldavo dar sugrįžti.

Ir aš sugrįžau jau kitą naktį. Taip, taip, sugrįžau! Buvau mat patriotas, o tai tas pat, kaip ir laukinis žvėris, – sugrįžau su kanistru žibalo ir padegiau kaimą. Greičiausiai ji taip pat supleškėjo... Ji buvo vardu Liudmila...

Zorba sunkiai atsiduso. Užsidegė cigaretę, patraukė porą dūmų ir nutrenkė ją šalin.

– Ir tu dar šneki man apie tėvynę! – pradėjo jis vėl.– Tiki kvailystėmis, kurių prisiskaitai savo popieriuose. Geriau jau manim patikėtum! Kol yra tėvynės, tol žmogus bus žvėris, laukinis žvėris... Bet aš, ačiū Dievui, jau atsikračiau visų tų prietarų. Galutinai atsikračiau. O tu?

Aš nieko neatsakiau. Pavydėjau tam žmogui, kuriam visa tai, ką aš stengiausi išsiaiškinti su popierium ir rašalu, buvo gyvas kūnas ir kraujas. Jis visu tuo gyveno – kovojo, žudė, bučiavo! Visas problemas, kurias aš mazgas po mazgo bandžiau išnarplioti savo vienatvėje, prikaustytas prie kėdės, tas žmogus jau seniai išsprendė savo kardu kalnuose, gryname ore.

Nusiminęs užmerkiau akis.

– Tu jau miegi, šefe? – sušuko Zorba nusivylęs. – O aš, kvailys, sėdžiu ir malu liežuviu.

Jis kažką dar sumurmėjo sau panosėje ir atsigulė. Netrukus jau išgirdau jį knarkiant.

Aš kiaurą naktį nesudėjau akių. Tą vakarą pirmą kartą pragydo lakštingala, ir jos balsas užliejo mūsų vienatvę tokiu liūdesiu, kad aš negalėjau jam atsispirti. Mano akys buvo pilnos ašarų.

Kai pradėjo brėkšti rytas, atsikėliau. Atsistojau tarpdury ir susimastęs užsižiūrėjau į jūrą ir žemę. Atrodė, kad per vieną naktį pasaulis neatpažįstamai pasikeitė. Priešais duris pajūryje augo erškėčių krūmas. Vakar jis dar buvo suvargęs ir niūrus, o šiandien ten jau skleidėsi daugybė

mažyčių žiedelių. Iš tolo dvelkė žydinčių citrinmedžių ir apelsinmedžių kvapas. Žengiau žingsnį pro duris ir pajutau po kojomis gaivią rasotą žemę. Stovėjau ir negalėjau atsižiūrėti į tą amžinai atsinaujinantį stebuklą.

Staiga išgirdau už nugaros džiaugsmingą šūktelėjimą. Atsisukau – žiūriu, stovi tarpduryje pusnuogis Zorba ir pritrenktas, kaip ir aš, gėrisi pavasariu.

– Kas gi čia atsitiko, šefe? – sušuko jis nustebęs. – Kaip vadinasi tas tamsiai mėlynas stebuklas, kuris ten tolumoj teliūskuoja! Jūra? Jūra? O kaip vadinasi tas kitas stebuklas, apsigobęs žalia gėlėta skraiste? Žemė? Koks menininkas tai sukūrė? Garbės žodis, šefe, pirmą kartą tokius dalykus matau.

Jo akys patamsėjo.

– Kas gi tau, Zorba? – sušukau jam. – Ar tik galvos nepametei?

– Ko tu juokiesi? Negi tu nematai? Viskas kaip pasakoj!

Jis išpuolė pro duris lauk, pasisukiojo šokdamas aplinkui ir ėmė raičiotis kaip kumelys po žolę.

Iš jūros išniro saulė. Aš atstačiau delnus jos spinduliams. Brinko medžių pumpurai, plėtėsi žmogaus krūtinė, siela pražydo kaip medis! Aiškiai jautei: siela ir kūnas sukurti iš tos pačios medžiagos.

Zorba pakilo nuo žemės rasotais ir žemėtais plaukais.

– Renkis, šefe! – sušuko. – Jau pats laikas! Reikia pasičiustyti! Šiandien šventinamas lynų kelias! Kiekvieną akimirką gali pasirodyti šventikas ir kaimo įžymybės! Kokia gėda būtų mūsų bizniui, jeigu jie pamatytų mus besiraičiojant po žolę! Tad greičiau kietą apykaklę ir kaklaraištį! Ir nutaisyk rimtą veidą! Galva žmogui nereikalinga, užtenka skrybėlės... Velnias griebtų – ir kvailumas to pasaulio!

Vos spėjom apsirengti, žiūrim – jau atėjo darbininkai. Netrukus pasirodė ir įžymybės.

– Pasitempk, šefe! Padėk į šalį savo pokštus, mums nevalia apsijuokti!

Svečių priekyje žingsniavo šventikas Stefanas, apsivilkęs savo suskretusią sutaną su giliomis kišenėmis. Per pašventinimus, laidotuves, vestuves, krikštynas jis gramzdindavo į tas prarajas viską, ką gaudavo už savo paslaugas: razinas, riestainius, varškinius papločius, agurkus, mėsos kukulius, saldainius, o vakare senoji popienė, jo pati, užsidėdavo akinius ir, be perstojo triaunydama, rūšiuodavo visą tą krūvą...

Paskui šventiką ėjo kaimo įžymybės: pirmiausia Kondomanolijas, kavinės šeimininkas, pasaulio matęs žmogus, nes buvo nusigavęs net iki Chanijos ir savo akimis regėjęs princą Jurgį, toliau – dėdulė Anagnostis, baltais, plačiarankoviais marškiniais, su ramia šypsena veide. Už jo – rimtas ir iškilmingas mokytojas su lazda rankoje. Paskutinis iš palengvo atžingsniavo Mavrandonis su juoda skarele ant galvos, su juodais marškiniais ir juodais batais.

Jis pasisveikino puse lūpų, nužvelgė visus klaikiu, piktu žvilgsniu ir atsistojo kiek nuošaliau nuo kitų, nugara į jūrą.

– Vardan Dievo Tėvo ir Sūnaus, ir Šventosios Dvasios! – iškilmingai pradėjo Zorba. Paskui atsistojo būrio priekyje, ir visi pamaldžiai nusekė įkandin jo.

Kaimiečių širdyse prabudo senų senovės magiškų apeigų prisiminimai. Visų akys buvo nukreiptos į šventiką, žmonės, rodos, tikėjosi pamatyti, kaip jis užkeiks ir išvarys nematomas galias. Prieš tūkstančius metų magas pakeldavo rankas, pasmilkydavo smilkalais ir murmėdavo paslaptingus ir visagalius žodžius. Ir tuoj pat piktieji demonai išsisklaidydavo, o iš vandens, dangaus ir žemės skubėdavo žmonėms į pagalbą gerosios dvasios.

Mes pasiekėme duobę pajūry, kur turėjo būti įkastas pirmas lynų kelio stulpas. Darbininkai pastatė milžinišką pušinį rąstą ir vertikaliai įleido į duobę. Šventikas Stefanas užsidėjo epitrachilę, paėmė į rankas šlakstyklę, pažvelgė aukštyn į stulpą ir ištarė užkeikimo žodžius:

– ...Ir tegu stovi jis tvirtai kaip uola, kurios nepajėgia pajudinti nei vėjas, nei vanduo... Amen!

– Amen! – sududeno Zorba ir persižegnojo.

– Amen! – sumurmėjo kaimo įžymybės.

– Amen! – paskutiniai ištarė darbininkai.

– Tegu Dievas laimina jūsų triūsą ir padovanoja jums Abraomo ir Izaoko turtus! – palinkėjo šventikas, ir Zorba įspaudė jam į delną banknotą.

– Būk mano palaimintas! – atsidėkodamas sumurmėjo patenkintas šventikas.

Mes sugrįžome į baraką, kur Zorba pavaišino svečius vynu ir pasninkiniais valgiais: sepija, paskrudinta savo sultyse, austrėmis, pupomis ir alyvomis. Įžymybės daug nesiprašydino, kirto išsijuosę ir, sočiai prisišveitę, išėjo namo. Magiškos apeigos buvo baigtos.

– Ačiū Dievui, viskas gerai praėjo! – tarė Zorba ir pasitrynė rankas. Jis persirengė, užsivilko savo darbinius drabužius ir pasiėmė kirvį.

– Draugužiai, – sušuko darbininkams, – persižegnojam ir – prie darbo!

Kiaurą dieną Zorba neištiesė nugaros – dirbo kaip jautis. Kas penkiasdešimt metrų darbininkai rausė duobes, kasė stulpus, vesdami liniją tiesiai į kalno viršūnę. Zorba matavo ir skaičiavo, įsakinėjo darbininkams, nevalgė ir nerūkė, neprisėdo nė valandėlės pailsėti. Jis buvo ligi ausų pasinėręs į darbą.

– Mes viską darome tik ligi pusės, – kartą dėstė jis man, – sustojame įpusėję žodį, įpusėję nuodėmę, įpusėję gerą darbą, todėl šių dienų pasaulis ir eina iš galvos! Atkakliai siek, ko esi užsibrėžęs, kovok ragais ir nagais, nieko nesibaimink ir tu nugalėsi. Ponui Dievui pusvelnis yra šimtą kartų bjauresnis negu pats pragaro kunigaikštis.

Vakare jis parėjo namo visai nusiplūkęs ir tuoj pat išsitiesė smėlyje.

– Pamiegosiu čia, kol prašvis, – tarė, – o paskui vėl kibsim į darbą. Reikės dar įvesti naktinę pamainą.

– Bet kam taip skubėti, Zorba?

Jis valandėlę patylėjo, paskui paaiškino:

– Kam? Aš noriu įsitikinti, ar teisingai apskaičiuotas kelio nuolydis, šefe. Jeigu ne, tada ponedie pasigailėk! Juo greičiau sužinosiu, kad mano darbas nuėjo šuniui ant uodegos, juo geriau.

Jis skubiai ir godžiai pavalgė, ir netrukus pajūryje nuaidėjo jo knarkimas. Aš dar nėjau miegoti ir stebėjau danguje žvaigždžių kelią. Mačiau, kaip pamažu sukasi dangaus skliautas su visais žvaigždynais, ir mano galva sukosi kaip observatorijos kupolas. „Stebėk žvaigždžių judėjimą, tartum ir tu su jomis suktumeis..." Tie Marko Aurelijaus žodžiai pripildė mano širdį harmonijos.

21

Velykų rytą Zorba smarkiai išsigražino, išsičiustijo, apsimovė mėlynas kojines, kurias, kaip jis sakė, numezgusi jam viena kūma Makedonijoje, ir nuėjo ant aukštumėlės netoli jūros. Susijaudinęs vaikščiojo ten iš vieno galo į kitą ir, prisidėjęs prie tankių antakių delną, vis žiūrėjo į kaimo pusę.

– Kuičiasi, sena vėpla, kuičiasi, kūtvėla, kuičiasi, palaidūnė!

Neseniai išsiritęs drugelis atplasnojo ir nutūpė Zorbai ant ūsų, bet tas, pajutęs kutenimą, pūstelėjo, ir drugelis, ramiai išskleidęs sparnelius, pradingo ore.

Mes laukėme madam Hortenzijos, norėjome atšvęsti Velykas kartu su ja. Turėjome iškepę ant iešmo avinėlį, nusidažę kiaušinių ir patiesę ant smėlio baltą paklodę. Buvome pusiau juokais, pusiau rimtai susitarę šiame tykiame pajūryje suruošti jai iškilmingą priėmimą.

Mat toji kūninga, išsikvėpinusi ir senstelėjusi sirena mus kažkaip keistai traukė tame tuščiame pajūryje. Be jos mums kažko trūkdavo – odekolono kvapo, rausvo dažų atspalvio, krypuliuojančios eisenos, pašvagždusio balso ir poros išblukusių, padėrusių akių.

Mes pripjovėme mirtų ir laurų šakų ir padarėme aukštajai damai triumfo arką, papuošėme ją Anglijos, Prancūzijos, Italijos ir Rusijos vėliavomis, o pačiame viršuje pakabinome baltą su mėlynais dryžiais skepetaitę. Tiesa, mes nebuvome admirolai ir neturėjome patrankų, bet pasiskolinome du šautuvus ir nutarėme atsistoti ant kalvos ir, kai pamatysime ją atkrypuojant per paplūdimį, paleisti salvę ir šioje tuščioje pakrantėje priminti jai praeities dienų didybę. Norėjome, kad vargšelė bent valandėlę pasijustų vėl esanti jauna, su lakiniais bateliais ir šilkinėmis kojinėmis. Kodėl Prisikėlimo šventė neturėtų būti signalas, prižadinantis mumyse jaunystę ir džiaugsmą, leidžiantis senai moteriai vėl pasijusti dvidešimtmete mergina?

– Ji vėluoja, toji sena vėpla, ji vėluoja, – be perstojo burbėjo Zorba, vis kilsčiodamas smunkančias mėlynas kojines.

– Prisėsk, Zorba, – tariau, – ir surūkyk pupmedžio pavėsyje cigaretę. Kurgi ji dėsis – tuoj pasirodys.

Jis dar kartą įdėmiai pažvelgė į kaimo kelią ir atsisėdo po medžiu. Jau buvo nebetoli pietūs, pasidarė karšta. Tolumoj linksmai ir žvaliai suskambo Velykų varpai. Kartkarčiais vėjas atnešdavo kretiškos lyros garsus. Visas kaimas dūzgė kaip bičių avilys pavasarį.

Zorba susimąstęs palingavo galvą.

– Seniai praėjo tie laikai, kai mano siela per Velykas prisikeldavo kartu su Kristumi! Dabar beprisikelia tik kūnas – mat čia vienas, čia kitas pastato stikliuką, paragina užkąsti... „Paragauk šito kąsnelį, paragauk ano kąsnelį“, – ir tu ragauji, ragauji, kol prisikemši pilną pilvą. Bet ne viskas iš tų vaišių pavirsta į mėšlą. Kai kas išlieka, kai kas išsigelbsti,

tampa gera nuotaika, šokiu, daina ir pokštais – ir kaip tik tai man ir yra Prisikėlimas.

Jis vėl atsistojo ir įsmeigė akis į tolį.

– Atbėga kažkoks vaikėzas, – tarė ir nuskubėjo pasitikti pasiuntinio.

Berniukas, pasistiepęs ant pirštų galų, kažką pašnibždėjo Zorbai į ausį, ir tas įsiutęs atšoko atbulas.

– Serga? – suriaumojo jis.– Serga? Dink man iš akių, arba aš nusuksiu tau sprandą!

Paskui atsigręžė į mane.

– Nubėgsiu į kaimą, pažiūrėsiu, kas ten atsitiko tai senai vėplai... Pakentėk valandėlę ir duok man du raudonus kiaušinius, aš turiu su ja susidaužti. Tuoj grįšiu.

Jis įsikišo į kišenę kiaušinius, pasitaisė nusmukusias kojines ir patraukė į kaimą.

Aš nusileidau nuo kalvos ir atsiguliau ant vėsaus žvirgždo. Švelnus brizas raibino vandenį. Žuvėdrų porelė plūduriavo ant lengvų bangų ir suposi, paklusdama jūros ritmui.

Įsivaizdavau, kaip joms malonu ir gera jausti po savimi gaivinančią jūros vėsą. Žiūrėjau į jas, viską pamiršęs pasaulyje, ir galvojau: „Surasti tą didingą ritmą ir jam paklusti – tai būtų vienintelis kelias, kuriuo galima eiti..."

Po valandos pasirodė Zorba. Patenkintas glostėsi ūsus ir kalbėjo:

– Persišaldė vargšelė. Bet nieko baisaus. Visą Didžiąją savaitę ji lankė naktines pamaldas, nors yra katalikė. Sako, meldėsi už mane. Ir susigriebė ligą. Aš pastačiau jai taures, gerai ištryniau alyva iš naktinės lemputės ir daviau išgerti taurelę romo. Rytoj ji vėl bus sveika kaip ridikas. Bet ir keistas ji padaras, kaip sau nori. Kad tu būtum girdėjęs, kaip ji burkavo, kai aš tryniau ją alyva, – kaip balandėlė! Žinoma, truputį ją kuteno.

Mes sėdome prie vaišių, ir Zorba pripylė stiklus.

– Į jos sveikatą! Ir tegu kuo vėliau nuneša ją velnias! – tarė jis švelniai.

Mes valgėme, gėrėme ir tyliai klaidžiojom savo minčių keliais. Iš tolumos vėjas nešė aistringą lyros skambesį, tylų kaip bičių dūzgimas. Visur ant plokščių namų stogų Kristus dar kėlėsi iš numirusių: Velykų avinėlis ir Velykų pyragai virto meilės dainomis.

Iki soties privalgęs ir prigėręs, Zorba pastatė savo dideles plaukuotas ausis ir sumurmėjo:

– Lyra... Kaime šokiai!

Ir pašoko kaip įgeltas. Tai vynas mušė jam į galvą.

– Ko mes čia sėdime kaip apuokai? – sušuko jis. – Einam šokti. Ar tau negaila Velykų avinėlio? Ar jis veltui buvo paaukotas? Eime, tegu jis pavirsta šokiu ir daina! Zorba prisikėlė!

– Palauk tu, nelabasis! Ar tau galvoj negera?

– Garbės žodis, šefe, tas man visai nerūpi. Bet va avinėlio – gaila. Gaila raudonų kiaušinių, riestainių ir šviežio sūrio! Dievaži, jeigu mano pilve būtų tik duona ir alyvos, aš pasakyčiau: „Gerai, einu gulti. Kam man tos šventės!“ Galų gale juk tai tik duona ir alyvos, ar ne? Ko čia daug iš to norėti! Bet dabar... dabar būtų tikra nuodėmė, jeigu tokia puota, kaip ši, nueitų niekais. Eime, šefe, einam ir mudu prisikelti!

– Šiandien man ne tas galvoj, Zorba. Eik vienas, pašok ir už mane!

Zorba nutvėrė mane už alkūnės ir timptelėjo aukštyn.

– Kristus prisikėlė, vyruti! – tarė jis. – O, kad man kas duotų tavo metus! Kad galėčiau vėl pulti visur stačia galva – į darbą, į vyną, į meilę! Nebijoti nei Dievo, nei velnio! Štai kas yra jaunystė!

– Tavo lūpomis kalba Velykų avinėlis, mielasis Zorba! Jis visai padūko ir pavirto į vilką.

– Mielasis, avinėlis pavirto į Zorbą, ir būk tikras – čia kalba pats Zorba. Paklausyk, ką aš tau pasakysiu, paskui galėsi mane mokyti. Aš esu kaip tas Sindbadas Jūreivis. Toli gražu nesu apkeliavęs aplink pasaulį – kur jau ten. Užtat vogiau, žudžiau, melavau ir gulėjau su daugybe bobų. Sulaužiau visus Dievo įsakymus. Kiek ten jų yra? Tik dešimt? O kodėl ne dvidešimt, penkiasdešimt, šimtas? Aš visus juos būčiau sulaužęs. Ir vis dėlto, jeigu yra Dievas, aš be jokios baimės Paskutinio teismo dieną stosiu prieš jo veidą. Nežinau, kaip čia tau paaiškinus, kad tu suprastum. Visa tai, man rodos, ne taip jau svarbu. Ar ponas Dievas iš tikrųjų teiksis sukti sau galvą dėl kažkokių ten žemės kirminų ir registruoti gerus ir blogus mūsų darbus? O gal kartais ims drožti mums pamokslą ir gadins sau kraują, kad mes prigulėme prie kaimyno pačios ar suvalgėme penktadienį spirgą mėsos? Atstokit jūs nuo mano galvos, šventakupriai!

– Galbūt, Zorba, – tariau aš, norėdamas jį paerzinti. – Bet Dievas neklaus, ką tu valgei, jis klaus, ką tu darei!

– O aš tau sakau, kad jis ir šito neklaus!.. Tu man pasakysi: „O iš kur tu žinai, neišmanėlio šmote?“ Žinau ir nė kiek neabejoju. Ir jei-

gu turėčiau du sūnus – vieną dorą, tvarkingą, taupų, dievobaimingą, kitą nenaudėlį, lėbūną, mergininką, bastūną, kurį gaudo policija, – abu man būtų mieli svečiai prie mano stalo. Bet mano širdis, pats nežinau kodėl, priklausytų antrajam. Gal dėl to, kad jis panašus į mane. O kas tau sakė, kad aš nesu panašesnis į poną Dievą negu šventikas Stefanas, kuris dieną naktį klūpo prieš altorių ir tik žiūri, kaip pinigą išmelžti?

Ponas Dievas ulioja, žudo, daro neteisybes, dirba, merginėja ir mėgsta visokiausius neįmanomus daiktus, kaip ir aš. Jis valgo, kas jam skanu, pasirenka moterį, kuri jam patinka. Pamatai moterį, tyrą kaip šaltinio vanduo, ji bėgioja žeme, ir tavo širdis tirpsta iš džiaugsmo. Bet staiga prasiveria žemė, ir – po moters. Kur ji? Kas ją pagrobė? Jeigu ji buvo dora, tada sakoma: „Ją pasiėmė ponas Dievas", o jeigu ji paskutinė kekšė, tada sakoma: „Ją nunešė velnias." O aš tau sakau ir sakysiu, šefe: Dievas ir velnias – tai tas pats!

Aš tylėjau ir kramčiau lūpas, bijodamas, kad neišsprūstų pro jas besiveržiantis iš širdies riksmas. Kas tai galėjo būti? Prakeiksmas, džiaugsmas, neviltis ar išsivadavimas?

Zorba pasiėmė lazdą, užsimaukšlino kepurę ant šalies ir pažvelgė į mane su užuojauta – taip bent man pasirodė. Jo lūpos kiek sukrutėjo, lyg jis būtų norėjęs ką pridurti. Tačiau nieko daugiau nesakė ir dideliais žingsniais, aukštai iškėlęs galvą, patraukė į kaimą.

Vakaro prieblandoj aš mačiau jo milžinišką šešėlį, žirgliuojantį per akmenis ir švytruojantį lazda. Ten, kur žengė jo koja, pajūrys atrodė lyg atgijęs. Kurį laiką klausiausi pamažu tolstančių jo žingsnių. Staiga pasijutau besąs vienas ir pašokau nuo žemės. Kodėl? Gal žadu kur eiti? Kur? Nė pats šito nežinojau. Mano protas nebuvo nieko nusprendęs. Kūnas pats apsisprendė, neklausdamas mano nuomonės.

– Pirmyn! – tarė jis įsakmiai, tarsi duodamas komandą.

Sparčiai ir ryžtingai patraukiau kaimo link. Retkarčiais sustodavau ir giliai įtraukdavau pavasario oro. Žemė kvepėjo ramunėlėmis, ir juo labiau artėjau prie sodų, juo galingiau su kiekvienu žingsniu į mane tvino visokiausių aromatų vilnys – žydėjo citrinų, apelsinų ir laurų medžiai. Vakariniame dangaus skliaute pradėjo savo šokį vakarė žvaigždė.

„Jūra, moteris, vynas, darbas, – žingsniuodamas tolyn, nesąmoningai murmėjau sau panosėj Zorbos žodžius. – Stačia galva pulti į darbą, į vyną, į meilę ir nebijoti nei Dievo, nei velnio... štai kas yra jaunystė!" Aš vis murmėjau tuos žodžius, lyg drąsindamas save, ir žengiau tolyn.

Staiga sustojau lyg įbestas. Tartum būčiau atėjęs į vietą. Kur aš dabar? Apsidairiau. Žiūriu – našlės sodas. Už nendrinės tvoros ir laukinių figmedžių niūniavo švelnus moteriškas balsas. Pažvelgiau į vieną pusę, pažvelgiau į kitą – nė gyvos dvasios. Pritykinau prie tvoros ir dirstelėjau pro spragą. Po apelsinmedžiu stovėjo juodai apsirengusi moteris iškilia krūtine. Prieblandoje bolavo vos vos pridengtos jos krūtys.

Man užgniaužė kvapą. „Tai plėšrus žvėris, – pagalvojau, – ir ji pati žino, kad tokia yra. Kas prieš ją vyrai? Skystablauzdžiai, bailiai, mazgotės! Ji irgi kaip kai kurie vabzdžiai – žiogai, vorai, – pasotinta ir nepasotinama, paryčiais suryja savo patinėlį..."

Gal našlė pajuto mano žvilgsnį? Staiga ji nustojo dainavusi ir atsigręžė. Akimirką mūsų žvilgsniai susitiko. Aš pajutau, kaip man pakirto kojas, tartum už nendrių tvoros būčiau pamatęs tigrę.

– Kas ten? – paklausė našlė slopiu balsu. Ji pasičiupo skarą ir užsidengė krūtinę. Jos veidas apsiniaukė.

Jau norėjau bėgti, bet Zorbos žodžiai staiga užvaldė mano širdį. Aš vėl įgavau drąsos.

– Tai aš, – atsiliepiau. – Aš, atidaryk.

Pasakiau ir išsigandau savo žodžių. Vėl buvau bebėgąs, bet susitvardžiau, susigėdęs pats savęs.

– Kas „aš"?

Patyliukais žengė žingsnį, ištiesė kaklą ir prisimerkė, kad geriau matytų. Paskui dar kartą žengtelėjo, palinko į priekį, lyg tykodama.

Staiga jos veidas nušvito. Liežuvio galiuku ji lyžtelėjo lūpas.

– Šefas? – tarė švelniu kaip aksomas balsu.

Ji žengė dar vieną žingsnį ir stabtelėjo, susitelkusi, tartum pasiruošusi šuoliui.

– Šefas? – paklausė dusliai.

– Taip.

– Užeik.

Buvo jau prašvitę. Zorba, jau anksčiau sugrįžęs, sėdėjo prie barako, rūkė ir žiūrėjo į jūrą. Atrodo, jis laukė manęs. Kai aš pasirodžiau, jis pakėlė galvą ir įsmeigė į mane akis. Jo šnervės virpėjo kaip medžioklinio šuns. Jis ištiesė kaklą, giliai įtraukė oro ir apuostė mane. Ūmai jo veidas nušvito: pajuto nuo manęs dvelkiant našlės kvapą.

Jis atsistojo ir, visas švytėdamas, išskėtė rankas.

– Priimk mano palaiminimą! – tarė.

Atsiguliau ir užsimerkiau. Šalimais lopšinės taktu ramiai ošė jūra, ir aš tartum žuvėdra kilau ir leidausi ant jos bangų. Šitaip švelniai sūpuodamasis, nugrimzdau į miegą, o netrukus ir į sapną.

Rodos, sėdi prieš mane ant žemės milžiniška negrė, panaši į gigantišką senovės šventyklą iš juodo granito. Aš išsigandęs bėgu aplink tą šventyklą ir niekaip nerandu, pro kur į ją įeiti. Aš ne ką didesnis už jos kojos mažąjį pirščiuką. Staiga žiūriu – ant jos kulno juodi vartai, savotiška ola, ir girdžiu duslų įsakmų balsų: „Užeik!" Ir aš užeinu...

Apie pietus pabudau. Pro langą švietė saulė, jos spinduliai krito ant mano guolio ir su tokia jėga atsimušė ant sienos kabančiame mažyčiame veidrodėlyje, jog atrodė, kad tuoj tuoj sutrupins jį į šipulius.

Aš tuoj pat prisiminiau sapną apie tą milžinišką negrę. Jūra ošė, aš vėl užsimerkiau ir pasijutau laimingas. Mano kūnas buvo lengvas ir rąžėsi patenkintas tarsi žvėris, kuris po sėkmingos medžioklės išsitiesia saulėje ir laižosi. Mano dvasia, kaip ir kūnas, patenkinta mėgavosi ramybe, tarsi suradusi paprasčiausią atsakymą į tuos sunkius, opius klausimus, kurie ją kankino.

Visas praėjusios nakties džiaugsmas iškilo iš mano būties gelmių, išsiliejo plačiai ir sudrėkino, pasotino dirvą, iš kurios esu atsiradęs. Išsitiesęs ir užmerkęs akis, girdėjau, kaip braška ir plečiasi mano esybės pamatai. Dar niekada taip aiškiai, kaip praėjusią naktį, nebuvau pajutęs, kad ir siela yra kūnas, tik ji gal kiek judresnė, skaidresnė ir laisvesnė, bet vis tiek kūnas. Ir kad kūnas yra siela, tik jis truputį apsnūdęs, ilgų kelionių išvargintas, sunkaus palikimo prislėgtas, bet vis tiek siela, kuri persilaužimo momentais pagyvėja, suvyriškėja ir išskleidžia plačiai tarsi sparnus visus savo penkis pojūčius.

Ant manęs užkrito šešėlis. Pramerkiau akis. Prie durų stovėjo Zorba ir patenkintas žiūrėjo į mane.

– Gulėk, gulėk, šefe! – tarė jis beveik motiniškai švelniai. – Šiandien dar šventė, miegok toliau!

– Aš jau išsimiegojau! – tariau ir atsikėliau.

– Išplaksiu tau kiaušinį, šefe. Tas sustiprina.

Aš nieko neatsakiau, nubėgau prie jūros, išsimaudžiau ir nusidžiovinau saulėje. Net ir dabar dar jutau nosyje, ant lūpų ir pirštų galų aštrų kvapą. Tai buvo apelsinų žiedlapių ekstraktas ir laurų aliejus, kuriuo tepasi sau plaukus Kretos moterys.

Vakar našlė priskynė visą glėbį žydinčių apelsinmedžio šakų, ketindama vakare, kai visas kaimas šoks po tuopomis ir bažnyčia bus tuščia, nunešti jas prie Kristaus altoriaus. Šventasis paveikslas virš jos lovos taip pat buvo papuoštas citrinmedžių žiedais, pro kuriuos žvelgė sopulingas Dievo Motinos veidas didelėmis migdolinėmis akimis.

Zorba pastatė šalia manęs puoduką su išplaktu kiaušiniu ir pridėjo dar du didelius apelsinus ir velykinį pyragaitį. Jis tūpčiojo aplink mane ant pirštų galų kaip motina aplink sūnų, kuris sugrįžta iš karo. Galiausiai pasiuntė man dar vieną malonų žvilgsnį ir išėjo.

– Einu pastatysiu vieną kitą stulpą, – tarė.

Aš ramiai pusryčiavau saulės atokaitoje ir jaučiau didžiulį fizinį malonumą, tartum būčiau skriejęs žalios ir vėsios jūros bangomis. Nenorėjau leisti, kad tą palaimą paimtų savo žinion protas ir, pervaręs per savo krumpliaračius, išspaustų iš jos mintį. Visu savo kūnu nuo pat galvos ligi kojų jutau gyvulišką pasitenkinimą. Tik kartkarčiais susižavėjęs stebėjau pasaulio stebuklą aplink save ir savyje ir sakiau sau: „Kas čia dedasi? Kaip galėjo pasaulis taip nuostabiai prisitaikyti prie mūsų rankų, kojų ir viso kūno!“ Paskui vėl užsimerkdavau ir nutildavau.

Aš greitai pašokau, nuėjau į baraką, paėmiau į rankas Budos rankraštį ir atsiverčiau. Jis buvo jau beveik baigtas. Buda sėdėjo po žydinčiu medžiu ir, pakėlęs ranką, paliepė penkiems elementams, iš kurių susidėjo, – žemei, vandeniui, ugniai, orui ir dvasiai, – išnykti nebūty.

Man jau buvo nebereikalingas tas baimės atvaizdas, aš jį nugalėjau. Mano tarnyba Budai baigėsi – dabar ir aš pakėliau ranką ir paliepiau jam išnykti manyje.

Pasinaudodamas žodžių galia, prilygstančia užkeikimui, aš kaipmat sunaikinau jo kūną, sielą ir protą. Negailestingai pakraigliojau paskutinius sakinius, išleidau paskutinį riksmą ir storu raudonu pieštuku padėjau savo parašą. Baigta.

Paskui paėmiau stiprų špagatą ir surišau rankraštį. Mane pagavo keistas džiaugsmas, tarsi būčiau rišęs pavojingam priešui rankas ir kojas arba būčiau vienas iš tų laukinių, kurie suriša savo mirusius artimuosius, kad jie nepakiltų iš kapų ir nesugrįžtų kaip vaiduokliai.

Atbėgo maža mergytė su geltona suknute ir raudonu velykaičiu rankoje. Ji sustojo ir baimingai pažvelgė į mane.

– Na? – paklausiau aš ją lipšniai, norėdamas padrąsinti. – Tai ką pasakysi?

Ji atgavo kvapą ir tarė laibu balseliu:

– Madam prašė pasakyti, kad tu ateitum. Ji guli lovoje. Ar tu esi Zorba?

– Gerai, einu.

Padovanojau jai dar vieną velykaitį. Ji tvirtai sugniaužė jį savo delnuke ir pradingo.

Aš leidausi į kelią. Šurmulys kaime buvo vis aiškiau ir aiškiau girdėti – švelnūs lyros garsai, šūksniai, šautuvų pokšėjimas, linksmos dainos. Kai pasiekiau kaimo aikštę, vaikinai ir merginos jau buvo susirinkę po jauna tuopų žaluma ir taisėsi šokti. Aplink ant suolų murksojo seniai parėmę smakrus lazda ir žiūrėjo, kaip linksminasi jaunimas. Už jų stovėjo matronos. Vidury šokėjų sėdėjo lyrininkas Fanurijas su rože už ausies. Kaire ranka jis laikė ant kelių lyrą, o dešiniąja bandė stiprų stryką, papuoštą skambiais dzinguliukais.

– Kristus prisikėlė! – sušukau, eidamas pro šalį.

– Tikrai prisikėlė! – atsakė man linksmas moteriškų ir vyriškų balsų choras.

Permečiau žvilgsniu šokėjus. Gražiai nuaugę vaikinai mėlynomis plačkelnėmis, apsirišę galvas skarelėmis, kurių kutai krito ant smilkinių ir kaktos nelyginant dirbtinės garbanėlės. Priešais juos merginos su auksinių monetų vėriniais ant lieknų kaklų ir baltomis siuvinėtomis kaklaskarėmis, iš po nuleistų blakstienų slapčia žvilgčiojančios į vaikinus ir nekantriai laukiančios, kada jas išves šokti.

– Ko toks išdidus, šefe? Nenori mūsų pagerbti savo apsilankymu? – pasigirdo balsai. Bet aš jau buvau praėjęs.

Madam Hortenzija gulėjo savo plačioje lovoje. Tai buvo vienintelis baldas, likęs jai ištikimas. Jos skruostai degė karščiu, ji kosėjo. Mane pamačiusi, ji gailiai sudejavo.

– O Zorba, kūmai, o Zorba?

– Zorba serga. Kai tik tu susirgai, jis irgi atgulė. Laiko rankose tavo nuotrauką, žiūri į ją ir dūsauja.

– Kalbėk toliau... kalbėk toliau... – sumurmėjo vargšė sirena ir iš laimės užsimerkė.

– Jis liepė paklausti, kaip tavo sveikata ir ar ko nereikia. Vakare, sakė, pats ateisiąs, nors vos pavelka kojas. Negali pakelti išsiskyrimo su tavim.

– Kalbėk toliau!

– Jis gavo telegramą iš Atėnų. Vestuvinė suknia jau gatava, vainikai ir bateliai taip pat. Visi tie daiktai jau plaukia laivu. Taip pat ir baltos žvakės su raudonomis juostomis.

– Toliau! Toliau!

Ji pasidarė kažkokia apsnūdusi, ėmė tankiau kvėpuoti, pradėjo kalbėti nei šį, nei tą. Kambarys kvepėjo odekolonu, amoniaku ir prakaitu. Pro atvirą langą veržėsi aštri vištidės ir triušidės smarvė.

Aš atsikėliau ir išslinkau iš kambario. Prie durų sutikau Mimitą. Šiandien jis buvo su batais ir naujintelaitėmis plačkelnėmis. Už ausies užsikišęs baziliko šakelę.

– Nubėk į miestelį ir atvesk gydytoją! – tariau.

Mimitas tuoj pat nusiavė batus – negi dremš šitokį kelią – ir pasikišo juos po pažastimi.

– Surask gydytoją ir pasveikink jį nuo manęs. Tegu pasibalnoja kumelę ir būtinai atjoja. Pasakyk, kad madam sunkiai serga. Persišaldė vargšelė. Spausk kiek tik kojos neša! Ji karščiuoja ir jau visai prie mirties!

– Op, op! Jau bėgu.

Jis linksmai pasispjaudė delnus ir pliaukštelėjo rankomis, bet nejudėjo iš vietos, tik šelmiškai žiūrėjo į mane.

– Eik, sakiau tau!

Jis vis tiek nejudėjo. Mirksėjo ir vypsojo kaip šėtonas.

– Šefe, – tarė, – aš nunešiau tau į namus butelį apelsinų žiedlapių vandens... tai dovana.

Valandėlę jis patylėjo. Matyt, laukė, kad paklausčiau, kas tą dovaną siunčia. Bet aš tylėjau.

– Ir tu neklausi nuo ko? – sukikeno jis. – Ji sakė – plaukams, tada jie skaniai kvepia.

– Užčiaupk srėbtuvę! Nešdinkis!

Jis nusijuokė, dar kartą pasispjaudė delnus ir sušuko:

– Op, op! Kristus prisikėlė!

Ir dingo.

22

Velykų šokiai po tuopomis buvo pačiame įkarštyje. Ratelį vedė stiprus rudas kokių dvidešimties metų vaikinas, kurio skruostus dar dengė tankus pūkas. Pro atlapą antį buvo matyti tamsus garbiniuotų plaukų miškas. Atmetęs galvą, jis tiesiog skraidyte skraidė po aikštę.

Kai retkarčiais mesdavo žvilgsnį į kokią merginą, jo įdegusiame veide ugningai sublyksėdavo akių baltymai.

Aš žiūrėjau į jį sužavėtas ir išsigandęs. Ėjau iš madam Hortenzijos. Ją paslaugyti paprašiau vieną kaimynę, – norėjau ramiai pasigėrėti Kretos liaudies šokiais. Priėjau prie dėdulės Anagnosčio ir atsisėdau šalia jo ant suolo.

– Kas tas smarkus vyrukas, kur veda ratelį? – sušukau jam į ausį.

Dėdulė Anagnostis nusijuokė.

– Sifakas, piemuo. Tas nenaudėlis kaip koks arkangelas, kuris gaudo sielas. Kiaurus metus jis gano savo kaimenes kalnuose ir tik per Velykas nusileidžia į kaimą susitikti su žmonėmis ir pasišokti. Ech, – atsiduso jis, – kad taip man kas duotų jo jaunystę! Garbės žodis, Konstantinopolį šturmu paimčiau!

Jaunasis vedlys mostelėjo galva ir suriko nežmonišku balsu kaip koks avinas per burkštymą.

– Grok, Fanurijau, grok! – sušuko jis muzikantui. – Kad mirtis nusikapanotų!

Mirtis miršta kiekvieną akimirką ir kiekvieną akimirką iš naujo atgimsta, kaip ir gyvenimas. Jau tūkstančiai metų vaikinai ir merginos šoka po tuopom, ąžuolais, platanais, po pušimis ir lieknomis palmėmis. Šoka ir šoks dar po tūkstančių metų, nenutildomo ilgesio pagauti. Jų veidai keičiasi, vysta ir grįžta atgal į žemę. Iš jos pakyla kiti ir stoja jų vieton. Po ta nesuskaičiuojama daugybe kaukių slypi vienas vienintelis šokėjas, ir visada jam būna dvidešimt metų. Jis – nemirtingas.

Vaikinas pakėlė ranką prie ūsų, bet jie dar nebuvo išdygę.

– Grok, – sušuko jis vėlei, – grok, Fanurijau, jei ne, aš sprogsiu!

Muzikantas mostelėjo ranka, lyra suskambėjo garsiau, stygos dar ugningiau suvirpėjo. Vėdlys pašoko aukštai į orą, tris kartus pliaukštelėjo delnu per padus ir nutraukė nuo galvos savo kaimynui, laukų sargui Manolakui, baltą skarą.

– Bravo, Sifakai! – sušuko visi choru, o merginos virpėdamos droviai nuleido akis.

Tačiau vaikinas į nieką nekreipė dėmesio. Jis dar audringiau pasileido šokti, įsirėmęs atgalią ranką į liekną, stamantrią šlaunį ir kukliai nudūręs į žemę akis.

Staiga šokis nutrūko. Atlėkė Andrulijas, senasis bažnyčios patarnautojas, iškėlęs į dangų rankas.

– Našlė! Našlė! – šaukė jis išleidęs liežuvį.

Laukų sargas Manolakas iššoko iš eilės ir suardė ratelį. Iš aikštės buvo matyti bažnyčia, dar iškaišyta mirtų ir laurų šakomis. Šokėjai įkaitusiais veidais sustingo vietoje, seniai pakilo nuo suolų. Fanurijas pasidėjo lyrą ant kelių, išsitraukė iš už ausies rožę ir pauostė.

– Kur ji, Andrulijau? – sušuko visi, užsiplieskę pykčiu. – Kur ji?

– Bažnyčioje! Ką tik ten įėjo, prakeiktoji, nešina glėbiu apelsinų šakų!

– Paskui mane, mušt ją! – sušuko laukų sargas ir pirmas pasileido pirmyn.

Tuo metu iš bažnyčios išėjo našlė, užsigobusi juoda skara. Ji persižegnojo.

– Niekinga bobšė! Žudikė! – aidėjo šauksmai aikštėje.

– Dar drįsta čia rodytis! Mušt ją! Ji užtraukė gėdą mūsų kaimui!

Vieni puolė paskui laukų sargą prie bažnyčios, kiti, pasilikę ant kalvos, pradėjo laidyti į ją akmenis. Vienas akmuo pataikė jai į petį. Ji suriko, užsidengė veidą rankomis ir susigūžusi bandė bėgti. Bet vaikinai jau pasiekė šventoriaus vartus ir užstojo jai kelią. Manolakas išsitraukė peilį.

Našlė, šaižiu balsu klykdama, metėsi atgal, pakniopstomis skubėjo pasislėpti bažnyčioje. Bet ten ant slenksčio stovėjo Mavrandonis, išskėtęs rankas ir užtvėręs jai kelią. Našlė puolė į kairę ir užsiglaudė už didžiulio kipariso, augančio šventoriuje. Ore nušvilpė akmuo, pataikė jai į galvą ir nutraukė juodą skarą. Plaukai išsileido ir išdriko ant pečių.

– Dėl Dievo meilės! Dėl Dievo meilės! – šaukė ji ir dar labiau prigludo prie kipariso.

Aikštėje petys į petį stovėjo merginos. Jos kramtė savo baltų skarelių kampus ir blizgančiomis akimis stebėjo įvykius. Senės, užsikorusios ant tvorų, spygavo:

– Užmuškit ją! Užmuškit tą kekšę!

Du jauni vyrukai prišokę stvėrė našlę. Juoda palaidinukė perplyšo, subolavo balta kaip marmuras krūtinė. Iš praskeltos galvos bėgo kraujas ir tekėjo per kaktą, skruostus ir kaklą.

– Dėl Dievo meilės! Dėl Dievo meilės! – iš paskutinių jėgų aimanavo našlė.

Tekantis kraujas, boluojanti krūtinė visai apkvaitino vyrukus. Iš už diržų blykstelėjo peiliai.

– Stokit! – sušuko Mavrandonis.– Ji priklauso man!

Senasis Mavrandonis, vis dar tebestovintis ant bažnyčios slenksčio, pakėlė ranką. Visi sukluso.

– Manolakai, – tarė jis iškilmingai, – tavo pusbrolio kraujas šaukiasi keršto. Nutildyk jį!

Aš šokau nuo tvoros, kur buvau užsikoręs, ir pasileidau tiesiai prie bažnyčios, bet užkliuvau už akmens ir išsitiesiau ant žemės.

Tuo metu pro šalį kaip tik ėjo Sifakas. Jis nutvėrė mane kaip katiną už pakarpos ir pastatė ant kojų.

– O ko tau čia reikia, ponaiti? – užsipuolė jis mane. – Dink greičiau!

– Negi tau negaila? – tariau.– Pasigailėk jos!

– Argi aš moteris, kad gailėčiaus? – atkirto jis. – Aš – vyras!

Ir kaipmat atsidūrė šventoriuje.

Aš pasileidau iš paskos ir be kvapo pasivijau jį.

Visi susigrūdo aplink našlę. Kapų tyla. Tik girdėti uždusęs aukos alsavimas. Manolakas persižegnojo, žengė į priekį ir užsimojo peiliu. Senės prie tvoros ėmė krykšti iš džiaugsmo. Merginos užsitraukė ant akių skareles.

Našlė pakėlė akis, pamatė virš galvos blizgantį peilį ir suvaitojo kaip vedama skersti telyčia. Ji sukniubo prie kipariso ir nukorė galvą tarp rankų. Jos plaukai pasklido ant žemės, subolavo baltumu tviskantis kaklas.

– Dievo teisingumo vardan! – sušuko senasis Mavrandonis ir dar kartą persižegnojo.

Tuo metu už mūsų nugaros nuaidėjo garsus balsas.

– Mesk peilį, žudike!

Visi nustebę atsigręžė. Manolakas pakėlė akis. Priešais jį stovėjo Zorba ir, mostaguodamas rankomis, perpykęs rėkė:

– Ir kaip jums ne sarmata? Atsirado mat didvyriai! Visas kaimas subėgo nugalabyti vienos moteriškės. Jūs darote gėdą Kretai!

– Žiūrėk savo reikalų, Zorba! Nesikišk į mūsiškius! – subliuvo Mavrandonis.

Paskui atsigręžė į savo sūnėną ir tarė:

– Manolakai, Kristaus ir Švenčiausiosios Mergelės vardu, smeik!

Manolakas pagriebė našlę, vienu smūgiu partrenkė ją žemėn, primygė keliu ir pakėlė peilį. Bet Zorba akies mirksniu patraukė Manolaką už alkūnės ir, nutvėręs kita ranka, apvyniota nosine, pabandė atimti iš laukų sargo peilį.

Tuo tarpu našlė atsiklaupė ir ėmė dairytis, kur jai sprukti. Bet kaimiečiai buvo užstoję duris, apsupę visą šventorių, sulipę net ant suolų. Pamatę, kad ji taikosi bėgti, jie žengė į priekį ir dar labiau sutankino apsupimo ratą.

Zorba vis dar rungėsi su laukų sargu, be garso, ryžtingai ir šaltakraujiškai. Aš stovėjau tarpduryje ir su baime stebėjau tą dvikovą. Manolako veidas buvo pamėlęs iš pykčio. Sifakas ir kitas milžinas prišoko jam padėti, bet Manolakas klaikiai išvertė akis ir sušuko:

– Šalin! Šalin! Tegu nedrįsta niekas prie manęs artintis!

Ir vėl kaip įsiutęs bulius puolė ant Zorbos ir trenkė jam per galvą.

Zorba sukando lūpas. Tvirtai tartum replėmis jis laikė sugniaužęs dešinę savo priešininko ranką ir sukiojosi čia į vieną, čia į kitą pusę, vengdamas smūgių į galvą. Sužvėrėjęs Manolakas metėsi į priekį ir įsikirto dantimis Zorbai į ausį. Plūstelėjo kraujas.

– Zorba! – sušukau aš pasibaisėjęs ir jau buvau bešokąs jam į pagalbą.

– Nelįsk, šefe! – sušuko jis man.– Nesikišk.

Ir sulig tais žodžiais vožė Manolakui kumščiu į paširdžius. Tas ir susmego kaip maišas. Jo dantys atsirakino ir paleido pusiau nuplėštą ausį, pamėlęs veidas pasidarė pilkas kaip pelenai. Vienu smūgiu į pašonę Zorba partiesė priešininką ant žemės, atėmė iš jo peilį ir sutratino į akmenį.

Paskui brūkštelėjo nosine per kraujuojančią ausį ir nusišluostė kruvinu veidu žliaugiantį prakaitą. Apsidairė aplinkui. Jo akys buvo raudonos, iššokusios ant kaktos.

– Kelkis ir einam! – sušuko jis našlei ir pasuko vartų link.

Našlė atsistojo, sutelkė paskutines jėgas ir jau buvo beeinanti. Nespėjo. Senasis Mavrandonis puolė ant jos kaip vanagas, apsivyniojo tris kartus aplink ranką ilgus jos plaukus ir vienu vieninteliu smūgiu nušniojo jai galvą.

– Aš prisiimu tą nuodėmę sau! – sušuko jis ir numetė aukos galvą ant bažnyčios slenksčio. Paskui persižegnojo. Zorba atsisuko ir pažvelgė į tą baisų vaizdą. Jis išpešė kuokštą plaukų sau iš ūsų. Aš paėmiau jį už parankės. Jis pasižiūrėjo į mane. Dvi didelės ašaros kabėjo jam ant blakstienų.

– Einam iš čia, šefe! – tarė jis prislėgtu balsu.

Tą vakarą Zorba nė kąsnio neėmė į burną.

– Užrišo gerklę, – tarė jis. – Nieko negaliu nuryti.

Jis apsiplovė ausį šaltu vandeniu, suvilgė degtine gumuliuką vatos ir pasidarė tvarstį. Paskui atsisėdo ant lovos, pasirėmė galvą rankomis ir paskendo mintyse.

Aš gulėjau ant grindų, atsirėmęs į sieną, ir jutau, kaip mano skruostais pamažu rieda karštos ašaros. Mano smegenys atsisakė dirbti, aš nieko negalėjau galvoti. Tik raudojau kaip mažas vaikas.

Staiga Zorba pakėlė galvą ir jau balsu tęsė karštą savo širdies monologą:

– Aš sakau tau, šefe, viskas, kas šiame pasaulyje dedasi, yra neteisinga, neteisinga, neteisinga. Aš, Zorba, varganas žemės kirminas, nesutinku su tokia neteisybe! Kodėl turi mirti jauni žmonės, o senų pūzdrų negriebia galas? Kodėl miršta maži vaikai? Aš turėjau sūnelį, savo mažąjį Dimitrakį. Jis mirė trejų metukų. Ir niekada – girdi? – niekada aš šito neatleisiu Dievui. Net savo mirties valandą, jeigu jis išdrįs man pasirodyti. Jeigu jis tikras Dievas, tai, patikėk, turėtų manęs pasigėdyti! Taip, taip! Turėtų pasigėdyti manęs, žemės kirmino!

Jo veidą iškreipė skausminga grimasa. Iš žaizdos vėl pradėjo tekėti kraujas. Jis sukando lūpas, kad nesušuktų.

– Palauk, Zorba, – tariau, – aš pakeisiu tau tvarstį.

Aš dar kartą apiploviau jam ausį degtine ir, radęs ant lovos apelsinų žiedlapių ekstrakto, kurio buvo atsiuntusi našlė, suvilgiau juo vatos gumulą.

– Apelsinžiedžių vanduo? – paklausė Zorba, pajutęs jo kvapą. – Apelsinžiedžių vanduo? Pašlakstyk juo man plaukus! Ačiū! O, kaip gerai! Kas liko, užpilk ant rankų. Greičiau!

Aš net išsižiojau, pamatęs, kaip jis atgijo.

– Lyg būčiau įžengęs į našlės sodą, – tarė.

Bet tuoj pat vėl pradėjo dejuoti.

– Kiek metų reikėjo, – murmėjo jis, – kol žemei pasisekė sukurti tokį kūną! Kiekvienas, pamatęs ją, sakydavo sau: „Ak, kad aš turėčiau dvidešimt metų, kad žmonių giminė pranyktų nuo žemės paviršiaus ir aš likčiau su ja vienas ir susilaukčiau vaikų! Ne, ne vaikų! Tikrų dievų, kurie iš naujo apgyventų žemę!" O dabar...

Jis pašoko, akys vėl pritvino ašarų.

– Aš čia neištversiu, šefe. Negaliu nustygti vietoj. Užlipsiu ant kalno, triskart ten ir atgal. Kol visiškai nusivarysiu nuo kojų ir apsiraminsiu... Ak, niekšai, niekšai, nors imk ir pradėk ją garbstyti raudomis!

Jis išėjo iš barako ir dingo nakties tamsoje.

Aš atsiguliau į lovą, užgesinau šviesą ir savo apgailėtinu ir nežmonišku papratimu ėmiau vėl mintimis narstyti tikrovę, atimdamas iš jos kūną, kraują ir kaulus ir paversdamas ją abstrakčia idėja, pajungdamas bendriesiems dėsniams, kol priėjau pasibaisėtiną išvadą, kad tai, kas atsitiko, neišvengiamai turėjo atsitikti. Ir kad tai yra netgi indėlis į pasaulio harmoniją. Galų gale suradau gėdingą paguodą, kad teisingumas slypi tame, jog atsitiko tai, kas atsitiko.

Našlės nužudymas įsismelkė į mano smegenis, kurios kaip bičių šeimyna metai iš metų kiekvieną nuodą paverčia medumi, ir grasino padaryti ten perversmą. Bet kai tik filosofija pasičiupo tą vos girdimą, aliarmuojančią žinią, ji tuoj pat apsupo ją vaizdiniais ir melagingomis išvadomis ir likvidavo pavojų. Lygiai kaip bitės aplipdo vašku alkaną kamanę, kuri pasikėsina į jų medų. Praėjo pora valandų, ir našlė, tyli ir šypsanti, nurimo mano atmintyje, ji pavirto simboliu. Ji buvo aplipdyta vašku mano širdyje, nebegalėjo nei sukelti panikos, nei jaudinti smegenų. Tas pasibaisėtinas šios dienos įvykis įgavo negirdėtą mastą ir nuvilnijo per laiką ir erdvę. Jis susiliejo savo reikšme su didžiosiomis palaidotomis civilizacijomis, civilizacijos susiliejo su žemės likimu, žemė – su visatos likimu, ir kai aš dar kartą sugrįžau mintimis atgal ir pagalvojau apie našlę, ji atrodė nusilenkusi didiesiems gamtos dėsniams, susitaikiusi su savo žudikais, sustingusi ir beveik archajiškai rami.

Laikas man vėl atgavo savo tikrąją prasmę: našlė mirė jau prieš tūkstantį metų pačiame minojinės epochos žydėjime, o gražiagarbanės Knoso merginos – tik šiandien anksti rytą besijuokiančios jūros pakrantėje.

Miegas užmerkė man akis, kaip vieną gražią dieną – tuo aš nė kiek neabejoju – užmerks jas mirtis, ir aš švelniai nugrimzdau į tamsą. Nejutau, kada ir ar išvis sugrįžo Zorba. Anksti rytą radau jį jau viršuje ant kalno, berėkiantį ir bekeikiantį darbininkus. Viską jie padarę ne taip, kaip jis norėjęs. Jis atleido tris darbininkus, kurie bandė prieš jį šiauštis. Stvėrė pats kirvį ir ėmė valyti kelią, kurį buvo nužymėjęs tarp brūzgynų ir akmenynų. Jis įkopė į kalną, susitiko su medkirčiais, kurie leido pušis, ir kaip žaibas įsisuko į jų tarpą. Vienas iš jų kažką sumurmėjo sau į barzdą ir nusijuokė. Zorba puolė ant jo kaip pašėlęs.

Vakare sugrįžo namo pavargęs, apdriskęs ir atsisėdo šalia manęs paplūdimyje. Buvo labai nekalbus, atrodė, kad jam baisiai sunku praverti

burną, o kai pagaliau pravėrė, tai kalbėjo tik apie rąstus, kabelius ir rusvąsias anglis, kaip koks užkietėjęs godišius, kuriam rūpi tik nuniokoti apylinkę, susižerti kuo daugiau pinigų ir vėl dingti iš čia.

Toje apsiraminimo būsenoje, kurią sau įteigiau, jau buvau bebandąs pasukti kalbą apie našlę, bet Zorba uždengė savo letena man burną ir prislėgtu balsu tarė:

– Tylėk!

Aš susigėdęs nutilau. „Tai štai pagaliau žmogus, koks jis ir turi būti, – galvojau sau ir pavydėjau Zorbai jo skausmo. – Žmogus su karštu krauju ir tvirtais kaulais. Kentėdamas jis verkia tikromis ašaromis, o laimės valandėlę negadina sau džiaugsmo, sijodamas jį per metafizinį rėtį."

Taip praėjo trys keturios dienos. Zorba dirbo be perstojo, beveik nieko nevalgė ir negėrė. Pasidarė į žmogų nebepanašus.

Vieną vakarą aš papasakojau jam, kad madam Hortenzija dar tebeserga, kad pas ją nebuvo užėjęs gydytojas. Ji kliedi ir vis šaukia jį vardu.

Zorba sugniaužė kumščius.

– Gerai, – tarė.

Kitą rytą jis kuo anksčiausiai nuėjo į kaimą ir netrukus vėl sugrįžo.

– Ar tu matei ją? – paklausiau jį. – Kaip ji jaučiasi?

Zorba suraukė antakius.

– Jai nieko netrūksta, – atsakė jis, – ji miršta. Ir išdrožė į darbą.

Vakare pasiėmė lazdą ir be vakarienės išėjo iš namų.

– Kur tu, Zorba? – paklausiau jį.– Į kaimą?

– Ne, trupučiuką pasivaikščiosiu ir greit grįšiu.

Ir energingais, plačiais žingsniais nutraukė kaimo link.

Aš jaučiausi pavargęs ir nuėjau gulti. Mintimis apskriejau visą žemę. Iškilo prisiminimai, pro akis praslinko sunkios gyvenimo valandos. Galvoje sukosi keisčiausios idėjos, bet galų gale mano visos mintys apsistojo prie Zorbos.

Jeigu jis kelyje sutiks Manolaką, galvojau sau, tai tas įsiutęs milžinas, ko gero, užpuls jį. Sako, paskutinėmis dienomis jis nekeliąs kojos iš namų, nedrįstąs iš gėdos rodytis kaime ir vis garsinąs, jeigu tik nutversiąs Zorbą, sudraskysiąs į gabalėlius kaip sardinę. Vakar naktį vienas darbininkas matė jį ginkluotą slankiojant aplink baraką. Jeigu šį vakarą jie susitiks, tai gali būti tikras, kad vienas iš jų kris negyvas.

Aš greitai apsirengiau ir išskubėjau į kaimą. Naktis buvo švelni ir drėgna, kvepėjo geltonžiedėmis smalkomis. Netrukus pastebėjau tamsoje

Zorbą. Jo judesiai buvo lėti ir pavargę. Ėjo jis pamažu – kartkarčiais sustoja, pažiūri į žvaigždes ir pasiklauso, paskui vėl paspartina žingsnį, ir aš girdėjau, kaip kaukši į akmenis jo lazda.

Jis artėjo prie našlės sodo. Oras čia buvo nukvipęs citrinmedžių ir apskritalapių sausmedžių žiedais. Tuo metu iš apelsinmedžio šešėlio pasigirdo už širdies griebianti lakštingalos giesmė, tyra kaip čiurlenantis šaltinis. Ji lakštavo ir lakštavo tamsoje, man net kvapą užgniaužė. Zorba irgi buvo pritrenktas šitokios saldybės. Jis sustojo.

Staiga sujudėjo tvoros nendrės! Aštrūs it peiliai lapai sužvangėjo kaip kardo geležtės.

– Ei tu, kūmai! – garsiai sušuko atšiaurus balsas. – Ei tu, nusmuktkelni! Pagaliau aš tave nutvėriau!

Aš sustingau kaip druskos stulpas. Pažinau, kieno tas balsas.

Zorba žengė žingsnį, pakėlė lazdą ir vėl sustojo. Žvaigždžių šviesoj aiškiai mačiau kiekvieną jo judesį.

Vienu šuoliu iš nendrinės tvoros išniro milžinas bernas.

– Kas ten? – sušuko Zorba ir ištiesė kaklą.

– Aš, Manolakas.

– Keliauk sau, dink iš akių!

– Kam tu mane įžeidei?

– Aš visai tavęs neįžeidžiau, Manolakai! Nešdinkis, sakau tau. Tu esi gyvulys. Tokia jau buvo tavo laimė, o laimė akla, argi tu šito nežinai?

– Laimė nelaimė, akla neakla, – tarė Manolakas, ir aš išgirdau, kaip jis sugriežė dantimis. – Aš nuplausiu savo gėdą. Šiandien pat. Ar turi peilį?

– Ne, tik lazdą.

– Atsinešk peilį! Aš tavęs čia palauksiu. Eik!

Zorba nejudėjo iš vietos.

– Bijai? – tyčiojosi Manolakas.

– Kam man tas peilis, Manolakai? – atsakė Zorba, vis labiau niršdamas. – Prisimeni, kas buvo prie bažnyčios! Tu turėjai peilį, o aš – ne. Ir vis dėlto man atrodo, kad aš neblogai išsisukau iš padėties.

– Tu dar tyčiojies iš manęs? – sumaurojo Manolakas. – Laikai mane kvailiu? Aš – ginkluotas, o tu – ne. Atsinešk peilį, nusmurgęs makedonieti; pažiūrėsim – kas ką.

– Mesk šalin peilį, aš numesiu lazdą! Tada galėsim pasigalynėti, – sušuko Zorba, ir jo balsas sudrebėjo iš pykčio. – Eikš arčiau, nusmurgęs kretieti!

Jis atsivėdėjo ir numetė lazdą. Aš išgirdau, kaip ji šlumštelėjo į nendres.

– Mesk greičiau peilį! – vėl suriko Zorba.

Aš pirštų galais prisėlinau prie abiejų mušeikų. Žvaigždžių šviesoj spėjau dar pamatyti, kaip blykstelėjo peilis ir taip pat nukrito į nendres.

Zorba pasispjaudė delnus.

– Laikykis! – sušuko jis ir metėsi į priekį.

Bet, nespėjus abiem priešininkams susikibti, aš įšokau į jų tarpą.

– Stokit! – sušukau.– Eik šen, Manolakai, eik šen, Zorba! Turėkit sarmatos!

Abu priešininkai pamažu priėjo prie manęs. Aš nutvėriau vieno ir kito dešinę.

– Paduokit viens kitam ranką! – tariau. – Jūs abu narsūs ir šaunūs vyrai. Susitaikykit!

– Jis užgavo mano garbę, – tarė Manolakas, bandydamas ištraukti ranką.

– Ne taip pigu užgauti tavo garbę, Manolakai. Visas kaimas žino tavo drąsą. Užmiršk, kas atsitiko prie bažnyčios. Tai buvo nelemta valanda. Kas atsitiko – atsitiko. Praeitoji – užmirštoji! Ir turėk galvoj, kad Zorba yra svetimšalis, makedonietis. Būtų didelė gėda kretiečiui pakelti ranką prieš svetimšalį, prieš svečią! Greičiau! Duok jam ranką! Tai bus tikroji drąsa! Paskui nueisim į baraką, išgersim vyno, išsikepsim metrinę dešrą ir atšvęsim susitaikymą, Manolakai.

Aš truktelėjau jį į šalį ir pašnibždėjau į ausį:

– Jis senas žmogus. Į ką gi tai panašu tokiam jaunam vyrui su juo prasidėti!

Manolakas atlyžo ir nusileido.

– Bala nematė! – tarė. – Padarysiu, kaip tu sakai. Dėl tavęs.

Jis priėjo prie Zorbos ir atkišo savo leteną.

– Eikš, kūmai, tiek jau to, kas buvo, tas pražuvo! Duok ranką!

– Tu nuplėšei man ausį, tegu bus tai Dievo garbei! Še ranką!

Jie stipriai spaudė viens kitam ranką, spaudė vis stipriau ir žiūrėjo į akis.

Aš jau pabūgau, kad jie vėl nesusikibtų.

– Stiprus tavo rankos spūdis, – tarė Zorba, – šaunus tu vyras, Manolakai.

– Ir tavo stiprus. Paspausk dar stipriau, jei gali!

– Užteks! – sušukau. – Dabar reikia aplaistyti mūsų draugystę.

Aš nesitraukiau iš jų tarpo, iš dešinės buvo Zorba, iš kairės Manolakas – taip mes sugrįžome į pajūrį.

– Geras bus šiemet derlius, – tariau, norėdamas nusukti kalbą kitur. – Užtektinai buvo lietaus.

Bet nė vienas neatsiliepė į mano žodžius. Abu dar jautėsi nei šiaip, nei taip.

Visas viltis dėjau į vyną. Priėjome baraką.

– Sveikinam apsilankius mūsų pastogėj, Manolakai! – tariau aš. – Zorba, pakepk dešros ir duok šen vyno!

Manolakas atsisėdo ant akmens priešais duris. Zorba atnešė žabų ir pakepė dešrą. Paskui pripylė tris sklidinus stiklus.

– Į jūsų abiejų sveikatą! – tariau aš ir pakėliau stiklą. – Į sveikatą, Manolakai! Į sveikatą, Zorba! Susidaužkit!

Jiedu susidaužė. Manolakas nupylė kelis vyno lašus žemėn.

– Tegu mano kraujas tekės kaip šitas vynas, – tarė jis iškilmingai, – jeigu aš pakelsiu ranką prieš tave, Zorba!

– Tegu ir mano kraujas tekės kaip šitas vynas, – tarė Zorba ir taip pat nuliejo kelis lašus žemėn, – jeigu aš neužmiršau tos pusės ausies, kurią tu man nukandai, Manolakai!

23

Vos tik prašvito, Zorba jau sėdėjo savo lovoje ir žadino mane:

– Ar miegi, šefe?

– Kas atsitiko, Zorba?

– Susapnavau sapną. Ne sapną, o anekdotą. Matyt, netrukus mūsų laukia kelionė. Paklausyk, ir tu neištversi nesijuokęs. Rodos, čia, mūsų uoste, stovi laivas, didžiulis kaip ištisas miestas. Švilpukas jau švilpia – tuoj tuoj jis išplauks. Aš skubu iš kaimo, bijau, kad nepavėluočiau. Rankoje nešuosi papūgą. Pasiekiu laivą, įlipu į jį, ir štai prišoka prie manęs kapitonas. „Bilietą!" – užrinka jis ant manęs. „Kiek kainuoja?" – klausiu ir išsitraukiu iš kišenės šūsnį banknotų. „Tūkstantį drachmų!" – „Ar neužtektų aštuonių šimtų?"– klausiu aš. „Ne, tūkstantis." – „Štai aštuoni šimtai, daugiau neturiu!" – „Tūkstantis ir nė skatiko mažiau! Jei ne, greičiau lipk lauk!" – „Klausyk, kapitone, – sakau jam, – aš

noriu tau tik gero! Imk tuos aštuonis šimtus, kuriuos tau duodu, jei ne, aš pabusiu, ir tu negausi nieko."

Zorba juokėsi susiriesdamas.

– Ir kas per mašina yra žmogus! – kalbėjo jis toliau. – Įmeti į ją duonos, vyno, žuvies, ridiko, o iš jos išeina atodūsiai, juokas ir sapnai. Tikras fabrikas! Man rodos, mūsų galvoje yra įtaisytas toks aparatas, kaip kino, kur kalba.

Staiga jis pašoko iš lovos.

– Bet kodėl papūga? – paklausė sunerimęs. – Ką reiškia papūga, kurią aš nešiausi? Man rodos, ar tik nebus...

Nespėjo jis užbaigti sakinio. Į kambarį be kvapo įgriuvo nedidukas, rudaplaukis vaikėzas.

– Dėl Dievo meilės! – tarė jis. – Vargšė dama šaukiasi daktaro. Ji jau viena koja grabe, kaip ji sako, taip, taip, viena koja grabe, ir jūs būsit kalti, jeigu ji mirs.

Man pasidarė baisiausiai gėda. Per tą painiavą, į kurią mus įvėlė našlė, mes visiškai pamiršome savo senąją bičiulę.

– Vargšelė kenčia skausmus, – varė toliau ručkis, – kosti, kad net sienos siūbuoja. Duoda kaip asilas. Gokt! Gokt! Visas kaimas dreba.

– Čia ne juokai! – sudraudžiau jį. – Patylėk!

Paėmiau skiautę popieriaus ir pabrėžiau kelis žodžius.

– Bėk ir perduok raštelį gydytojui! Ir kad man negrįžtum, kol nepamatysi savo akimis jį sėdant ant kumelės! Girdėjai? Na, į kojas!

Jis paėmė raštelį, užsikišo už diržo ir dingo. Tuo metu Zorba, nė žodžio netaręs, kuo skubiausiai apsirengė.

– Palauk, eisim drauge, – tariau aš.

– Aš skubu, aš skubu, – atsakė jis ir leidosi į kelią.

Netrukus ir aš išėjau paskui jį. Našlės sodas ir dabar dar skleidė gundantį kvapą. Prie durų kaip nuplaktas šuo kiurksojo Mimitas ir bailiai dairėsi aplinkui. Jis buvo labai sulysęs. Įkritusios akys degte degė. Pamatęs mane, pastvėrė akmenį.

– Ką tu čia veiki, Mimitai? – paklausiau ir liūdnu žvilgsniu permečiau sodą. Pajutau ant savo kaklo dvi šiltas rankas, kurioms neįmanoma atsispirti... apelsinų žiedų ir laurų aliejaus kvapą... Mes nepratarėme viens kitam nė žodžio. Ryto prieblandoje aš pažvelgiau jai į gražias juodas akis, ir jos aštrūs dantys, kuriuos ji buvo išsitrynusi riešutmedžio lapais, suspindo baltai kaip sniegas...

– Kam dar klausi? – suniurzgė Mimitas. – Geriau žiūrėk savo reikalų!

– Gal nori cigaretės?

– Aš neberūkau. Jūs visi – niekšai. Visi, visi, visi!

Jis sušvokštė ir nutilo, lyg ieškodamas tinkamų žodžių ir negalėdamas jų rasti.

– Niekšai... Nevidonai... Melagiai... Žudikai!

Jis su palengvėjimu pliaukštelėjo delnais, lyg pagaliau suradęs ilgai ieškotą žodį, ir sušuko kaip pamišėlis:

– Žudikai! Žudikai! Žudikai!

Skausmas suspaudė man širdį.

– Teisybę sakai, Mimitai, teisybę sakai, – sumurmėjau ir skubiai nuėjau toliau.

Prie pat kaimo sutikau senąjį Anagnostį. Jis stovėjo pasirėmęs savo lazda ir, tyliai šypsodamas, atidžiai stebėjo dvi peteliškes, kurios gainiojosi viena kitą šviežioje žolėje. Dabar, sulaukęs senatvės, kai nebereikėjo rūpintis laukais, žmona ir vaikais, jis turėjo užtektinai laiko ramiu žvilgsniu stebėti pasaulį. Pamatęs žemėje mano šešėlį, jis pakėlė galvą ir paklausė:

– Kokie vėjai čia atpūtė tokį gražų rytą?

Bet, matyt, jis išskaitė nerimą mano veide, nes, nelaukdamas atsakymo, pridūrė:

– Paskubėk, sūneli. Nežinau, ar berasi ją gyvą... vargšelę!

Plati jos lova, ištikimoji draugužė, patraukta į kambarėlio vidų, buvo užgriozdinusi jį visą. Virš jos kabėjo, užburta ir drauge neabejotinai susijaudinusi, sena jos patikėtinė papūga, su žaliu fraku, geltonu kuodu ir apvaliomis piktomis akimis. Kiek pakreipusi į šoną kone žmogišką galvą, kad geriau girdėtų, ji žiūrėjo žemyn į savo vaitojančią šeimininkę.

Ne, ne, tai nebuvo taip gerai jai pažįstami meilės atodūsiai, tai nebuvo švelnus balandžio burkavimas, ne meilavimasis ir ne juokas. Pirmą kartą papūga matė šaltą prakaitą, tekantį nuo savo šeimininkės kaktos, matė susivėlusius plaukus, neplautus ir nešukuotus, prilipusius prie smilkinių, matė po antklode mėšlungiškai trūkčiojant kūną ir neramiai bruzdėjo, tarsi norėdama padėti. Ji bandė sušukti: „Kanavarai! Kanavarai!“ – bet negalėjo išspausti nė garso.

Jos vargšė šeimininkė vaitojo, savo suvytusiomis rankomis čia pakeldavo, čia vėl nuleisdavo antklodę. Ji vos gaudė kvapą. Neišsidažiusi,

visiškai sukritusi, ji atsidavė tik rūgščiu prakaitu ir gendančia mėsa. Jos iškleipti bateliai kyšojo iš palovės – tiesiog graudu buvo į juos žiūrėti. Tie bateliai kėlė dar didesnį gailestį negu pati jų šeimininkė.

Zorba sėdėjo prie ligonės galvūgalio ir, neatitraukdamas akių, spoksojo į abu batelius. Jis čiaupė lūpas, kad nepravirktų. Aš įėjau ir atsistojau jam už nugaros, bet jis manęs nepajuto.

Vargšė moteriškė vos bekvėpavo, atrodė, tuoj tuoj uždus. Zorba nukabino nuo sienos skrybėlę, papuoštą medžiaginėmis rožėmis, ir ėmė ja vėduoti. Jo didžiulė ranka judėjo greitai ir nerangiai, lyg jis būtų norėjęs įdegti drėgnas anglis. Madam Hortenzija pravėrė paklaikusias akis ir apsidairė aplinkui. Viską ji matė kaip per miglą, nieko nebepažino, netgi Zorbos su rožėmis papuošta skrybėle rankoje. Viską gaubė kankinanti tamsa. Mėlyni garai kilo iš žemės ir tirštėdami kito ir mainėsi, įgaudami visokiausius pavidalus: čia atrodė kaip išsišiepę snukiai, čia kaip išklišusios kojos, čia kaip juodi sparnai. Ligonė suleido nagus į pagalvį, pageltusį nuo ašarų, seilių ir prakaito, ir sušuko:

– Aš nenoriu mirti! Nenoriu!

Tačiau abi raudotojos jau suuodė apie jos būklę ir kaipmat prisistatė. Įsibrovė į kambarėlį ir susėdo ant žemės, atsirėmusios nugara į sieną.

Papūga įsmeigė į jas savo apvalias akis. Ji įtūžo, pašiaušė kaklo plunksnas ir sukrykštė: „Kanav...“, bet Zorba piktai ištiesė ranką į narvelį, ir paukštis nutilo.

Ir vėl nuaidėjo beviltiškas riksmas:

– Aš nenoriu mirti! Nenoriu!

Du saulėj įdegę vyrukai įkišo pro duris nosį, atidžiai pasižiūrėjo į ligonę, patenkinti reikšmingai susižvalgė ir pradingo.

Netrukus kieme pasigirdo išgąstingas katėjimas ir plazdėjimas, lyg kas būtų gaudęs vištas.

Pirmoji raudotoja, senoji Malamatenija, tarė savo draugei:

– Matei, teta Lenija? Matei? Tie badmiriai skuba nusukti vištoms galvas ir tuoj pat jas sudoroti. Visi kaimo pajodžargos susirinko kieme, tuoj pradės viską kraustyti.

Paskui atsigręžė į mirštančiosios lovą ir nekantraudama sumurmėjo:

– Mirk, geroji senute, greičiau atiduok Dievui dvasią, kad mums nereikėtų išeiti tuščiomis rankomis!

– Pasakysiu tau gryną teisybę, motuše Malamatenija, – tare teta Lenija ir išsiepė savo bedantę burną. – Ne taip kvailai jie daro. „Jei nori

valgyti, – vok, jei nori turėti, – plėšk", – sakydavo mano amžinatilsį mama. Greitai atbarškinsim savo raudas, gal ir mums dar klius kokia siūlų sruogelė, koks puodas ar ryžių sauja. Ji neturėjo nei vaikų, nei giminių. Kas suvalgys jos vištas ir triušius? Kas išgers jos vyną? Kam atiteks jos šukos, jos saldumynai, jos skrybėlės? Dieve, atleisk man, motuše Malamatenija! Bet man taip niežti nagai kuo greičiau susišluoti viską, kas tik įmanoma!

– Turėk kantrybės, mieloji! Neskubėk taip! – tarė motušė Malamatenija, paėmusi savo bičiulei už rankos. – Aš irgi taip pat galvoju, bet pirma tegu atiduoda ji Dievui dvasią.

Tuo tarpu mirštančioji kažko nervingai grabaliojo po pagalviu. Kai iškilo mirties grėsmė, ji susirado savo lagamine blizgantį kryželį ir pasidėjo į lovą. Iki tol metų metus jis užmirštas gulėjo lagamino dugne tarp skarmalų ir aksominių skiaučių. Tartum Kristus būtų kokie vaistai, kurių prireikia, kai priremia sunki liga. Kol gyveni saulėtoje savo būties pusėje, gerai valgai, išgėrinėji ir džiaugiesi meile, – tada jie niekam nereikalingi.

– Mano Jėzuli, mano gerasis Jėzuli... – murmėjo mirštančioji ir bučiavo savo paskutinį mylimąjį.

Jos švelnūs ir karšti žodžiai painiojosi, vienas buvo iš vienos, kitas iš kitos kalbos. Papūga klausėsi ir jautė, kad šeimininkės tonas pasikeitęs. Ji prisiminė, kaip kadaise budėdavo prie jos per naktis, ir kimiu balsu sukvarkštė kaip aušrą pranašaujantis gaidys:

– Kanavarai! Kanavarai!

Šį kartą Zorba nė nebandė jos tildyti. Jis žiūrėjo į raudančią ir bučiuojančią Nukryžiuotąjį moterį, kurios sukritusiame veide staiga sušvito kažkokia netikėta saldybė.

Atsidarė durys. Patyliukais įsėlino senasis Anagnostis su kepure rankoje. Jis priėjo prie ligonės, pasilenkė ir parklupo ant kelių.

– Atleisk man, mieloji, – tarė jis, – atleisk man, o Dievas teatleidžia tavo kaltes. Gal kada pasakiau kokį piktą žodį – visi mes nuodėmingi žmonės – atleisk man!

Bet geroji moteriškė gulėjo dabar ramiai, paskendusi neapsakomoje palaimoje, ir negirdėjo, ką jai sako Anagnostis. Nuėjo užmirštin visos jos kančios, liūdni senatvės metai, nepritekliai, pažeminimai, kupini kartėlio vakarai, kai sėdėdavo ant savo vienišo slenksčio ir megzdavo kaimiečiams vilnones kojines, kaip kokia eilinė rūpestinga namų

šeimininkė. Ji, elegantiška paryžietė, kuri ant savo kelių sūpavo keturias didžiąsias valstybes ir kurios garbei saliutavo keturi galingi laivynai!..

Jūra mėlyna mėlyna, putotos bangos, sūpuojasi plaukiojančios tvirtovės, visokiausių spalvų vėliavos plevėsuoja stiebuose. Čirška ant ugnies kurapkos, skrunda žuvys ir skleidžia aplink skanų kvapą, padavėjai nešioja nugludintuose krištoliniuose dubenėliuose šaldytus vaisius, ir pokši į lubas šampano butelių kamščiai.

Juoda, ruda, žila, šviesiaplaukė barzda! Keturių rūšių kvepalai: odekolonas, žibuoklės, muskusas ir ambra! Šarvuotų kajučių durys užsidaro, nukrinta sunkios užuolaidos, sužiba elektros lemputė – madam Hortenzija užmerkia akis.

Dievulėliau, šitas gyvenimas, pilnas meilės ir kančių, juk tai buvo tik vienas akies mirksnis...

Ji eina iš rankų į rankas, nuo vienų kelių ant kitų, glėbesčiuoja auksu siuvinėtus mundurus, nardina pirštus į tankias, iškvėpintas barzdas. Vardai? Nebeprisimena jų, kaip ir jos papūga. Išliko atminty tik Kanavaras, nes jis buvo jauniausias ir tik jo vieno vardą mokėjo ištarti papūga. Kiti buvo per sunkūs ir nuėjo užmirštin.

Madam Hortenzija atsiduso ir karštai apkabino Nukryžiuotąjį!

– Kanavarai... mano mielasis mažasis Kanavarai... – sumurmėjo ji kliedėdama ir prisispaudė prie suglebusios krūtinės kryželį.

– Ji jau nebežino, ką šneka, – sušnibždėjo teta Lenija. – Tikriausiai pamatė mirties angelą ir išsigando... Šalin nuo galvos skareles ir prie darbo!

– Būk gera, bijok Dievo! – tarė motušė Malamatenija. – Nori pradėti raudas prie jos gyvos galvos?

– Ak, motuše Malamatenija, – suniurzgėjo teta Lenija, – užuot galvojusi apie lagaminus ir drabužius, apie daiktus ten, pašiūrėje, apie vištas ir triušius kieme, tu man postringauji, kad pirma ji turi atiduoti Dievui dvasią. Šitaip belaukdama, liksi be nieko. Vok, kol tiktai gali!

Sulig tais žodžiais ji pašoko, paskui ją ir jos draugė. Abi nusigobė juodas skarutes, paleido savo išretėjusius žilus plaukus ir įsitvėrė nagais į lovą. Teta Lenija davė ženklą, ji sušuko tokiu šaižiu balsu, kad man šiurpas per nugarą nuėjo.

– Iiii!

Zorba prišokęs nutvėrė jas už plaukų ir nugrūdo atgal į kampą.

– Užčiaupkit kakarines, senos varnos! – užrėkė jis. – Negi nematote, kad ji dar gyva, velniai jus griebtų?

– Senas skrabalas! – subambėjo motušė Malamatenija ir vėl užsigobė skarelę. – Tik to Makedonijos čigono mums ir betrūko!

Gyvenimo negandų iškankinta senoji sirena užgirdo tą šaižų riksmą. Maloni vizija išnyko, admirolo laivas nuskendo, keptos kurapkos, šampano buteliai, iškvėpintos barzdos pradingo, ji vėl sugrįžo į savo susmirdusį mirties patalą kažkur pačiame pasaulio gale. Ji norėjo pasikelti, bėgti, sprukti iš čia, bet susmuko atgal ir palūžusi verksmingu balsu sušuko:

– Aš nenoriu mirti! Nenoriu...

Zorba pasilenkė prie ligonės, savo sudiržusia ranka palietė karščiu degančią jos kaktą ir nubraukė nuo veido plaukus. Jo paukštiškos akys prisipildė ašarų.

– Ša, ša, mano brangioji, – sukuždėjo, – čia aš, Zorba, tavo Zorba, nebijok nieko!

O stebuklas! Staiga vėl sugrįžo vizija ir kaip kokia milžiniška peteliškė, mėlyna tarytum jūra, išskleidė savo sparnus viršum visos lovos. Mirštančioji nutvėrė Zorbos leteną, pamažu ištiesė ranką ir apkabino Zorbai kaklą. Jos lūpos krutėjo be garso:

– Kanavarai... mano mielasis Kanavarai!..

Kryželis nuslinko nuo pagalvio, nukrito ant žemės ir sudužo.

Iš kiemo pasigirdo vyriškas balsas:

– Ei, bičiuli, duok šen vištas! Vanduo verda!

Aš sėdėjau įsispraudęs kampe, ir mano skruostais ritosi ašaros. Tai štai koks tas gyvenimas, galvojau, keršas, nedarnus, negailestingas, dviveidis, išsigimęs. Šitie paprasti Kretos kaimiečiai stovi sukišę nosis aplink tą seną šansonetę, atklydusią čionai iš kito pasaulio krašto, ir, nežmoniškai džiaugdamiesi, žiūri, kaip ji miršta, lyg tai būtų ne žmogus, o margas egzotiškas paukštis su palaužtais sparnais, nukritęs į jų pakrantę, arba koks senas povas, sena Angoros katė ar paliegęs ruonis.

Zorba atsargiai nuėmė madam Hortenzijos ranką sau nuo kaklo, atsistojo baltas kaip lavonas, atgalia ranka nusibraukė ašaras ir pažvelgė į ligonę; tačiau viskas susiliejo akyse, jis nieko nematė. Tada dar kartą nusišluostė ašaras ir dabar pamatė, kaip mirštančioji bejėgiškai tįstelėjo sutinusias kojas ir siaubas perkreipė jos lūpas. Ji pasimuistė vie-

ną kartą, kitą, apklotai nuslinko ant žemės, ir pasirodė jos pusnuogis kūnas, šlapias nuo prakaito, išburkęs, žalsvai geltonas. Ji suspiegė plonyčiu, šaižiu balsu kaip višta po kirviu ir nurimo plačiai atmerktomis stiklinėmis akimis, sustingusiomis iš siaubo.

Papūga nušoko ant apatinės narvelio kartelės, įsikibo nagais į grotas, spoksojo ir matė, kaip Zorba pamažėle uždėjo savo grublėtą ranką jos šeimininkei ant galvos ir neapsakomai švelniai užspaudė akis.

– Na, dabar greičiau! Jau po viskam! – subruzdo raudotojos ir puolė prie numirėlės.

Jos pradėjo pratisai šaukti ir, kinkuodamos pirmyn ir atgal, sugniaužtais kumščiais tvatino sau į krūtinę. Pamažu tie siaubingi ir monotoniški judesiai jas taip užliūliavo, kad jos pasijuto lyg užhipnotizuotos, pirmapradis sielvartas paveikė jas kaip nuodai, lankas, sukaustęs širdį, sutrūko, ir išsiliejo rauda:

Kur tai matyta,
Kad tamsoje
Tu po velėna atilsį rastum...

Zorba išėjo į kiemą. Jį suėmė baisus graudulys, bet jis sarmatijosi verkti moterų akyse. Aš prisiminiau, kaip vieną dieną jis man pasakė: „Aš nesisarmatiju verkti! Bet tik vyrų akyse. Vyrai be žodžių supranta kits kitą. Bet moterų akyse turi atrodyti tvirtas. Ką gi tada daryti toms vargšėms būtybėms, jeigu jau mes pradėsime žliumbti? Tai būtų pasaulio pabaiga!“

Numirėlę numazgojo vynu. Senoji raudotoja atidarė lagaminą, išėmė švarius baltinius, aprengė velionę ir iššlakstė ant jos buteliuką odekolono. Iš gretimų sodų atskrido musės ir sudėjo kiaušinėlius nosyje, akiduobėse ir lūpų kampučiuose.

Nusileido sutemos. Dangus vakarų pusėje buvo skaistus, gražus – miela pažiūrėti. Rausvi plunksniniai debesėliai nuauksintais pakraščiais pamažu slinko į violetinę vakaro tamsą ir vis keitėsi, mainėsi, čia pavirsdami laivais, čia fantastiškais žvėrimis, padarytais iš vilnos ir šilko skiaučių. Pro nendrinę kiemo tvorą ribuliavo vilnijanti jūra.

Du riebūs varnai nusileido nuo figmedžio ir ėmė išdidžiai vaikštinėti po akmenimis grįstą kiemą. Zorba įsiutęs nutvėrė akmenį ir nuvijo juos šalin.

Tuo tarpu viename kiemo kampe kaimo nenaudėliai susiruošė iškilmingas vaišes. Išsivilkę laukan sunkų virtuvės stalą, jie susirado duonos, lėkščių, šakučių ir peilių, atsinešė iš rūsio apipintą vyno butelį ir prisivirė vištų. Dabar jie kaip alkani žvėrys puolė valgyti ir gerti, skambino stiklus ir kėlė tostus:

– Tegu Dievas išgelbsti jos sielą ir atleidžia jai visas nuodėmes!

– Tegu visi jos meilužiai pavirsta angelais ir nuneša jos palaimintą sielą į dangų!

– Žiūrėkit, – tarė Manolakas, – senasis Zorba baido akmenimis varnus! Liko, vargšas, našlys. Pakvieskim jį prie stalo, tegu išgeria lašą už savo vištelės atminimą! Ei, Zorba, eik šen, bastūne!

Zorba atsigręžė. Stalas buvo apkrautas, dubenyse garavo vištos, stikluose žėravo vynas, o prie jo stovėjo stuomeningi įdegę vyrukai su šilkinėmis skarelėmis – tikras jaunatvės ir nerūpestingumo įsikūnijimas.

– Na, Zorba, – sumurmėjo jis pats sau, – dabar parodyk, ko esi vertas.

Jis priėjo prie stalo, išmetė iš eilės tris stiklus ir suvalgė vištos šlaunį. Valgė skubiai ir godžiai, stambiais kąsniais, gėrė dideliais gurkšniais, netardamas nė žodžio, tik žvilgčiodamas į kambarėlį, kur buvo pašarvota jo senoji bičiulė, ir klausydamasis raudų, sklindančių pro atdarą langą. Tarpais raudos nutildavo, pasigirsdavo riksmai, lyg ten kas būtų riejęsis, trinksėjo atidarinėjamos ir uždarinėjamos spintų durys, dundėjo sunkūs žingsniai. Ir vėl skambėjo raudos, monotoniškos, beviltiškos ir švelnios it bičių dūzgimas.

Raudotojos davėsi kaip pasiutusios po numirėlės kambarėlį, traukė savo raudas ir naršė kiekvieną kertelę. Jos atidarė sieninę spintelę, rado ten penkis ar šešis arbatinius šaukštukus, truputį cukraus, pakelį kavos ir dėžutę lukumo. Teta Lenija pasiglemžė kavą ir lukumą, motušė Malamatenija – cukrų ir šaukštukus. Ji pasičiupo dar ir porą gabaliukų lukumo ir susikimšo į burną – rauda prigeso, tartum įklimpo į tąsią cukringą tešlą:

Tegu gėlės lyja ant tavęs,
Krinta tau į skreitą obuoliai...

Dvi senės įslinko į kambarėlį ir ėmė raustis po lagaminus. Jos knisosi ten atsidėjusios, rado kelias nosines, vieną kitą servetėlę, tris poras

kojinių, keliaraištį ir viską susigrūdo į antį. Paskui priėjo prie numirėlės ir persižegnojo.

Motušė Malamatenija, pamačiusi senes kraustant lagaminus, baisiausiai įtūžo.

– Raudok toliau! Raudok toliau! Aš tuoj! – sušuko ji tetai Lenijai ir su visa galva įsikniausė į lagaminą. Pasirodė atlasinės skiautės, sučiurusi mėlyna suknelė, senamadžiai raudoni sandalai, sulūžusi vėduoklė, naujintelaitis skaisčiai raudonas skėtis ir pačiame lagamino dugne – admirolo skrybėlė, anų gerųjų laikų dovana. Matyt, kai kada, būdama viena, velionė užsidėdavo ją ir, atsistojusi prieš veidrodį, su liūdesiu ir pasididžiavimu prisimindavo būtąsias dienas.

Kažkas priėjo prie durų. Senės išgaravo. Teta Lenija vėl įsikibo į numirėlės lovą, ėmė muštis į krūtinę ir šaižiu balsu rypuoti:

Ir tegu raudoni gvazdikai
Apjuosia tavo kaklą...

Į kambarį įėjo Zorba. Jis užsižiūrėjo į numirėlę, kuri gulėjo rami ir taiki, geltona kaip vaškas, nutūpta musių, sudėjusi rankas, su raudonu kaspinu ant kaklo.

„Gurvuolėlis žemės, – galvojo jis, – gurvuolėlis žemės, kuris alko, juokėsi ir bučiavo. Gniužulas žemės, kuris verkė. O dabar? Koks velnias įstumia mus į šį pasaulį ir koks velnias vėl iš jo išstumia!“

Jis nusispjovė ir atsisėdo.

Tuo tarpu jaunimas kieme susiruošė šokti. Mat atėjo lyrininkas Fanurijas. Jie patraukė į šalį stalą, benzino bakus, geldą ir skalbinių krepšį, pasidarė vietos ir pradėjo linksmintis.

Pasirodė kaimo įžymybės: dėdulė Anagnostis su savo ilga kumpa lazda ir plačiais baltais marškiniais, Kondomanolijas, apvalainas ir suskretęs kaip visada, ir mokytojas su vario rašaline už diržo ir žaliu koteliu už ausies. Trūko tik senojo Mavrandonio. Slėpdamasis nuo įstatymo, jis pabėgo į kalnus.

– Malonu jus matyti, vyručiai! – tarė dėdulė Anagnostis ir pakėlė ranką. – Malonu, kad jūs linksmai nusiteikę! Valgykit ir gerkit, tepadeda jums Dievas! Tik taip labai netriukšmaukit! Negražu. Mirusieji viską girdi! Viską girdi, vyručiai!

Kondomanolijas pareiškė:

– Mes atėjome čia surašyti velionės palikimo. Norime išdalyti jį kaimo vargšams. Jūs jau savo dalį atsiėmėte – pavalgėte, pagėrėte. Daugiau nedrįskite nieko liesti. Jei ne, bus blogai!

Ir pagrūmojo lazda.

Įkandin trijų įžymybių atsekė koks tuzinas moterų, apskarusių, susivėlusių ir basų. Kiekviena nešėsi po pažastimi tuščią maišą, o ant nugaros – krepšį. Paslapčiom, pamažu, žingsnis po žingsnio jos slinko vis arčiau ir arčiau.

Dėdulė Anagnostis atsigręžė ir, pamatęs jas, užriko:

– Ei jūs, čigonės, nešdinkitės šalin! Ar tik nesitaikote mūsų čia užpulti? Mes čia viską tiksliai surašysime, o paskui tvarkingai ir, kaip reikalauja teisingumas, išdalysime vargšams. Nešdinkitės atgal, sakau jums!

Mokytojas išsitraukė iš už diržo vario rašalinę, išskleidė didelį lapą popieriaus ir jau buvo beželgiąs vidun pradėti inventorizacijos.

Bet tuo metu pasigirdo kurtinantis triukšmas, lyg kas būtų traukęs skardinę dėžę, ritinęs didžiules rites ar daužęs indus. Tai virtuvėje trinksėjo keptuvės, lėkštės, šaukštai ir šakutės.

Senasis Kondomanolijas užsimojo savo stora lazda ir puolė į virtuvę tildyti ten siautėjančio vaiduoklio. Bet jau buvo po laiko. Vyrai, moterys ir vaikai kaip viesulas išsiveržė pro duris, šokinėjo pro langus, strykčiojo per tvorą, ropštėsi nuo stogo, ir kiekvienas nešėsi, ką jam pavyko nusičiupti: keptuves, dubenis, čiužinius, triušius... Kai kurie netgi iškėlė iš vyrių duris ir langus ir vilko juos ant nugaros. Mimitas irgi dalyvavo toje medžioklėje. Jam pavyko nutverti velionės batelius, ir dabar jis nešėsi juos užsikabinęs ant kaklo. Iš tolo žiūrint atrodė, kad velionė joja jam ant sprando ir matyti tik jos bateliai.

Mokytojas suraukė antakius, užsikišo rašalinę už diržo, vėl susilankstė švarų popieriaus lakštą ir, kupinas įžeisto orumo, be žodžių išėjo iš kiemo.

Vargšas dėdulė Anagnostis rėkė, maldavo ir švaistėsi savo lazda:

– Turėkit gėdos, nenaudėliai, turėkit gėdos! Mirusieji viską girdi!

– Gal pakviesti šventiką? – paklausė Mimitas, kuris vėl čia atsirado, matyt, nusprendęs pašniukštinėti, gal pavyks nusižiūrėti dar kokį vertingesnį laimikį.

– Kokį šventiką, avigalvi tu? – piktai sušuko Kondomanolijas. – Juk ji buvo prancūzė. Argi tu nesi matęs, kaip ji žegnodavosi? Keturiais

pirštais, eretikė! Ją reikia tučtuojau įkišti į žemę, kad nepasmirstų ir neužkrėstų kaimo!

– Jau dabar ant jos knibžda kirminai, – tarė Mimitas ir persižegnojo.

Dėdulė Anagnostis oriai palingavo galvą:

– Ir tau tas atrodo taip jau labai keista, kvaileli? Žmogus iš prigimimo pilnas kirminų, tik mes jų nematome. Kai jie pastebi, kad mes pradedame smirsti, tuoj ir išlenda iš savo slėpynių – balti baltutėliai, balti baltutėliai kaip sūris.

Įsižiebė pirmosios žvaigždės ir pakibo ore, virpančios kaip sidabriniai varpeliai. Visa naktis buvo pilna skambesio.

Zorba paėmė narvelį, kabantį virš numirėlės lovos. Našlaitis paukštis, tylus ir išsigandęs, kiūtojo kampe. Dairėsi į visas puses ir nieko negalėjo suprasti. Galiausiai pasikišo po sparnu galvą ir susigūžė.

Kai Zorba nukabino narvelį, paukštis pašoko. Jau buvo kažką bečerškiąs, bet Zorba atkišo jam ranką ir švelniai tarė:

– Cit! Cit! Eik su manim!

Paskui pasilenkė ir ilgai žiūrėjo į numirėlę. Skausmas jam smaugė gerklę. Pasilenkė dar žemiau ir jau norėjo ją pabučiuoti, bet susilaikė.

– Tegu Dievas būna tau maloningas! – sumurmėjo, pasiėmė narvelį ir išėjo į kiemą. Ten pamatė mane ir priėjo arčiau.

– Eime! – tarė tyliai ir paėmė mane už parankės. Kad ir koks atrodė ramus, jo lūpos dar virpėjo.

– Visų mūsų tas pats laukia, – bandžiau jį paguosti.

– Nieko sau paguoda! – iškošė jis su pašaipa. – Aš noriu namo!

– Palauk! – sulaikiau jį. – Tuoj ją išneš. Pažiūrėkim... Ar tu ištversi?

– Kodėl ne? – tarė jis prislėgtu balsu.

Pastatė narvelį ant žemės ir susidėjo rankas.

Dėdulė Anagnostis ir Kondomanolijas be kepurių išėjo iš numirėlės kambarėlio ir persižegnojo. Įkandin jų pasirodė keturi šokėjai, dar su balandžio rože už ausies, linksmi ir apgirtę. Kiekvienas laikė už kampo kambario duris ir nešė ant jų lavoną. Jiems iš paskos ėjo muzikantas su savo lyra, koks tuzinas įkaušusių vyrų, dar kažką tebekramsnojančių, ir penkios šešios moterys, kiekviena su puodu ar kėde rankoje. Pačiame gale stybrino Mimitas, užsikabinęs ant kaklo nukleiptą batelių porą.

– Žudikai! Žudikai! Žudikai! – sušuko jis ir iššiepė dantis.

Dvelkė šiltas drėgnas vėjelis, jūra jau smarkiau bangavo. Lyrininkas pakėlė stryką, ir tvankią naktį linksmai ir melodingai, netgi, sakytum, kiek pašaipiai, nuaidėjo jo balsas:

Ko tu taip skubi, saulute,
Ko taip skubi gulti...

– Ir gerai! – pasakiau aš. – Ne šventikas, o muzikantas palydi ją į paskutinę kelionę...

– Eime! – tarė Zorba. – Mes jau savo padarėme...

24

Tylėdami ėjome siauromis kaimo gatvėmis. Neapšviesti namai dūlavo tamsoje lyg kokios aklos dėmės. Kažkur lojo šuo, mykė karvė. Retkarčiais pavėjui atskrisdavo vis tolstantys ir tolstantys džiaugsmingų garsų aidai, lyros skambesys – lyg kažkur būtų čiurlenęs guvus upelis.

– Koks čia šiandien vėjas? – paklausiau, norėdamas nutraukti tą slogią tylą. – Pietys?

Bet Zorba nieko neatsakė. Gunglino sau, nešinas narveliu su papūga. Tik kai pasiekėme pajūrį, dabar jau jis paklausė mane:

– Nori valgyti, šefe?

– Ne.

– Pavargai?

– Ne.

– Aš irgi ne. Pasėdėkim dar valandėlę ant žvirgždo. Turiu tave kai ko paklausti.

Kad ir kokie buvome pavargę, miego nenorėjome. Dienos nuodai dar tebeveikė mus. Miegas mums atrodė kaip dezertyravimas pavojaus valandą, mes gėdijomės eiti dabar gulti.

Susėdome pajūry. Zorba pasistatė narvelį tarp kelių ir ilgai netarė nė žodžio. Iš anapus kalnų tartum vaiduoklis išniro kažkoks žvaigždynas – pabaisa su tūkstančiais akių ir surangyta uodega. Šen bei ten dangumi šmėkštelėdavo krintanti žvaigždė.

Zorba žiūrėjo į dangų išpūtęs akis, išsižiojęs, lyg matytų visa tai pirmą kartą.

– Kaži kas ten viršuje dedasi? – sumurmėjo.

Patylėjęs pasiryžo sudrumsti tos šiltos nakties tylą.

– Ar tu gali man pasakyti, šefe, – paklausė jis iškilmingu ir sujaudintu balsu, – ar gali man paaiškinti, ką visa tai reiškia? Kas tai sukūrė? Kam sukūrė? Ir visų pirma, – čia Zorbos balsas sudrebėjo iš pykčio ir baimės, – kodėl mes turime mirti?

– Nežinau, Zorba, – atsakiau ir susigėdau, lyg kas būtų klausęs mane paprasčiausių, elementariausių dalykų ir aš būčiau nemokėjęs jam atsakyti.

– Nežinai? – tarė Zorba ir išpūtė akis, lygiai taip pat, kaip ir aną naktį, kai aš prisipažinau jam nemokąs šokti.

Valandėlę jis patylėjo, paskui rėžė iš peties:

– Nesuprantu, kam tu skaitai tas sudulkėjusias knygpalaikes? Kuriem galam? Jeigu jos tau šito nepasako, tai ką jos apskritai sako?

– Jos pasakoja, koks bejėgis yra žmogus, jeigu jis negali atsakyti į tavo klausimą, Zorba.

– Spjaut man į tą bejėgiškumą! – sušuko jis ir treptelėjo koja.

Išgirdusi triukšmą, papūga pabudo iš miego ir išsigando.

– Kanavarai! Kanavarai! – sučerškė, lyg šaukdamasi pagalbos.

– Ei tu, užsičiaupk!.. – sušuko Zorba ir trinktelėjo kumščiu į narvelį.

Paskui vėl kreipėsi į mane:

– Pasakyk man, iš kur mes ateiname ir kur nueiname. Metų metus tu knybojai prie tų magiškų knygų. Išsunkei jas ligi paskutinio lašo ir suvartojai du ar tris tūkstančius kilogramų popieriaus. Ir kas iš to?

Jo balse skambėjo tokia baimė, kad man net kvapą užgniaužė. O, kad aš būčiau žinojęs, ką jam atsakyti!

Širdies gilumoje jaučiau, kad aukščiausia, ką mes, žmonės, galime pasiekti, yra ne žinios, ne dorybė, ne gėris ir netgi ne valdžia, o kažkas kita – kažkas kilnesnio, herojiškesnio ir... beviltiškesnio: šventas savo esme siaubas.

– Tu neatsakai? – tarė jis baimingai.

Aš bandžiau savo bičiuliui paaiškinti, kas yra tas „šventas siaubas“:

– Mes esame mažyčiai kirminiukai, Zorba, mažyčiai mažyčiai kirminiukai ant milžiniško medžio nediduko lapelio. Tas lapelis – tai mūsų Žemė. Kiti lapai – tai žvaigždės, kurias tu naktimis matai keliaujant dangumi. Mes vaikštome po tą lapelį ir smalsiai jį tyrinėjame. Uostinėjame –

skaniai ar neskaniai jis kvepia. Ragaujame – valgomas jis ar ne. Netgi mušame – jis junta smūgius ir rėkia kaip gyvas padaras.

Kai kurie žmonės – bebaimiai – išdrįsta prieiti prie lapo krašto. Ten mes pasilenkiam ir, išpūtę akis, pastatę ausis, žiūrim į chaosą apačioj. Mus krečia šiurpas. Mes numanom, kokia po mumis bedugnė, girdim iš tolo kitų milžiniško medžio lapų šlamesį, jaučiam, kaip kyla iš jo šaknų sultys, ir atrodo, kad mums tuoj plyš širdis. Taip kabom virš tos prarajos su kūnu ir siela, ir mus suima siaubas. Ir tuo metu prasideda...

Aš nutilau. Norėjau pasakyti: „Ir tuo metu prasideda poezija." Bet Zorba šito būtų nesupratęs, todėl nutylėjau.

– Kas prasideda? – paklausė jis susidomėjęs. – Ko nepasakoji toliau?

– ...prasideda didysis pavojus, Zorba. Vieniems ima svaigti galva, jie šneka nei šį, nei tą. Kiti išsigąsta. Jie stengiasi rasti atsakymą, kuris juos padrąsintų, ir sako: „Dievas." Dar kiti šaltakraujiškai žiūri į bedugnę ir sako: „Man tas patinka!"

Zorba ilgai svarstė, suko galvą, kol šiaip taip mane suprato.

– Aš tai visą laiką žiūriu mirčiai į akis, – tarė pagaliau, – žiūriu jai į akis ir nebijau. Bet niekada, niekada jai nepasakysiu: „Tu man patinki!" Ne! Ji baisiai man nepatinka! Nesutinku!

Jis nutilo, bet netrukus vėl pratrūko:

– Ne! Aš nepakišiu kaip koks avinas savo kaklo giltinei po dalgiu! Neprašysiu malonės mane parėžti, kad kuo greičiau patekčiau į dangų!

Aš nieko neatsakiau. Zorba piktai pažvelgė į mane.

– Argi aš neturiu savo valios? – sušuko.

Sutrikęs klausiausi Zorbos kalbų. Kas buvo tas išminčius, kuris mokė savo mokinius laisva valia daryti tai, ko reikalauja įstatymas? Sutikti su geležine būtinybe, tai, kas neišvengiama, paversti laisva valia – gal tai ir yra vienintelis žmogaus kelias į išganymą, tiesa, pasigailėtinas kelias, bet juk kito tai nėra.

O maištininkai? Išdidūs liūdnojo vaizdo riteriai, kurie kovoja prieš geležinę būtinybę ir nori išorinį įstatymą pajungti vidiniam savo sielos įstatymui? Argi jie visi neneigia tikrovės, argi jie nesistengia, vadovaudamiesi savo širdies įstatymais ir prieštaraudami nežmoniškiems gamtos dėsniams, sukurti naują pasaulį – tyrą, doresnį, geresnį pasaulį?

Zorba žiūrėjo į mane, laukdamas atsakymo. Pamatęs, kad aš nebeturiu jam ko pasakyti, atsargiai, kad nepabudintų papūgos, paėmė narvelį, pasidėjo jį sau prie galvos ir atsigulė.

– Labanakt, šefe! – tarė jis. – Šiai dienai užteks.

Karštas pietų vėjas pūtė iš anapus, iš Afrikos, ir brandino Kretos daržoves, vaisius ir merginų krūtis. Jis glostė mano kaktą, mano lūpas, mano kaklą, ir nuo jo dvelksmo mano sąmonė šviesėjo ir brendo nelyginant vaisius.

Aš negalėjau, nenorėjau miegoti. Nieko negalvojau. Tik šią šiltą naktį jaučiau, kaip manyje kažkas bręsta. Aiškiai jutau tą nuostabų procesą. Aš dariausi nebe tas. Tai, kas paprastai vyksta tamsiausiose mūsų esybės gelmėse, dabar aiškiai ir atvirai iškilo prieš mano akis. Aš sėdėjau paplūdimyje ir stebėjau tą stebuklą.

Žvaigždės išblėso, dangus nušvito, ir šiame šviesos fone švelniai, tartum nupiešti plunksnele, išryškėjo kalnai, medžiai ir žuvėdros.

Brėško rytas.

Praėjo kelios dienos. Prinoko derlius, varpos nuleido savo sunkias galvas. Alyvmedžiuose čirpė žiogai, kepinančioje saulėkaitoje dūzgė blizgantys vabzdžiai. Jūra garavo.

Zorba kiekvieną dieną patyliukais atsikeldavo dar paryčiais ir išeidavo į kalnus. Lynų kelio statyba ėjo į pabaigą. Stulpai jau buvo sukasti, kabelis ištemptas, skrysčiai pritvirtinti.

Temstant Zorba sugrįždavo iš darbo visiškai nusivaręs. Jis užkurdavo ugnį, išvirdavo vakarienę, ir mes sėsdavom valgyti. Abu vengėme pažadinti snaudžiančius mumyse baisiuosius demonus – meilę, mirtį, baimę. Mes nieko nekalbėdavome nei apie našlę, nei apie madam Hortenziją, nei apie Dievą. Tylėdami stebėdavom tolumoj tyvuliuojančią jūrą.

Juo ilgiau truko Zorbos tylėjimas, juo garsiau manyje reiškėsi amžinieji tuštybės balsai. Mano krūtinę vėl užplūdo baimė. Aš klausiau save, koks šio pasaulio tikslas ir ar mes, vienadienės būtybės, ką nors darome tam tikslui pasiekti. Zorbos nuomone, žmogaus tikslas yra materiją paversti džiaugsmu. Kiti sako – intelektu. O juk, gerai pažiūrėjus, ir vienu, ir kitu atveju išeina tas pat. Bet kodėl? Ir kam? Kai kūnas suyra, ar lieka dar koks pėdsakas iš to, ką mes vadiname siela? O gal nebelieka, ir mūsų nenumaldomas nemirtingumo troškulys kyla anaiptol ne iš to, kad mes patys esame nemirtingi, o veikiau iš to, kad tą trumpą kaip atodūsis savo būties tarpsnį tarnaujame kokiam nemirtingam pradui?

Niekas šito nežino. Bet, man rodos, mūsų pareiga yra nuolat kelti naujus klausimus ir visomis savo išgalėmis ieškoti vis naujų atsakymų. Kiekvienas mūsų atsakymas kiekvienoj epochoj yra kraštutinė riba, kurią mes galėjome pasiekti, ir kartu pylimas, saugantis mus, kad neįkristume į bedugnę.

Vieną rytą, pakilęs iš patalo ir nusiprausęs, pajutau, tartum ir žemė būtų ką tik atsikėlusi ir nusipraususi – taip ji tviskėjo naujomis spalvomis. Aš patraukiau į kaimą. Man iš kairės plytėjo mėlyna kaip indigas ir lygi kaip veidrodis jūra. Iš dešinės buvo platūs javų laukai, tartum išsirikiavę karių pulkai su auksinėmis ietimis prie kojų. Pasiekiau Princesės figmedį, apsiklėtusį tankia lapija ir jau užmezgusį vaisius, greitai ir nesidairydamas į šalis praėjau pro našlės sodą ir įžengiau į kaimą. Mūsų senosios bičiulės būstas buvo tuščias ir nuniokotas. Durys ir langai išimti, kambariai tušti tuštutėliai, kieme gainiojosi šunys. Kambarėlyje, kuriame numirė Bubulina, nebelikę nei lovos, nei lagaminų, nei kėdžių. Tik viename kampe dar mėtėsi sudriskęs, nukleiptas batelis su raudonu pomponu. Jis vienintelis ištikimai išsaugojo savo šeimininkės kojos formą. Tas pasigailėtinas batelis, jautresnis negu žmonių atmintis, neužmiršo mielos ir tokios sukreivotos kojos.

Namo sugrįžau vėlai vakare. Zorba jau buvo užkūręs ugnį ir taisė valgyti.

Pamatęs mane, jis iškart suprato, iš kur aš pareinu. Pakėlė antakius ir po šitiek dienų tylėjimo vėl atvėrė savo širdį:

– Kiekvienas skausmas, šefe, – pradėjo jis, lyg ko teisindamasis, – perplėšia man širdį pusiau. Bet tas sudraskytas, žaizdų išvarpytas daiktas tuoj pat savaime sugyja, net rando nelieka. Juk aš visas esu vienų randų, todėl tiek daug ir ištveriu.

– Tu labai greitai pamiršai vargšę Bubuliną, – tariau aš, ir mano balsas nuskambėjo gana piktai, nors šito visai nenorėjau.

Zorba baisiai užsigavo ir pakėlė balsą.

– Nauji keliai – nauji planai, – sušuko jis. – Man jau ne galvoj, kas čia buvo vakar. Nebeklausiu taip pat, kas bus rytoj. Man rūpi tik viena: kas dedasi šiandien, šią minutę! Aš sakau: „Ką tu dabar veiki, Zorba?“ – „Miegu.“ –„Tai ir miegok, saldžių sapnų!“ – „O ką tu dabar veiki, Zorba?“ – „Dirbu.“ – „Tai ir dirbk, Dieve tau padėk!“ – „O ką tu dabar veiki, Zorba?“ – „Bučiuoju moterį!“ –„Tai ir bučiuok sau į sveikatą ir negalvok apie nieką kita! Nieko daugiau nėra pasaulyje – tik tu ir ji! Taigi nesnausk!“

Ir po valandėlės pridūrė:

– Joks Kanavaras nesuteikė Bubulinai prie jos gyvos galvos tiek džiaugsmo, kaip aš, žmogus, kuris čia dabar su tavim kalba, aš, senas, nuskaręs Zorba. Tu paklausi: kodėl? Ogi todėl, kad visi pasaulio kanavarai, bučiuodami ją, galvojo apie savo laivyną, apie Kretą, apie savo karalių ar savo galionus arba savo žmonas. O aš užmiršdavau viską o viską, ir ji, išmintingoji, tučtuojau tai suprasdavo – įsidėmėk, mokslinčiau, kad moteriai tai yra pats didžiausias malonumas. Tikra moteris labiau džiaugiasi tuo malonumu, kurį ji suteikia vyrui, negu tuo malonumu, kurį ji patiria iš vyro.

Jis pasilenkė, įmetė į ugnį kelias pliauskas ir nutilo.

Aš žiūrėjau į jį ir nesitvėriau džiaugsmu. Kokios turtingos, kokios paprastos buvo valandos šioje nuošalioje pakrantėje, kokia didi jų žmogiškoji vertė! Kiekvieną vakarą mes virdavom vakarienę, tokią, kaip jūreiviai, bangų išmesti į nykią pakrantę, – iš žuvies, austrių, svogūnų ir daug pipirų. Ji yra skanesnė už bet kokį kitą patiekalą ir neturi sau lygių, nes maitina sielą. Čia, pačiame pasaulio pakraštyje, mes irgi buvome panašūs į jūreivius iš sudužusio laivo.

– Poryt šventinsime lynų kelią, – toliau dėstė savo mintis Zorba. – Aš jau nebevaikštau žeme, o skraidau oru, jaučiuosi taip, lyg man prie pečių būtų išdygę skridiniai.

– Prisimeni, Zorba, – tariau aš, – kokiu masalu tu anuomet mane suviliojai? Pirėjo kavinėje pasigyrei mokąs virti puikias sriubas, o jos kaip tik yra mano mėgstamiausias patiekalas. Iš kur tu tai suuodei?

Zorba tik palingavo galvą.

– Bene aš žinau, šefe? Šovė į galvą tokia mintis, ir tiek. Pamačiau, kaip tu tūnai kampe, užmiršęs viską aplinkui, įknibęs į tą knygeliukę su auksiniais pakraščiais, ir nejučia pagalvojau: „Tas mėgsta sriubas." Šovė į galvą tokia mintis. O tu nė nebandyk šito suprasti!

Jis nutilo ir pastatė ausis.

– Cit! – tarė. – Kažkas ateina.

Pasigirdo skubūs žingsniai ir uždusęs bėgančio žmogaus alsavimas. Liepsnos atošvaitoj staiga prieš mus išdygo vienuolis, sudraskytu abitu, vienplaukis, apsvilusia barzda ir puse ūsų. Nuo jo stipriai trenkė žibalu.

– Sveikas gyvas, tėve Zacharijau! – sušuko Zorba. – Kas gi tave čia atvijo?

Vienuolis atsisėdo ant žemės prie ugnies. Jam tirtėjo smakras.

Zorba pasilenkė ir reikšmingai jam mirktelėjo.

– Taip, – atsakė vienuolis.

Zorba pašoko iš džiaugsmo.

– Bravo, vienuoli! – sušuko jis. – Dabar tu tikrai pateksi į rojų, niekas tau nepastos kelio. Įžengsi į jį su žibalo baku rankoje.

– Amen, – sumurmėjo vienuolis ir persižegnojo.

– Kaipgi tai atsitiko ir kada? Pasakok!

– Man pasirodė arkangelas Mykolas, broli Kanavarai. Jis paliepė taip daryti. Tu tik paklausyk: aš buvau virtuvėje ir aižiau žalias pupas. Buvau vienui vienas, durys uždarytos, dvasiškieji tėvai išėję mišparų. Buvo tylu tylu. Girdėjau, kaip čiulba paukščiai, ir man atrodė, kad tai angelai. Buvau visiškai ramus, viską parengęs ir laukiau. Turėjau nusipirkęs baką žibalo ir paslėpęs kapų koplyčioje, prie altoriaus, kad arkangelas Mykolas jį palaimintų...

Taigi aižiau vakar pavakariais pupas. Visos mano mintys sukosi aplink rojaus vartus, ir aš kartojau sau: „Viešpatie Jėzau, padaryk, kad ir aš būčiau vertas dangaus karalystės, aš pasižadu per amžių amžius sėdėti rojaus virtuvėje ir valyti daržoves.“ Šitaip aš galvojau, ir ašaros tekėjo man skruostais. Tik staiga girdžiu – virš mano galvos sušlamėjo sparnai. Iškart supratau, kas čia darosi, ir drebėdamas nulenkiau galvą. Paskui išgirdau balsą: „Pakelk akis, Zacharijau, ir nebijok.“ Bet aš suvirpėjau ir puoliau ant žemės. „Pakelk akis, Zacharijau!“ – vėl pasigirdo balsas. Aš pažvelgiau aukštyn, ir ką matau? Durys atdaros, o ant slenksčio stovi arkangelas Mykolas – lygiai toks, kaip koplyčios ikonostase, su juodais sparnais, raudonais batais ir auksiniu šalmu. Tik vietoj kalavijo laiko rankoje degantį fakelą. „Sveikas, Zacharijau!“ – sako jis man. „Aš – Viešpaties tarnas, – atsiliepiu. – Įsakyk!“ – „Imk degantį fakelą, ir Dievas su tavim!“ Aš ištiesiau ranką ir pajutau, kaip mano odą nutvilkė karštis. Bet arkangelas jau buvo dingęs. Pamačiau tik, kaip nuo durų nusidriekė liepsnos liežuvis ir nuskriejo į dangų lyg koks meteoras.

Vienuolis nusišluostė nuo kaktos prakaitą. Jis buvo išblyškęs kaip lavonas ir karščiuodamas kaleno dantimis.

– Pasakok toliau, – paragino Zorba, – drąsiau, vienuoli!

– Tuo metu sugrįžo iš mišparų vienuoliai ir sugužėjo į refektorijų. Vienuolyno viršininkas, eidamas pro šalį, spyrė man koja, lyg aš būčiau

koks šuo. Dvasiškieji tėvai pagavo juoktis, o aš – nė mur mur! Po arkangelo pasirodymo ore dar tvyrojo sieros kvapas, bet niekas to nepastebėjo. Visi susėdo prie stalo. „Zacharijau, – tarė patarnaujantis prie stalo vienuolis, – ar tu nenori valgyti?" Aš nė burnos nepravėriau. „Jis sotus vien angelų duona!" – tarė Dometijas, tas sodomitas. Dvasiškieji tėvai vėl prapliupo juoktis. Aš atsistojau ir nuėjau į kapines. Puoliau arkangelui po kojų. Kelias valandas jutau ant sprando jo sunkią pėdą. Laikas prabėgo labai greitai. Taip turbūt bėga valandos ir šimtmečiai rojuje. Apie vidurnaktį atsikėliau. Aplink buvo tylu. Vienuoliai jau seniai miegojo. Aš persižegnojau ir pabučiavau arkangelui koją. „Tebūnie tavo valia!" – tariau, paėmiau žibalo baką ir atkimšau. Po drabužiais turėjau pasislėpęs visą gumulą skudurų. Išėjau iš koplyčios.

Lauke tamsu, nors į akį durk. Mėnulis dar nebuvo patekėjęs. Vienuolynas dunksojo juodas kaip pragaras. Įžengiau į kiemą, užlipau laiptais, nusigavau iki vienuolyno viršininko celės ir aplaisčiau žibalu duris, langus ir sienas. Paskui nulėkiau prie Dometijo celės ir pradėjau laistyti ją ir kitas celes, taip pat ir medinę galeriją – lygiai, kaip tu man buvai sakęs. Tada nuėjau į bažnyčią, užsidegiau žvakę nuo amžinosios lemputės priešais Kristaus paveikslą ir užkūriau vienuolyną...

Vienuolis uždusęs nutilo. Jo akys liepsnojo.

– Ačiū Dievui! – aiktelėjo jis ir persižegnojo. – Ačiū Dievui! Vienuolynas kaipmat paskendo liepsnose. „Tegu jus praryja pragaro ugnis!" – sušukau iš visų jėgų ir leidausi bėgti. Lėkiau kiek tik kojos neša, užnugary girdėjau skambant varpus, rėkiant vienuolius ir vis lėkiau ir lėkiau...

Išaušo diena. Aš pasislėpiau miške. Taip visas drebėjau, kad dantis ant danties nesuėjo. Patekėjo saulė, ir aš girdėjau, kaip vienuoliai, ieškodami manęs, šnarina krūmus. Bet Dievas užleido ant manęs miglą, ir jie manęs nepamatė. Vakare vėl išgirdau balsą: „Eik į pajūrį ir gelbėkis!" – „Arkangele, vesk mane!" – sušukau ir leidausi į kelią. Aš nežinojau, kur einu, bet arkangelas vedė mane, čia kaip tvykstiojantis žaibas, čia kaip juodas paukštis, pasislėpęs medžių šakose, čia kaip žemyn vingiuojantis takas. Aš klusniai sekiau paskui jį. Ir štai! Didi yra jo malonė. Aš suradau tave, mielasis Kanavarai, ir esu išgelbėtas.

Zorba nepratarė nė žodžio, bet jo veide buvo matyti geidulingas, begarsis juokas – jis išsišiepė ligi pat savo ilgų kaip asilo ausų.

Vakarienė buvo gatava, jis nukėlė nuo ugnies puodą.

– Zacharijau, – paklausė, – kas tai yra „angelų duona“?

– Dvasia, – atsakė vienuolis ir persižegnojo.

– Dvasia arba, kitais žodžiais tariant, oras? Bet juo, mano mielas, sotus nebūsi. Sėskis prie mūsų ir suvalgyk žuvienės su duona, kad atgautum jėgas. Šiandien gerai pasidarbavai!

– Aš nenoriu valgyti.

– Zacharijas nenori valgyti? O kaip Juozapas? Ar ir Juozapas nenori?

– Juozapas, – tarė vienuolis tyliu balsu, lyg išduodamas kokią didžiulę paslaptį, – tas prakeiktas Juozapas sudegė, ačiū Dievui!

– Sudegė? – sušuko Zorba juokdamasis. – Kaip? Kodėl? Ar tu matei?

– Broli Kanavarai, jis supleškėjo tuo metu, kai aš degiausi žvakę nuo amžinosios lemputės. Pats savo akimis mačiau, kaip jis išlėkė man iš burnos lyg koks juodas kaspinas su ugninėmis raidėmis. Liepsna lyžtelėjo jį, jis susirietė kaip gyvatė ir pavirto pelenais. Man tartum akmuo nuo širdies nusirito. Ačiū Viešpačiui! Jaučiuosi taip, lyg jau būčiau patekęs į rojų.

Jis pakilo iš šiltos vietos, kur ligi šiol kiūtojo susirangęs.

– Eisiu į pajūrį, – tarė. – Man įsakyta ten gulti.

Ir pradingo nakties tamsoje.

– Žinok, jis bus tau ant sąžinės, Zorba, – perspėjau aš. – Jeigu jį pačiups vienuoliai – galas jam.

– Nesirūpink, šefe, nepačiups! Aš jau nusimanau apie tokius daiktus. Rytoj iš pat ryto nuskusiu jam barzdą, aprengsiu žmoniškais drabužiais ir įsodinsiu į valtį. Nesuk dėl to sau galvos! Menkniekis!.. Na, kaip sriuba? Negadink sau apetito dėl niekų!

Zorba su apetitu pavalgė, išgėrė ir nusišluostė ūsus; dabar jis buvo nusiteikęs pasišnekėti.

– Matai, – tarė. – Velnias jame nusikapanojo. Ir dabar vargšas liko tuščias tuštintelaitis. Tapo toks, kaip ir visi žmonės...

Valandėlę jis pagalvojo, paskui netikėtai paklausė:

– Ar tau neatrodo, šefe, kad tai buvo tas velnias...

– Na, žinoma, – atsakiau aš. – Jis buvo įsikalęs į galvą, kad turi padegti vienuolyną, ir nusiramino tik tada, kai padarė, ką norėjo. Dėl to jis taip troško mėsos ir vyno, juk turėjo subręsti. Tam kitam Zacharijui nereikėjo nei mėsos, nei vyno, jis brendo pasninkaudamas.

Zorba ilgai svarstė mano žodžius.

– Iš tikrųjų, gal tu ir gerai sakai, – tarė pagaliau. – Man atrodo, kad manyje tūno mažiausiai penki ar šeši velniai.

– Nebijok, Zorba, visi mes jų turime. Ir juo daugiau, juo geriau. Svarbiausia, kad jie visi eitų į vieną tikslą, tegu ir skirtingais keliais.

Tie mano žodžiai privertė Zorbą suklusti. Jis įrėmė smakrą į kelius ir susimąstė.

– Kokio tikslo? – paklausė jis ir pažvelgė į mane.

– Aš ir pats dorai nežinau. Per sunkių dalykų tu manęs klausinėji. Kaipgi čia tau paaiškinus?

– Kuo paprasčiau, kad aš suvokčiau. Kol kas aš duodu savo velniams valią, – tegu jie daro, ką tik nori, tegu eina, kur kam patinka. Todėl vieni laiko mane negarbingu žmogumi, kiti garbingu, vieni kvailiu, kiti Saliamonu. Toks aš iš tikrųjų ir esu, turiu visas savybes ir dar kai ką viršaus, žodžiu, iš manęs tikra mišrainė. Taigi paaiškink, kokį tikslą tu turi galvoje?

– Aš tikiu – žinoma, galiu ir klysti, Zorba, – kad yra trys žmonių grupės. Vieni siekia gyventi savo gyvenimą – valgyti, gerti, mylėti, tapti turtingi ir garsūs. Kitiems gyventi tik savo gyvenimą – per menkas tikslas. Jiems rūpi ir kiti žmonės. Jie žiūri į žmones kaip į vieną visumą, jie trokšta mylėti ir šviesti savo artimą, daryti jam kuo daugiau gero. Pagaliau trečiosios grupės žmonės siekia gyventi visuotinį gyvenimą. Jie kalba tik tada apie visumą, jeigu į ją įeina augalai, gyvūnai ir žvaigždės, ir kaip visos būtybės susideda iš tų pačių medžiagų, taip ir medžiaga kovoja tą pačią baisią kovą. Kas tai per kova? Kova dėl to, kad medžiaga pavirstų dvasia.

Zorba pasikrapštė pakaušį.

– Aš labai nesumatus, šefe, negaliu taip greit suvokti... Ak, jeigu tu mokėtum savo žodžius išreikšti šokiu, tada aš suprasčiau...

Sutrikęs prikandau lūpą. Iš tiesų, jeigu aš mokėčiau visas tas nelemtas mintis išreikšti šokiu! Deja, šito nesugebu, sumautas mano gyvenimas.

– Arba jeigu tu galėtum man visa tai pasekti kaip pasaką. Kaip darydavo Huseinas-aga. Jis buvo senas turkas, mūsų kaimynas, jau labai senas, labai neturtingas, neturėjo nei žmonos, nei vaikų. Jo drabužiai buvo sunešioti, bet švarūs švarutėliai. Jis skalbdavo juos pats, virdavosi valgyti, plaudavo grindis, o vakare ateidavo pas mus. Prisėsdavo prie

mano senelės ir kitų moterų kieme ir megzdavo kojines. Taigi tas Huseinas-aga buvo šventas žmogus. Vieną dieną pasisodina jis mane ant kelių ir uždeda ant galvos ranką, lyg ruošdamasis duoti man palaiminimą. „Aleksi, – sako jis man, – noriu pasakyti tau vieną daiktą. Dabar tu dar per mažas tai suprasti, suprasi tik tada, kai užaugsi. Tad klausyk, vaikuti! Pono Dievo negali sutalpinti nei septyni dangaus aukštai, nei septyni žemės aukštai. Bet žmogaus širdis jį sutalpina. Todėl saugokis, Aleksi. Tegu lydi tave mano palaiminimas – niekada neužduok širdies savo artimui."

Aš tylėdamas klausiausi jo žodžių ir galvojau: „O, jeigu aš galėčiau nepraverti burnos, kol nuoga idėja nepasieks anos viršūnės, ant kurios ji tampa pasaka. Bet tai padaryti pasiseka tik dideliam poetui arba tautai po kelis šimtmečius trukusios nebylios kovos."

Zorba atsikėlė.

– Eisiu pažiūrėti, kaip laikosi mūsų padegėjas, užmesiu jam antklodę, kad nesušaltų. Pasiimsiu ir žirkles, gal kartais prireiks.

Nešinas antklode ir žirklėmis, jis šypsodamasis išėjo pro duris.

Patekėjo mėnulis ir užliejo žemę blausia liguista šviesa. Aš sėdėjau vienui vienas prie išblėsusios ugnies ir svarsčiau, ką pasakė Zorba. Jo žodžiai buvo tokie prasmingi ir dar alsavo žemės kvapu. Jie ėjo iš pačių jo būties gelmių ir dar dvelkė žmogiškąja šiluma. Kokie popieriniai prieš juos buvo mano žodžiai! Jie ėjo iš mano galvos, ir juose kažin ar buvo bent lašelis kraujo. Ir jeigu jie buvo šio to verti, tai tik dėl to lašelio kraujo.

Aš gulėjau kniūbsčias ir rausiausi po pelenus. Staiga žiūriu – sugrįžo Zorba. Jis susijaudinęs mosavo rankomis.

– Neišsigąsk, šefe...

Aš pašokau.

– Vienuolis negyvas.

– Negyvas?!

– Aš pamačiau jį skaisčioj mėnesienoj gulintį ant uolos. Atsiklaupiau šalia ir pradėjau trumpinti jam barzdą ir ūsų likučius. Karpiau, čeksėjau žirklėmis – jis nė krust. Įsismaginęs visai jį nugryninau. Jis nusimetė kokį kilogramą plaukų, ir jo galva atrodė kaip ropė. Matydamas jį gulintį priešais mane kaip nukirptą aviną, neištvėriau ir garsiai nusijuokiau. „Ei, sinjore Zacharijau, – sušukau ir kumštelėjau jam, – pabusk! Pažiūrėk, kokį stebuklą padarė Švenčiausioji Mergelė!" Aš

pajudinau jį, o jis nė krust. Dar kartą jį papurčiau – nieko! „Negi bus iškeliavęs į aną pasaulį?“ – pagalvojau sau. Atsagsčiau jo abitą, praskleidžiau ant krūtinės ir pridėjau ranką prie širdies. Tak? Tak? Tak? Nė garso! Laikrodis sustojęs.

Juo ilgiau Zorba pasakojo, juo labiau jis tvardėsi. Iš pradžių mirtis jį išmušė iš vėžių, bet netrukus jis vėl ėmė žiūrėti į ją blaiviai.

– Ką mums dabar daryti, šefe? Man rodos, reikia jį sudeginti. Kas žudo žibalu, tas nuo žibalo turi žūti. Ar ne panašiai pasakyta Evangelijoje? Be to, su savo abitu, prisigėrusiu purvo ir žibalo, jis degs kaip Judas Didįjį ketvirtadienį.

– Daryk, ką nori! – burbtelėjau aš.

Jis susimąstė.

– Tai kiaulystė, – tarė paskui, – tikra kiaulystė... Jeigu mes jį padegsime, jo drabužiai pleškės kaip fakelas, o jis pats, vargšelis, tik kaulai ir oda, ir jam reikės gerokai laiko, kol pavirs pelenais. Jis neturi nė gramo taukų palaikyti ugniai...

Jis palingavo galvą ir varė toliau:

– Ar tau neatrodo, jeigu būtų ponas Dievas, jis būtų viską numatęs iš anksto ir padaręs jį storą ir riebų, – tada mums nebūtų jokios bėdos?

– Būk malonus, atstok tu nuo mano galvos! Daryk, ką nori, tik greičiau!

Jis įsmeigė akis priešais save ir ėmė garsiai svarstyti.

– Būtų geriausia, jeigu iš to būtų galima padaryti stebuklą. Vienuoliai pamanytų, kad ponas Dievas pats ėmėsi barzdaskučio darbo ir, apkirpęs jį, nudėjo vietoje už tai, kad padarė vienuolynui tiek žalos...

Jis vėl pasikrapštė pakaušį.

– Tik kokį stebuklą? Kokį stebuklą? Štai kur šuo pakastas, Zorba, – tarė jis pats sau.

Besileidžiantis mėnulis artėjo prie horizonto, raudonas kaip įkaitęs varis.

Aš pajutau nuovargį ir nuėjau miegoti. Kai rytą prabudau, Zorba sėdėjo šalia manęs ir virė kavą. Jis atrodė išblyškęs, akys paraudusios ir užburkusios, mat visą naktį buvo nemigęs. Tačiau jo storos ožio lūpos šelmiškai šypsojosi.

– Visą naktį nesudėjau nė bluosto, šefe. Nebuvo kada.

– Tai ką tu veikei, šelmi?

– Suorganizavau stebuklą.

Jis nusijuokė ir prisidėjo prie lūpų pirštą.

– Kol kas dar negaliu visko pasakoti. Rytoj šventinsim lynų kelią. Ateis storapilviai suteikti savo palaiminimo. Tada visi ir išgirs apie naują Švenčiausiosios Mergelės Keršytojos – didi yra jos malonė! – stebuklą.

Jis įpylė kavos.

– Aš būčiau puikus vienuolyno viršininkas, – tarė vėl. – Kertu lažybų, jeigu įsteigčiau vienuolyną, visi kiti turėtų užsidaryti, nes pagrobčiau iš panosės visus jų ganomuosius. Norite ašarų? Prašau. Brūkštelėju suvilgyta kempine, ir visos mano ikonos pradeda verkti. Norite perkūnijos? Įtaisau po altoriumi tokį aparatą, ir kartkarčiais ten griaudėja sprogimai. Norite vaiduoklių? Kiaurą naktį du mano patikimi vienuoliai baltais drabužiais maklinėja ant vienuolyno stogo. Be to, kiekvienais metais per atlaidus aš sukviesčiau visą armiją šlubių, neregių, kurčių ir kitų klipatų, kurie, čia apsilankę, vėl praregėtų, atkurstų ir vėl galėtų vaikščioti ir šokti.

Ko tu juokiesi, šefe? Aš turėjau dėdę. Kartą jis aptiko kalnuose begaištantį mulą, kurį ten kažkas paliko, norėdamas juo atsikratyti. Mano dėdė parsivedė jį namo. Kiekvieną rytą išvesdavo jį į ganyklą, o vakare vėl uždarydavo į tvartą. „Ei, dėdule Charalambi, – klausinėjo jį kaimynai, – ką tu manai veikti su ta gaišena?“ – „Aš naudoju jį mėšlo gamybai“, – atsakydavo mano dėdė. O man, šefe, vienuolynas tarnautų stebuklams daryti.

25

Kol gyvas, nepamiršiu tos dienos prieš gegužės pirmąją. Lynų kelias buvo baigtas. Stulpai, kabelis, keltuvai spindėjo ryto saulėje. Kalno viršūnėje riogsojo krūvos milžiniškų rąstų, ir darbininkai tik laukė, kada bus duotas ženklas užkabinti juos ant kabelio ir leisti žemyn.

Lynų kelio viršuje ir apačioje ant stulpų plevėsavo graikų vėliavos. Priešais baraką Zorba atrideno statinaitę vyno. Šalimais vienas darbininkas suko ant iešmo riebų aviną. Buvo numatyta, kad, pašventinus ir palaiminus lynų kelią, svečiai išgers po taurę vyno, kad viskas sklandžiai eitų.

Zorba nukabino nuo sienos narvelį su papūga ir atsargiai padėjo jį ant akmens šalia pirmojo stulpo.

– Tartum matau jos šeimininkę, – sumurmėjo jis, švelniai žvelgdamas į papūgą, pasėmė iš kišenės saują pistacijų ir palesino paukštį. Zorba buvo šventiškai pasišvietęs: balti, atlapi marškiniai, žalias švarkas ir pilkos kelnės; apsiavęs savo geraisiais batais su guminiais padais. Jo ūsai, jau šiek tiek išblukę, buvo ką tik padažyti.

Jis elgėsi kaip koks didelis ponas, priiminėjantis kitus labai didelius ponus, aiškino kaimo įžymybėms, kas tai yra lynų kelias, kokios naudos jis atneš kaimui ir kaip jam Švenčiausioji Mergelė – didi yra jos malonė! – apšvietė protą ir padėjo tobulai įgyvendinti visus planus.

– Prieš jūsų akis didingas įrenginys. Svarbiausia buvo nutaikyti tikslų nuolydį – tai ištisas mokslas! Kelis mėnesius aš laužiau sau galvą, ir nė iš vietos. Didingiems kūriniams neužtenka mūsų žmogiškojo proto. Reikia įkvėpimo iš viršaus. Švenčiausioji Mergelė matė, kaip aš kankinuosi, ir pasigailėjo manęs. „Tas vargšas Zorba – nieko sau vyrukas, – tarė ji, – jis plūkiasi kaimo labui, padėsiu jam." Ir štai stebuklas!

Jis nutilo ir tris kartus persižegnojo.

– O stebuklas! Vieną naktį pasirodo man sapne juodai apsirengusi moteris – tai buvo Dievo Motina. Ji laikė rankoje mažyčio lynų kelio modelį. „Zorba, – tarė ji, – dangus siunčia tau statybos planą. Štai koks turi būti nuolydis. Telydi tave mano palaiminimas!"

Pasakė ir pradingo. Aš šoku iš lovos ir bėgu į tą vietą, kur dariau savo bandymus. Ir ką matau! Virvutė pati pakrypusi reikiamu nuolydžiu ir kvepia smilkalais – įrodymas, kad prie jos buvo prisilietusi Dievo Motinos ranka.

Kondomanolijas išsižiojo, norėjo kažko klausti, bet akmenuotame kelyje jau pasirodė penki vienuoliai, jojantys ant mulų. Šeštasis, garsiai šūkaudamas, bėgo pirma jų, užsivertęs ant pečių didžiulį medinį kryžių. Bet ką jis ten šūkalioja, sunku dar buvo suprasti. Pasigirdo psalmių garsai, vienuoliai mostagavo rankomis ir žegnojosi. Nuo akmenų žiro kibirkštys.

Pėsčiasis vienuolis suplukęs atbėgo prie mūsų, iškėlė kiek galėdamas aukščiau kryžių ir sušuko:

– Krikščionys, stebuklas! Krikščionys, stebuklas! Dvasiškieji tėvai atjoja su Švenčiausiąja Mergele! Pulkit ant kelių ir melskitės jai!

Kaimiečiai – įžymybės ir darbininkai – subruzdę pribėgo arčiau, apspito vienuolį iš visų pusių ir persižegnojo. Aš stovėjau nuošaly. Zorba, visas spindėdamas, metė į mane triumfuojantį žvilgsnį.

– Prieik arčiau, šefe, – tarė jis, – kad ir tu išgirstum, kokį stebuklą padarė Švenčiausioji Mergelė!

Vienuolis, dar neatgavęs kvapo, švokšdamas ėmė pasakoti:

– Klaupkit, krikščionys, ir klausykitės dieviškojo stebuklo! Klausykitės, krikščionys! Velnias įtraukė į savo žabangas prakeikto Zacharijo sielą ir užvakar sugundė jį padegti žibalu šventąjį vienuolyną. Vidurnaktį mes pastebėjome liepsnas. Pašokome iš lovų. Vienuolyno viršininko kambarį, koridorių ir celes jau buvo apėmusi ugnis. Pradėjome skambinti varpais ir, šaukdami: „Gelbėk, Švenčiausioji Mergele Keršytoja!“ – su kibirais ir ąsočiais puolėme gesinti gaisro. Paryčiais ugnis buvo užgesinta. Šlovė stebuklingajai Švenčiausiajai Mergelei! Mes nuėjome į koplyčią, kur kabo jos stebuklingasis paveikslas, ir suklaupėme priešais ją. „Švenčiausioji Mergele Keršytoja, – meldėmės, – pakelk savo ietį ir perverk nusikaltėlį!“ Paskui susirinkome kieme ir pamatėme, kad trūksta Zacharijo, to Judo. „Jis padegė vienuolyną, tik jis!“ – sušukome ir šokome žiūrėti, kur jis pasidėjo. Ieškojome visą dieną – veltui! Ieškojome visą naktį – veltui! Dingo kaip į vandenį. Šiandien rytą vėl nueiname į koplyčią ir ką gi matome, mieli broliai? Zacharijas guli negyvas prie stebuklingojo paveikslo. O ant Švenčiausiosios Mergelės ieties smaigalio kabo didelis kraujo lašas!

– Kyrie eleison! Kyrie eleison! – sumurmėjo pasibaisėję kaimiečiai.

– Bet palaukit, čia dar ne viskas! – varė toliau vienuolis užsirydamas. – Mes pasilenkiam pakelti prakeiktojo ir netenkame žado: Švenčiausioji Mergelė nukirpusi jam plaukus, barzdą ir ūsus. Žiūrime ir savo akimis netikime – visai kaip katalikų dvasininkas!

Aš nusigręžiau. Bijojau, kad neprunkštelėčiau. Tačiau žvilgtelėjau į Zorbą ir pusbalsiu sumurmėjau sau po nosim: „Šelmis!“

O tas žiūrėjo akis padėjęs į vienuolį ir baisiausiai susisielojęs be perstojo žegnojosi – atrodė, kad jis iš tiesų išgirdo negirdėtą stebuklą.

– Didis esi, Viešpatie, didis esi, Viešpatie, ir nuostabūs tavo veikalai! – murmėjo jis.

Tuo tarpu atjojo kiti vienuoliai ir nusėdo nuo mulų. Tėvas valdytojas nešė rankose stebuklingąjį paveikslą. Jis užlipo ant akmens, ir visi puolė bučiuoti paveikslo. Storulis Dometijas atsistojo už jo su lėkšte, rinko pinigus ir šlakstė šventu vandeniu kietas kaimiečių kaktas. Aplink jį stovėjo trys vienuoliai, susidėję ant pilvo plaukuotas rankas, ir giedojo giesmes.

– Mes eisime per Kretos kaimus, – tarė storulis Dometijas, – kad žmonės pultų gailestingajai Švenčiausiajai Mergelei po kojų ir negailėtų aukų. Mums reikia pinigų, daug pinigų, kitaip mes neatstatysime šventojo vienuolyno.

– Storapilviai visada atsiims savo! – burbtelėjo Zorba.

Jis priėjo prie vienuolyno viršininko.

– Garbusis tėve, – kreipėsi į jį, – viskas paruošta šventinimui. Tegu gailestingoji Švenčiausioji Mergelė palaimina mūsų sumanymą!

Saulė buvo jau aukštai pakilusi, nedvelkė nė mažiausias vėjelis, buvo nepakenčiamai tvanku. Vienuoliai sustojo aplink pirmąjį stulpą, ant kurio plevėsavo vėliava, nusibraukė plačiomis rankovėmis nuo kaktos prakaitą. Ir pradėjo maldą, kurią paprastai kalbėdavo dedant kertinį namo akmenį.

– Viešpatie, Viešpatie, padaryk, kad šis statinys stovėtų tvirtas kaip uola ir jam nebaisūs būtų nei vėjai, nei lietūs...

Jie pamirkė šlakstyklę į varinį dubenėlį ir pašlakstė stulpą, kabelį, keltuvus, Zorbą, mane ir galiausiai valstiečius, darbininkus ir jūrą.

Paskui atsargiai, lyg kokią sergančią moterį, pakėlė stebuklingąjį paveikslą, pastatė jį šalia papūgos ir sustojo aplink jį pusračiu. Priešais stovėjo įžymybės, o jų vidury – Zorba. Aš pasitraukiau į paplūdimį ir žiūrėjau, kas čia toliau bus. Buvo numatyta nuleisti tris rąstus – taip sakant, Švenčiausiąją Trejybę. Paskui, pagerbiant Švenčiausiąją Mergelę Keršytoją, parinktas ir ketvirtas.

Vienuoliai, kaimiečiai ir darbininkai persižegnojo:

– Vardan triasmenio Dievo ir Švenčiausiosios Mergelės!

Zorba tvirtu žingsniu priėjo prie pirmojo stulpo, patraukė virvutę ir nuleido vėliavą. Tai buvo ženklas darbininkams ant kalno. Visi, kas buvo susirinkę apačioje, atsitraukė atgal ir susidomėję žiūrėjo į viršų.

– Vardan Dievo Tėvo! – sušuko vienuolyno viršininkas.

Trūksta žodžių aprašyti, kas dabar atsitiko. Katastrofa užgriuvo kaip perkūnas iš giedro dangaus. Mes vos spėjome pasislėpti. Visas lynų kelias siūbavo. Pušinis rąstas, darbininkų prikabintas prie kabelio, su velniška jėga švilpė į slėnį. Nuo trinties žiro kibirkštys, didžiulės atšaižos lakstė į šalis, ir kai po kelių sekundžių rąstas atsidūrė apačioje, iš jo bebuvo likęs tik apanglijęs nuodėgulis. Zorba žiūrėjo į mane kaip nuplaktas šuo. Vienuoliai ir kaimiečiai, nujausdami pavojų,

iš anksto išsislapstė kur kas išmanė. Mulai, pririšti prie sietų, trypė kojomis ir spardėsi. Storulis Dometijas, vos gyvas iš baimės, pasibaisėjęs stenėjo:

– Viešpatie, pasigailėk manęs!

Zorba pakėlė ranką ir užtikrino:

– Nieko čia tokio. Taip visada būna, leidžiant pirmąjį rąstą. Įrenginys turi įsidirbti – žiūrėkit!

Jis pakėlė vėliavą, vėl davė ženklą ir greitai spruko į saugią vietą.

– ...Ir Sūnaus! – sušuko vienuolyno viršininkas, bet jo balsas šiek tiek virpėjo.

Darbininkai užkabino antrą rąstą. Stulpai sudrebėjo, rąstas pasileido žemyn. Jis šokinėjo kaip delfinas ir lėkė mūsų link. Bet netoli tenulėkė, jau pusiaukelėje iš jo beliko tik pagaikštis.

– Po velnių! – nusikeikė Zorba ir prikando ūso galą. – Tas nelemtas nuolydis! Dar kažkas negerai.

Jis pripuolė prie stulpo, kur buvo vėliava, ir, piktai truktelėjęs, nuplėšė ją žemyn – tai buvo ženklas paleisti trečią rąstą.

Vienuoliai, užsiglaudę už savo mulų, žegnojosi. Kaimo įžymybės viena koja dar buvo čia, o kita jau taikėsi sprukti šalin.

– Ir Šventosios Dvasios! – tarė vienuolyno viršininkas ir pasikėlė abito skvernus.

Trečiasis rąstas buvo storas storas. Vos tik darbininkai jį paleido, ore tuoj pasigirdo kurtinantis gausmas.

– Gulkit ant žemės! – sušuko Zorba ir spruko į šalį.

Vienuoliai kaip lapai prisiplojo prie žemės, kaimiečiai išsilakstė. Rąstas šoktelėjo aukštyn, paskui vėl nusileido ant kabelio, pažėrė žiežirbų spiečius ir, nespėjus nė apsižiūrėti, prašvilpė pakalnę bei paplūdimį ir pūkštelėjo į jūrą, sukeldamas purslų ir putų verpetą. Stulpai grėsmingai siūbavo. Kai kurie net pasviro į šoną. Mulai nutrūko ir pabėgo.

– Tai niekis! Niekis! – šaukė lyg nesavas Zorba. – Tuoj viskas įeis į savo vėžes! Pirmyn!

Jis vėl pakėlė vėliavą. Matyt, desperatiškai skubėjo kuo greičiau viską užbaigti.

– Ir Švenčiausiosios Mergelės Keršytojos! – sumikčiojo vienuolyno viršininkas ir davė kojoms valią.

Ūžtelėjo ketvirtas rąstas. Pasigirdo siaubingas triokštelėjimas, paskui kitas, ir visi stulpai sugriuvo kaip kortų namelis.

– Kyrie eleison! Kyrie eleison! – šaukė darbininkai, valstiečiai ir vienuoliai, sprukdami į visas puses.

Viena pašaiža įsimigo Dometijui į šlaunį. Kita tik per plauką nepataikė vienuolyno viršininkui į akį. Kaimiečių jau ir pėdos ataušo. Tik Švenčiausioji Mergelė su ietimi rankoje stovėjo kaip stovėjusi ant akmens ir griežtu žvilgsniu žiūrėjo į žmones. O šalia jos tupėjo nei gyva, nei mirusi papūga ir drebėjo, pašiaušusi savo žalias plunksnas.

Vienuoliai čiupo į rankas Švenčiausiąją Mergelę, pakėlė aimanuojantį iš skausmo storulį Dometiją, susigaudė mulus, užsėdo ant jų ir išjojo namo. Darbininkas, sukęs ant iešmo kepsnį, metė viską ir pabėgo, ir dabar avinas pamažu svilo ugnyje.

– Avinas sugruzdės! – nervingai sušuko Zorba ir nulėkė jo apversti.

Aš atsisėdau šalia jo. Pajūryje nebebuvo nė gyvos dvasios, tik mudu vieni. Zorba atsigręžė ir nedrąsiai pažvelgė į mane... Jis nežinojo, kaip aš pažiūrėsiu į katastrofą ir kaip tas nuotykis apskritai baigsis.

Jis paėmė peilį, pasilenkė prie kepsnio, atsipjovė mėsos gabaliuką ir paragavo. Paskui tuoj pat nukėlė aviną nuo ugnies ir, neištraukęs iešmo, atrėmė į medį.

– Dar pačiu laiku! – tarė jis. – Gal ir tu paragausi gabaliuką?

– Atnešk vyno ir duonos. Aš noriu valgyti.

Jis nulėkė pastriuokomis kaip kiškis, atrideno prie avino statinaitę ir atnešė kepalą kvietinės duonos ir du stiklus.

Mes pasiėmėme kiekvienas po peilį, atsipjovėme du didelius bryzus mėsos, porą storų apsukinių duonos ir ėmėme šveisti.

– Matai, šefe, kaip skanu! Kepsnys tiesiog burnoj tirpsta! Čia nėra vešlių ganyklų, gyvuliai maitinasi sausa žole. Todėl jų mėsa tokia skani. Kiek žinau, tik vieną kartą gyvenime esu valgęs tokios švelnios mėsytės, kaip šitoji. Tai buvo tada, jeigu tu atsimeni, kai aš iš savo plaukų buvau išsiuvinėjęs Šv. Sofijos katedrą ir nešiojausi ją kaip amuletą... Senos pasakos!..

– Pasakok toliau!

– Aš gi sakau tau – senos pasakos! Graikiškos užmačios, kvailos užmačios!

– Nesvarbu, Zorba. Man jos patinka.

– Na, gerai! Taigi va. Bulgarai mus apsupo. Buvo vakaras. Mes matėme, kaip iš visų pusių šlaituose žiebiasi jų laužai. Gąsdindami mus, jie žvangino lėkštėmis ir kaukė kaip vilkai. Jų galėjo būti kokie trys šimtai.

Mūsų – dvidešimt aštuonetas, o ponas Ruvas – duok, Dieve, jam dangaus karalystę, jeigu jis jau po žeme, geras buvo vyras – mūsų vadas.

„Ei, Zorba, užmauk aviną ant iešmo!“ – sako jis man.

„Jis bus skanesnis, jeigu jį kepsime duobėje“, – sakau aš jam.

„Daryk kaip nori, tik greičiau. Mes norime valgyti.“

Mes iškasame duobę, įkišame į ją neluptą aviną. Suverčiame virš duobės krūvą žarijų, išsitraukiame iš maišelių duonos ir susėdame aplink ugnį.

„Tai bus turbūt paskutiniai mūsų pietūs, – sako Ruvas. – Ar yra tarp jūsų toks, kuriam dreba kinkos?“

Visi juokiasi. Niekas neprisipažįsta bijąs. Mes griebiame savo gertuves.

„Į tavo sveikatą, vade! Ir už eiklią kulką!“

Mes patraukiame vieną gurkšnį, patraukiame kitą ir ištempiame iš duobės aviną. Ir kokį aviną, šefe! Dar ir dabar man teka seilė, kai apie jį pagalvoju. Minkštas kaip sviestas. Ir mes kimbame į jį savo tvirtais dantimis.

„Kaip gyvas nesu valgęs sultingesnės mėsos, – sako vadas. – Dieve, mums padėk!..“

Pakelia stiklą ir išlenkia vienu mauku, nors šiaip niekada nė lašo į burną neimdavo.

„Dabar padainuokit kleftų dainą! – sukomandavo jis. – Tie ten kaukia kaip vilkai, o mes padainuokim kaip žmonės. Užtraukit dainą apie senąjį Dimą!“

Mes greitosiomis dar nuryjame po kąsnį, išgeriame dar po gurkšnį. Daina skamba, širdis netelpa krūtinėje, tarpekliuose prabunda aidas:

Ar išseko jėgos mano?
Kleftas dar mažai gyveno...

Mus pagauna nesutramdomas entuziazmas.

„Oho! – sušunka vadas. – Dieve, mums padėk! Štai kur tikrasis gyvenimo džiaugsmas! Aleksi, apžiūrėk avino mentikaulį... ar rasi ten ką nors?“

Aš nugramdau peiliu avino mentikaulį ir prikišu jį prie ugnies.

„Aš nematau jokių kapų, vade, – sušunku, – aš nematau mirties. Mes dar kartą išnešime sveiką kailį.“

„Kad taip iš tavo burnos į Dievo ausį! – sako mūsų vadas, kuris buvo jaunas, bet jau vedęs. – Aš dar norėčiau susilaukti sūnaus. Tada jau kas bus, tas bus.“

Zorba išsipjovė riebų gabalą palei inkstus.

– Avinas tada buvo geras, – tarė jis. – Bet ir šitas ne prastesnis.

– Įpilk, Zorba! Sklidinai! O dabar – iki dugno!

Mes tuštinome savo statinaitę ir gardžiavomės: tai buvo rinktinis Kretos vynas, skaisčiai raudonas kaip kiškio kraujas. Kas jo paragauja, tas tariasi prisilietęs prie žemės kraujo ir pasijunta tapęs milžinu. Gyslos išsipučia nuo jėgos pertekliaus. Širdyje netelpa gėris. Ką tik dar buvai ėriukas, o dabar tu jau liūtas. Užmiršti visas kasdienybės smulkmenas, ankšti gyvenimo rėmai pradeda traškėti braškėti. Tu susilieji su žmonėmis, gyvuliais, su Dievu ir ištirpsti visatoje.

– Pažiūrėkim ir mes, ką sako avino mentikaulis. Taip ir padarysim, Zorba!

Jis švariai nulaižė mentikaulį, nugramdė jį peiliu, prikišo prie ugnies ir ėmė atidžiai žiūrinėti.

– Viskas gerai, šefe! Gyvensim tūkstantį metų. Plieninė širdis!

Jis pasilenkė ir ėmė nuodugniau tyrinėti kaulą.

– Matau kelionę, didelę kelionę. O tos kelionės pabaigoj didelį namą su daugybe durų. Greičiausiai tai kokios nors karalystės sostinė, šefe. O gal netgi koks vienuolynas, kuriame aš būsiu durininku ir versiuos bizniu, apie kurį jau esame kalbėję.

– Įpilk vyno, Zorba, ir liaukis pranašavęs. Aš tau pasakysiu, ką reiškia tas namas su daugybe durų. Tai žemė su savo kapais! Štai koks tavo kelionės tikslas. Į tavo sveikatą, šelmi!

– Į tavo sveikatą, šefe! Likimas, sakoma, yra aklas. Jis pats nežino, kur eina, jis stumdo praeivius, ir tas, ant kurio jis užrėplioja, laikomas laimingu. Velniop šitokią laimę. Mums tokie dalykai nepatinka, tiesa?

– Mums tokie dalykai nepatinka, Zorba! Į tavo sveikatą!

Mes gėrėme, ir visos problemos mums pasidarė aiškios. Pasaulis atrodė daug paprastesnis, jūra juokėsi, žemė siūbavo kaip laivo denis, dvi žuvėdros vaikštinėjo po žvirgždą ir šnekučiavosi kaip žmonės. Aš atsistojau.

– Eikš, Zorba! – sušukau. – Išmokyk mane šokti!

Jis entuziastingai pakilo, jo veidas spindėjo.

– Šokti, šefe? Šokti? Tai eikš!

– Pirmyn, Zorba! Mano gyvenimas pasikeitė!

– Pirmiausia aš tave išmokysiu zeibekiko, tokio pasiutiško, karingo šokio. Mes, komitadžiai, šokdavom jį prieš mūšį.

Jis nusiavė batus, nusimovė mėlynas kojines, liko tik su marškiniais. Bet ir su jais jam dar buvo per šilta, todėl nusimetė ir tuos.

– Žiūrėk į mano kojas, šefe! – komandavo jis. – Va kaip!

Jis ištiesė koją, lengvai palietė žemę, paskui ištiesė kitą. Linksmoje ekstazėje kaitaliojosi žingsniai, žemė dundėjo kaip būgnas.

Zorba nutvėrė mane už peties.

– Eikš, drauguži, – tarė, – dabar pamėginsim dviese!

Ir mes pasileidome šokti. Zorba rimtai, kantriai ir švelniai taisė mano klaidas. Aš įgavau drąsos. Mano širdis skrajojo kaip paukštė.

– Bravo, tu tikras vyras! – šaukė jis ir plojo į taktą rankomis. – Bravo, drauguži! Velniop popierių ir rašalinę! Velniop kapitalą ir palūkanas! Velniop kasyklas, darbininkus ir vienuolynus! Kiek mes dabar galime viens kitam papasakoti, kai ir tu mokaisi meno kalbos ir šoki!

Iš po jo basų kojų žiro į šalis žvirgždas, jis šoko ir plojo rankomis.

– Šefe, – sušuko, – aš turiu tau daug ko pasakyti, nė vieno žmogaus taip nemylėjau, kaip myliu tave, turiu daug ko tau pasakyti, bet mano liežuvis nepajėgs to padaryti. Geriau aš visa tai papasakosiu šokiu. Pasitrauk į šalį, kad aš tau nenumindžiočiau kojų. Pirmyn! Op! Op!

Jis pašoko į orą, vietoj rankų ir kojų jam išaugo sparnai. Aš žiūrėjau, kaip jis skrajoja tame dangaus ir jūros fone, ir man atrodė, kad aš matau seną maištaujantį arkangelą. Mat šitas šokis buvo tikras iššūkis, priešginiavimas ir maištas. Rodos, jis sakyte sakė: „Ir ką tu gali man padaryti, Visagali? Nieko. Nebent tik nužudyti. Žudyk! Man tai tik vienas juokas. Aš išliejau savo tulžį! Pasakiau, ką norėjau pasakyti: aš suspėjau pašokti, ir tu man daugiau nebereikalingas!“

Matydamas Zorbą šitaip šokant, aš pirmą kartą supratau svajingą žmogaus troškimą nugalėti traukos jėgą. Stebėjausi jo ištverme, jo vikrumu, jo išdidumu. Mikliai judančios Zorbos kojos rašė žvirgžde demonišką žmogaus istoriją.

Zorba liovėsi šokęs ir užsižiūrėjo į krūvomis suvirtusį lynų kelią. Saulė taisėsi poilsio, šešėliai pailgėjo, Zorba išpūtė akis, lyg staiga kažką prisiminęs. Jis pažvelgė į mane ir savo papratimu prisidėjo prie burnos ranką.

– O lia lia! Šefe! – tarė jis. – Ar tu matei, kaip žiro kibirkštys?

Mudu pagavome kvatoti. Zorba puolė prie manęs, stvėrė mane į glėbį ir pabučiavo.

– Tu irgi juokiesi, šefe? – tarė jis švelniai. – Tu irgi? Bravo, mano berniuk!

Mes raitėmės iš juoko ir ėjome galvomis kaip vaikėzai. Galiausiai išsitiesėme pasliki ant žvirgždo ir apsikabinę užmigome.

Paryčiais aš atsikėliau ir nuskubėjau į kaimą. Retai kada gyvenime pasitaikė akimirkų, kad man būtų buvę taip gera ant širdies, kaip tą rytą. Tai, ką dabar jaučiau, jau nebegalima buvo pavadinti džiaugsmu. Tai buvo pakilus, absurdiškas, niekuo nepateisinamas linksmumas. Dar daugiau – tai buvo net priešinga tam, kas gali būti kaip nors pateisinama. Aš netekau visų savo pinigų, darbininkų, lynų kelio, vagonėlių – mes buvome įrengę nedidelį uostą anglims krauti, o dabar nebebuvo jau ko bekrauti. Viskas nuėjo vėjais.

Ir kaip tik dabar visai netikėtai pasijutau išsivadavęs. Atrodė, tarsi rūsčiose ir bjauriose Būtinybės raukšlėse būčiau aptikęs kertelę, kurioje ramiai sau žaidžia laisvė. Ir aš žaidžiau su ja.

Kada apninka nesėkmės, yra dvigubas džiaugsmas įrodyti sau, kad turi dar tvirtybės ir esi šio to vertas! Atrodo, kad užpuolė nematomas visagalis priešas – vieni vadina jį Dievu, kiti velniu, – kuris taikosi tave parblokšti. Bet tu išsilaikai ir nepargriūni. Širdyje laikydamas save nugalėtoju, nors išoriškai visiškai sutriuškintas, tikras vyras kiekvieną kartą jaučia pasididžiavimą ir džiaugsmą, kurių neįmanoma išreikšti žodžiais. Išorinė nelaimė pavirsta didžia ir griežta laime. Aš prisiminiau, ką man vieną vakarą pasakojo Zorba.

– Ant vieno snieguoto Makedonijos kalno kartą naktį pakilo baisi audra. Ji purtė mažytę trobelę, kurioje aš buvau susiradęs priebėgą, įmanydama ją nušluoti nuo žemės paviršiaus. Bet aš gerai ją saugojau. Sėdėjau vienui vienas prie židinio, juokiausi ir tyčiojausi iš vėjo, šūkčiodamas jam: „Tu neįeisi į mano trobelę, aš neatidarysiu tau durų, tu neužgesinsi man židinio ir nenušluosi manęs nuo žemės paviršiaus."

Iš tų Zorbos žodžių aš išmokau, kaip žmogus turi elgtis ir kaip kalbėtis su galinga ir akla būtinybe.

Pasileidau pajūriu. Aš taip pat kalbėjausi su nematomu priešu ir rėkiau jam: „Aš neįsileisiu tavęs į savo sielą, neatidarysiu tau durų, tu neužgesinsi man židinio, tu nenušluosi manęs nuo žemės paviršiaus."

Saulė dar nebuvo iškišusi nosies iš anapus kalnų viršūnių, danguje ir vandenyje tvyksčiojo žali, geltoni, mėlyni ir raudoni atšvaitai, o alyvų giraitėse prabudo maži paukščiukai ir čiauškėjo, apsvaigę nuo šviesos.

Aš ėjau pajūriu, sakiau sudie toms vienišoms pakrantėms, stengiausi gerai įsidėti jas į širdį, kad jos man niekada neišblėstų iš atminties. Šiame pajūryje aš patyriau daug džiaugsmo. Gyvenimas su Zorba mane labai praturtino. Šitas žmogus savo neklystančia uosle, savo tyru erelio žvilgsniu visada surasdavo tikriausią ir trumpiausią taką ir nepailsęs pasiekdavo savo pastangų tikslą ir netgi kai ką daugiau.

Mane pralenkė būrelis vyrų ir moterų, apsikrovusių krepšiais ir buteliais. Jie traukė į savo sodus švęsti gegužės šventės. Jaunos mergaitės balsas trykštelėjo tarsi fontano čiurkšlė ir uždainavo. Paskui pro mane be kvapo pralėkė mažylė su išsivysčiusiu ne pagal amžių biustu ir užsikabarojo ant uolos. Ją nusivijo pasipiktinęs blyškaus veido vyriškis.

– Lipk žemėn... lipk žemėn! – šaukė jis kimiu balsu.

Tačiau ji, visa įkaitusi, degančiais skruostais, pakėlė aukštyn rankas, susidėjo jas ant pakaušio ir, pamažu sūpuodama į taktą, dainavo toliau:

Tark man drąsiai, tark man aiškiai,
Tark man tiesiai į akis,
„Aš nemyliu", tark, negaiški,
Man tik atsigaus širdis...

– Lipk žemėn... lipk žemėn! – šaukė barzdočius maldaujančiu ir kartu grasinančiu balsu.

Staiga jis prišoko prie mergaitės, nutvėrė ją už kojos ir stipriai paspaudė; toji, regis, tik ir laukė to brutalaus prisilietimo, kad galėtų išlieti, kas susikaupę jos širdyje, ir tuoj pat pagavo raudoti.

Aš greitai praėjau pro šalį. Visas tas linksmas bruzdesys skaudžiai prislėgė man širdį. Mintyse iškilo senoji sirena, apvalaina, paskendusi skanių kvapų debesy, bučiuota išbučiuota. Dabar ji gulėjo po velėna, išpampusi ir tarsi nulieta iš žalio porceliano, iš suskilinėjusios glazūros sunkėsi drėgmė, tik ir reikėjo laukti, kada pasirodys kirminai...

Pasibaisėjęs aš papurčiau galvą. Kartais žemė būna lyg stiklas, ir mes matome, kaip didysis meistras – kirminas dieną ir naktį triūsia savo požeminėse dirbtuvėse. Bet tuoj pat nusukam į šalį akis, nes žmogus viską gali pakelti, tik ne tai – jis negali žiūrėti į tą mažytį baltą kirminiuką.

Jau įžengęs į kaimą sutikau laiškanešį, kuris kaip tik dėjosi prie lūpų savo trimitą.

– Laiškas! – tarė jis ir padavė man mėlyną voką.

Nudžiugęs ir kartu išsigandęs, aš pažinau tą smulkią rašyseną. Paspartinau žingsnį, perėjau per kaimą ir nėriau į alyvų giraitę. Ten nekantriai atplėšiau laišką. Jis buvo trumpas ir lakoniškas, aš perskaičiau jį vienu gaistu.

„Mes pasiekėme Gruzijos sieną, paspukome nuo kurdų, viskas klojasi gerai. Dabar aš pagaliau žinau, kas yra laimė, mano ištikimasis Mokytojau, nes savo kailiu patyriau to pirmapradžio žodžio reikšmę: laimė yra atlikti savo pareigą, ir juo sunkesnė ta pareiga, juo didesnė laimė.

Po kelių dienų tos užguitos ir leisgyvės būtybės pasieks Batumį, šiandien gavau telegramą: „Jau atplaukia pirmieji laivai."

Tie tūkstančiai protingų ir darbščių graikų kartu su savo plačiašlaunėmis moterimis ir žvitriaakiais vaikais netrukus bus pergabenti į Makedoniją ir Trakiją. Mes įliesime jauno, narsaus kraujo į senas Graikijos gyslas.

Turiu Tau prisipažinti, kad jaučiuosi truputį pavargęs. Bet tai niekis. Mes kovojome, mano mielas Mokytojau, mes laimėjome. Aš esu laimingas."

Įsikišau laišką į kišenę ir dar labiau paspartinau žingsnį. Aš irgi buvau laimingas. Patraukiau stačiu kalnų taku aukštyn ir sutryniau tarp pirštų žydintį čiobrelio stiebelį. Artėjo vidurdienis. Tamsiai juodi šešėliai plytėjo man po kojomis, aukštai, dangaus mėlynėje, sklandė sakalas ir taip tankiai plasnojo sparnais, jog atrodė, kad jis nejuda iš vietos. Kurapka išgirdo mano žingsnius, išsigandusi išlėkė iš krūmų ir purptelėjo į šalį.

Aš buvau laimingas. Ėmė ūpas dainuoti ir išlieti tą savo laimę. Bet įstengiau išspausti iš gerklės tik kažkokius neartikuliuotus garsus.

„Kas čia dabar užėjo? – klausinėjau save, šaipydamasis pats iš savęs. – Visai nežinojau, kad tu toks didelis patriotas. O gal tu taip labai myli savo draugą? Turėk proto! Ar tau ne gėda?"

Bet niekas neatsakė į mano klausimus, ir aš džiūgaudamas ėjau toliau. Suskambo varpeliai, ant uolų pasirodė juodos, rudos, pilkos ožkos, nužertos saulės šviesos, o jų priekyje – išrietęs sprandą ožys vedlys. Nuo jo sklido aitri smarvė.

– Ei, kūmai! Kur taip žiebi? Ar ieškai ko?

Iš už uolos išlindo piemuo, švilptelėjo pro pirštus ir pašaukė mane.

– Neturiu laiko, – atsakiau aš ir nuėjau savo keliu.

– Nagi palūkėk! Gausi šlakelį pieno ir galėsi atsigaivinti! – sušuko piemuo, šokinėdamas nuo uolos ant uolos.

– Neturiu laiko, – pakartojau. Aš nenorėjau leistis į kalbas ir drumsti savo džiaugsmo.

– Ei, kūmai, tu atsisakai pasivaišinti mano pienu? – tarė įsižeidęs piemuo. – Na ir keliauk sau sveikas!

Jis įsikišo pirštus į burną, švilptelėjęs sušaukė savo kaimenę, ir ožkos, šunys ir piemuo pradingo už uolų.

Netrukus aš pasiekiau kalno viršūnę ir apsiraminau, tartum toji viršūnė būtų buvusi mano kelionės tikslas. Atsiguliau uolos pavėsyje ir užsižiūrėjau į tolumą, į lygumą ir jūrą. Giliai alsavau, oras kvepėjo šalavijais ir čiobreliais.

Paskui atsikėliau, prisiskyniau keletą saujų šalavijų virkščių, pasidėjau jas po galva ir atsiguliau. Buvau pavargęs ir užsimerkiau.

Ir tuoj pat mano mintys nuskriejo į tolimus snieguotus plokščiakalnius, ten, apačioj. Aš mėginau įsivaizduoti vilkstinę vyrų, moterų ir vežimus traukiančių jaučių, o tos vilkstinės priekyje – savo draugą, lyg kokį aviną vedlį. Bet netrukus mano mintiys susidrumstė, mane ėmė marinti miegas.

Aš bandžiau gintis, nenorėjau leistis miego užliūliuojamas ir atmerkiau akis. Priešais mane ant uolos tupėjo varnas. Juodai mėlynos jo plunksnos žvilgėjo saulėje, ir aiškiai buvo matyti didelis geltonas snapas. Aš supykau. Man pasirodė, kad varnas lemia kažką negera. Paleidau į jį akmenį. Varnas ramiai, neskubėdamas išskleidė savo sparnus...

Man sulipo akys. Daugiau jau nebeįstengiau priešintis, miegas priveikė mane staigiai kaip žaibo smūgis.

Miegojau turbūt tik kelias sekundes, nes staiga išsigandęs pašokau iš miegų ir riktelėjau. Kaip tik virš mano galvos skrido varnas. Aš drebėjau kaip epušės lapas ir atsirėmiau į uolą. Prisiminiau slogų sapną, kuris nusileido ant manęs kaip koks kalavijo kirtis.

Rodos, atsidūriau Atėnuose, einu vienui vienas Hermio gatve. Saulė kepina, gatvėse nė gyvos dvasios, krautuvės uždarytos, niekur nė balso, tylu tylu. Praeinu Kapnikarėjos bažnyčią ir staiga matau – iš Konstitucijos aikštės išsuka mano draugas. Išbalęs ir uždusęs, jis stengiasi neatsilikti nuo kažkokio baisiai didelio ir baisiai lieso žmogaus, kuris

milžiniškais žingsniais žengia šalia jo. Mano draugas vilki diplomato uniformą. Pamatęs mane, jis jau iš tolo šaukia:

– Sveikas, mano Mokytojau, kaip tau sekasi? Šitiek laiko nesimatėme! Ateik šį vakarą, aš noriu su tavim paplepėti.

– Kur? – šaukiu garsiai, lyg būtų jis kažkur labai toli ir tik visu balsu rėkdamas galėtum su juo susišnekėti.

– Santarvės aikštėje, šiandien vakare šeštą valandą. „Rojaus šaltinio" kavinėje!

– Gerai, – atsakau aš, – ateisiu.

– Tu tik taip sakai... tik taip sakai... – sušuko jis šiek tiek priekaištingai, – bet iš tikrųjų neateisi.

– Tikrai ateisiu, – sakau. – Duok man ranką!

– Aš skubu.

– Ko tu skubi? Duok man ranką!

Jis ištiesia man savo ranką. Ir staiga toji atitrūksta jam nuo peties, praskrenda oru ir nustveria mano ranką.

Aš išsigandau to šalto prisilietimo, garsiai sušukau ir pabudau. Pamačiau virš savo galvos skraidant varną. Lūpose pajutau nuodų kartėlį.

Pažvelgiau į rytus. Įsmeigiau į horizontą akis, tartum jos galėtų pragręžti tolumą ir pamatyti. Buvau tikras, kad mano draugui gresia pavojus. Aš triskart pašaukiau jį vardu, tarsi būčiau norėjęs jį padrąsinti:

– Stavridaki! Stavridaki! Stavridaki!

Tačiau mano balsas nuaidėjo visai netoli ir nuslopo.

Aš patraukiau namo. Klupinėdamas leidausi nuo kalno ir stengiausi tais kelio sunkumais apmarinti širdies skausmą. Veltui bandė mano protas šaipytis iš tų paslaptingų žinių, kurioms kartais pavyksta perverti mūsų kūną ir paliesti sielą. Mano sąmonėje giliai buvo įstrigęs kažkoks neaiškus, gyvuliškas tikrumas, jis nustelbė visus proto argumentus ir kėlė man siaubą. Tai buvo tas pat tikrumas, kuris prieš žemės drebėjimą pagauna kai kuriuos gyvius, pavyzdžiui, avis arba žiurkes. Manyje prabudo pirmykščio žmogaus siela, kokia ji buvo, dar galutinai neišsiskyrusi iš kosmoso. Tada ji dar sužinodavo tiesą betarpiškiau ir nebuvo klaidinama jokių loginių samprotavimų.

– Jam gresia pavojus... jam gresia pavojus, – murmėjau sau. – Jis miršta. Gal jis ir pats to nežino. Aš žinau tą aiškiai.

Parklupau ant akmenų krūvos ir nuriedėjau su jais į pakalnę. Atsistojau nusibrozdinęs rankas ir kojas, susidraskęs marškinius.

– Jis miršta... jis miršta...– šaukiau aš sau, ir skausmas gniaužė man gerklę.

Žmogus, tas pliuškis, aplink savo varganą menką būtį pasistatė aukštą ir neįveikiamą tvirtovę – taip bent jis mano. Joje ieško jis prieglobos. Jis stengiasi suteikti jai šiek tiek tvarkos ir ramybės. Taip pat šiek tiek laimės. Viskas eina čia iš anksto nubrėžtu keliu, pagal šventas ir nepažeidžiamas tradicijas, turi paklusti paprastiems ir tiksliems dėsniams. Šioje srityje, apsaugotoje nuo bet kokio smurtingo paslaptingų jėgų įsiveržimo, nuo amžių viešpatauja mažyčiai šimtakojai tikrumai. Jie žino tik vieną baisų priešą, kurio mirtinai bijo ir neapkenčia: Didįjį Tikrumą. Tas Didysis Tikrumas dabar peržengė tvirtovės sienas ir prislėgė mano sielą.

Vėl pajutęs po kojomis savo pajūrį, aš lengviau atsikvėpiau.

Visos šitos žinios, stengiausi įtikinti save, yra mūsų nerimo vaisius ir pasirodo mums sapne blizgančiu alegorijos apdaru. Mes patys jas susikuriame. Joms nereikia toli mūsų ieškoti, jos kyla ne iš kokių nors tamsių, paslaptingų pasaulių. Mes siunčiame jas patys, be jokio postūmio iš šalies. Mūsų siela yra ne imtuvas, o siųstuvas. Todėl mums nėra ko bijoti.

Susijaudinimas pamažu atslūgo. Logika vėl sutramdė mano širdį, kurią buvo sukrėtusi ta nelemta žinia. Ji nukirpo tam keistam šikšnosparniui sparnus ir paverte jį paprasčiausia pele.

Sugrįžęs į baraką, aš nusišypsojau iš savo naivumo ir susigėdau, kad mano dvasia leidosi taip lengvai suriečiama į ožio ragą. Aš vėl pasijutau tradicinėje tikrovėje. Norėjau valgyti, gerti, jaučiausi pavargęs, man perštėjo žaizdos, kurias pasidariau, besirisdamas per akmenis į pakalnę. Mano širdis vėl įgavo drąsos: baisusis priešas, perkopęs per pirmąją sieną, suklupo prieš antrąjį mano sielos bastioną.

26

Atėjo galas. Zorba suvilko į krūvą lynus, įrankius, vagonėlius, statybinę medžiagą ir laukė katerio, kuris turėjo viską išgabenti.

– Aš tau dovanoju tuos visus daiktus, Zorba, – tariau. – Jie tavo. Naudokis jais į sveikatą!

Zorba vos nesukūkčiojo, tik vargais negalais susitvardė.

– Mes skiriamės, šefe? – sumurmėjo jis. – Kur tu išvažiuoji?

– Į užsienį, Zorba. Knygų žiurkė, tūnanti manyje, dar turi sugraužti daug popieriaus.

– Tai tu vis dėlto nė kiek nepasitaisei, šefe?

– Pasitaisiau, Zorba. Ir už tai ačiū tau. Aš eisiu tavo pėdomis. Darysiu su knygomis tą patį, ką tu darei su vyšniomis. Rysiu tiek popierių, kol apsivemsiu ir tapsiu laisvas.

– O ką aš be tavęs veiksiu?

– Tuo nesirūpink, Zorba! Mudu vėl susitiksim. Ir tada įgyvendinsim – juk žmogui viskas įmanoma! – savo didįjį planą: įsteigsim vienuolyną, be Dievo, be velnio, su laisvais žmonėmis. Tu sėdėsi kaip Petras prie vartų ir saugosi didžiuosius raktus, kurie atidaro ir uždaro...

Zorba sėdėjo ant žemės atsirėmęs nugara į sieną, be perstojo traukė vyną ir netarė nė žodžio. Jau seniai sutemo naktis. Mes buvome po vakarienės ir paskutinį kartą šnekučiavomės prie butelio vyno. Rytoj anksti rytą turėjome atsisveikinti. Artimiausias mano kelionės tikslas buvo Kandija.

– Taip... taip... – tarė Zorba, pasuko ūsus ir patraukė gurkšnį vyno.

Dangus buvo sėte nusėtas žvaigždžių. Tamsiai mėlyna naktis žvelgė į mus iš aukštybių. Iš mūsų širdžių veržėsi žodžiai, bet lūpos nedrįso jų ištarti.

„Pasakyk jam paskutinį sudie, – galvojau sau. – Dar kartą gerai į jį pažiūrėk. Tavo akys jau niekada nebematys Zorbos, niekada daugiau."

Nedaug betrūko, ir aš būčiau puolęs prie jo senos krūtinės ir pravirkęs, tik gėdijausi. Bandžiau juoktis, norėdamas paslėpti savo susijaudinimą, bet iš to nieko neišėjo. Mano gerklė buvo lyg užrišta. Mačiau, kaip Zorba tąso savo liesą it plėšraus paukščio kaklą ir tylėdamas geria. Aš žiūrėjau į jį ir man temo akys. „Kas yra gyvenimas, – galvojau sau, – ta žiauri paslaptis? Čia susitinka žmonės ir vėl išsiskiria kaip lapai, genami vėjo. Veltui bando tavo žvilgsnis ištikimai saugoti širdyje mylimo žmogaus veidą, kūną ir judesius – praeina keleri metai, ir tu vos beprisimeni, ar jo akys buvo mėlynos, ar juodos."

„Žmogaus siela, – šaukė kažkoks balsas manyje, – turėtų būti iš bronzos, ji turėtų būti iš plieno, o ne iš vėjo!" Zorba gėrė, jis laikė savo didelę galvą labai tiesiai ir nejudėjo. Atrodė, kad jis girdi naktį žingsnius, kurie artėja, arba žingsnius, kurie dingsta jo būties gelmėse.

– Ką tu galvoji, Zorba?

– Ką gi aš galvosiu, šefe? Nieko, sakau tau! Nieko negalvoju.

Jis prisipylė stiklą.

– Į tavo sveikatą, šefe!

Mudu susidaužėme. Abu jautėme, kad šitas skaudus gedulas negali ilgiau tęstis. Reikia arba kaukti, arba pasigerti, arba šokti iki apkvaitimo.

– Pagrok, Zorba! – pasiūliau aš.

– Mes gi buvome susitarę, kad santuriu galima skambinti tik džiugia širdimi. Po mėnesio, po dviejų mėnesių, po dvejų metų – bene aš žinau – aš vėl grosiu. Ir dainuosiu tada apie tai, kaip du žmonės išsiskiria visam laikui.

– Visam laikui! – sušukau išsigandęs. Man irgi ką tik sukosi galvoje tas nelemtas žodis, bet aš nedrįsau jo ištarti balsu.

– Visam laikui! – pakartojo Zorba ir sunkiai nurijo seilę. – Visam laikui. Ką tu man čia dabar pasakoji – kad mes vėl pasimatysime, kad įsteigsime vienuolyną – yra tik paguodos žodžiai, kurie mums netinka. Aš juos atmetu. Negaliu jų pakęsti. Juk mes ne bobos, kad ieškotume paguodos! Nereikia mums jokios paguodos!.. Taip, visam laikui!

– Gal aš galėčiau čia su tavimi pasilikti, Zorba, – tariau, išsigandęs savo abejotino švelnumo. – Gal man reikėtų tave palydėti. Aš esu laisvas!

– Ne, šefe, tu nesi laisvas. Virvė, prie kurios tu pririštas, yra truputį ilgesnė negu kitų. Tai visa istorija. Tavo virvė ilga, tu nueini, ateini, įsivaizduoji esąs laisvas, bet nenupjauni virvės. O jeigu nenupjauni virvės...

– Vieną dieną aš ją nupjausiu! – atrėžiau, nes jo žodžiai palietė atvirą žaizdą mano širdyje.

– Tai labai sunku, šefe, labai sunku. Norint tai padaryti, reikia būti truputį pamišusiam, girdi? Žodžiu, eiti ant nuomonės – kas bus, tas bus. O tu esi blaivaus proto, ir protas – tavo pragaištis. Protas yra kromelninkas, jis viską skaičiuoja: šitiek išleista, šitiek gauta, čia pelnas, čia nuostoliai. Jis yra geras verteiva, jis nestato visko ant kortos. Jis visada žiūri, kad jam kai kas liktų. Jis nenupjaus virvės, ne, atvirkščiai, tas nevidonas laikosi jos visom keturiom įsitvėręs. Jeigu tik ji išsprūstų iš rankų – tada amen. Bet ar gali man pasakyti, kuo galų gale atsiduoda gyvenimas, jeigu tu nenupjauni virvės? Ramunėlių arbata, o gal kartais romu, kuris leidžia pažvelgti į gyvenimą iš atvirkščios pusės!

Jis nutilo, įsipylė vyno, bet nepajudino stiklo.

– Tu atleisk man, šefe, aš esu nepraustaburnis, storžievis. Žodžiai limpa man prie dantų kaip purvas prie kojų. Aš nemoku gražbyliauti ir suokti saldžius žodžius. Nemoku. Va tu tai moki.

Jis išgėrė vyną ir pažvelgė į mane.

– Tu moki! – pakartojo primygtinai, lyg jam būtų pašokęs pyktis. – Ir tai yra tavo pražūtis! Jeigu tu šito nemokėtum, būtum laimingas. Ko gi tau trūksta! Esi jaunas, protingas, sveikas, turi pinigų, esi geras žmogus, netrūksta tau nieko. Velniai rautų! Nieko, išskyrus vieną dalyką – truputį pamišimo! O jeigu tau šito trūksta, šefe...

Jis palingavo savo didelę galvą ir vėl nutilo. Dar kiek, ir aš būčiau pradėjęs žliumbti. Zorba sakė tikrą teisybę.

Vaikystėje aš turėjau pašėlusių planų, fantastiškiausių svajonių.

Pasaulis man buvo per ankštas.

Ilgainiui pamažu įgavau proto, užsibrėžiau tam tikras ribas, pradėjau skirti įmanoma nuo neįmanoma, žmogiška nuo dieviška, leidau kilti savo popieriniam aitvarui, bet tvirtai laikiau jį rankoje.

Dangumi šmėkštelėjo krintanti žvaigždė. Zorba pašoko ir išpūtė akis, lyg pirmą kartą pamatęs krintančią žvaigždę.

– Ar matei žvaigždę? – paklausė jis.

– Taip.

Mes nutilome.

Staiga Zorba ištiesė savo liesą kaklą, atstatė krūtinę ir sušuko klaikiu, desperatišku balsu, kuris tuoj perėjo į turkiškus žodžius. Iš Zorbos sielos gelmių išsiveržė sena monotoniška daina, kupina liūdesio ir vienatvės. Atrodė, tuoj tuoj plyš žemės širdis, mane užliejo švelnūs rytietiški nuodai. Aš jutau, kaip mano širdyje trūkinėja visi saitai, dar rišę mane su dorybe ir viltimi.

Iki kiklik bir tependé otiyor
Otme dé, kiklik, benim dertim jetiyor,
aman! aman!

Dykuma... Kiek tik akys užmato – smulkus smėlis. Oras virpa rausvais, mėlynais ir geltonais atspalviais. Smilkiniai prasiveria, siela sušunka ir džiūgauja, kad jai neatsiliepia joks balsas... Mano akys pritvinksta ašarų.

Ant kalvos ulbuoja kurapkų porelė,
Neulbėk, raiboji, negraudink širdelės –
aman! aman!

Zorba tylėjo. Staigiu judesiu jis nusišluostė nuo kaktos prakaitą.

– Kas čia per turkiška daina? – paklausiau aš.

– Tai kupranugarių varovo daina. Šią dainą kupranugarių varovas dainuoja dykumoje. Daug metų buvau ją užmiršęs ir todėl nedainavau. O šįvakar...

Jis pakėlė galvą ir pažvelgė į mane. Jo balsas buvo griežtas, jam kažkas gniaužė gerklę.

– Šefe, – tarė jis, – tau jau laikas miegoti. Rytoj dar su tamsa reikės keltis, kad nepavėluotum į laivą, kuris išplaukia į Kandiją. Labanaktis!

– Aš visai nenoriu miego, – atsakiau. – Pabūkim dar drauge. Tai paskutinis mūsų vakaras.

– Kaip tik todėl reikia viską greičiau baigti, – sušuko Zorba ir apvožė savo stiklą – tai buvo ženklas, kad jis nebenori daugiau gerti, – kaip kad tikras vyras meta cigaretę, vyną arba lošimą.

– Mano tėvas, – kalbėjo jis toliau,– kad žinotum, buvo tikras vyras. Manęs nė iš tolo negalima su juo lyginti. Aš esu tik pirdalas prieš jį, jo pado nevertas. Jis buvo vienas iš tų senųjų graikų, apie kuriuos rašoma knygose. Jeigu paspausdavo kam ranką, tai tam net kaulai subraškėdavo. Aš tarpais dar pašneku, o mano tėvas tai riaumodavo, žvengdavo ir dainuodavo. Retai kada iš jo lūpų išgirsdavai tikrą žmogišką žodį.

Taigi jis turėjo visas silpnybes, bet atsisakė jų – pasakė „ne“ ir kaip kirviu nukirto. Jis dūmino kaip koks kaminas. Vieną rytą atsikelia ir išeina arti. Vos tik atėjęs į lauką, atsiremia į tvorą ir čiupt už diržo – išsitrauks tabako kapšą ir surūkys prieš darbą suktinę. Išsitraukia kapšą, o tas – tuščias. Mat užmiršo išeidamas jį prisikimšti.

Kad pagaus putoti, kad pagaus mauroti. Apsisuko ir atgal į kaimą. Kaip matai, toji silpnybė aptemdė jam protą. Bėgo bėgo ir staiga stabt sustojo – kiek sykių aš tau sakiau, koks gi keistas padaras yra žmogus, – matai gi, susigėdo. Išsitraukė iš už diržo kapšą, sudraskė jį dantimis į smulkias skiauteles, sutrypė į žemę ir nusispjovė.

„Prakeikta maita!“ – nertėjo jis.

Nuo tos valandos ligi pat grabo lentos neėmė į burną jokios cigaretės. Taip elgiasi tik tikri žmonės, šefe. Labanakt!

Jis pakilo ir nė neatsigręžęs dideliais žingsniais nubiržijo paplūdimiu prie pat jūros. Ten atsigulė ant žvirgždo.

Daugiau aš jo nebemačiau. Dar prieš gaidgystę atėjo manęs paimti mulų varovas. Tikriausiai – bet gal kartais ir klystu – Zorba slapčia stebėjo, kaip aš iškeliauju. Šiaip ar taip, jis neatėjo, kaip įprasta, manęs išlydėti, ir mums nereikėjo graudentis ir braukti ašaras, mojuoti rankomis ir nosine bei dievagotis viens kitam.

Atsiskyrimas buvo kaip kalavijo kirtis.

Kandijoje man įteikė telegramą. Aš ilgai varčiau ją drebančioje rankoje – iš anksto žinojau, kas ten parašyta, kažkaip siaubingai aiškiai mačiau, kiek joje žodžių, kiek joje raidžių.

Ėmė pagunda sudraskyti ją net neatplėštą. Kam dar skaityti, jeigu aš viską žinau! Deja, mes visiškai nepasitikime savo siela. Protas, tas spekuliantas, tyčiojasi iš sielos lygiai taip pat, kaip mes iš kortų metėjų ir ateities spėjėjų. Taigi aš atplėšiau telegramą. Ji buvo iš Tbilisio. Valandėlę raidės šokinėjo man akyse, aš nieko negalėjau įžiūrėti. Bet netrukus jos vėl stovėjo savo vietoje, ir aš perskaičiau:

Vakar po pietų nuo plaučių uždegimo mirė Stavridakis.

Praėjo penkeri metai, penkeri ilgi siaubo metai, per kuriuos keitėsi ir mainėsi geografinės sienos, o valstybės plėtėsi ir traukėsi kaip akordeono dumplės. Kurį laiką mus, Zorbą ir mane, buvo įtraukęs tas sūkurys. Per pirmuosius trejus metus aš kada ne kada gaudavau iš jo trumpą atviruką.

Pirmasis atėjo iš Atono. Jame buvo pavaizduota Dievo Motina, vartų sargybinė, didelėmis liūdnomis akimis ir stipriu valingu smakru. Po paveikslu stora plunksna pakraigliota, net popierius išdraskytas: „Čia nėra ko veikti, šefe. Vienuoliai moka net blusas kaustyti. Keliauju toliau." Po kelių dienų gavau kitą atviruką. „Aš negaliu vaikščioti iš vienuolyno į vienuolyną ir kaip koks fokusininkas visur nešiotis su savim papūgą. Todėl padovanojau ją tokiam velnio neštam ir pamestam vienuoliui, kuris juodąjį strazdą išmokė giedoti kyrie eleison. Taigi jis ir mūsų papūgėlę išmokys giedoti kyrie ir padarys iš jos šventiką. Ir ko tik toji vargšelė nėra mačiusi per savo gyvenimą! Bučiuoju Tave, prisimindamas mūsų seną draugystę. Tėvas Aleksijas. Šiuo metu bažnyčios pelė."

Po šešių septynių mėnesių gaunu iš Rumunijos atviruką su storulės dekoltuotos moters atvaizdu: „Aš dar gyvas, valgau mamalygą, geriu degtinę, dirbu naftos perdirbimo įmonėje ir dvokiu kaip nutekamojo kanalo žiurkė. Čia yra visko, ko tik širdis geidžia. Tikras rojus tokiam senam bastūnui, kaip aš. Tu mane supranti, šefe: kiekvieną dieną višta puode ir vištelė glėby. Bučiuoju Tave, prisimindamas mūsų seną draugystę. Aleksis Zorbeskus, dvokianti pelė."

Praėjo dveji metai. Vieną dieną vėl gaunu atviruką, šį kartą iš Serbijos: „Aš dar gyvas, čia velnioniškai šalta, ir todėl aš nori nenori turėjau vesti. Apversk atviruką ir pažvelk į jos veiduką – žavus kąsnelis. Jos pilvas truputį išsipūtęs, matai, ji laukiasi Zorbiuko. Aš vilkiu kostiumą, kurį Tu man tada padovanojai, o žiedas ant rankos yra gerosios Bubulinos – tegu jos palaikai (viskas yra galima!) pakliūna į šventųjų sąrašą. Šita čia vardu Liuba. Apsiaustas, kurį vilkiu, su lapenų apykakle, yra mano žmonos atsineštinis. Tekėdama ji atsinešė pasogos dar kumelę ir septynias kiaules, baisiai keisti žmonės. Be to, du vaikus nuo savo pirmojo vyro, mat aš užmiršau Tau pasakyti, kad ji yra našlė. Viename kalne čia netoliese aptikau magnezito ir tuoj pat prikalbėjau vieną kapitalistą. Gyvenu kaip paša. Bučiuoju Tave, prisimindamas mūsų seną draugystę. Aleksis Zorbiečas, buvęs našlys."

Kitoje atviruko pusėje buvo Zorbos nuotrauka – atsiganęs, vestuviniais pašvaitais, su kailine kepure, su dabitiška lazdele ir ilgu, ką tik nuo adatos apsiaustu. Už parankės laiko žavią kokių dvidešimt penkerių metų slavę, tikrą kumelaitę, plačiomis strėnomis, auliniais batais ir dieviška krūtine. O po nuotrauka storomis, tvirtai įbrėžtomis raidėmis parašyta: „Aš, Zorba, ir dalykas, su kuriuo niekas nevalioja susidoroti, – moteris. Šį kartą ji vardu Liuba."

Per visus tuos metus daug basčiausi po užsienius. Aš irgi buvau užsiėmęs savo dalyku, su kuriuo nevaliojau susidoroti, nors jis neturėjo nei dieviškos krūtinės, nei galėjo padovanoti man apsiaustą ar kiaulių. Vieną dieną Berlyne gavau telegramą, apie kurią pasakojau pradžioje: „Radau puikaus žalio akmens, tučtuojau atvažiuok. Zorba."

Kaip sakiau, neturėjau drąsos viską palikti ir bent kartą gyvenime pats padaryti drąsų neprotingą žingsnį. Ir gavau laiškutį, nurašytą pradžioje, kuriame Zorba mane jau laiko, ir visiškai pagrįstai, žlugusiu žmogumi, plunksnagraužiu.

Nuo to laiko jis man daugiau neberašė. Mus vėl išskyrė tragiški įvykiai, pasaulis ir toliau svirduliavo kaip koks girtuoklis, atsivėrusi pragarmė prarijo asmeninius rūpesčius ir draugystes.

Dažnai aš kalbėdavausi su savo draugais apie tą didžią sielą. Mes žavėdavomės išdidžia ir tvirta to paprasto žmogaus pozicija, prieš kurią nublanksta bet kokia logika. Dvasines aukštumas, į kurias mes tik vargais negalais įkopėme per daug metų, jis pasiekė vienu šuoliu. Ir mes sakėme: „Zorba yra didi siela." Arba peržengė tas aukštumas – ir mes sakėme: „Jis yra pamišęs."

Taip slinko laikas, ir liejosi į jį mieli atsiminimų nuodai. Dar kitas šešėlis slėgė mano sielą – nuo manęs neatstojo mano draugo šešėlis, nes ir aš nenorėjau nuo jo atstoti.

Tačiau apie šį šešėlį nekalbėjau su niekuo. Šnekėdavausi su juo slapčia ir tik jo dėka susitaikiau su mirtimi. Jis buvo mano nebylus tiltas į anapus. Kai jo siela perėjo tą tiltą, ji atrodė blyški ir pavargusi. Ji nebeturėjo jėgų paspausti man rankos.

Kartais pasibaisėjęs galvodavau: „Gal mano draugas nesuspėjo žemėje savo kūno vergovės pakelti iki laisvės lygio, gal jis nelavino ir negrūdino savo sielos, kad lemiamu momentu jos nepagautų mirties panika ir nesunaikintų. Gal jis nespėjo padaryti nemirtinga tai, ką jame buvo galima padaryti nemirtinga."

Tačiau kartkarčiais jam tartum pabusdavo jėgos – nežinau, ar tai priklausė nuo jo, ar tik aš staiga švelniau jį pašaukdavau, – ir jis priartėdavo prie manęs, atjaunėjęs ir pilnas troškimų, ir man atrodydavo, kad girdžiu ant laiptų jo žingsnius.

Tą žiemą padariau iškylą į Engadiną, kur mano bičiulis, aš ir viena moteris, kurią mes mylėjome, praleidome ne vieną malonią valandą.

Gulėjau lovoje tame pačiame viešbutyje, kuriame mes gyvenome kadaise. Miegojau. Mėnesiena sunkėsi pro atdarą langą. Jutau, kaip mano miegančios gyvenimo dvasios klajoja po kalnus, po apsnigtus eglynus, po švelnią mėlyną naktį.

Jaučiau neapsakomą džiaugsmą, tartum miegas būtų gili, rami ir vaiski jūra, o aš gulėčiau jos dugne, laimingas ir tylus. Man atrodė, kad tuoj tuoj į mano kūną įsirėš barka, skriejanti už tūkstančio sieksnių vandens paviršiumi.

Staiga ant manęs užkrito šešėlis. Aš iškart supratau, kieno jis. Priekaištingas balsas užkalbino mane:

– Tai miegi?

Aš atsakiau tokiu pat tonu:

– Man atsibodo tavęs laukti. Jau kiek mėnesių negirdėjau tavo balso... Kur tu bastaisi?

– Aš visada su tavim, tik tu užmiršti mane. Aš ne visada turiu jėgų pašaukti, o tu stengiesi mane palikti. Graži yra mėnesiena ir apsnigti medžiai, ir gyvenimas žemėje gražus – bet, būk geras, neužmiršk manęs!

– Aš niekada tavęs neužmirštu, tu tai gerai žinai. Vos tik tu mane palikai, aš klajojau po atšiaurius kalnus, kankinau savo kūną, naktimis nemiegojau, vis galvojau apie tave. Netgi rašiau eilėraščius, kad neužtrokščiau. Bet tie eilėraščiai buvo nevykę ir negalėjo išgydyti manęs iš kančių. Vienas iš jų prasideda šitaip:

Kai tu žengei šalia Charono tyliai,
Aš judviejų pavidalus sekiau, –
Atrodė man lyg pora ančių kyla
Į šiltą ryto erdvę vis aukščiau.
Kada prasiveria dangaus blakstienos,
Lėtai jos nuplasnoja tolin vienos.

O kitame, taip pat nebaigtame eilėraštyje aš šaukiau tau:

Tu stenkis sielą prie savęs tvirtai pririšti,
Kad ėmus ji nenuplasnotų, nenuskristų.

Jis karčiai nusijuokė. Paskui palinko veidu prie manęs, ir aš pasibaisėjau jo blyškumu.

Ilgai jis žiūrėjo į mane – jo akiduobės buvo tuščios, jose pilkavo tik du žemės gurvuolėliai.

– Ką tu galvoji? Ko nieko nesakai? – sumurmėjau aš.

Vėl jo balsas nuskambėjo kaip tolimas atodūsis:

– Ak, kas belieka iš sielos, kuriai pasaulis buvo per ankštas! Kelios kito sukurptos eilutės, padrikos ir nutriušusios, neišeina iš jų net pilna strofa! Aš ateinu į žemę, aplankau tuos, kurie man buvo brangūs, bet jų širdis uždaryta. Kur man įeiti? Kaip man vėl atgyti? Slankioju aplinkui nelyginant šuo aplink namus su užšautais vartais... Ak, jeigu aš būčiau laisvas ir man nereikėtų kaip skęstančiam kabintis į jūsų šiltus gyvus kūnus!..

Ašaros sruvo jam iš akiduobių, žemė jose praskydo. Bet netrukus jo balsas sutvirtėjo:

– Didžiausią džiaugsmą tu man padarei anais laikais, per mano gimimo dieną. Ciuriche, prisimeni? Kai pakėlei taurę, gerdamas į mano sveikatą. Prisimeni? Su mumis ten dar kažkas buvo...

– Prisimenu, – atsakiau aš. – Mes vadinome ją „mūsų dama".

Mes nutilome. Atrodė, kad nuo to laiko praėjo šimtmečiai. Sėdėjome trise prie gėlėmis papuošto stalo, lauke snigo, ir aš giedojau ditirambą savo draugo garbei.

– Apie ką tu galvoji, mano mielas Mokytojau? – paklausė šešėlis su lengva ironija.

– Apie daug ką, apie viską...

– Aš galvoju apie tavo paskutinius žodžius. Tu pakėlei taurę ir pasakei sujaudintu balsu: „Drauguži, kai tu buvai pipiras, tavo senelis pasisodino tave ant kelio, ant kito pasidėjo kretišką lyrą ir užtraukė herojinę dainą. Šiandien aš geriu į tavo sveikatą; tegu būna tau lemta visą laiką šitaip sėdėti ant Dievo kelių!" Ak, Dievas labai greitai išklausė tavo prašymą!

– Na ir kas, – sušukau. – Meilė yra stipresnė už mirtį.

Jis liūdnai nusišypsojo, bet nieko neatsakė. Aš jutau, kaip jo kūnas tirpsta tamsoje ir pavirsta rauda, aimana ir patyčiomis...

Kelias dienas ant savo lūpų nešiojausi mirties skonį, bet širdies jau nebeslėgė toks sunkumas. Mirtis įžengė į mano gyvenimą pažįstamu, mylimu veidu, nelyginant draugas, kuris atėjo mūsų pasiimti ir kantriai laukia kampe, kol mes baigsime savo darbą.

Bet apie mane jau suko pavydulingas Zorbos šešėlis.

Tai atsitiko vieną naktį. Aš buvau vienas savo namuose Eginos salos pakrantėje. Jaučiausi laimingas. Langas į jūrą buvo plačiai atidarytas, pro jį žvelgė mėnulis, jūra irgi atrodė laiminga ir ošė patyliukais. Maloniai prisiplaukiojęs ir ganėtinai pavargęs, aš kietai miegojau. Ir kaip tik toje laimės pilnatvėje išniro iš tamsos ir pasirodė man per sapną Zorba. Neprisimenu, nei ką jis sakė, nei ko jis buvo atėjęs. Bet kai pabudau, man vos neplyšo pusiau širdis. Pats nežinau kodėl, akys pasidarė pilnos ašarų. Mane pagavo kažkoks nenugalimas noras atgaivinti atmintį mūsų bendrą gyvenimą Kretos pajūryje, surinkti ir išplėšti iš užmiršties mūsų pokalbius, mostus, mūsų juoką, ašaras ir Zorbos šokius.

Mane taip kankino šitas troškimas, kad aš pradėjau būgštauti, ar tik nebus čia koks nelemtas ženklas, – gal kartais šiomis dienomis guli Zorba kažkokiame žemės kampelyje ir vaduojasi mirtimi. Mat aš jaučiau, kad mudviejų sielos yra taip glaudžiai susijusios, jog atrodė tikras daiktas, kad jeigu viena iš jų mirtų, tai antroji būtų sukrėsta ir rėktų iš skausmo.

Kurį laiką dar nesiryžau surikiuoti ir išreikšti žodžiais prisiminimų, kuriuos man buvo palikęs Zorba. Vaikiškos baimės pagautas, sakiau sau: „Jeigu taip padarysiu, tai reikš, kad Zorbai iš tikrųjų gresia mirties pavojus. Aš turiu pasipriešinti rankai, kuri nori vedžioti mano ranką."

Priešinausi dvi dienas, tris dienas, savaitę. Bandžiau rašinėti ką kita, iškylavau ir labai daug skaičiau. Tokiomis taktinėmis gudrybėmis mėginau apeiti nematomą dabartį. Tačiau visos mano mintys sukosi tik apie Zorbą.

Vieną dieną sėdėjau savo namo terasoje. Buvo vidurdienis, kaitino saulė, ir prieš mano akis plytėjo nuogos ir malonios Salamino pakrantės. Staiga mane tartum pastūmėjo kažkokia nematoma ranka, aš pasiėmiau popieriaus ir plunksną, atsigulіau terasoje ant karštų akmeninių plokščių ir pradėjau rašyti apie Zorbos gyvenimą ir žygius.

Rašiau su įkvėpimu, baisiausiai skubėdamas, gaivinau praeitį, bandžiau pažadinti savyje Zorbą, visiškai tokį, koks jis buvo. Man atrodė, kad aš būsiu kaltas, jeigu jis pradings užmiršties miglose, ir aš dirbau dieną naktį, stengdamasis kuo tiksliau nupiešti savo senojo draugo veidą.

Aš dirbau kaip Afrikos laukinių genčių burtininkai, kurie savo uolose piešia sapne pasirodžiusį protėvį. Jie irgi stengiasi kuo tiksliau jį atvaizduoti, kad jo siela atpažintų savo kūną ir sugrįžtų į jį.

Po kelių savaičių legenda apie Zorbą buvo baigta.

Tą dieną – buvo jau vėlus pavakarys – aš sėdėjau terasoje ir žiūrėjau į jūrą. Rankraštis gulėjo man ant kelių. Aš jaučiau tokį pasitenkinimą ir palengvėjimą, tarsi nuo pečių būtų nusiritusi sunki našta.

Už Peloponeso kalnų leidosi raudona kaip purpuras saulė. Į terasą įžengė Sula, kaimo mergaičiukė, kuri parnešdavo man iš miesto paštą. Ji padavė man laišką ir greitai vėl išbėgo. Aš supratau. Bent jau pasirodė man, kad supratau, nes, atplėšęs ir paskaitęs laišką, nepašokau ir neišsigandau. Aš iš anksto žinojau, kad šią minutę, kai laikiau ant kelių baigtą rankraštį ir žvelgiau į besileidžiančią saulę, būtinai gausiu šį laišką.

Perskaičiau jį ramiai ir neskubėdamas. Jis atėjo iš vieno Serbijos kaimo netoli Skopjės ir buvo šiaip taip suregztas vokiškai. Aš jį čia išversiu:

„Aš esu kaimo mokytojas ir rašau Jums, norėdamas pranešti liūdną žinią, kad Aleksis Zorba, kuris čia turėjo magnezito kasyklą, mirė praėjusį sekmadienį šeštą valandą popiet. Paskutinę savo valandą jis pasišaukė mane.

„Prieik arčiau, mokytojau, – tarė jis, – aš turiu Graikijoje vieną gerą draugą. Kai tik numirsiu, pranešk jam ir parašyk, kad iki paskutinės minutės aš turėjau sąmonę ir galvojau apie jį. Ir kad nesigailiu nieko, ką dariau. Ir pasakyk, kad aš linkiu jam visa ko geriausio ir kad jau pats laikas jam įgyti proto.

Ir jeigu pasirodytų šventikas išklausyti mane išpažinties ir suteikti paskutinio patepimo, pasakyk jam, kad jis greičiau nešdintųsi iš čia ir mane prakeiktų! Per savo gyvenimą aš padariau daug visokių darbų ir vis tiek dar visko nenuveikiau. Tokie žmonės, kaip aš, turėtų gyventi tūkstantį metų. Labanaktis!"

Tai buvo paskutiniai jo žodžiai. Paskui jis pasikėlė ir nusimetė apklotus. Liuba, jo žmona, aš ir keli stiprūs kaimynai šokome jo laikyti. Bet jis atstūmė mus, išlipo iš lovos ir priėjo prie lango. Įsitvėrė į palangę, pažvelgė į kalnus tolumoj, išvertė akis ir kad pradės iš pradžių juoktis, o paskui kaip arklys žvengti. Taip ir užtiko jį mirtis, stačią, suleidusį nagus į palangės medį.

Jo žmona, Liuba, siunčia Jums labų dienų. Be to, ji sako, kad velionis dažnai apie Jus pasakodavęs ir liepęs po jo mirties perduoti Jums santurį, kad Jūs prisimintumėt jį.

Taigi našlė prašo, jeigu kada būsite mūsų kaime, pernakvoti pas ją ir, kai kitą rytą keliausit toliau, pasiimti santurį."

KAZANTZAKIS, Nikos

Ka671 Graikas Zorba: [romanas] / Nikos Kazantzakis; iš vokiečių kalbos vertė Adomas Druktenis. – Vilnius: Metodika, 2011. – 280 p.

ISBN 978-609-444-032-8

„Graikas Zorba“ – tai istorija apie paprastą darbininką, iškeliavusį kartu su netikėtai sutiktu nepažįstamuoju į egzotiškąją Kretą. Kartu dirbdami jie tampa geriausiais draugais ir vienas kito įkvėpimo šaltiniu. Pagrindinė romano tema – Zorbos ir nuo realybės atitrūkusio rašytojo santykis su gyvenimu. Per šių veikėjų poelgius ir pokalbius autorius parodo jų pasaulėžiūros esmę, išsako savo filosofinius svarstymus esminiais žmogaus būties klausimais – apie gyvenimo prasmę, gyvenimą ir mirtį, gėrį ir blogį, svajonę ir realybę.

UDK 821.14'06-1

Nikos Kazantzakis
GRAIKAS ZORBA

Iš vokiečių kalbos vertė Adomas Druktenis
Pratarmę iš graikų kalbos vertė Diana Bučiūtė
Viršelio dailininkas Karolis Rūkas
Maketavo Kristina Mickevičienė

Leidykla „Metodika“
Odminių g. 8, LT-01122 Vilnius, info@metodika.lt
Spausdino UAB „Spindulio spaustuvė“,
Vakarinis aplinkkelis 24, Kaunas
Tel. (8 37) 200 744, info@spindulys.lt

„Graikas Zorba“ – tai istorija apie paprastą darbininką, iškeliavusį kartu su netikėtai sutiktu nepažįstamuoju į egzotiškąją Kretą. Kartu dirbdami jie tampa geriausiais draugais ir vienas kito įkvėpimo šaltiniu. Kas kitas, jei ne Zorba, gali išmokyti mėgautis kiekviena gyvenimo akimirka! Nesvarbu, ar jis vadovauja darbininkams, ar pašėlusiai šoka, ar vilioja moteris, ar dalijasi neįtikėtinais jaunystės nuotykiais, – Zorba visada iš gyvenimo ima viską, ką šis jam siunčia.

Zorba – viena ryškiausių figūrų šių dienų pasaulinėje literatūroje, žmogus, su kuriuo verki ir juokiesi. Romanas alsuoja karšta meile paprastam žmogui, pasižymi sodria ir raiškia kalba, spalvingais Kretos gamtos vaizdais.

„Graikas Zorba“ – savo vertės neprarandanti klasika.

PIRMĄ KARTĄ IŠ GRAIKŲ KALBOS IŠVERSTA KNYGOS PRATARMĖ.

ISBN 978-609-444-032-8

